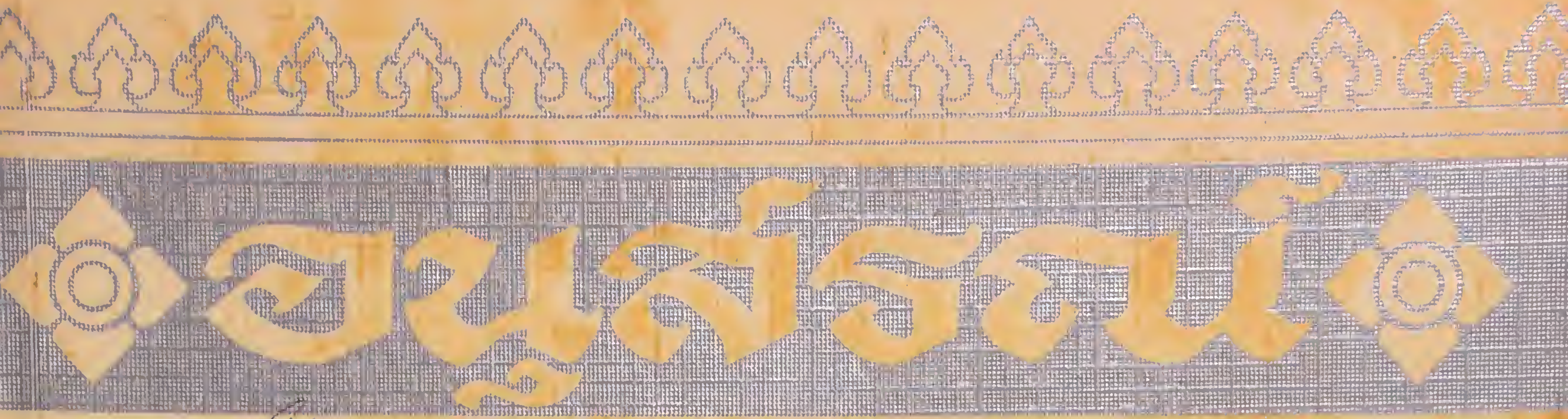

นายแพทย์ ประสาน เหตระกูล

ณ เมรุวัดธาตุทอง

๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๙

นายแพทย์ประสาน เหตระกูล

ชาตะ 14 มีนาคม 2479

มรณะ 22 กรกฎาคม 2519

(บน) ภาพถ่ายครั้งสุดท้ายพร้อมภรรยา บุตร
ธิดา ก่อนบรรจุ

(ล่าง) พี่–น้อง ภรรยาบุตร–ธิดา

วันศุกร์

วันเสาร์

วันอาทิตย์

วันจันทร์

วันอังคาร

วันพุธ

วันพฤหัส

ภาพเหตุการณ์ระหว่างงานสวดพระอภิธรรม

ประวัติ

นายแพทย์ประสาน เหตระกูล เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2479 ที่ท่าน้ำราชวงศ์ อำเภอสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อเวลา 11.00 น. เป็นบุตรนายแสง เหตระกูล และนางไซกี เหตระกูล มีพี่น้องรวม 12 คน คือ

1) นายประสิทธิ์ เหตระกูล สมรสกับนางประพิศ (ประดิษฐพงษ์)
2) นายประพันธ์ เหตระกูล สมรสกับนางประพิณพร (ตันธนะ)
3) นายประสงค์ เหตระกูล สมรสกับนางสุดา (โอสถานุเคราะห์) } ฝาแฝด
4) นายแพทย์ประสาน เหตระกูล สมรสกับนางบุญย้อย (บุญทอง) } ฝาแฝด
5) นางประไพ ตันตโรดม สมรสกับนายนิยม ตันตโรดม
6) นางประพีร์ ปุ้ยพันธวงศ์ สมรสกับนายสวาสดิ์ ปุ้ยพันธวงศ์
7) นายประชา เหตระกูล สมรสกับนางปรียาพร (เกษมวัน)
8) ร.ต.อ. ประเสริฐ เหตระกูล สมรสกับนางทิพย์รัตน์ (รุจิรวงศ์)
9) นายประทักษ์ เหตระกูล สมรสกับนางจุฑาทิพย์ (บูรณดิลก)
10) นางสาวประภา เหตระกูล
11) นางสาวประทิน เหตระกูล
12) นางสาวประพิณ เหตระกูล

มีบุตรธิดา 5 คน คือ ด.ญ. สายฝน ด.ญ. สิริวรรณ ด.ญ. ขวัญจิต ด.ช. นพดล ด.ญ. ปิฎก

การศึกษา

ได้เริ่มต้นการศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนอัสสัมชัญ บางรัก อยู่ 2 ปีในแผนกฝรั่งเศส แต่ได้หยุดเรียนเนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น ซึ่งระหว่างสงครามได้รับการศึกษาต่อ ณ โรงเรียนวัดธาตุทองจนจบ ป. 3 แผนกภาษาอังกฤษ และหลังสงครามได้เรียนต่อที่โรงเรียนอัสสัมชัญจาก ป. 4 จนจบชั้นมัธยมศึกษา (มัธยม 8 สมัยนั้น) ในปี พ.ศ. 2498 หลังจากจบมัธยม 8 แล้วได้เข้าเรียนในแผนกเตรียมแพทยศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2 ปี แล้วจึงเข้าไปเรียนวิชาแพทย์ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ คณะแพทยศาสตร์ จบการศึกษาได้รับปริญญาแพทยศาสตร์บัณฑิตในปี พ.ศ. 2504 และได้เป็นแพทย์ฝึกหัดที่โรงพยาบาลจุฬา ฯ อยู่ 1 ปี

ในปี พ.ศ. 2505 คุณหมอประสานได้เข้ารับราชการ ณ โรงพยาบาลกลาง โดยเป็นนายแพทย์ประจำโรงพยาบาล

ในปี พ.ศ. 2507 ต้นเดือนกันยายน ได้รับทุนไปศึกษาต่อ ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย โดยได้ศึกษาต่อ ณ Universital, Zu Wien Medizinische Fakultat, Vienna, Austria และได้รับประกาศนียบัตรทางตา หู คอ จมูก และสำเร็จการศึกษาเมื่อเดือน มีนาคม 2508 หลังจากนั้นได้ไปดูงาน ณ ประเทศญี่ปุ่นอีก 1 เดือน ทางศัลยกรรมตกแต่ง หลังจากจบการศึกษาเพิ่มเติมแล้ว ได้กลับมารับราชการที่โรงพยาบาลกลางอีกในแผนก หู–คอ–จมูก

ประมาณเดือนมิถุนายน 2510 คุณหมอก็เริ่มป่วย แรกทีเดียวคุณหมอคลำพบก้อนที่คอด้านซ้าย ไม่มีอาการเจ็บปวด แต่เมื่อทิ้งไว้ประมาณ 1–2 เดือน ก้อนนี้ก็โตขึ้น และคุณหมอเริ่มมีอาการเป็นไข้บ่อย ๆ ก็เลยตัดสินใจไปผ่าตัด โดยอาจารย์ น.พ. จารุ สุขบท เมื่อผ่าตัดและนำชิ้นเนื้อไปตรวจก็พบว่าเป็นมะเร็ง จึงได้ฉายแสงที่ ร.พ. จุฬา ฯ ตามคำแนะนำของอาจารย์ น.พ. ทวีป นพรัตน์ จนครบจำนวนที่อาจารย์คำนวณไว้ หลังจากฉายแสงครบแล้วก็พักอยู่กับบ้านระยะหนึ่ง ก็ได้รับการแนะนำให้ไปรักษาโดยใช้พลังจิตกับอาจารย์ บุญเพ็ญ แขวัฒนะ คุณหมอก็ไปรักษาอยู่ระยะหนึ่ง ก็สนใจการใช้พลังจิต จึงขอศึกษากับอาจารย์บุญเพ็ญ และท่านก็เต็มใจที่จะสอนให้ คุณหมอก็เริ่มศึกษา และได้ใช้วิธีนี้ช่วยรักษาคนไข้ควบกับวิชาแพทย์ที่ได้เรียนมาแต่ต้น ทำให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ระยะนี้อาการของคุณหมอดีขึ้น และทำงานที่ ร.พ. กลางได้อีกระยะหนึ่ง

ราวปี พ.ศ. 2515 คุณหมอก็เริ่มเจ็บอีกครั้ง ด้วยโรคกล้ามเนื้อหัวใจด้านซ้ายตาย เพราะเส้นเลือดที่จะไปเลี้ยงกล้ามเนื้อหัวใจด้านซ้ายถูกอุดตัน คุณหมอต้องนอนพักอยู่ ร.พ. จุฬา ฯ ได้รับการรักษาจากอาจารย์ ม.ร.ว. อุดมพร เกษมสันต์ และ พ.ญ. พึงใจ งามอุโฆษ รักษาอยู่ 11 เดือน คุณหมออนุญาตให้กลับมาพักผ่อนที่บ้านต่อ เมื่ออาการของโรคหัวใจค่อยดีขึ้น คุณหมอก็ไปเช็คร่างกายอีกครั้งที่ ร.พ. จุฬา และเช็คโรคมะเร็งด้วย น.พ. ไพบูลย์ ร่มไทรทอง ได้ตัดชิ้นเนื้อที่หลังคอไปตรวจ ก็พบว่ามันเกิดขึ้นอีก คุณหมอจึงต้องฉายแสงอีกเป็นครั้งที่สอง ฉายจนครบตามจำนวนที่อาจารย์หมอทวีปท่านคำนวณแล้วก็หยุด พักรักษาตัวอยู่กับบ้าน หลังจากนั้น อาการของคุณหมอก็ค่อยทุเลาขึ้นบ้าง บางครั้งก็ทรงและหยุดไป

ในที่สุดในปี 2517 คุณหมอก็ตัดสินใจบวชพระที่วัดราชสิทธาราม เพื่อจะได้มีโอกาสใช้พลังจิตรักษาตัวเองมากขึ้น ระหว่างที่บวชอยู่นี้ คุณหมอก็เดินทางไปรักษาตัวกับพระอาจารย์บุญลือที่วัดโคกพุทราอยู่พักหนึ่ง ท่านรักษาโดยใช้พลังจิตและยาต้ม อาการก็ดีขึ้น คุณหมอก็กลับลงมาจำพรรษาอยู่ที่วัดสลุด บางนา จนครบพรรษา เมื่อออกพรรษาแล้วก็เดินทางขึ้นเชียงใหม่ ไปพักรักษาตัวอยู่ที่วัด " น้ำบ่อหลอด " กับครูบา อินทจิตรรักษา พักรักษาโดยใช้พลังจิตอย่างเดียว พัก

รักษาตัวอยู่ประมาณ 2 เดือน ก็กลับลงมากรุงเทพอีกครั้ง เพราะตอนนั้นอากาศทางเชียงใหม่หนาวมาก ต่อมาอีกไม่นานคุณหมอก็เริ่มฟังไม่ค่อยได้ยิน หูเสียไปข้างหนึ่ง เวลาพูดคุยกันก็ต้องใช้เสียงดังหน่อย แต่ร่างกายส่วนอื่นยังแข็งแรง เดินไปไหนมาไหนได้ ต่อมาก็เริ่มมีอาการปากอ้าไม่ค่อยขึ้นก็ตามมาอีก เพราะกล้ามเนื้อและเอ็นที่ยึดขากรรไกรแข็งขยับไม่ได้ คุณหมอก็คิดอยากทำผ่าตัด จึงลาสิกขาบทออกมาเมื่อราวเดือนพฤษภาคม 18 แต่คุณหมอก็ไม่ได้รับการผ่าตัด เพราะเมื่อไปปรึกษากับนายแพทย์หลายท่านดูแล้ว ท่านก็ไม่แนะนำให้ทำผ่าตัด เพราะผลหลังผ่าตัดไม่คุ้มกับการเสี่ยง คุณหมอจึงพักอยู่กับบ้านรักษาตัวเอง จนในระยะสุดท้าย เมื่อวันที่ 16 ม.ค. 19 คุณหมอก็มีอาการกลืนไม่ได้ และได้เข้าทำการเจาะคอ และเจาะหน้าท้องให้อาหารที่ ร.พ. กรุงเทพ โดย น.พ. ไพบูลย์ ร่มไทรทอง และ น.พ. ชูเกียรติ์ อัควนิช เมื่อทำผ่าตัดแล้วก็กลับมาพักรักษาตัวอยู่กับบ้าน อาการของคุณหมอก็ทรงอยู่พักหนึ่ง ต่อมามือเท้าด้านซ้ายเริ่มตายด้านโดยไม่มีการขยับเขยื้อน ช่วยตัวเองไม่ได้ แต่ตลอดเวลาคุณหมอใช้ความอดทน ต่อสู้กับโรคไม่ท้อถอยเลย จนกระทั่งสายของวันที่ 19 ก.ค. 19 คุณหมอก็ต้องเข้าโรงพยาบาลอีกครั้ง และเป็นครั้งสุดท้ายที่คุณหมอต้องต่อสู้กับโรคที่เป็นอยู่ คุณหมอมีอาการเกร็งเป็นพัก ๆ และมีไข้ขึ้นสูง คุณหมอไพบูลย์ก็ได้มาดูแลช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้มากนัก อาการของคุณหมอก็ยังเพียบอยู่ มีอาการเกร็ง มีไข้สลับกันไป จนถึงวันที่ 22 ก.ค. 19 เวลาประมาณ 5 โมงเย็น ก็เริ่มมีเลือดออกมาทางคอที่เจาะไว้ และเริ่มออกมากขึ้นเรื่อย แพทย์เวรประจำตึกมาดูและพยายามช่วยกันเจาะเส้นเลือดเพื่อจะให้เลือดช่วยก็เจาะไม่ได้ เลือดที่ออกก็ออกมากขึ้น ๆ ท่ามกลางความช่วยเหลือของแพทย์ แต่ก็ไม่สามารถหยุดมันได้ และคุณหมอก็ได้สิ้นใจในที่สุดเวลาประมาณ 6 โมงเย็น คุณหมอจากไปอย่างสงบ และพ้นจากความทรมานของโรคร้ายที่คุกคามอยู่ตลอดเวลาไปแล้ว เป็นเวลา 10 ปีเต็มที่คุณหมอพยายามจะเอาชนะต่อสู้กับโรคร้าย แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ต่อโรคภัยไข้เจ็บ.

คุณหมอประสาน เหตระกูล

อาตมาได้รู้จักสนิทสนมกับคุณหมอประสาน เหตระกูล และครอบครัวของคุณหมอมานาน และรู้จักสนิทสนมกับเครือญาติ "เหตระกูล" บางท่านเป็นส่วนตัวอีกหลายท่าน ในฐานะวัดกับโรงพิมพ์อยู่ใกล้กัน วัดมีอะไรโรงพิมพ์ช่วยเสมอ

สำหรับคุณหมอประสานอาตมารู้จักเป็นพิเศษตรงที่ว่า คุณหมอเป็นพระภิกษุที่ดี เป็นนายแพทย์ที่ดี เป็นทั้งที่ปรึกษาที่ดีของทุกคนที่ร้อนมาเพื่อต้องการช่วยเหลือ ปรึกษาต่าง ๆ เป็นบุคคลที่แม้กระทั่งอยู่ในฐานะป่วยในฐานะประชาชนคนหนึ่ง คุณหมอยังปฏิบัติกิจต่าง ๆ ได้ดี ให้ความช่วยเหลือแนะนำทุกวิถีทางเพื่อให้ผู้นั้นสบาย คุณหมอมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมาธิ จิตรเป็นพิเศษ คุณหมอได้ต่อสู้กับโรคาพาธที่คุณหมอพบด้วยตนเอง อย่างไม่มีผู้ใดสามารถสู้ได้ นอกจากท่าน "พระธมฺมวิตกโก" พระยานรัตราชมานิตย์ (เจ้าคุณนอ) แห่งวัดเทพศิรินทร์เท่านั้น เพราะคุณหมอเป็นแบบเดียวกัน

แม้กระนั้นก็ตาม คุณหมอได้ต่อสู้กับโรคนี้มานานหลายปี บางท่านได้เป็นก่อนคุณหมอแต่ท่านนั้นได้ถึงแก่กรรมไปก่อนนานแล้วด้วย คุณหมอสามารถปฏิบัติในกิจต่าง ๆ หลายอย่างที่อาตมาเคยพบและพูดจาเป็นประจำ ทั้งด้านศาสนพิธีต่าง ๆ ด้วย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยพูดกับอาตมาว่า ผมต้องต่อสู้กับโรคนี้จนวาระสุดท้าย ถ้าหายก็บุญ ถ้าไม่หายก็ยอมแพ้ สู้จนวาระสุดท้าย คุณหมอพูดอีกว่า ไม่ช้าก็คงทราบว่าผมจะสู้ได้ไม่ได้ แต่คนเราเกิดมาในโลกนี้ทุกคนต้องพบกับคำว่า "ตาย" เสมอ จะรอดจากการตายไปไม่ได้แน่นอน เว้นแต่ว่าไปช้าหรือเร็วเท่านั้น เป็นเรื่องอนิจจัง คุณหมอเคยพูดคำหนึ่งที่จำได้ **ผมยังมีลม ผมยังมีธุระ ถ้าผมหมดลม ผมก็หมดธุระ**

ฉะนั้น ในการถึงแก่กรรมของคุณหมอประสาน เหตระกูล ไปไม่มีวันกลับมาอีกในครั้งนี้ ทุกท่านรู้ดีว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่ก็อดที่เสียดายอาลัยอยู่นั่นเอง ทำให้ผู้จัดการ แสง เหตระกูล และคุณนาย ผู้เป็นบิดามารดาของคุณหมอ และเครือญาติ ตลอดจนเพื่อน ๆ เสียดายอาลัยในคุณหมอประสาน เหตระกูล เป็นอย่างยิ่ง แม้อาตมาเองก็เช่นกัน

ฉะนั้น ในการประชุมเพลิงศพคุณหมอประสาน เหตระกูล ในวันนี้นั้น ขอดวงวิญญาณของคุณหมอจงไปสู่สุคติเทอญ.

พระครูสังฆรักษ์ศรีวงศ์

วัดแก้วแจ่มฟ้า สี่พระยา บางรัก กรุงเทพมหานคร

20 ตุลาคม 2519

ระฆังธรรม

โดย **พระครูสังฆรักษ์สรีวงศ์**

เสียงเหง่งหง่างวังเวงบรรเลงเรื่อย ยังแจ้วเจื้อยดีดังระฆังขาน
ทุกเย็นเช้าเร้าใจในกังวาน เป็นสัญญาณเสียงธรรมประจำมา
เสียงพึมพำค่ำเช้ายังเข้าโสต ระงมโบสถ์ชวนโสมนัสสา
ยังรองเรืองเหลืองอร่ามทุกยามมา สีกาสาว์พุทธบุตรวิสุทธิ์ธรรม

โอ้ พุทธกาลผ่านพ้นเป็นวนวัฏฏ์ จวบนักษัตรสองพันห้าคลาฉนำ
พุทธพจน์บทใดไม่เคลื่อนคำ ชี้ทางกรรมเที่ยงแท้ไม่แปรปรวน
ว่าธรรมใดให้ผลพ้นกิเลส ธรรมใดเหตุก่อโรคโศกกำสรวล
ธรรมใดไปนรกหมกโซ่ตรวน ธรรมใดชวนสู่สวรรค์สราญรมย์

ทุกบทถ้อยร้อยไว้ไม่ขานขัด สารพัดเพรงธรรมย้ำเห็นสม
ไม่หมุนเวียนเปลี่ยนไปดังสายลม โลกนิยมว่าจริงทุกสิ่งอัน
อันเมืองไทยลือเลื่องว่าเมืองพุทธ วิเศษสุดเขาประเทียบเปรียบสวรรค์
กระฉ่อนฉาวกราวเกรียวเที่ยวจำนรรจ์ เสียงดังลั่นทั่วโลกยกให้เรา

ทั้งฝรั่งมังค่าพากันซร้อง ไทยพี่น้องยิ้มผสมคำชมเขา
สู้สร้างวัดสร้างโบสถ์หมดไม่เบา ทั้งเมืองเราเมืองเขาให้กราวเกรียว
ฟังเสียงเล่ากล่าวไขพาใจแผ้ว โอ้เมืองแก้วดังเห็นอินทร์บินเขียวเขียว
ยิ่งหลับเนตรนึกไปวิไลเจียว ใช่แล้วเทียวคนดีมีเต็มเมือง

พอลืมตาตื่นจากหลับกลับสะดุ้ง เขม้นมุ่งแซงไซในหูเหือง
ยังสงสัยหูพร่าหรือตาเคือง แต่ชำเลืองแล้วก็เห็นว่าเป็นจริง
ในเมืองธรรมยังคลาคล่ำด้วยส่ำสัตว์ กรรมมาจัดว่ามนุษย์สุดชายหญิง
อาศัยรูปแบบมนุษย์เอาพุทธอิง แต่ไม่ทิ้งใจเดิมเติมสันดาน

เสียงระฆังหง่างเหง่งวังเวงแว่ว ยังเจื้อยแจ้วเสียงร่ำธรรมเฉลย
แต่ทุกอย่างก็ยังเป็นอยู่เช่นเคย อนาถเอยไฉนเป็นอยู่เช่นนี้
ในเมืองศาสน์อรรถธรรมคำองค์พุทธ ใจคนทรุดหลอกเล่นเหมือนเช่นผี
สิ่งอร่ามเลิศล้นปนผักชี หน้าแจ่มศรีใจสลัวมัวมืดธรรม

ทั้งรักโลภโกรธหลงคงมีอยู่ จงตรองดูแล้วจะเห็นเป็นของขำ
ปากถือศาสน์แน่นหนักในหลักธรรม มือยังคลำอาวุธสุดบรรยาย
จงหยุดก่อนหญิงชายทั้งหลายเอ๋ย อย่าละเลยแว่นส่องมองขยาย
อย่ามัวเมาเข้าข้างตนพ่นภิปราย นึกละอายปิดปากเลิกผักชี

หันเดินทางตามอย่างข้างองค์พุทธ อย่าเดินรุดแวะออกนอกวิถี
อย่าเอียงซ้ายเอียงขวาผิดท่าที บทศรีเดินกลางหว่างมรรคา
บรรเทาโลภโกรธหลงลงเสียบ้าง ถือเอาข้างพุทธธรรมนำผลา
อย่าติดยศติดเกียรติเหยียดประชา อย่าหลงด่าฆ่าฟันกันอยู่เลย

อันลาภยศสรรเสริญพาเพลินจิต สุขเพียงนิดย่อมจะแปรแน่ท่านเอ๋ย
ไม่ยั่งยืนชั่วกาลเนิ่นนานเลย พุทธภิเปรยโลกธรรมประจำตน
ย่อมผันแปรหมุนเวียนเปลี่ยนสลับ สุขแล้วกลับทุกข์เห็นไม่เป็นผล
มีลาภยศสรรเสริญเจริญคน กลับวิกลแตกดับกลับนินทา

แม้สกนธ์เกิดกายยังไม่เที่ยง มากก็เพียงร้อยปีมีชันษา
ย่อมแตกดับลับไปจากโลกา มีบุญญาบาปกล้ำตามดั่งเงา
สิ่งที่เหลือในโลกตกดีชั่ว ถึงกายตัวเชิงตะกอนไฟฟอนเผา
ดีก็เหลือชั่วก็อยู่คู่โลกเรา เป็นรอยเก่าตราประทับกับปฐพี

อย่าหลงเพลินเดินผิดติดลาภยศ เร่งกำหนดตามธรรมคำพระชินสีห์
ทุกสำสัตว์เกิดมาบรรดามี ชีวิตนี้สุดแต่กรรมที่ทำกัน
จะดีชั่วใช่อยู่ที่มีกำเนิด กรรมก่อเกิดกรรมส่งผลดลจัดสรร
ถ้าทำดีผลดีมีอนันต์ ทำชั่วพลันผลชั่วตกตัวเรา

มีแต่ข่าวเบียดเบียฬเป็นเสี้ยนศาลน์ ยังระบาดเช้าค่ำเสียงร่ำขาน
เสียงเหง่งหง่างของระฆังดังกังวาน ผสมสานเสียงบั้งดังจากปืน
ทั้งฉกชิงวิ่งราวยังฉาวโฉ่ พวกหิวโซกามผสมเที่ยวข่มขืน
คำมดเท็จด่าประจำทุกค่ำคืน ช่างกลมกลืนเสียงธรรมพระร่ำมนต์

คอรัปชั่นบานตะไทมีให้เห็น ไม่ซ่อนเร้นทำกันแจ้งทุกแห่งหน
ก่อนกินข้าวเช้าเย็นเหมือนเช่นคน สัปดนเดี๋ยวนี้แปลกแหกคอกไป
กลับกินตึกกินดินกินหินกรวด ยุคจรวดคนเล็กเล็กกินเหล็กไหล
ทั้งกินรถกินเรือเหลืออาลัย กินป่าไม้วายวอดยอดจริงจริง

ทั้งปล้นฆ่ายิงพันมันระบาด　น่าขยาดหวาดเหลือพวกเสือสิงห์
บนรถเมล์เรือเมล์เที่ยวเร่ยิง　ดุจปลาปลิงฆ่ากันง่ายตายระเนน
ในเมืองไทยใหญ่โตดูโอ่โถง　มีร้านโรงเหลืองแดงดังแสงเสน
สูงระฟ้าถ้ากำหนดเกินกฎเกณฑ์　ใครได้เห็นแน่ใจวิไลเมือง

ยามกลางวันครั่นครึกจนดึกดื่น　คนแตกตื่นเดินแข่งดูแดงเหลือง
เป็นแสนล้านแน่นในไทยประเทือง　อร่ามเรืองเลิศวิไลสบายตา
แต่ยามเช้าเพรางายไม่สายนัก　กลับประจักษ์เบาบางห่างหนักหนา
เห็นแต่เหลืองเรืองอร่ามงามจับตา　จากกาสาว์สงฆ์ไทยในเมืองกรุง

เดินสบายบาตรเบาเข้าในตรอก　ยามกลับออกเบาบางอ้างว้างถุง
ไม่ต้องล้างบาตรใหม่ให้พะรุง　สวดพาหุงเสียทุกวารงานประจำ
เห็นโบสถ์ใหม่โอฬารตระหง่านเงื้อม　แลละเลื่อมสูงสล้างช่างงามขำ
เข้าในโบสถ์น่าสังเวชทุเรศกรรม　โบสถ์งามงามจุคนได้ไม่กี่คน

เร่งสร้างดีมีเสบียงเลี้ยงชีวิต　ได้ตามติดไม่กลายกลับให้อับเฉา
ทั้งศีลทานภาวนาหมั่นหาเอา　ไม่โศกเศร้าเพราะมีธรรมค้ำชนมาน
ให้สมที่นี่แหละเราเป็นชาวพุทธ　บริสุทธิ์เพื่อกุศลพ้นสงสาร
อกุศลทั้งผองไม่ต้องการ　หมั่นประหารความชั่วไม่มัวมน

เสียงระฆังหง่างเหง่งวังเวงแว่ว　จะเจื้อยแจ้วสุดกู่อยู่ทุกหน
เป็นเสียงธรรมค้ำในน้ำใจชน　พิสุทธิ์พ้นข้อกังขาที่ราคี
ให้รสธรรมดำดื่มลืมกิเลส　สิ่งทุเรศหมดไปใจผ่องศรี
ระฆังแว่วแผ่วดังพึงทุกที　ชื่นฤดีเพราะมีธรรมค้ำใจเอย.

พระครูสังฆรักษ์ศรีวงศ์
วัดแก้วแจ่มฟ้า สี่พระยา กรุงเทพมหานคร 5

โรคมะเร็งของคอ

ไพบูลย์ ร่มไทรทอง

คอ (Pharynx) หมายถึงส่วนที่อยู่เหนือทรวงอกขึ้นไปจนถึงด้านหลังสุดของจมูก เป็นทางเดินของอาหารและอากาศ สำหรับหายใจร่วมกัน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

คอส่วนบน (Nasopharynx)

อยู่ต่อจากด้านหลังสุดของจมูกไปถึงส่วนที่เป็นลิ้นไก่ (Uvula) อวัยวะที่สำคัญที่อยู่ในบริเวณนี้คือ ส่วนหลังสุดของจมูก และรูเปิดของท่อปรับความดันของหูส่วนกลาง เมื่อมีโรคของบริเวณนี้ อาการที่สำคัญจึงทำให้หายใจลำบาก และมักมีหูอื้อด้วย

คอส่วนกลาง (Oropharynx)

เป็นส่วนที่ต่อจากลิ้นไก่ลงไปถึงส่วนบนของฝาปิดของกล่องเสียง (Epiglotlis) เมื่อเกิดโรคจึงมักมีอาการกลืนอาหารลำบาก หรือเสียงเปลี่ยนไปชนิดที่เรียกว่าพูดชนิดอมมะนาวไว้ในปาก

คอส่วนล่าง (Hypopharynx)

จากส่วนล่างของฝาปิดกล่องเสียง ลงไปจนถึงรูเปิดของทางเดินอาหาร โรคของบริเวณนี้ก็มักจะทำให้กลืนอาหารลำบาก และเสียงพูดเปลี่ยนไปเช่นกัน

มะเร็งเป็นเนื้องอกชนิดร้ายแรง ต่างจากเนื้องอกชนิดธรรมดา ตรงที่มะเร็งจะกระจายไปยังอวัยวะส่วนอื่น ๆ ของร่างกายโดยการลุกลามไปโดยตรง, ไปตามท่อน้ำเหลือง หรือไปตามเส้นโลหิตก็ได้ เมื่อไปสู่อวัยวะส่วนใดจะทำให้อวัยวะส่วนนั้นไม่สามารถทำหน้าที่ตามปกติของมันได้ ซึ่งเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเสียชีวิตเมื่อโรคได้ลุกลามไปสู่ระยะนั้น ซึ่งทางการแพทย์เรียกว่าเป็นระยะสุดท้ายของโรคมะเร็ง ผู้ป่วยจะได้รับการทรมานจากโรคอย่างมากจนกว่าจะตายไปในที่สุด ดังนั้นหลักเกณฑ์ในการรักษาโรคมะเร็ง คือพยายามตรวจวินิจฉัยให้ได้โดยเร็ว และรีบทำการรักษาจะโดยทำการผ่าตัดเมื่อทำได้ หรือฉายแสงในรายที่ไม่สามารถจะผ่าตัดออกได้ให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ก่อนที่มะเร็งจะกระจายไปสู่อวัยวะส่วนอื่น ๆ ของร่างกายโดยวิธีดังกล่าวมาแล้ว การรักษา

โดยการทำผ่าตัดในกรณีที่ทำได้ เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นวิธีที่ได้ผลดีที่สุด ในกรณีที่ผ่าตัดไม่ได้ การฉายแสงก็นับว่าได้ผลดีมาก การรักษาทั้งสองวิธีก็มีทั้งผลดีและผลเสียด้วยกัน เช่นในการผ่าตัด หากโรคมะเร็งเป็นกับอวัยวะใด หลังผ่าตัดแล้วอวัยวะส่วนนั้นมักจะเสียหน้าที่การทำงานไป อย่างเป็นมะเร็งของกล่องเสียง หลังจากตัดกล่องเสียงออกไปแล้ว ผู้ป่วยจะไม่สามารถพูดได้เหมือนเดิม จำเป็นต้องหัดพูดหรือใช้เครื่องช่วยพูดด้วยวิธีอื่น การรักษาด้วยการฉายแสงมักจะสามารถรักษาหน้าที่ของอวัยวะส่วนนั้นไว้ได้ แต่ผลจากการฉายแสงก็มักจะทำให้ผู้ป่วยอ่อนเพลียลงไปมาก เนื่องจากแสงไปทำลายเนื้อส่วนที่ดีไปด้วย และอาจจะยังคงเหลือเนื้อมะเร็งไว้ ทำให้ลุกลามขึ้นมาทีหลังได้ มะเร็งของอวัยวะบางส่วนที่ไม่สามารถตัดออกได้ เนื่องด้วยร่างกายจะขาดอวัยวะส่วนนั้นไม่ได้ ก็จำเป็นต้องเลือกรักษาโดยการฉายแสง หลักอันนี้ใช้ได้กับอวัยวะทั่ว ๆ ไปของร่างกาย

ปัญหาในการรักษาโรคมะเร็งที่พอสรุปได้จากประสบการณ์ในการรักษาผู้ป่วยมีดังนี้

การวินิจฉัยโรค เนื่องจากส่วนมากของโรคมะเร็งในระยะเริ่มแรกมักจะไม่แสดงอาการอะไร กว่าจะเริ่มมีอาการอย่างหนึ่งอย่างใดก็มักจะลุกลามไปมากแล้ว ส่วนมากจึงจะพบว่าไปปรึกษาหมอและวินิจฉัยได้ในระยะหลัง ๆ ทำให้การรักษาไม่ได้ผลเท่าที่ควร

การตัดสินใจยอมรับการรักษาของผู้ป่วยมักจะลังเล ปล่อยโอกาสให้โรคลุกลามไปมาก ในประเทศเรา เรื่องความเชื่อถือทางไสยศาสตร์ยังมีมาก ประกอบกับความกลัวของผู้ป่วยในการทำผ่าตัดหรือฉายแสง พอได้รับทราบจากแพทย์ว่าเป็นมะเร็ง และอธิบายถึงวิธีการรักษาให้ทราบ มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ป่วยมักจะหายหน้าไป ต่อเมื่ออาการเป็นมากขึ้นจนถึงกลืนอาหารไม่ลงหรือหายใจไม่ได้จึงจะหวนกลับมาเพื่อรับการรักษา ซึ่งในระยะนั้นเราก็ไม่สามารถจะทำอะไรได้แล้ว เวลาซักไซ้ดูว่าหายหน้าไปไหนตั้งนาน มักจะพบว่าร้อยทั้งร้อยหนีไปรักษาด้วยยาจีน, สมุนไพร, ยาผีบอก หรือกินน้ำมนต์ของหลวงพ่อที่โน่นที่นี่ไปตามเรื่อง จริงอยู่ การรักษาทางไสยศาสตร์เป็นการช่วยทางด้านกำลังใจได้เป็นอย่างมาก แต่การรักษาทางการแพทย์ก็นับว่าเป็นวิธีที่ได้พิสูจน์โดยหลักวิทยาศาสตร์แล้วว่า เป็นวิธีที่ดีที่สุดเท่าที่เราทราบกันในขณะนี้ ในผู้ป่วยที่มีความเชื่อทางไสยศาสตร์มาก ๆ ก็ไม่ควรจะละเลยการรักษาโดยทางการแพทย์เสีย ในขณะที่ไปรับการรักษาด้วยทางไสยศาสตร์ ควรจะรับการรักษาจากแพทย์ไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นก็คือพวกหมอพระดังกล่าวมักจะให้ความเชื่อมั่นว่าคนไข้จะหาย กว่าจะหวนกลับมาหาแพทย์ก็มักจะช้าไปแล้วเป็นส่วนมาก

ต่อไปจะได้กล่าวถึงอาการของโรคและสิ่งที่มองเห็นของมะเร็งในส่วนต่าง ๆ ของคอที่ควรจะรีบปรึกษาแพทย์ เพื่อจะได้รีบรักษาตั้งแต่โรคเพิ่งเป็นเริ่มแรก

คอส่วนบน (Nasopharynx)

โรคมะเร็งของคอส่วนนี้นับว่าพบได้มากที่สุด ในจำนวนมะเร็งของคอ ทั้งหมด ในประเทศไทย พวกฝรั่งชาวตะวันตกเป็นกันน้อยมาก เป็นได้ทั้งในเพศหญิงและชาย ในเพศชายพบมากกว่า เชื้อชาติที่เป็นกันมากที่สุดได้แก่ชาวจีนที่อยู่ทางตอนใต้บริเวณกวางตุ้ง จนมีผู้เรียกว่าเนื้องอกกวางตุ้ง (Canton Tumor) อายุที่พบเป็นมากอยู่ในวัย 30 ถึง 50 ปี แม้แต่เด็ก ๆ ก็อาจเป็นโรคนี้ได้ เท่าที่เคยพบอายุน้อยที่ สุด 8 ปี ส่วนสาเหตุของโรคนี้ยังไม่ทราบ บางคนเชื่อว่าอาจจะมีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัส

เนื่องจากบริเวณนี้ไม่มีหน้าที่มากนัก เมื่อเริ่มเป็นโรคใหม่ ๆ มักไม่มีอาการอะไร ต่อเมื่อโรคได้ลุกลามไปมาก จึงจะทำให้หายใจทางจมูกลำบาก จะมีเลือดจมูกออกในรายที่กินลงถึงเส้นเลือด จะมีอาการหูอื้อเมื่อลามไปอุดตันท่อปรับความดันของหูส่วนกลาง อาการที่ผู้ป่วยมาหาแพทย์ส่วนมากจึงมาด้วยอาการมีก้อนโตขึ้นที่คอส่วนบน อยู่ใต้ใบหูและหลังต่อมุมกระดูกขากรรไกรโดยไม่มีอาการอย่างอื่นเลย นั่นก็แสดงว่าโรคได้ลุกลามไปสู่ต่อมน้ำเหลืองที่คอ ซึ่งนับว่าช้าไปพอควรแล้ว นอกจากนั้นก้อนนี้ยังไม่เจ็บไม่ปวด ผู้ป่วยจึงไม่ยอมไปพบแพทย์ หรือบางรายไปพบแพทย์แล้ว แต่แพทย์บางคนยังคิดว่าเป็นการอักเสบธรรมดา จึงมัวเสียเวลาฉีดรักษาอักเสบกันอยู่ ชาวบ้านเรียกว่า “ผีสบาย”

การจะวินิจฉัยโรคนี้ได้ก็ด้วยการตรวจดูบริเวณคอส่วนบนเท่านั้น เมื่อพบมีแผลหรือเนื้องอกก็ต้องตัดไปตรวจทางพยาธิวิทยาต่อไป จึงจะบอกได้แน่นอน อาการรองลงไปคือหูอื้อข้างเดียว เมื่อตรวจพบว่ามีน้ำอยู่หลังแก้วหูข้างเดียว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตรวจคอส่วนบน

การรักษานั้น เนื่องจากคอส่วนบนอยู่ใกล้กับสมองมาก ไม่สามารถจะทำการผ่าตัดเอาออกได้ จึงจำเป็นต้องรักษาด้วยการฉายแสง

คอส่วนกลาง (Oropharynx)

พบได้ไม่มากนัก อาการที่ผู้ป่วยจะมีจากบริเวณนี้ก็คือกลืนลำบาก และเสียงเปลี่ยนไปดังกล่าวแล้ว เริ่มแรกอาจมีอาการมีเลือดปนออกมากับสะเลด แต่ส่วนมากจะมาพบหมอด้วยก้อนที่คอเช่นกัน นั่นก็แสดงว่าโรคได้ลามออกมาสู่ต่อมน้ำเหลืองแล้ว การรักษาบริเวณนี้มักจะต้องฉายแสงเช่นกัน เพราะถ้าผ่าตัดออกแล้ว เราไม่สามารถจะซ่อมแซมให้เป็นทางผ่านอาหารและอากาศได้เหมือนเดิม

คอส่วนล่าง (Hypopharynx)

ส่วนมากเรามักจะรวมถึงกล่องเสียงด้วย มะเร็งของกล่องเสียงพบได้มากทีเดียว รองจากคอส่วนบน พบมากในเพศชายวัยกลางคน อาการเริ่มแรกจะทำให้มีเสียงแหบ จึงอยากจะแนะ

นำว่า หากเสียงแหบเกินหนึ่งเดือนยังไม่ดีขึ้น ควรจะได้รับการตรวจกล่องเสียงดูโดยละเอียด ในรายที่เป็นส่วนบนของกล่องเสียงอาจทำให้กลืนอาหารลำบาก แต่ส่วนมากไม่มีอาการอะไร จะมาหาแพทย์ต่อเมื่อมีก้อนที่คอส่วนกลาง ๆ แล้วเท่านั้น

การรักษา ถ้าเป็นแรก ๆ หลังจากผ่าตัดแล้วผู้ป่วยยังสามารถพูดมีเสียงได้ ยกเว้นในรายที่เป็นมากแล้ว จำเป็นต้องตัดกล่องเสียงออกหมด จะทำให้พูดไม่ได้ ต้องหัดพูดด้วยวิธีอื่นดังกล่าวแล้ว ในรายที่เป็นมากจริง ๆ อาจรักษาได้ด้วยการร่วมกัน คือฉายแสงด้วยแล้วจึงทำการผ่าตัด

สรุปได้ว่าโรคมะเร็งของคอในประเทศไทยพบได้ค่อนข้างมาก การวินิจฉัยโรคมักจะช้า อาจเนื่องจากไม่มีอาการแสดงออก ผู้ป่วยไม่สนใจเพราะไม่เจ็บปวด หรือแพทย์ผู้ดูแลไม่ปรึกษาแพทย์ เฉพาะทางเมื่อมีความสงสัย เมื่อมีก้อนเกิดขึ้นที่ด้านข้างของลำคอโดยไม่เจ็บปวดยิ่งจะต้องรีบปรึกษาแพทย์ให้ตรวจโดยละเอียดและปัญหาที่สำคัญอีกอย่างคือ ผู้ป่วยไม่ยอมให้แพทย์รักษาเมื่อแรกพบ เสียเวลาไปรดน้ำมนต์ ทำให้โรคลุกลามไปมาก พอกลับมารักษา ผลที่ได้จึงไม่ดีเท่าที่ควร.

มะเร็งของ Nasopharynx

โดย น.พ. ชูเกียรติ อัศวนิช

ทุกวันนี้เรามักจะได้ยินเสมอ ๆ ว่า คนนั้นคนนี้เป็นโรคมะเร็งในตำแหน่งต่าง ๆ กัน ทุกครั้งที่ได้ยินถึงมะเร็ง เรามักจะวาดภาพอันน่าหวาดเสียว และนึกสงสารคนที่รับเคราะห์กรรมอันนี้ น้อยคนนักที่ไม่ใช่แพทย์จะทราบว่ามะเร็งคืออะไร ความจริงมะเร็งคือเนื้อร้ายชนิดหนึ่ง ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย สาเหตุของมันเราไม่ทราบ แต่โดยทั่วไปแล้วมักจะเริ่มจากเซลตัวใดตัวหนึ่ง เกิดประพฤติตัวนอกลู่นอกทางโดยการแบ่งตัวไปเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง โดยแบ่งจากหนึ่งเป็นสอง จากสองเป็นสี่จากสี่เป็นสิบหกไปเรื่อยๆ เซลที่แบ่งตัวแบบนี้ก็จะเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว และขยายตัวไปเรื่อยๆ ในระยะแรกมันก็จะเบียดอวัยวะข้างเคียงแล้วก็จะกัดกินทำลายทุกอย่างที่ข้างเคียงมัน นอกจากนั้นแล้วมันยังกระจายไปตามสายเลือด หรือต่อมน้ำเหลืองไปทั่วร่างกาย เซลของมะเร็งนี่เป็นเซลที่เกกมะเหรกเกเรมาก คือแย่งอาหารของเซลอื่น ๆ แต่ไม่ทำงานให้เป็นประโยชน์กับตัวเจ้าของ นอกจากนั้นแล้วมันยังแผ่อิทธิพลเบียดเบียนเซลรอบด้าน จนกระทั่งผลสุดท้ายมันก็จะกัดกินอวัยวะรอบด้าน

มะเร็งของ Nasopharynx นั้นก็เหมือนกับมะเร็งทั่ว ๆ ไป คือมักจะเกิดขึ้นโดยสาเหตุที่เราไม่ทราบแน่ชัด อาจจะจากสูบบุหรี่มาก หรือจากเป็นโรคไซนัสเรื้อรังก็ไม่ทราบแน่ Nasopharynx นั้นอยู่ใต้กระโหลกศีรษะ หลังจมูก ซึ่งมีความกว้างยาวประมาณ 4×4×3 เซนต์ ความจริงมะเร็งในตำแหน่งนี้พบได้น้อยมาก ถ้าจะเทียบตามอัตราส่วนแล้วประมาณต่ำกว่า 1% ของมะเร็งทั้งหมด เป็นโรคที่พบได้บ่อยในคนเอเชี่ยนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวจีนมากกว่าชาวยุโรป และมักจะพบในราวอายุ 40–45 ปี

เนื่องจากตำแหน่งของมันค่อนข้างจะลึกทำให้การวินิจฉัยลำบากมาก ในระยะแรก ๆ อาจจะแทบไม่มีอาการอะไรเลย แต่ก็มีไม่น้อยที่มาหาเราเนื่องจากเชื้อได้กระจายไปตามต่อมน้ำเหลือง ทำให้ต่อมน้ำเหลืองบริเวณคอโตขึ้นและค่อนข้างแข็งเวลาตรวจ ในระยะต่อมาคนไข้อาจจะมีอาการฟังลำบากหรือหูหนวก หรือพูดเสียงขึ้นจมูกเหมือนคนเป็นหวัด บางครั้งบางคราวเลือดกำเดาออกบ่อย ๆ

อาการปวดมักจะไม่ค่อยพบในระยะแรก แต่อาจจะมีอาการปวดศีรษะเป็นประจำ หรืออาจจะปวดแถวใบหน้าเนื่องจากเชื้อมะเร็งไปกดที่เส้นประสาท ถ้าเส้นประสาทที่ไปเลี้ยงตาโดนกดเข้าอาจจะมีอาการหนังตาปิดหรือไม่สามารถเคลื่อนไหวลูกกระตาได้ บางครั้งถึงกับตาบอด

นอกจากนั้นแล้ว ถ้ามันไปกดเอาเส้นประสาทที่มาเลี้ยงลิ้นและลิ้นไก่ ก็อาจจะทำให้กลืนอาหารได้ลำบาก เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าโรคนี้ถ้าไม่ได้รับการรักษาอาจจะมีอาการต่าง ๆ กัน เนื่องจากข้าง ๆ Nasopharynx เป็นจุดรวมประสาทต่าง ๆ

การรักษา

ผ่าตัด ผิดกับมะเร็งทั่ว ๆ ไป การรักษาโดยการผ่าตัดนั้นทำไม่ได้เพราะตำแหน่งของมัน ซึ่งศัลยแพทย์ไม่สามารถจะเข้าไปหามันได้

ฉายแสง

นับว่าโชคดีที่เราสามารถรักษาโดยการฉายแสงได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะได้ผลดี และหลังจากฉายแสงแล้วอาการต่าง ๆ จะดีขึ้นตามลำดับ และบางคนโชคดีก็อาจจะหายจากโรคนี้ได้ ถ้าเราดูตามสถิติจะเห็นได้ว่า จากจำนวนคนไข้ที่เป็นโรคนี้ราว 25% จะหายหลังจากฉายแสงได้ครบตามจำนวน

สรุป

จะเห็นได้ว่าทุกวันนี้ เราได้ยินโรคแปลก ๆ อยู่เสมอ ๆ ไม่ใช่ว่ามีโรคใหม่ ๆ มากขึ้น แต่ว่าหมอเราเก่งขึ้นและวินิจฉัยได้มากขึ้น ถึงแม้ว่าเรามักจะได้ยินอยู่เสมอ ๆ ว่าคนนั้นคนนี้เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งทำให้คิดว่า โรคนี้ถ้าเป็นแล้วก็ไม่มีทางจะรักษา ความจริงแล้วคนที่หายจากโรคนี้มีไม่น้อย แต่ว่ามักจะไม่บอกเล่าให้ใคร เพราะคงไม่มีใครอยากบอกว่าตัวเป็นโรคมะเร็ง

ไม่มีวันนั้นอีกแล้ว

โดย **เพื่อนร่วมรุ่น 6 เอ.**

วันนั้นเกิดขึ้นได้ครั้งเดียว แล้ววันนั้นก็ผ่านพ้นไปตามกาลเวลา วันนั้นซึ่งที่แท้จริงเป็นช่วงเวลาหลายวันและเป็นช่วงเวลาที่พวกเราได้มีความทุกข์และความสุขร่วมกัน แต่วันนั้นก็ได้ผ่านพ้นไปแล้ว และคงไม่มีทางที่จะหวลกลับคืนมาอีก

วันนั้น.................ที่พวกเราหวลรำลึกถึงด้วยความเศร้าและอาลัย คือ เมื่อวันที่พวกเราเพื่อนนักเรียนอัสสัมชัญรวมห้องกับ หมอประสาน เหตระกูล ได้รับทราบว่า หมอประสาน เพื่อนที่รักของพวกเราคนหนึ่งได้จากไปอย่างไม่มีวันจะได้กลับมาร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพวกเราอีก

วันต่อมา หลังจากได้มีการติดต่อกันอย่างฉุกละหุก พวกเราได้พากันไปเป็นเจ้าภาพในงานสวดพระอภิธรรมศพของเพื่อนอันเป็นที่รักใคร่และชอบพอของพวกเราทุกคน และวันนั้น......แทบจะกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่เพื่อนร่วมรุ่นได้กลับมาชุมนุมกันเกือบจะพร้อมหน้า ที่ไม่ได้มาหรือที่มาไม่ได้ก็มีเพียงไม่กี่คน บางคนอยู่ต่างประเทศ บางคนก็อยู่ต่างจังหวัด และติดธุรกิจหรือราชการงานในหน้าที่จนไม่สามารถมาได้ แต่กระนั้น.........ทุกคนอดชื่นชมแทนครอบครัวและญาติพี่น้องของหมอประสานไม่ได้ว่า เป็นครั้งแรกจริง ๆ ที่ ม. 6 เอ. ของพวกเรามาพร้อมเพรียงกันมากที่สุดนับแต่ได้แยกย้ายไปตามวิถีทางของแต่ละชีวิตเมื่อจบ ม. 6 ที่อัสสัมชัญ 20 ปีที่แล้วมา บางคนตั้งแต่จบไปก็เพิ่งจะได้พบหน้ากันเป็นครั้งแรก ถึงกับต้องถามชื่อถามแซ่กันก็มี นั่นย่อมเป็นข้อพิสูจน์ได้อย่างดีว่า หมอประสานเป็นที่นิยมและรักใคร่ของเพื่อน ๆ เพียงไร.........ยิ่งกว่านั้น ยังมีครู หรือที่พวกเราเรียกกันว่า มาสเซ่อร์ มากันถึง 2 ท่านโดยที่ท่านเต็มใจและตั้งใจที่จะมาเอง ท่านหนึ่งเป็นครูประจำชั้น อีกท่านหนึ่งเป็นครูภาษาไทยสอนพวกเราตั้งแต่ ม. 4 ถึง ม. 6

งานวันนั้นจึงทำให้พวกเราอดหวล รำลึกถึงความหลัง ครั้งยังเป็นนักเรียน อยู่ ร่วมกันมิได้พวกเรายังจำกันได้ดีว่า หมอประสานอยู่อัสสัมมาเกือบจะนานกว่าเพื่อนในหมู่พวกเราด้วยกัน แต่ทั้งพวกที่อยู่มาก่อน และมาร่วมห้องด้วยทีหลัง ต่างก็รู้จัก และชอบพอ หมอประสาน เป็นอย่างดี เพราะหมอประสานเป็นคนโอบอ้อมอารี รักเพื่อนฝูง เข้าได้กับทุกคน แม้ว่าบางครั้งบางคราว

เสียงของหมอประสานจะดังพอ ๆ กับวิทยุขนาด 12 หลอด หรือบางครั้งบางคราว หมอประสานจะเอ็ดตะโรและว่าใครต่อใครตรง ๆ แต่ทุกคนก็ทราบว่านั่นเป็นนิสัยขวานผ่าซากของหมอประสานเอง และโดยเจตนาแล้วหมอประสานหวังดีกับเพื่อนฝูงทุกคน.........หมอเองเป็นตัวตั้งตัวตีในการนัดพบรุ่นและเลี้ยงสังสรรกันอย่างน้อยปีละครั้งเสมอมา.........ก่อนที่จะเสียชีวิต พวกเรายังเคยไปเลี้ยงสังสรรที่บ้านหมอที่ซอยหลังสวน และเป็นช่วงเวลาที่พวกเราได้รำลึกถึงความหลังครั้งยังเป็นนักเรียน มีการเล่าเรื่องคนโน้นคนนี้จนกระทั่งความเกกมะเหรกเกเรของพวกเราทุกคน และความปวดเศียรเวียนเกล้าที่สร้างให้แก่ครูหรือ มาสเซ่อร์ หลายต่อหลายคน แต่น้อยครั้งหรือแทบจะไม่มีเลย ที่ความปวดเศียรเวียนเกล้าจะเกิดขึ้นนี้จะเป็นฝีมือของหมอประสาน เพราะหมอ เป็นผู้ที่จัดได้ว่าเรียนอยู่ในขั้นดีและเป็นที่รักใคร่ชอบพอของครูเกือบจะทุกคนก็ว่าได้.........

แต่หมอก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นคนดีเสียจนหงอเหมือนผู้หญิง เมื่อพวกเรามีเรื่องต้องบู๊หรือชกต่อยกับนักเรียนโรงเรียนอื่น เช่น นักเรียนโรงเรียนอิสสระนุกูล หรือแม้กระทั่งโรงเรียนวัดสุทธิวราราม ทั้ง ๆ ที่บางครั้งพวกเรารู้ว่าเป็นความผิดของเพื่อนร่วมห้องพวกเราเอง แต่เมื่อ เพื่อนถูกรังแก เราก็พร้อมใจกันปกป้องเพื่อนเท่าที่กำลังพวกเราจะอำนวย และหมอเองก็พลอยเต้นแร้งเต้นกากับพวกเราเสมอ.........

ชมหมอมามากแล้ว ก็คงจะไม่ครบเครื่อง ถ้าจะไม่เล่าถึงความเกเรของหมอบ้าง......จำได้ว่า ครั้งหนึ่งพวกเราเอารถที่บ้านของหมอ หนีไปเที่ยวต่างจังหวัดกัน ก็ไม่ได้ไปไกลอะไรมากนัก แค่บางปู บางปิ้งนี่เอง แต่ขากลับรถเจ้ากรรมเกิดทำพิษ อะไรเสียก็ไม่ทราบ ต้องช่วยกันเข็นรถจากซอยกล้วยน้ำไทถึงซอยอโศก แล้วยังต้องแอบเข้าบ้านโดยไม่ให้ คุณพ่อคุณแม่ รู้ด้วย เพราะกว่าจะกลับถึงบ้านก็เกือบสว่าง ก็คิดดูสมัยก่อนถนนสุขุมวิทยังไม่กว้างขวางและเรียบอย่างทุกวันนี้.........

ชื่อเสียงในด้านการรับประทานของหมอประสานก็หยอกอยู่เมื่อไหร่ สมัยเป็นนักเรียนและทำหนังสืออุโฆษสารของโรงเรียนกัน มีอยู่ปีหนึ่งจำได้ว่าเมื่อทำหนังสือเสร็จก็ไปเลี้ยงฉลองกันแล้วมีการแข่งขันกินก๋วยเตี๋ยวตรงร้านมีชื่อแถวๆเลยหน้าสนามกีฬาไปทางถนนเจริญผลตัดใหม่ ถ้าจำไม่ผิดหมอประสานคว้ารางวัลที่หนึ่งไปอย่างงดงาม เพราะรับประทานคนเดียวถึง 13 ชาม ชนะคนที่สองถึง 5 ชาม แต่ข้อดีของหมอก็คือ หมอไม่ค่อยไปกินข้าวคนเดียวนัก เพราะมักจะไปกินกันเป็นกลุ่มใหญ่เสมอ แล้วก็หมอเป็นเจ้ามือบ่อยครั้งเสียด้วย

หมอประสาน เล่นพระเครื่องลาง ของขลังมาแต่สมัยเป็นนักเรียน จึงไม่น่าแปลกใจที่หมอมีความเชื่อถือด้านไสยศาสตร์มากพอดู และเมื่อเกิด เจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็ง และ ได้รักษา

ทางแพทย์ปัจจุบัน แล้วหมอก็หันไปรักษาทางด้านทางใน โดยเชิญเทพเทวาและองค์ปฐมกษัตริย์ต่าง ๆ มาช่วยรักษาด้วย ซึ่งก็ทำให้จิตใจหมอสงบและสามารถต่อสู้กับโรคร้ายนั้นได้หลายปี เป็นที่ผิดคาดหมายของเพื่อน ๆ อย่างยิ่ง จนหลายต่อหลายครั้ง พวกเราภาวนาให้หมอหายจากโรคที่เป็นอยู่อย่างปาฏิหาริย์ และที่พวกเราอดที่จะยกย่องและพลอยภาคภูมิใจไปกับหมอด้วยไม่ได้ก็คือหมอมิใคร่ห่วงแต่ตัวหมอเองเท่านั้น แต่เมื่อหมอนั่งกรรมฐานวิปัสสนาจนแก่กล้าแล้ว หมอเองก็ได้รับรักษาคนไข้ทั้งทางแผนปัจจุบันและทางในดังกล่าวเป็นระยะเวลาอยู่นาน แทบจะกล่าวได้ว่าสมัยที่หมอรับรักษาอยู่ที่สำนักโลก และ ธรรมที่ถนนลาดหญ้า วงเวียนใหญ่ หมอมีคนไข้ และ ลูกศิษย์ลูกหาอยู่มากมาย คงจะเป็นเพราะกุศลและผลบุญดังกล่าวนี้เอง หมอถึงได้มีอายุยืนยาวกว่าที่แพทย์แผนปัจจุบันกำหนดไว้หลายปี

หากหมอประสาน เหตระกูล มีวิถีทางหรือญาณใด ๆ ที่สามารถรับรู้ได้ ก็โปรดได้รับรู้ด้วยว่าพวกเราชาว ม. 6 เอ. รู้สึกรักและอาลัยในการจากไปของหมอเป็นอย่างยิ่ง และด้วยกุศลผลบุญที่หมอเองได้กระทำไว้ และกุศลผลบุญของพวกเราชาว ม. 6 เอ. ซึ่งได้กระทำไว้เช่นกัน ขออำนาจแห่งกุลศผลบุญนั้นจงดลบันดาลให้หมอประสาน เหตระกูล เพื่อนร่วมรุ่น 6 เอ. ของพวกเราได้ไปสู่ยังที่สุคติด้วยเทอญ.

เพื่อนร่วมรุ่น A.C. 6 เอ.

อาลัยหมอประสาน

ประสาน นับเป็นคนที่ 5 ในรุ่นของเรา ที่จากพวกเราไป ข้าพเจ้าจำได้ว่าเป็นวันพฤหัส ฯ หมอพิสัยโทรศัพท์มาบอกว่า หมอประสานเสียชีวิตแล้ว ให้ไปรดน้ำศพที่ห้องพักศพของโรงพยาบาล ข้าพเจ้าก็ได้พยายามต่อโทรศัพท์ถึงเพื่อน ๆ เท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้พบหมอประสานเป็นครั้งสุดท้าย แต่ก็ไม่ได้พบ เพราะทางญาติได้เคลื่อนศพไปวัดเสียแล้ว พวกเราใจหายที่ขาดเพื่อนไปอีก 1 คน ตลอดเวลา 4 ปีในชีวิตนักเรียนแพทย์ที่เรียนร่วมกันมา ประสานเป็นคนพูดจาที่ตรงไปตรงมา ใช้เวลาเรียนไม่มาก แต่ก็สอบผ่านทุกครั้ง ช่วยเหลือกิจการงานของคณะทุกอย่าง ทำงานเก่งจนได้รับเลือกเป็นปฏิคมของสโมสร ใจคอกว้างขวาง หลังจากจบเป็นแพทย์แล้ว เขาก็มีความตั้งใจจะเป็นศัลยแพทย์ตบแต่ง แต่ก็ทำงานไม่ได้นาน เพื่อน ๆ ก็ได้รับข่าวร้ายถึงโรคที่ประสานเป็นอยู่ ได้พากันไปเยี่ยมเยียน และก็พบว่าประสานนั้นแข็งแกร่งมาก ไม่ท้อแท้ ในระยะหลังที่มาป่วยด้วยโรคหัวใจ ข้าพเจ้าไปเยี่ยมในห้อง ICU ก็ยังพูดคุย หัวเราะอย่างเหมือนกับไม่ได้เจ็บป่วย เมื่อคราวที่ศิษย์เก่าจัดงานฉลองครบ 25 ปี คณะแพทยศาสตร์จุฬา ฯ เมื่อพฤศจิกายน 2515 ประสานก็มาร่วมงานทั้ง ๆ ที่เพิ่งทุเลาจากอาการป่วยระยะนั้น และก็เป็นครั้งสุดท้ายที่ข้าพเจ้าได้พูดคุยกับประสาน ซึ่งก็ยังกะปรี้กะเปร่ารื่นเริงดี หลังจากนั้นก็ไม่มีโอกาสพบกันอีกเลย จนมาได้ข่าวถึงแก่กรรม

ประสานก็ได้จากพวกเราไป พ้นจากความทุกข์ทรมานทางโรคภัยที่มีอยู่นาน ข้าพเจ้าและเพื่อน ๆ ทุกคนขอให้ดวงวิญญาณประสาน เพื่อนรัก จงสู่สุขคติในที่สุด.

จากเพื่อนร่วมรุ่น 11
แพทย์จุฬา ฯ

ความคิดคำนึงของข้าพเจ้า
แด่
คุณหมอประสาน เหตระกูล

ในชีวิตของข้าพเจ้ารู้จักคนมามากพอประมาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอาชีพเป็นแพทย์ ข้าพเจ้ามีความสนใจในตัวของคุณหมอประสาน ซึ่งเป็นน้องชายของคุณประสิทธิ์ เพื่อนของข้าพเจ้า อยู่มากตั้งแต่เริ่มรู้จักกัน ทั้งนี้เพราะเหตุว่าวัตรปฏิบัติของคุณหมอทำให้ข้าพเจ้าลืมไม่ได้ ในการเพรียบพร้อมไปด้วยศีลธรรมของความเป็นคน และจรรยาบรรณของความเป็นแพทย์ หน้าที่ของคุณหมอคือการต่อสู้กับความตายเพื่อคนอื่น แต่แล้วคุณหมอก็แพ้คู่ต่อสู้เองในที่สุด นั่นคือคุณหมอไม่สามารถที่จะเอาชนะคู่ต่อสู้ของคุณหมอหรือความตายได้ ถ้าจะพิจารณาถึงความผูกพันธ์ในความเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกมาด้วยกัน ข้าพเจ้ายอมรับว่า มีความอาลัยรักและเศร้าสลดเสียใจในการจากไปของคุณหมอเป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพุทธพจน์ไว้ว่า **“สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี”** ถ้าจะมองกันเพียงผิวเผินในซากศพที่คุณหมอทิ้งไว้ ผู้ที่ยังอยู่ห่างไกลจากธรรมะ ก็เข้าใจว่าผู้ตายมีความสุขซึ่งได้แก่ความสงบ ที่ศพได้ทิ้งไว้ไม่ทุกข์ร้อนอะไรที่ตรงไหน แขกจะไปใครจะมาเยี่ยมเคารพศพก็มิได้แสดงอาการยินดีหรือยินร้าย สัปเหร่อจะมัดตราสังข์แล้วห่อด้วยผ้านำลงหีบปิดผนึกแน่น เป็นเรื่องที่น่าจะได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอย่างยิ่ง มิหนำซ้ำถึงเวลาเผาก็นำเข้าเตาจุดไฟเผาไปหมดสิ้นจนเหลือแต่กระดูกก็ไม่ปรากฏว่า ผู้ตายคนไหนร้องอุทธรณ์ฎีกาที่มีการกระทำเช่นนั้น ในเรื่องนี้ควรจะมีความเข้าใจเสียใหม่ให้ถูกต้อง ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า คุณหมอยังไม่ได้ตายไปจากวัฏฏะ เพียงแต่คุณหมอได้ทิ้งร่างที่วิญญาณขันธ์และสังขารขันธ์ได้อาศัยอยู่ชั่วคราวขณะที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น

วิญญาณขันธ์และสังขารขันธ์ของคุณหมอ เมื่อได้ละภพภูมิเดิมไปแล้ว ก็ได้เข้าภพภูมิใหม่โดยทันที “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี” นั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หมายถึงความสงบและความสุขของวิญญาณขันธ์โดยเฉพาะหาไม่ หมายถึงซากศพที่ทิ้งไว้ ซึ่งเรียกกันตามภาษาธรรมะว่า รูปขันธ์แต่ประการใดไม่

ความสงบของวิญญาณขันธ์ และสังขารขันธ์ ของสัตว์ ทั้งหลาย ที่ยังเวียนว่ายอยู่ ในวัฏฏะ มันเป็นผลหรือเรียกตามภาษาธรรมะว่า **"วิบากกรรม"** นั้น จะเกิดมีขึ้นแก่ผู้ใดหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ที่ผู้นั้นได้กระทำไว้ จะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นหาได้ไม่ ในชีวิตของข้าพเจ้าที่รู้จักกับคุณหมอ ยังไม่เคยเห็นคุณหมอก่ออกุศลกรรมแต่ประการใด ความเมตตาปราณีของคุณหมอต่อคนไข้นั้น เป็นกุศลกรรมตัวหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในจิตใจของคุณหมอ และด้วยข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าจึงขอยืนยันไว้ ณ ที่นี้ว่า คุณหมอได้ประสพกับภพภูมิที่ดี ซึ่งมีแต่ความสุขและความสงบแต่ประการเดียว

ข้อความอันเกิดจากจิตใจข้าพเจ้าได้กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่นับถือพุทธศาสนา อันมีศรัทธาแรงกล้าในการปฏิบัติและประพฤติธรรม ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า **"จิตวิสุทธิ"** ก็สามารถจะเป็นพยานยืนยันร่วมกับข้าพเจ้าได้เป็นอย่างดี.

พ.ต.ต. บุญเพ็ญ แขวัฒนะ

ประสาน เพื่อนรัก

รู้สึกเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ที่เพื่อนต้องมาจากไปก่อนเวลาอันสมควร หากเพื่อนยังมีชีวิตอยู่ ก็ยังคงจะมีโอกาสบำเพ็ญประโยชน์ให้กับบุคคลที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากการเจ็บไข้ได้ป่วยอีกมาก

ขอให้คุณงามความดีที่เพื่อนได้ประกอบมา เป็นพลานิสงฆ์ส่งวิญญาณของเพื่อนสู่สุคติเถิด.

จาก **วิรัช ฉิมประเสริฐ**

แต่...คุณหมอประสาน

ในราวปลายปี 13 ผมได้ทราบกิติศัพท์ของหมอประสาน เหตระกูล จากท่านผู้ใหญ่ท่านหนึ่งว่า นอกจากหมอประสาน เหตระกูล จะเป็นศัลยแพทย์มือดีของโรงพยาบาลกลางแล้ว หมอยังหยั่งรู้ในสิ่งที่คนธรรมดาอย่างเรา ๆ ไม่รู้ได้อีกด้วย ซึ่งอำนวยให้การรักษาพยาบาลคนไข้ของหมอได้ผลอย่างไม่น่าเชื่อ ระหว่างนั้นคุณแม่ของผมเป็นอัมพาตเนื่องจากเส้นโลหิตฝอยในสมองแตกเดินไม่ได้ พี่สาวของผมอีกคนก็ปวดหัวเข่าเดินไม่ถนัด ได้รับการรักษาอยู่แล้วที่ ร.พ. แห่งหนึ่ง แต่แม่กับพี่ก็ไม่ดีขึ้น ผมจึงพาไป "ลองหมอ" ที่กฤษณะคลีนิคของหมอประสานเยื้อง ร.พ. จุฬาลงกรณ์ หมอได้ซักถามอาการของแม่กับพี่ผมโดยละเอียดสั่งยาให้ แนะนำวิธีปฏิบัติตนเองจนเป็นที่เข้าใจ และแถมด้วยใช้กำลังภายในเสกเป่าให้ด้วย จากการพูดคุยระหว่างนั่งรถกลับบ้าน ผมก็รู้ว่าแม่กับพี่สาวผมศรัทธาในหมอมาก ผมดีใจและเชื่อว่าแม่กับพี่สาวผมคงจะดีขึ้นแน่ เพราะความศรัทธาย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญไม่ว่าเรื่องอะไร ผมพาแม่กับพี่สาวไปพบหมอสัปดาห์ละครั้ง ชั่วเวลาเพียงเดือนเดียว แม่ก็สามารถกระย่องกระแย่งได้ พี่สาวก็ทุเลาปวดลงเป็นอันมาก ผมคงพาแม่และพี่สาวไปพบหมออย่างสม่ำเสมอ ต่อมาอีกหลายเดือนแม่และพี่สาวก็อาการดีขึ้นโดยลำดับ เกือบเหมือนปกติจนกระทั่งหมอเองล้มป่วยลง ทราบว่าเกี่ยวกับกล้ามเนื้อหัวใจเนื่องจากหมอไปปล้ำเปลี่ยนยางรถยนต์เอง ผมก็ได้แต่เอาใจช่วยขอให้หมอปลอดภัย ผมขาดการติดต่อกับหมอไปนานจนหมอหายป่วยทำงานได้ ไปเปิดคลีนิคอยู่ที่ซอยศาสนา ถนนพระราม 6 ผมและครอบครัวก็ตามไปเยี่ยม สังเกตเห็นว่าหมอไม่ค่อยแข็งแรงเหมือนเมื่อก่อน ทราบว่านอกจากโรคหัวใจแล้วยังเป็นมะเร็งที่บริเวณลำคออีกด้วย แต่ก็ไม่ยอมหยุดทำหน้าที่ของแพทย์ บางวันผมเห็นคนไข้ของหมอรอกันอยู่เต็มในขณะที่หมอเองหน้าซีด และมีอาการโผเผอ่อนเพลีย ผมเห็นแล้วก็สะท้อนใจได้เคยปรารภกับหมอถึงเรื่องนี้ ก็ตอบผมว่า "ผมทิ้งคนไข้ไม่ได้ครับพี่นะ"

การกลับมารักษาคนไข้ของหมอนี้ ปรากฏว่าหมอประสานได้นำเอาการฝังเข็มมาใช้ประกอบการรักษาโรคด้วย สอบถามได้ความว่าหมอศึกษาจากตำราภาษาจีนด้วยตนเอง ระหว่างที่นอนรักษาโรคหัวใจอยู่ ซึ่งในตอนแรกผมก็ไม่แน่ใจนักว่า จะได้ผลเพราะยังไม่เห็นผลด้วยตา จนกระทั่งได้พิสูจน์กับตัวเอง คือผมมีอาการปวดที่คอ และแขน รวมทั้งมีอาการชาไปถึงมือ ได้เข้ารับการรักษาใน ร.พ. แห่งหนึ่ง หมอบอกว่ากระดูกคองอก ต้องเข้าเครื่องดึงคอและอบนวด อยู่

หลายครั้งหลายคราว อาการดีขึ้นบ้างแต่ก็ไม่หายขาด เมื่อหมอประสานรู้เข้าก็บอกว่า "ผมจะฝังเข็มให้เอาไหม" ผมก็ตอบตกลงเพราะเชื่อในความเป็นศัลยแพทย์คงจะไม่มีอันตรายอะไร ผมให้หมอฝังเข็มอยู่หลายครั้ง รวมแล้วเกือบร้อยเข็ม ทั้งที่คลีนิคเองและตอนที่หมอต้องนอนพักผ่อนอยู่ที่บ้านซอยหลังสวน ปรากฏว่าผมหายเป็นปกติดีมาจนกระทั่งทุกวันนี้ เป็นเวลาเกือบ 2 ปีแล้ว ไม่ต้องไปเข้าเครื่องดึงคออีก เมื่อการฝังเข็มให้ผมได้ผล หมอก็บอกกับผมว่า "พี่นะมีผู้ใหญ่หรือเพื่อนที่มีอาการอย่างนี้ พามาหาผมสิครับ" ทั้งๆ ที่ในตอนหลังๆ นี้ ตัวหมอเองก็อยู่ในฐานะของคนเจ็บ แต่ด้วยน้ำใจอันประเสริฐที่หวังแต่จะให้ผู้อื่นพ้นจากความเจ็บปวด หมอจึงไม่คำนึงถึงความเจ็บป่วยของตนเองเลย ใครไปหาก็จะแข็งใจลุกขึ้นช่วยบัดเป่าทุกรายไป เป็นที่ประทับใจของผมเหลือเกิน และสำหรับผมนั้นไม่อาจชักนำใครๆ ให้ไปรบกวนหมอได้อีก

หมอเรียกผมว่า "พี่นะ" ทุกคำด้วยความสนิทสนมและจริงใจยกย่องและเอาใจใส่ถามถึงหน้าที่การงานอยู่เสมอ ผมเป็นคนไม่มีน้องชายจึงรักหมอเหมือนน้องแท้ๆ เมื่อหมอจากไปจึงเสมือนสูญเสียน้องชายคนเดียวไปไม่มีผิด และผมก็กล้ากล่าวแทนคนไข้ของหมอทุกคนได้ว่า พวกเรารู้สึกเหมือนกับเสียญาติสนิทไปเช่นเดียวกัน ยังความเศร้าสลดและอาลัยสุดแสนแก่พวกเราที่อยู่เบื้องหลัง

ถ้าหากจะพูดว่าหมอประสานเกิดมาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นโดยแท้ ก็คงจะไม่ผิด หมอได้พยายามช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยมิได้คำนึงถึงความปลอดภัยของตนเองเลย และแม้จะจากไปแล้วไม่มีโอกาสที่จะรักษาพยาบาลผู้ป่วยต่อไปอีกได้ก็ยังสั่งให้คุณบุญย้อย เหตระกูล ภรรยามอบยาที่เหลืออยู่ให้แก่กองทัพบกเพื่อใช้รักษาพยาบาลทหารชายแดน ซึ่งคุณบุญย้อยก็ได้ดำเนินการตามความประสงค์แล้ว โดยได้มอบยาและเวชภัณฑ์ มูลค่าประมาณ 35,000 (สามหมื่นห้าพันบาท) ที่หอประชุมกองทัพบก เมื่อวันศุกร์ที่ 17 ก.ย. 19 เพื่อให้ใช้ใน ร.พ. ค่ายประจักษ์ศิลปาคม อุดรธานีต่อไป

เท่าที่พูดมานี้เป็นเพียงส่วนน้อยของคุณความดีที่หมอได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น จึงแน่ใจเหลือเกินว่าผลบุญที่หมอได้ประกอบมาตลอดชีวิต จะเป็นพลังส่งให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของหมอประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพชั่วนิรันดร์

พ.อ. มานะ รัตนโกเศศ
รองเจ้ากรมการกำลังสำรองทหารบก

"หัวอกพ่อ"

น.พ. ประสาน เหตระกูล เป็นบุตรชายคนที่ 4 ของข้าพเจ้า เกิดเมื่อ พ.ศ. 2479 ใกล้ท่าน้ำราชวงศ์ ถนนราชวงศ์ กรุงเทพฯ

ประสานฯ เป็นเด็กว่านอนสอนง่ายตั้งแต่รู้จักความ เมื่อตอนยังเป็นเด็กได้อยู่ในโอวาทและคำตักเตือน สั่งสอนของพ่อแม่ พี่ ป้า น้า อา อย่างเรียบร้อย

ประสานฯ ได้เข้าโรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่ออายุ 6 ปี จนจบ ม. 8 ในขณะนั้นพวกพี่ๆ ประสานฯ 3 คน ต่างก็ไปศึกษาต่อในต่างประเทศเช่นบุตรหลานของผู้อื่น แต่ประสานฯ ได้บอกกับเพื่อนๆ ของแกว่า พวกพี่ไปเรียนต่อต่างประเทศทุกคน แต่เขาเองคิดว่า พ่อแม่อยู่กรุงเทพฯ ทำมาหาเลี้ยงโดยลำพังเขาจะขอสอบเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ ในสาขาวิชาแพทย์ดีกว่า จะได้มีโอกาสอยู่ใกล้พ่อแม่ (ข้อความเหล่านี้ ประสานฯ มิเคยกล่าวต่อข้าพเจ้า แต่เพื่อนสนิทของประสานคนหนึ่งเคยเล่าให้ข้าพเจ้าทราบ ระหว่างเรียนที่มหาวิทยาลัยฯ) ทำให้ข้าพเจ้าซาบซึ้งในความรักและความกตัญญูของประสานอย่างยากที่จะพรรณนา

ในที่สุด ประสานฯ ก็ได้ปฏิบัติตามประสงค์ของเขา โดยได้เข้าศึกษาวิชาแพทย์ตามที่ตั้งปณิธานไว้ ข้าพเจ้ากับครอบครัว ซึ่งทำการค้าอยู่กรุงเทพฯ จึงได้มีโอกาสอยู่ร่วมกันพร้อมหน้าทั้งแม่กับน้องๆ ของประสานฯ อีกหลายคนด้วยความสงบตลอดมา

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2504 ประสานได้จบการศึกษาวิชาแพทย์ และได้เข้าเป็นแพทย์ประจำบ้านที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ต่อมาได้มาเป็น น.พ. ประจำที่ ร.พ. กลาง โดยการแนะนำจาก น.พ. หลวงนิตย์ เวชชวิศิษฎ์ และโดยความอนุมัติจากผู้อำนวยการฯ ร.พ. กลาง คือนายแพทย์คัมภีร์ มัลลิกามาศ ในระหว่างปฏิบัติงานเป็น น.พ. ประจำอยู่ ณ โรงพยาบาลนั้น น.พ.ประสาน ได้รับความนิยมชมชอบจากคนไข้และเพื่อน น.พ. ตลอดจนผู้อำนวยการฯ ผู้บังคับบัญชา

ต่อมาได้ไปเรียนวิชาการแพทย์เพิ่มเติม ณ ประเทศออสเตรียในสาขาวิชาโรคตา หู คอ จมูก ทั้งยังได้ไปดูงานวิชาเสริมแต่ง เสริมสวย ทางการตบแต่งความงาม ณ ร.พ. ตำรวจในโตเกียวประเทศญี่ปุ่นระยะหนึ่งอีกด้วย

เมื่อกลับจากการศึกษาเพิ่มเติมวิชาแพทย์ ณ ต่างประเทศแล้ว ก็ได้กลับเข้ามารับราชการเป็น น.พ. ประจำ ร.พ. กลางตามเดิม แต่โชคร้ายก็คลานเข้ามาหาตั้งแต่ปี 2510 โดยเกิด

เป็นโรคชนิดที่ยากที่จะรักษาให้หายได้ คือแคนเซ่อร์ที่คอ ตั้งแต่นั้นมาประสานก็ต้องประสบกับความทรมานเพราะโรคอันเลวร้ายตลอดมาเป็นเวลาถึงสิบปีเศษจนถึงแก่กรรม

ชีวิตผู้เป็นพ่อ ต้องมาสูญเสียบุตรที่รักลงเช่นนี้ จึงถือได้ว่าเป็นที่น่าสลดใจของครอบครัวอย่างยิ่ง ประสานฯ ได้แต่งงานกับ บุญย้อย บุญทอง เมื่อ ปี พ.ศ. 2506 มีบุตรหญิง 3 คน บุตรชาย 2 คน ซึ่งยังเล็กอยู่ ปู่กับย่า และภรรยากับพี่น้องของประสานจะต้องช่วยอุ้มชูเลี้ยงดูให้การศึกษาเพื่ออนาคตของหลานๆ เหล่านี้ต่อไป

ด้วยความตายของ น.พ. ประสาน ลูกรักของข้าพเจ้าเป็นเหตุการณ์ที่นำความโศกเศร้าแก่ข้าพเจ้าในบั้นปลายของชีวิต ซึ่งข้าพเจ้าสามารถบรรยายออกมาจากความรู้สึกได้เพียงที่กล่าวมานี้

ขอให้วิญญาณ (หากมีจริง) ของประสานจงประสบความสุขในสัมปรายภพ

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าเว้นเสียมิได้ ที่จะขอกราบแสดงความขอบพระคุณต่อท่านที่เคารพรัก เพื่อนฝูงและญาติมิตรทั้งหลาย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์แก่ประสาน ในระหว่างรับทุกข์ทรมานจากอาการเจ็บป่วย จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายที่ทำการฌาปนกิจในวันนี้

แสง เหตระกูล

"แต่...หมอประสานที่รัก"

พวกเราพี่น้องมีอยู่ด้วยกัน 12 คน แต่บัดนี้เหลือเพียง 11 คนเท่านั้น หมอประสานเป็นน้องคนที่ 4 ในหมู่พวกเรา และได้จากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับมาอีกแล้ว ตลอดเวลาที่อยู่ร่วมกันนั้น ต่างก็มีแนวความคิดเห็นไปคนละอย่าง และอาจจะมีสิ่งที่เรียกว่าไม่ตรงกันบ้างในบางขณะ บัดนี้สิ่งต่างๆ เหล่านั้นก็ได้กลายเป็นความหลังไปเสียแล้ว ไม่มีโอกาสที่จะหวนกลับมาได้อีก

ถ้าพูดถึงในหมู่พี่น้องแล้ว หมอประสานเป็นพี่เป็นน้องที่เสียสละอยู่เสมอ เป็นลูกคนเดียวของพ่อและแม่ที่ได้มุมานะเรียนแพทย์จนสำเร็จออกมา ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเราในหมู่พี่น้องทุกคนภูมิใจในตัวของหมอประสานเป็นอย่างมาก

แต่แล้ววันหนึ่งของ 10 ปีที่แล้ว พวกเราก็ได้รับข่าวจากหมอประสานว่า หมอประสานได้ป่วยลง และมีอาการของโรคที่น่าเป็นห่วงอย่างมาก ได้เข้าทำการรักษาและผ่าตัด นับจากนั้นมา หมอประสานก็มีภัยติดตัวคือ อาการป่วยของโรคที่ยังไม่สำแดงอาการร้ายแรงนัก ตลอดระยะเวลาที่เจ็บป่วยอยู่ ก็พยายามศึกษาหาความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับโรคร้าย คือมะเร็ง ที่ตนเองประสบอยู่ไม่ว่าจะมียาแผนปัจจุบันหรือแผนโบราณ ตลอดจนวิธีการที่รักษาทั้งการแพทย์และไสยศาสตร์ หมอประสานได้อุทิศตนเองเข้าไปศึกษานำมารักษาผู้อื่นและตนเองอีกด้วย ด้วยกุศลจิตอันนั้นกระมังที่ทำให้หมอประสานมีชีวิตยืนยาวมาได้รวม 10 ปี ของระยะเวลาที่หมอประสานได้ป่วยอยู่นั้น

ในที่สุด สิ่งที่มนุษย์เราทุกคนไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ คือวันจากไปของหมอประสานก็มาถึง วันนั้นหลังจากที่เลิกประชุมและกลับถึงบ้าน เวลาประมาณเกือบ 2 ทุ่ม ของวันที่ 22 กรกฎาคม 2519 พอถึงบ้าน ได้ไปที่ห้องอาหารของบ้านใหญ่ ไม่เห็นมีใครอยู่เลยก็สอบถามเจ้ชู (คนเก่าคนแก่ของบ้านอโศก) ว่า "วันนี้ทำไมไม่มีใครอยู่เลย" คำตอบที่ได้รับ "พวกเขาทุกคนไปโรงพยาบาลกัน คุณหมอเสียเสียแล้ว" ก็นึกอยู่ในใจแล้วว่า คำพูดนี้จะต้องได้ยินสักวันหนึ่ง แต่ไม่คิดว่าจะได้ยินเร็วอย่างนี้

ตลอดเวลาที่ได้มีการสวดพระอภิธรรมให้แก่หมอประสานนั้น สิ่งที่พวกเราในหมู่พี่น้องภูมิใจมากก็คือ หมอประสานมีคนรักเขาและระลึกถึงเขาอยู่เสมอ เพราะสังเกตได้ว่าทุกคืน

ที่มีการสวดพระอภิธรรมนั้น จะมีผู้หลักผู้ใหญ่ ญาติมิตร เพื่อนฝูง มาร่วมในงานสวดอย่างมากมายจนถึงคืนบรรจุ

หมอประสานเป็นลูกที่พ่อและแม่ภูมิใจในตัวเขา เป็นพี่เป็นน้องที่ดีของพวกเราทุกคน การจากไปของหมอประสาน จากไปแต่ร่างกายเท่านั้น ความดีต่างๆ ที่หมอประสานได้สร้างไว้ ไม่มีใครจะลืมหมอประสานได้ ขอให้ความดีที่หมอประสานทำไว้ในโลกนี้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของหมอประสานไปสู่สุคติเถิด

ถ้าชาติหน้ามีจริง ขอให้เรามาร่วมเป็นพี่เป็นน้องกันอีกนะหมอ.

รักและระลึกถึงอยู่เสมอ
จาก . . . พี่และน้อง

คำอาลัย

จากลูกๆ

และแล้ววันที่พวกเราทั้งหมดจะต้องมีการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตก็มาถึง เพราะเป็นการที่เราสูญเสียพ่อผู้ซึ่งเป็นทุกอย่างของเราไป พ่อเป็นทั้ง พ่อ เพื่อนและครู ในเวลาเดียวกันพวกเราเสียใจและตกใจมาก เมื่อทราบข่าวการจากไปของพ่อพวกเราทำอะไรไม่ถูกรู้สึกงงอยู่ขณะหนึ่ง เพราะเราไม่คิดว่าพ่อจะจากเราไปเร็วเช่นนี้ ถึงพ่อจะไม่ใช่คนแข็งแรงเช่นคนธรรมดาทั่วๆไป และเราก็ทราบดีว่าพ่อคงอยู่กับพวกเราอีกไม่นาน เราจึงพยายามไม่เสียใจให้มากนัก แต่เมื่อเวลานั้นมาถึงจริงๆ เราก็ต้องเสียใจจนบอกไม่ถูก พ่อเป็นคนดีมีใจโอบอ้อมอารีแก่ลูกๆ ทุกคน เราทราบดีว่าการจากไปครั้งนี้ของพ่อจะไม่มีทางกลับมาอีกได้ และก็เป็นธรรมดาของคนทุกคนที่จะต้องตาย แต่เราก็ไม่รู้ว่าทำไมทั้งๆ ที่เรารู้อย่างนี้ เราก็ยังอดคิดไม่ได้ว่าสักวันพ่ออาจกลับมาก็ได้ แต่ความรู้สึกมันก็ขัดแย้งกันอยู่เสมอ แต่ถึงอย่างไรตอนนี้พ่อก็จากเราไปแล้ว ถึงเราจะอยู่ร่วมกันไม่นานแต่พวกเราก็ทราบถึงความรักที่พ่อมีต่อเราทุกคนดีว่ามากแค่ไหน ความเสียใจจะคงอยู่ในจิตใจของลูกๆ เสมอ พวกเราจะทำตัวให้เป็นคนดี และเสียงของพ่อขณะที่พ่อป่วยจะก้องอยู่ในหูของเราเสมอว่า "จงเป็นคนดี เชื่อฟังแม่ และช่วยเหลือแม่นะลูก" เราทุกคนจะไม่ทำให้พ่อผิดหวังในตัวเราเลย

ขอให้วิญญาณพ่อไปสู่สุคติภพเทอญ

รักพ่อเสมอ

ฝน ฝา ฝ้าย ฝืน ป๊อง

คำไว้อาลัย

วันที่ย้อยหวาดกลัวที่สุดก็มาถึง วันที่ 22 กรกฎาคม 2519 เป็นวันที่ย้อยและลูก ๆ ต้องเสียพ่อไป ซึ่งหมายถึงการสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง ขาดหลักชัยของครอบครัว หมดที่พึ่ง ทั้งที่ย้อยได้พยายามเตรียมตัวเตรียมใจแล้วว่า สักวันหนึ่งสานจะต้องจากย้อยและลูก ๆ ไป เพราะโรคร้ายที่สานเป็นอยู่ แต่เมื่อถึงเวลาที่สานจากไปจริง ๆ แล้ว ย้อยเสียใจอย่างบอกไม่ถูก 10 ปีแห่งการต่อสู้กับโรคร้ายของสานได้สิ้นสุดลง ตลอดเวลาเราพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาโรคนี้ให้หาย แต่มันก็เพียงแต่ทุเลาลงบ้าง ทรงกับทรุดสลับกันไป สานพูดเสมอว่า สานจะไม่ยอมแพ้มัน ไม่ยอมตายง่าย ๆ หรอก เพราะห่วงลูกเรายังเล็ก สานพยายามอดทนต่อสู้กับความเจ็บปวด ทรมาน ทุกข์วิถีทาง แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะมันได้ สานได้จากย้อยและลูก ๆ คุณพ่อคุณแม่ พี่น้องและผู้ที่เคยได้รับความช่วยเหลือจากสานไปอย่างสงบ และไม่มีวันที่จะได้กลับมาพบกันอีก คงทิ้งไว้แต่ความดีที่ได้ทำไว้ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ ให้ผู้ที่อยู่ข้างหลังได้ระลึกถึง แม้ขณะที่ป่วยอยู่ก็ไม่เคยเว้นที่จะให้ความช่วยเหลือ หรือให้คำแนะนำกับผู้ที่มาหา เมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์ เจ็บปวดมาหา สานจะลืมความเจ็บปวดของตัวเอง และช่วยเหลือเขาให้พ้นทุกข์และความเจ็บปวดทุกครั้งไป สานช่วยทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ดี หรือยาจก เพราะสานถือว่าค่าของชีวิตคนเรานั้น เหมือนกันหมด ความดีของสานอันนี้จะตราตรึงอยู่ในจิตใจของผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือตลอดไป

สานขา หากวิญญาณของสานอยู่ ณ ที่ใดขอได้รับรู้ไว้ด้วยว่าย้อยและลูก ๆ คิดถึงเหลือเกิน มันเหงาว้าเหว่ และขาดความอบอุ่น เมื่อเราต้องขาดสานซึ่งเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของย้อยและลูก ๆ ไป เมื่อตอนที่สานยังแข็งแรงอยู่ เรา พ่อ แม่ ลูก ไม่เคยห่างกันเลย สานเป็นคนรักลูกมาก ไม่ว่าจะไปไหนไปเที่ยวที่ใดจะต้องเอาลูกไปด้วยทุกครั้ง ถึงแม้จะเหนื่อยยากแต่เราก็มีความสุข จนกระทั่งสานต้องนอนป่วยครั้งสุดท้ายอยู่กับบ้านลูก ๆ ก็ไม่เคยห่าง ช่วยย้อยพยาบาลดูแลพ่ออยู่ตลอดเวลา ลูก ๆ ทุกคนอยากให้พ่อหายป่วย เราจะได้อยู่กันอย่างมีความสุขเหมือนเมื่อก่อน แต่มันก็เป็นเพียงความหวังที่เลือนลางเท่านั้น ในที่สุดสานก็ได้จากย้อยและลูก ๆ ไปอย่างไม่มีวันกลับ

ย้อยและลูก ๆ ขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของพ่อจงสู่สุคติเถิด บุญกุศลต่าง ๆ ที่เราได้ร่วมกันสร้างไว้ ขอผลบุญนั้นจงส่งผลตอบสนองกับสานด้วย ย้อยอยู่ข้างหลังจะพยายามอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี มีเมตตา อย่างที่สานเคยสอนไว้ ขอบารมีของสานจงช่วยปกป้องคุ้มครองย้อยและลูก ๆ ด้วย

รักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง

จากย้อย

ครั้งที่ 1 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัท ทั้งหลาย

ณ บัดนี้ ถึงเวลาของการฟังธรรมะปาฐกถา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ในเวลาที่จะเริ่มต้นขึ้นกล่าวปาฐกถา อาตมาเคยกล่าวว่า ขอให้ทุกท่านตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี และกล่าวว่า ถึงเวลาที่จะแสดงปาฐกถาธรรมอันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ที่ได้กล่าวออกไปในรูปเช่นนั้น ก็เพื่อจะเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจ ให้ญาติโยมทั้งหลายได้คิดได้นึกว่า เรากำลังจะฟังเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรมะ อันเป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เพราะที่วัดเรานี้มีการประกาศแต่เรื่องคำสอนพระพุทธศาสนา มีการปฏิบัติแต่เรื่องที่เป็นไปตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้ประกาศเรื่องอื่น นอกจากเรื่องนี้ ไม่ได้กระทำเรื่องอื่นนอกไปจากเรื่องนี้ ก็เพื่อจะให้ญาติโยมได้เกิดความเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้ง ในเรื่องเกี่ยวกับหลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา เพราะเหตุว่าเราทั้งหลายเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ยอมรับเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นหลักทางใจ เป็นที่พึ่ง ซึ่งเรียกในภาษาบาลีว่า สรณะ สรณะแปลว่าที่พึ่งทางใจ เป็นสิ่งที่เราควรจะนึกถึงบ่อย ๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ให้เกิดความเชื่อมั่น ให้เกิดการกระทำในทางก้าวหน้า ของกายวาจาใจ ในทางที่ถูกที่ชอบตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา อันนี้นับว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่ว่าถ้าเราพิจารณาดูเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไปในหมู่พุทธบริษัทของเราในสมัยนี้แล้ว ก็จะเห็นว่ายังเข้าใจน้อย ยังไม่รู้ว่าอะไรควรอะไรไม่ควร ยังมีการปฏิบัติผิดพลาดออกไปจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่หลายเรื่องหลายประการ

เมื่อวันอาทิตย์ก่อนแรมแปดค่ำ อาตมาไม่ได้เทศน์ที่นี่ แต่ว่าไปเทศน์ที่วัดพระแก้ว เมื่อเทศน์ฉันเพลเสร็จแล้วก็เดินออกมา เพื่อจะไปขึ้นรถกลับวัด ไปเห็นคุณโยมผู้หญิงผู้หนึ่งนั่งไหว้อยู่ที่รูปยักษ์ ในวัดพระแก้วมียักษ์ตัวโตอยู่สองตัว แล้วโยมคนนั้นก็ไปนั่งไหว้อยู่ อ่านชื่อยักษ์ตัวนั้นว่า ท้าววิรูฬห์ปักษ์ แกก็ไปนั่งไหว้อยู่ อาตมาก็เดินไปเห็นพอดี แล้วก็ไปยืนข้างหลังแล้วก็ถามว่า คุณโยมไหว้อะไร ถามคำแรกดูเหมือนว่าจะไม่ได้ยิน จิตกำลังเป็นสมาธิอยู่กับยักษ์ เลยไม่เหลียวดู ก็เลยถามอีกทีหนึ่งว่าคุณโยมกำลังไหว้อะไร แกก็หันมาดูแล้วยิ้ม ๆ คือ เห็นอาตมาก็

จำได้ว่าเทศน์เมื่อตะกี้เอง แกก็บอกว่า ไหว้เจ้าพ่อ บอกว่าเจ้าพ่ออะไร เจ้าพ่อยักษ์หรือ ยักษ์นี่เป็นเจ้าพ่อของโยมด้วยหรือ ดูรูปร่างหน้าตาน่ากราบไหว้เสียเมื่อไหร่ ยิงเขี้ยวยิงฟันจะกินเนื้อกินเลือดของมนุษย์ แล้วไปนั่งไหว้อยู่ทำไม แกก็ยิ้มๆ ก็บอกว่า ไหว้แต่หลวงพ่อแก้วก็พอแล้ว ไม่ต้องไหว้ยักษ์อีก แล้วแกลุกขึ้นยิ้ม ๆ แล้วก็เดินไป ทีนี้คนที่ไปวัดพระแก้วอาตมาสังเกตดู ไหว้ทุกอย่าง ไหว้หลวงพ่อแก้วในโบสถ์ ไหว้วัวสองตัว ที่ยืนอยู่หน้าโบสถ์ด้วย วัวสองตัวที่ยืนอยู่หน้าโบสถ์ก็ได้รับเกียรติ เอาพวงมาลัยไปแขวนคอไปสวมเขา แล้วก็เอาทองไปปิดหน้าผากเจ้าวัวสองตัวนั้นด้วย แล้วก็ไหว้รูปพระฤษี ที่นั่งอยู่ด้านหลังโบสถ์ ยักษ์สองตัวคนก็ไหว้ ที่ไหว้ไปหมดทั้งนั้นเพราะเรื่องไม่รู้ไม่เข้าใจ ว่าอะไรเป็นอะไรนั่นเอง ไม่รู้ว่าอะไรเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา หรืออะไรไม่ใช่ศาสนา จึงได้ไปไหว้เจ้ายักษ์ตัวนั้นอยู่ อันนี้เป็นการไม่ถูกต้อง แต่เรื่องเพราะไม่รู้ไม่เข้าใจ แล้วก็มีความขลาดความกลัวประจำนิสสัย เพราะว่าความกลัวนี่เรียกว่าเป็นสัญชาตญาณเก่าแก่ของมนุษย์เรา พอเกิดขึ้นมาก็มีความขลาดกลัวก่อนเป็นเรื่องแรก จึงเห็นได้ว่าเด็กพอเกิดมาก็ร้องไห้อย่างแรงทีเดียว การร้อง เพราะสิ่งที่ตนได้พบนั้นไม่เหมือนกับที่ตนได้สัมผัสมาก่อน ขณะอยู่ในท้องของคุณแม่นั้นอยู่ในสภาพอย่างหนึ่ง พอออกมาจากท้องคุณแม่ ก็พบสภาพอีกอย่างหนึ่ง ก็เลยร้องออกมาด้วยความหวาดกลัวในสิ่งที่ตนได้ประสบพบเห็น ความกลัวนี้เป็นสิ่งที่ติดอยู่ในจิตใจของคนทั่ว ๆ ไป เมื่อมีความกลัวเกิดขึ้นก็ย่อมแสวงหาอะไร ๆ เพื่อจะมาเป็นที่พึ่งของตัวได้ตามฐานะ เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่าคนเรานี่เข้าไปไหว้ต้นไม้ ไหว้ก้อนหิน ไหว้จอมปลวก ไหว้โน่นไหว้นี่ ไหว้จิปาถะ ที่ไปไหว้ ๆ อยู่นั้นไม่ใช่เรื่องอะไร เป็นเรื่องของความกลัวเท่านั้นเอง แล้วก็นึกว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นที่ของตัวได้จะได้ป้องกันตนให้พ้นภัยอันตราย จึงได้เข้าไปกราบไปไหว้ด้วยประการต่าง ๆ เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ แต่เป็นเรื่องเก่าแก่มีมาก่อนยุคพระพุทธเจ้าของเราเกิดด้วยซ้ำไป

ในประเทศอินเดียก็มีการไหว้กันอยู่ในรูปอย่างนี้ เราจะเห็นว่าคนอินเดียไปไหว้สิ่งนั้นสิ่งนี้ ตามที่ต่าง ๆ ทั่ว ๆ ไป โดยเขาเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่จะช่วยเขาให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนทางจิตใจได้ เคยไปเห็นในประเทศอินเดียมีคนแก่คนหนึ่ง ไปนั่งอยู่กลางแดด แต่ว่ามันเป็นฤดูหนาว นั่งกลางแดดก็อุ่นสบายดี แล้วก็มีภาชนะคล้ายกับกะละมังใบใหญ่ มีหินหลายก้อนเอามาใส่ไว้ในภาชนะนั้น แล้วแกก็เอาแป้งบ้าง ข้าวสารเอาอะไรบ้าง ใบไม้ ดอกไม้ ไปโปรยที่หินเหล่านั้น แล้วก็นั่งไหว้นั่งบูชาอยู่ตลอดเวลา ไปถามคนที่มีความรู้พอจะคุยกันได้ ถามว่าที่เขาทำอย่างนั้นเขาไหว้อะไร เขาก็บอกว่าไหว้พระศิวะเจ้า เพราะถือว่าพระศิวะนี้อยู่ทุกแห่ง ในก้อนหินในกองดินในจอมปลวก ในต้นหมากรากไม้มีพระศิวะอยู่ทั้งนั้น แล้วเขาก็ไปนั่งไหว้อย่างนั้น ด้วยการนึกเอาในใจว่า เป็นสิ่งเครื่องแทนพระศิวะเจ้า ก็ไปทำกันอยู่ในรูปดังกล่าวก็เนื่องจากความกลัว ไม่ใช่เรื่องอะไร พระพุทธเจ้าของเราตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อย่างไร มีเรื่องในภาษาบาลีอยู่

อันหนึ่ง เรียกว่าเป็นคำตรัสของพระองค์ว่ามหาชนเป็นอันมาก เมื่อถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถือเอาต้นไม้บ้าง ป่าไม้บ้าง ภูเขาบ้าง แม่น้ำบ้าง ว่าเป็นสรณะเป็นที่พึ่งของตน แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า "เนตํ โข สรณํ เขมํ" นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม "เนตํ โข สรณมุตฺตมํ" นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุด ผู้ที่ไปกราบไหว้สิ่งเหล่านั้น จะไม่พ้นไปจากความทุกข์ เพราะว่าการไหว้สิ่งเหล่านั้นไม่มีอะไรที่เป็นคำสอน ไม่มีอะไรที่เป็นข้อปฏิบัติอันจะเป็นการชี้บอกแนวทางชีวิตให้เราเข้าใจ ว่าควรจะปฏิบัติตนอย่างไร เช่นว่าญาติโยมไปไหว้สิ่งต่าง ๆ สมมติว่าไปไหว้เสาหลักเมือง ไปไหว้สิ่งที่เขามี ๆ อยู่ในที่ทั่ว ๆ ไป มีบ้างไหมที่สิ่งเหล่านั้นพูดออกมาเป็นคำสั่งสอน เป็นคำตักเตือน ว่าอย่าประพฤติอย่างนั้น จงประพฤติอย่างนี้ ท่านจะมีความสุขมีความปลอดภัย สิ่งนั้นไม่มีคำสอนไม่มีคำเตือนอะไรทั้งนั้น เราไปไหว้ด้วยการคิดเอาเองนึกเอาเอง แล้วก็สบายใจเอาเอง โดยตีคลุมเอาว่าสิ่งเหล่านั้นจะช่วยเราให้พ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน ซึ่งความจริงแล้วสิ่งเหล่านั้นช่วยอะไรใครไม่ได้ เพราะไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยได้ แต่ว่าเราคิดเอาเองว่าสิ่งนั้นจะช่วยได้ แล้วก็มีความอิ่มอกอิ่มใจอยู่ด้วยตัวเอง ถ้าไปกระทำอะไรมีความเจริญ มีความก้าวหน้า เช่นคนที่ทำการค้าขาย ไปไหว้อะไรๆ ที่เขาว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่นรูปพระพรหมหน้าโรงแรมเอราวัณอะไรอย่างนี้ แล้วเรามาทำการค้าขาย บางทีมันก็มีกำไรขึ้นมา พอมีกำไรก็ไม่นึกว่าเป็นความสามารถของตัว ไม่นึกว่าเป็นความรู้ความเข้าใจของตัว ยกให้เขาหมดไปเลย ไปยกให้เจ้าพ่อเจ้าแม่เจ้าน้องทั้งหลาย ว่าได้ช่วยตนให้มีความเจริญในทางการค้าการขาย ให้ได้กำไรอย่างนั้นอย่างนี้ อันนี้ถ้าพูดแล้วก็เรียกว่าดูหมิ่นศักดิ์ศรีของเองอยู่ไม่ใช่น้อย คือไม่เคารพความสามารถของตัว ไม่เคารพความรู้ หรืออะไรของตัว ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ไม่เคารพ แต่ไปเคารพว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้มาช่วยตนให้พ้นจากภัยอันตรายด้วยประการต่าง ๆ ซึ่งไม่เข้าใจว่าสิ่งที่ถูกต้องนั้นเป็นเรื่องกำลังใจของตัวแท้ ๆ ตัวคิดเอาเอง ตัวนึกเอาเอง แต่อาศัยสิ่งนั้นเป็นสื่อเท่านั้นเอง ไม่ใช่เนื้อแท้อะไร แต่ว่าไม่ได้คิดไม่ได้นึกในรูปอย่างนั้น เพราะว่าเรื่องนั้นมันเกี่ยวด้วยเรื่องความเชื่อ เมื่อมีความเชื่อเกิดขึ้นแล้วก็ไปกระทำตามความเชื่อนั้น ๆ เราจึงเห็นว่ามีคนไปทำกันในรูปแปลก ๆ เกี่ยวด้วยพิธีอะไรๆ ต่าง ๆ ดังที่เราได้เห็นกันอยู่ทั่ว ๆ ไป อันนั้นไม่ใช่เรื่องของธรรมะ ไม่ใช่เรื่องของพระศาสนา จึงใคร่จะขอทำความเข้าใจกับญาติโยมสักเล็กน้อยในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท คือให้รู้ว่าอะไรเป็นพิธีการ อะไรเป็นตัวศาสนาแท้ ๆ อันเป็นข้อปฏิบัติ

ในคำสอนของพระศาสนาทั่ว ๆ ไปนั้น ถ้าพูดกันเรื่องแรกทีเดียวก็ไม่มีอะไร มีแต่คำสอนมีแต่การปฏิบัติล้วน เช่นพระพุทธศาสนาของเรานี้ ถ้าเราศึกษาไปถึงยุคพระพุทธเจ้า อันเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา เป็นยุคแห่งปัญญาเป็นยุคแห่งการปฏิบัติ เป็นยุคแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน ด้วยการศึกษาด้วยการปฏิบัติอย่างแท้จริง ในยุคนั้นในสมัยนั้นไม่มีอะไร ไม่มีพิธีรีตองอะไรเลยแม้แต่น้อย มีแต่เรื่องการสอนทำความเข้าใจ ให้คนที่เข้าไป

ใกล้เกิดความรู้ความเข้าใจ แล้วก็เอาไปปฏิบัติ เมื่อตัวปฏิบัติแล้วก็พ้นไปจากความทุกข์เท่านั้น เป็นยุคแห่งการพึ่งตัวเองอย่างแท้จริง ที่เรียกว่า อัตตาหิ อัตตโน นาโถ คือการพึ่งตัวเอง แต่ว่าการพึ่งตัวเองนั้นก็ต้องพึ่งด้วยการปฏิบัติธรรมะ เพราะในหลักคำสอนในข้อนี้ก็ว่า เธอจงมีตนเป็นที่พึ่ง แล้วยังสอนต่อไปอีกว่า จงมีธรรมะเป็นที่พึ่ง หมายความว่าเราจะพึ่งตัวนั้นต้องพึ่งธรรมะ การพึ่งธรรมะก็ต้องศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ เมื่อเราปฏิบัติธรรมะก็ได้รับผลจากการปฏิบัติธรรม เราก็จะพ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อนจากจิตใจได้ อันนี้เป็นเรื่องที่กระทำกันอยู่มากในยุคของพระผู้มีพระภาคเจ้า และในสมัยต่อมาคือหลังพุทธปรินิพพาน ประมาณสักสองร้อยกว่าปีนี้ก็ยังสดใสอยู่ ยังมีแต่เรื่องการศึกษาเรื่องปฏิบัติเท่านั้น ไม่มีอะไรเข้ามาแทรกแซงปะปนแม้แต่น้อย แต่ว่าภายหลังแต่พุทธปรินิพพานประมาณสามร้อยปีนี่ เริ่มเปลี่ยนแปลงแล้ว ความคิดความเห็นก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีอะไรๆ เกิดขึ้นเช่นเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดเข้ามาปะปน เรื่องที่เข้ามาปะปนนั้นก็เนื่องจากว่า มีคนเข้ามาบวชในพระศาสนา ที่นี้คนที่เข้ามาบวชในพระศาสนานั้น เป็นคนหลายประเภท แล้วก็มีของเดิมมาก่อน ไม่ได้ล้างสมองเสียก่อนเข้ามาเป็นพุทธบริษัท เอามาทั้ง ๆ ที่มีอะไรติดตัวมาเยอะแยะ เช่นว่า เคยเคารพนับถือ ศาสนาพราหมณ์ ก็เอาสิ่งนั้น เข้ามาด้วย เคยนับถืออะไรก็เอาสิ่งนั้นเข้ามาด้วย แล้วอีกอันหนึ่งที่สำคัญก็คือว่า พระพุทธศาสนานี้มีลักษณะใจกว้างอยู่หน่อยหนึ่ง ไม่ค่อยว่าอะไรใครมากนักในเรื่องอะไรต่าง ๆ เห็นว่าไม่เสียหายเกินไป ก็ไม่ว่าอะไร เขาก็เลยเอาเข้ามาด้วย แล้วสอนปนกันไปตามฐานะของผู้ที่จะมารับคำสอน ทำไปบ่อย ๆ มันค่อยมีมากขึ้น ๆ หลายเรื่องหลายประการ ในยุคหลัง ๆ ก็มีสิ่งต่าง ๆ เข้าไปปะปน จึงกลายเป็นพิธีการทางศาสนาขึ้น กลายเป็นถือเสียว่าเป็นเรื่องหนึ่งในหลักคำสอนในศาสนา ความจริงนั้นไม่ใช่ ไม่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนหรือหลักปฏิบัติ แต่เป็นเรื่องพิธีกรรมล้วน ๆ ที่เกิดขึ้นในภายหลัง แล้วคนก็เอาไปใช้

ทำไมคนจึงชอบในเรื่องพิธีกรรม ก็เพราะว่ามันปลอบใจง่ายๆ ทำให้เข้าใจง่าย ไม่ต้องปฏิบัติอะไรเพียงแต่ไปทำพิธีก็นึกว่าพอจะได้อะไรแล้ว สบายใจแล้ว จะพ้นจากอันตรายจากเรื่องนั้นเรื่องนี้แล้ว มันเป็นอย่างนี้ เป็นเรื่องที่คนเข้าถึงง่าย โดยเฉพาะคนที่ขาดการศึกษา ไม่มีปัญญาในเรื่องเกี่ยวกับชีวิต เรื่องความทุกข์เรื่องอะไรต่าง ๆ เมื่อได้เห็นเขาทำอะไรให้ก็สบายใจ ไม่ต้องเรียนทางธรรมะไม่ต้องไปปฏิบัติ นาน ๆ ไปทำแต่เพียงพิธีเท่านั้น ดังที่เราได้เห็นกันอยู่ทั่วๆ ไปว่าคนเรามีความทุกข์ มีความเดือดร้อนใจ ไม่ค่อยจะไปหาพระที่สอนธรรมะ แต่ไปหาหลวงพ่อทั้งหลายให้ทำสะเดาะเคราะห์รดน้ำมนต์น้ำพรให้ เมื่อวานนี้ไปเทศน์ที่สมาคมรัฐศาสตร์ประยุกต์ เทศน์เสร็จแล้วมีคนหนึ่งเอาหม้อข้าวนั่นเองใส่น้ำอะไรก็ไม่รู้ มีใบเตยหอมมาด้วยบอกว่าหลวงพ่ออย่าไปก่อนช่วยรดน้ำมนต์ให้หน่อย บอกว่าไม่ต้องพรมน้ำมนต์หรอก เมื่อก็นี้ พรมน้ำธรรมดาให้แล้วบอกว่าเอานิดหน่อย ๆ บอกว่าไม่ต้อง ๆ แกจะเอาให้ได้ แล้วมีเพื่อนคนหนึ่งบอกว่า อย่ารบกวน

ท่านเลยท่านจะรีบไปเทศน์ที่วัดโน้นอีกต่อไป จะพรมอะไรกันอยู่อีก ไม่พรมให้คนอื่นก็พรมให้กับผมหน่อยบอกว่าไม่ต้อง คุณก็ไม่พรมให้เหมือนกัน ไม่อยากให้คุณโง่ลงไปกว่านี้อีก ให้มันฉลาดขึ้นสักหน่อย แล้วก็เลยเดินออกไปเสียไม่พรมให้ ต้องการจะให้พรมน้ำมนต์ให้กับพรรคพวกบ้างตัวแกบ้าง ความจริงคนที่นั่งฟังอยู่นั้นเป็นพวกที่ไม่ต้องการก็มี ที่มีความต้องการอย่างนั้นก็มี แต่อาตมาจะรีบไปบอกว่าไม่ต้องอย่าพรมเลย แล้วน้ำที่เอามาให้พรมก็น้ำธรรมดา ใส่หม้อข้าวมาดูมันไม่เข้าท่าเสียเลย ทำเหมือนกับเด็กเล่นไม่ได้เรื่องอะไร เลยเดินออกไปไม่ได้พรมให้ แสดงให้เห็นว่าจิตใจนั้นยังต้องการวัตถุปลอบโยน ไม่พยายามที่จะเป็นผู้ใหญ่ ไม่พยายามที่จะทำตนให้เป็นคนมีปัญญา เพื่อเข้าถึงธรรมะ มีแต่เรื่องขอเรื่องขอร้องกันอยู่ตลอดเวลา ที่สวนโมกข์จึงได้เขียนภาพไว้ภาพหนึ่งที่โรงมหรสพ คือเขียนเป็นพระยืนอยู่องค์หนึ่ง แล้วก็มีคนหนึ่งนั่งไหว้อยู่ข้างหลัง อีกคนหนึ่งนั่งอุดรูหูอยู่ข้างหน้า แล้วก็เขียนอักษรบรรยายไว้ใต้ภาพว่า "คนทุกวันนี้ดีแต่ไหว้ พอบอกให้ประพฤติธรรมมือกำหู" คำอธิบายภาพ ว่าคนทุกวันนี้ดีแต่ไหว้ พอบอกให้ประพฤติธรรมมือกำหู ชอบไหว้ชอบวิงวอนบนบานศาลกล่าว แต่บอกให้ประพฤติธรรมทำอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่สนใจไม่เอาเรื่องเอาราว กลับไปแต่จะไหว้วิงวอนขอร้องกันเรื่อยไป อันนี้เรียกว่ายังไม่ก้าวหน้าในทาง ด้านจิตใจ แม้ว่าร่างกายจะเติบโตมีการศึกษา มีปัญญาพอสมควร แต่ว่าไม่ได้สนใจในเรื่องที่ควรจะสนใจ จิตใจยังไม่ก้าวหน้า ยังเป็นประเภทที่เรียกว่าเป็นเด็กอ่อนอยู่ตลอดเวลา เป็นเด็กอ่อนไม่เป็นคนหนุ่มไม่เป็นผู้ใหญ่ในแง่จิตในแง่วิญญาณ จึงใคร่จะขอ ทำความเข้าใจกับญาติโยมทั้งหลายว่า เราจะเป็นเด็กอยู่ตลอดไปได้อย่างไร เราควรจะเติบโตทางด้านจิตใจ มีความก้าวหน้าทางด้านจิตใจ แล้วก็อย่าไปหวาดกลัวในเรื่องอะไรต่าง ๆ ในเรื่องที่ไม่ควรจะหวาดกลัว คือว่าบางทีคนชอบพูดอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อเรามีความทุกข์ความเดือดร้อนใจ เขาก็พูดว่าทำไมไม่ไปที่นั่นที่นี ไม่ไปวัดนั้นไม่ไปวัดนี้ เขาแนะนำอย่างนั้น คนที่มาแนะนำอย่างนั้น คนที่มาแนะนำอย่างนั้นไม่ใช่บัณฑิต ไม่ใช่ผู้มีปัญญา แต่มีความเชื่อประเภทเดียวกัน แล้วก็ชักจูงไปในทางเดียวกัน อันนี้มีตัวอย่างอยู่ถมไป

วัดชลประทานนี่สอนธรรมะอยู่ตลอดเวลานานปีมาแล้ว ขออภัยเถอะที่จะกล่าวว่าคนในกรมชลประทานมีกี่คนที่มาฟังเทศน์ในวัดนี้ จำได้ก็มีคุณอะไรมาอยู่เสมอตั้งแต่เปิดวัดที่จำได้ พวกคุณหญิงคุณนายไม่ค่อยโผล่มาเลยที่นี่ แต่ว่าโน่นไปถึงวัดเกตุม ฯ นั่งรถไปไกล ๆ ไปหาหลวงพ่อขลัง ๆ ไปให้เป่าหัวบ้างเป่ากระหม่อมบ้าง นี่เขาเรียกว่ายังไม่ฉลาดขึ้นมา สิ่งที่ดีอยู่ใกล้กลับไม่เหลียวแล แต่ว่าไปเอาสิ่งที่ไม่เข้าท่าอยู่ไกล ๆ ถึงขนาดนั้น อย่างนี้ผีมันก็หัวเราะเอาเท่านั้นเองหัวเราะว่าเออของดีอยู่ใกล้กลับไม่มองหา แต่ไปเอาของไม่เข้าท่าอยู่ไกล ๆ โน้น มีตัวอย่างอยู่อย่างนี้ แล้วก็ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อยู่ใกล้ ๆ ไม่รู้ว่าวัดนี้เขาทำอะไร มีลูกมีหลานจะบวชก็เพิ่งเอามาเมื่อวานบ้างวันนี้บ้าง ถามว่าคุณอยู่ที่ไหน บอกว่าอยู่ในกรมนี่เอง อยู่ที่นี่แล้วทำไมเพิ่งตื่นจาก

หลับ ไม่ได้ตื่นกับเขามั่งว่าวัดชลประทานนี่เขามาบวชกันขนาดไหน คนที่มาบวชที่วัดนี้เขาสมัครไว้ตั้งแต่เดือนมกราคม–กุมภาพันธ์โน้น เขามาสมัครไว้ล่วง บอกว่าไม่รู้ ไม่รู้เพราะไม่มาวัดนั่นเอง นี่ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ อยู่ใกล้เกลือแต่ไปกินด่าง ด่างนั้นกินเข้าไปได้เมื่อไหร่ กินแล้วท้องไส้มันจะเสียไปตามกัน ๆ การไม่รู้ไม่เข้าใจสิ่งที่เราเสพเข้าไปนั้น ก็ทำให้จิตใจเราเสียเหมือนกัน ทำให้วิญญาณตกต่ำลงไปทุกวันเวลา นี่เป็นอย่างนี้อยู่เป็นส่วนมาก คือไม่สนใจว่าอะไรจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิต ควรจะทำอย่างไร ถ้าพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือขี้เกียจนั่นเอง ขี้เกียจจะปฏิบัติจิตใจ ขี้เกียจจะบังคับตัวเอง ขี้เกียจจะเป็นคนอดทน แต่ว่าไปทำเรื่องง่าย ๆ ไปรดน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ให้ ซึ่งความจริง ก็เป็นเรื่องหลอกกันทั้งนั้น ไม่ได้ เรื่องอะไร สมัยนี้ เรื่อง หลอกมัน มีอยู่ ตลอดเวลา หลอกกันบ่อยๆ ทำอย่างนั้นอย่างนี้ประกาศโฆษณาแต่เรื่องเหลวไหล สมัยก่อนนี้เขาใช้คำว่า พุทธาภิเสกเฉย ๆ เดี๋ยวนี้เพิ่มคำข้างหน้าเข้าอีกคำหนึ่งแล้ว มหาพุทธาภิเสก ให้มันใหญ่ขึ้นไปอีก เรียกว่าเมื่อก่อนนี้ โง่น้อย ๆ เดี๋ยวนี้โง่ใหญ่ เข้าไปอีก ทำกันที่นั่นที่นี่ต่าง ๆ นานา ทำไมไม่คิดทำคนให้เข้าถึงธรรมะ ไม่ชักจูงคนให้มีความรู้ความเข้าใจ แล้ววัดวาอารามที่ทำพุทธาภิเสกก็ไม่ใช่เป็นวัดที่ขาดการศึกษา มีคนรู้คนเรียนบาลีสอบได้แปดประโยคเก้าประโยค แต่ว่าไม่เคยสนใจในเรื่องคำสอนของพระพุทธเจ้า เรียนเพื่อจะเอาประกาศนียบัตร พอได้แล้วก็เอาไปสมัครอะไรต่ออะไรเป็นบุรุษไปรษณีย์บ้างอะไรต่ออะไรไปตามเรื่อง เรียนเพื่อไปเป็นขี้ข้าชาวบ้านไม่ได้เรียนเพื่อเป็นขี้ข้าพระพุทธเจ้า เลยไม่ศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้า ไม่ค้นคว้าสิ่งที่ควรค้นคว้าสนใจ ไปค้นตำหรับตำราโหราศาสตร์ ดูดาวดูเดือนในเรื่องเหลวไหลกันอยู่ตลอดเวลา คนที่ไปหาก็ไม่ได้พูดให้เขาฉลาดขึ้นมา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่าควรจะทำอะไร ประพฤติอย่างไร ตั้งหม้อน้ำมนต์ใหญ่ๆ ไว้กลางกุฏิเอาขี้ผึ้งมาหยดไว้ให้มันเลอะเทอะสักหน่อย แล้วเอาธูปมาบูชาทุกวัน ๆ ให้ก้านธูปมันมาก แล้วมันก็ขลัง ๆ อย่างนั้น แล้วข้างฝามีรูปนายพลโง่ ๆ ตั้งมากมายที่ให้ไว้ ให้อาจารย์ไว้เป็นที่ระลึก อาตมาไปเห็นรูปนายพลโง่ ๆ ทั้งนั้นที่ให้ไว้ อาจารย์เองก็แย่อยู่แล้ว แล้วลูกศิษย์จะไม่แย่อย่างไร อาตมาเคยเข้าไปในกุฏิอาจารย์บางองค์ เห็นรูปนายตำรวจ นายพลทหารที่เอาไปติดไว้ ไม่รู้ว่าตัวถูกอาจารย์หลอกไปเป็นเครื่องมือ เพื่อให้คนอื่นมาเห็นว่า เอออาจารย์นี้ไม่ใช่ย่อยชั้นอธิบดียังมาเป็นลูกศิษย์เลย ความจริงอุบายไม่ใช่เรื่องอะไร เพราะเราไปสมรู้ร่วมคิดกับความเขลาทำคนให้โง่หนักลงไปทุกทีทุกวันทุกเวลา แล้วประเทศบ้านเมืองจะไปรอดกันได้อย่างไร

ชาติบ้านเมืองจะเจริญได้เพราะมีคนฉลาดในเรื่องอะไร ๆ หลายสิ่งหลายประการ และโดยเฉพาะเมืองไทยนี่เราคุยกันนักหนาว่าเป็นเมืองของพระพุทธศาสนา แต่ว่าพระพุทธศาสนานั้นอยู่ในเมืองไทยไม่กี่เปอร์เซ็นต์ เราเป็นพุทธบริษัทโดยจดทะเบียน โดยชื่อใน สำมะโนครัว เป็นพุทธบริษัทโดยความรู้ความเข้าใจ ด้วยการเอาธรรมะมาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันกันอย่างแท้จริง เราทำอะไร แบบโง่ ๆ เขลา ๆ กันอยู่ไม่ใช่น้อย ไม่เฉพาะแต่โยมเท่านั้น แม้พระ

สงฆ์องค์เจ้าเรา ก็ยังเขลากันอยู่ไม่ใช่น้อย ไม่พยายามที่จะศึกษาธรรมะให้ลึกซึ้ง ไม่พยายามที่จะปฏิบัติให้ก้าวหน้าในรูปต่างๆ ได้เห็นอาจารย์ที่ขลังๆ อะไรต่างๆ ที่เขาเรียกกันว่า องค์นี้เฉียดพระอรหันต์เข้าไปแล้ว อาตมานึกในใจว่า อย่าว่าแต่เฉียดเข้าไปเลย เฉียดความเป็นพุทธบริษัทก็ยังยากเต็มที เพราะอะไร เพราะความเป็นพุทธบริษัทนั้นมีอะไรบ้าง ต้องมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ มีศีลบริสุทธิ์อันนี้พอจะไปได้ เรียกว่ามีศรัทธาพอไปได้ แต่ก็ยังศรัทธางมงายอยู่ยังไม่บริสุทธิ์แท้ มีศีลบริสุทธิ์ก็พอไปได้ แต่ก็ไม่เท่าใดนัก แต่ว่ามีข้อต่อไปว่า ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เป็นผู้เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล พอเอาหลักนี้ไปพิจารณาแล้วหลวงพ่อ ที่เขาว่าเก่งนั้นมันจะหลุดลอยไปคือไม่ได้เรื่อง เป็นพวกปลุก ๆ เสกๆ ลงเลขลงยันต์ ใครไปหาก็พูดว่าอย่างนั้นอย่างนี้ พูดเรื่องที่ไม่เข้าเรื่องไม่ได้พูดจูงคนเข้าหาธรรมะให้ปฏิบัติธรรมะ แล้วก็ชอบพูดในทางขลัง ๆ ในทางศักดิ์สิทธิ์ เมื่อคืนนี้ฉันได้เห็นเทวดา เทวดาองค์นั้นมาหาฉัน ได้คุยกันอย่างนั้นอย่างนี้ นี่มันไม่ใช่เรื่องของธรรมะไม่ใช่เรื่องของการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่เกี่ยวกับคำสอนเพื่อความพ้นทุกข์ ทีนี้ถ้ายังอยู่ในรูปอย่างนั้นแล้ว ยังไม่ได้เฉียดความเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา เพียงพระโสดาบันก็ยังไม่เฉียดใกล้เข้าไปเลย เพราะพระโสดาบันนั้นต้องละสักกายทิฏฐิ ละวิจิกิจฉาละสีลัพพตปรามาส ตัวนี้แหละตัวสำคัญที่เรียกว่า สีลัพพตปรามาส หมายถึงความเชื่อเหลวไหลประการต่าง ๆ เชื่อฤกษ์เชื่อยาม เชื่อวัตถุนั้นวัตถุนี้ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์มีเดช ที่จะช่วยคนให้พ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน ถ้าเชื่ออยู่ในรูปอย่างนี้ เขาเรียกว่า สีลัพพตปรามาส ยังไม่ข้ามพ้น อาตมาสังเกตดูอาจารย์ ๆ ทั้งหลาย ที่เขาว่าศักดิ์สิทธิ์แล้วเขาบอกว่าองค์นี้สำคัญ เป็นพระอรหันต์ แต่ว่ายังมี สีลัพพตปรามาสอยู่ ยังมีความเชื่อเหลวไหล ยังสอนคนให้หลงให้เข้าใจผิดอยู่ ยังไม่เข้าใกล้ความเป็นพระอริยบุคคลเลย นอกจากว่าคนที่ไม่ เข้าใจ ไปหลงไปนับถือไปเชื่อกันเท่านั้นเอง หลักการมันเป็นอยู่อย่างนี้ จึงควรจะได้แก้ไขปรับปรุงกันเสียสักที โดยเฉพาะญาติโยมที่มาวัดนี้บอกให้รู้ว่า วัดนี้ต้องการแก้ไข ต้องการปรับปรุงความคิด เห็นของญาติของโยมให้เป็นสัมมาทิฏฐิแท้ ๆ ให้เดินตามแนวทาง คำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างถูกต้องตรงไปตรงมาไม่เที่ยวอ้อมเที่ยวค้อมอยู่ แล้วก็ไม่อยากเอาอะไรที่ไม่ใช่เรื่องของพระพุทธศาสนา เข้ามาเจือปนแม้ใครต้องการก็พยายามที่จะพูดให้เข้าใจว่า อันนี้ไม่ใช่ไม่ถูก ไม่ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่ควรจะกระทำในรูปอย่างนี้ เพื่อให้เข้าใจความจริงขึ้น ก็เราจะได้สบายไม่ต้องยุ่ง กับเรื่องอะไรมาก ๆ ที่เป็นพิธีรีตองแปลก ๆ ต่าง ๆ ตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ ฤดูนี้ เป็นฤดูบวชนาค ญาติโยมคงจะได้ยินเสียงหนวกหูบ่อย ๆ เขามีบวชนาคแล้วก็ต้องหนวกหู ทำขวัญนาค เดี๋ยวนี้ทำขวัญนาคพัฒนาไปไกลแล้ว เมื่อก่อนนี้หมอทำขวัญคนเดียวเดี๋ยวนี้มีสองคน แล้วไม่ใช่คนแก่ทำขวัญหนุ่ม ๆ สาว ๆ ไปนั่งทำขวัญนาค นักร้องเพลงลูกทุ่งนั่นเองไปนั่งทำขวัญนาค เจ้าหนุ่มว่าทีหนึ่ง เจ้าสาวก็ว่าอีกทีหนึ่ง สลับกันไป คล้าย ๆ กับเปิดเวทีเพลงลูกทุ่งแล้วให้เจ้านาคไปนั่งอยู่ หมอบฟังด้วยความ

เรียบร้อย คุณพ่อคุณแม่ก็ไปนั่งหมอบฟังเพลงลูกทุ่งกันอยู่ในงานบวชนาค นี่มันไม่ใช่เรื่องที่จะทำอย่างนั้น เป็นเรื่องที่เรียกว่าไม่ได้เรื่องอะไร สิ้นเปลืองงบประมาณโดยไม่ได้ประโยชน์ เป็นเรื่องที่ควรจะตัดออกไป เพราะฉะนั้นใครที่จะมาบวชที่วัดนี้ ก็จะบอกว่าที่วัดนี้ไม่มีทำขวัญนาค โยมจะไปทำไม่ได้ คือจะบวชพรุ่งนี้ฉันจะเอาเจ้านาคมาไว้ที่วัดวันนี้ ถ้าจะทำขวัญก็ทำขวัญพ่อแม่อยู่ที่บ้านไม่ว่าอะไร เจ้านาคไม่ให้ไปนั่งทำให้มาอยู่ที่วัด ที่ให้มาที่วัดนั้นต้องการกักตัวไม่ให้ทำขวัญ จะได้ประหยัดเงินไว้ได้สักพันบาท แต่หมอทำขวัญเขาคิดแพง นิมนต์พระไปเทศน์คิดเพียงหนึ่งร้อย แต่ถ้าหมอทำขวัญต้องหนึ่งพัน ไม่ใช่น้อยไม่ได้เกิดอะไรขึ้นมา ถ้าเรานิมนต์พระไปเทศน์ก็จะดีกว่า แล้วทำไมจะต้องทำกันเอิกเกริกเฮฮาให้สิ้นเปลืองสตางค์โดยไม่ได้ประโยชน์ เงินทองเป็นของหายาก เราควรจะประหยัดในการใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นในเรื่องเกี่ยวกับการบวช เอาแต่เรื่องพิธีที่จำเป็นในทางพระศาสนา ทำการโกนหัวเสร็จแล้วเอานาคเข้าโบสถ์บวชกันไป บวชเสร็จแล้วก็ให้ได้รับการอบรมบ่มนิสสัย ให้ได้ศึกษาให้ได้ปฏิบัติในข้อธรรมะที่ถูกต้อง อันจะเกิดประโยชน์มากกว่า แต่ไม่สนใจ สนใจแต่เรื่องนั้นเรื่องนี้ มีการทำขวัญลงในบัตรด้วยว่า เชิญคนนั้นมาทำขวัญ เดี๋ยวนี้ลิเกเขามีอย่างนี้ ตอนหัวค่ำลิเกแสดง ตอนดึกทำขวัญต่อกันจนสว่าง ชาวบ้านก็พลอยหนวกหูไปด้วย อันนี้เรียกว่าเป็นพิธีนอกไป ไม่ใช่เรื่องเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา ไม่ได้มีความจำเป็นอะไรที่เราจะต้องทำในรูปเช่นนั้น

นอกจากนั้นก็ยังมีอะไร ๆ อื่นอีกหลายอย่างหลายประการ ซึ่งควรจะตัดออกไปเสียบ้าง ควรจะเอาแต่เนื้อแท้ ๆ เอาเวลาที่ไปใช้ในเรื่องที่ไม่เป็นเรื่องนั้นมาทำในสิ่งที่จำเป็น เช่นว่าเรามาฟังธรรมกัน มาพูดธรรมะกัน มาประชุมกันมาก ๆ ก็มาปรารภการเป็นอยู่กัน เรื่องการปฏิบัติ เรื่องมิจฉาทิฏฐิ เรื่องร้าย ๆ ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมของเรา เราจะแก้ไขอย่างไร ควรจะปรับปรุงอย่างไร เราทุกคนต้องช่วยกันรับผิดชอบในความเสื่อมความเจริญบ้านเมือง ไม่ใช่ว่าจะมอบให้รัฐบาลผู้แทนราษฎรเขาจัดเขาทำอยู่แต่พวกเดียว เราทุกคนก็ต้องช่วยกันเหมือนกัน ช่วยกันจัดช่วยกันทำให้มันเข้าหลักเข้าเกณฑ์ตามแนวทางที่ถูกต้อง ถ้าจะพูดกันไปแล้วคำสอนในทางพระพุทธศาสนานี่ไม่ล้าสมัย แล้วก็ไม่ทำคนให้เนิ่นช้าทำคนให้เสียเวลาในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ แต่ว่าจะทำให้คนผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นคนตื่นตัวเป็นคนว่องไว เป็นคนก้าวหน้าในการกระทำอะไรต่าง ๆ ทุกสิ่งทุกประการ ไม่เป็นการชักช้าไม่เป็นการเสียเวลาอะไรมากเกินไป จะยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ เช่นว่าเราจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ถ้าเราคิดแล้วตรองแล้ววางแผนเรียบร้อยแล้วว่าจะจัดจะทำสิ่งนั้นก็ทำได้เลย เมื่อเวลามันพร้อมอะไรมันพร้อมก็ทำได้ทันที ไม่ต้องไปถามใครว่าจะทำวันไหนดีจะทำเวลาไหนดีให้มันเสียเวลาไป สมมติว่าเรื่องมันจะต้องทำในตอนเช้านี้ แต่เราไปถามหมอที่เป็นพวกถือฤกษ์ถือยาม หมอบอกว่าต้องทำในตอนบ่าย หรือบอกว่าวันนี้เวลาดีมันไม่มีเลย มันไปดีเอาพรุ่งนี้ มันเสียเวลาไปเท่าไหร่ ที่เราต้องไปรอเวลาว่ามันไปดีพรุ่งนี้ วันนี้มัน

เสียเวลาไปเปล่าๆ โดยไม่ได้สาระ พระพุทธเจ้าท่านบอกไว้ว่า คนพาลมัวไปดูดาว ดูเดือนอยู่ ประโยชน์มันก็ผ่านพ้นไปเสีย ประโยชน์เป็นฤกษ์อยู่ในตัวแล้ว ดวงดาวในท้องฟ้าจะช่วยอะไรได้ อันนี้เป็นพระพุทธดำรัสตรัสไว้ชัดเจนที่สุดเลย ว่ามันช่วยอะไรไม่ได้ สิ่งที่จะช่วยได้ก็คือว่าคิดแล้วทำทันที มีอะไรจะต้องทำทำทันที ไม่ต้องไปดูดาวดูเดือน ไม่ต้องไปดูอะไรทั้งนั้น เราคิดได้ เราก็ทำเท่านั้นเอง แล้วก็ทำด้วยความระมัดระวังทำด้วยความไม่ประมาทใช้สติใช้ปัญญาให้รอบคอบในเรื่องอย่างนั้น มันก็ไม่มีอะไรเสียหายที่จะเกิดขึ้นแก่เราได้ เพราะว่าเราทำด้วยความรอบคอบ รอบรู้ หลักการนี้มันเป็นอย่างนี้ จึงไม่จำเป็นว่าต้องไปถามอันโน่นอันนี้ให้เป็นการวุ่นวาย

พ่อแม่ที่เอาลูกเข้ามาบวชมักจะถามว่าบวชวันไหนดี บอกว่าดีทุกวันถ้าฉันอยู่แล้วมันดีทั้งนั้น ถ้าฉันไม่อยู่แล้วให้หมอไหนบอกว่าดีก็บวชไม่ได้ ก็ไม่มีอุปัชฌาย์แล้วจะบวชอย่างไร ให้หมอไหนว่าดีวิเศษ ก็ไม่ดี มันดีเมื่อฉันอยู่ แล้วบวชเวลาไหน ก็ตรงเวลาที่ฉันว่าง ว่างวันไหนก็บวชได้ มันดีตรงนั้น แล้วบางทีก็บอกว่าเรื่องบวชนี่ไม่เป็นไรไม่ดูฤกษ์ดูยามก็ได้ แต่ว่าเวลาสึกนี่สำคัญต้องดูหน่อย แล้วไม่ใช่เพียงชาวบ้าน มีคนเขาบวชมาบอกว่าได้ไปถามเจ้าคุณที่วัดโน้นแล้วท่านบอกว่าเวลาสึกนี่ ต้องมาดูฤกษ์ เสียหน่อย อย่าสึกง่ายๆ แบบเจ้าคุณปัญญา มันจะเสียหาย ว่าอย่างนั้น นี่เรียกว่าเจ้าคุณองค์นั้นก็ไม่ได้ความ อีกแหละ ไม่ใช่เจ้าคุณน้อยๆ เป็นถึง เปรียญเก้าประโยคไม่ใช่น้อยๆ เป็นเปรียญเก้าประโยค แต่ไม่ก้าวหน้ากับเขาเลย ที่จริงมันไม่จำเป็นอะไรเราจะสึกวันไหนก็สึกได้ สึกออกไปก็ปกติ ไม่ได้ดูอะไรแต่ว่าสึกเอาตอนห้าครึ่ง มันสะดวกตอนนั้นมันว่าง ไม่ยุ่งอะไร แล้วก็ได้พูดได้คุยกันพอสมควร แล้วก็ออกไปเรียบร้อย ที่สึกออกไปแล้วไม่เห็นเสียหาย พวกนักเรียนเตรียมจุฬาฯ เขามาบวชกันหลายคน วานซืนนี้ก็ไปเทศน์กันหน่อยหนึ่ง บอกว่าพวกเราที่บวชแล้วไม่พบกันมั่ง ไปสอบเข้ามหาวิทยาลัยหมดแล้ว ยังเหลือไม่กี่คน บอกว่าที่ไปบวชวัดชลประทานฯ สอบเข้าได้ทั้งนั้น ไม่ใช่ฤกษ์ดีมันเรียนเก่งพวกนั้น ที่สอบได้มันพวกเรียนเก่ง เพราะเรียนเก่งจึงได้มาบวชวัดนี้ เพราะนิสัยเขาเรียบร้อยประพฤติอยู่ในศีลในธรรม เขาไม่ไปเดินโห่อยู่บนถนน เดี๋ยวเรื่องนั้น เรื่องนี้ไปเที่ยวกับเขา มันก็ก้าวหน้าในการศึกษา แล้วก็สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ ไม่ลำบากยากเข็ญอะไร อย่างนี้เรื่องมันอยู่ที่เราทำ ไม่ใช่เรื่องอะไรอื่น ญาติโยมอย่าเที่ยวไปกลัวอะไรไม่เข้าเรื่อง เดี๋ยวเรื่องนั้นเรื่องนี้ เช่นที่บ้านไม่มีศาลพระภูมิก็กลัวเสียแล้ว กลัวว่าไม่มี เราอย่าไปหวาดกลัว ถ้าใครพูดให้เราได้ยินว่าบ้านนี้ไม่มีศาล บอกว่าฉันมีสิ่งที่ประเสริฐกว่าพระภูมิอยู่แล้ว ถ้าเขาถามว่าอะไร บอกว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ประเสริฐกว่าสิ่งใด เป็นยอดดวงใจของฉัน ฉันเคารพฉันนับถือฉันทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าท่านอยู่บนบ้านของฉัน และอยู่ในดวงใจ ของฉัน แล้วฉันจะไปเที่ยวหวาดกลัว ของเล็กๆ น้อยๆ อย่างไร ไม่จำเป็นอะไร เราบอกกับเขาอย่างนั้น อย่าไปกลัวว่าจะให้โทษอย่างนั้นอย่างนี้ เรื่อง

โทษเรื่องร้ายทั้งหลายที่เกิดขึ้นในตัวเรานั้น มันเป็นความโง่ของเราเอง อวิชชาคือความคิดไม่ถูกไม่ตรง เราเชื่อไว้ผิดเรามีความเห็นผิด แล้วเรามีความคิดไปในทางผิด มันทำให้เราเป็นทุกข์ แต่ถ้าเราเชื่อถูกเชื่อตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเห็นถูกต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง แล้วจะไปกลัวอะไรอะไรๆ มันก็เรียบร้อย ไม่มีความวุ่นวายเกิดขึ้น ให้ญาติโยมทุกคนเปลื้องความคิดผิดออกไปจากใจ ความเชื่อที่ผิดทางออกไปจากใจ แล้วก็เชื่อให้ถูกว่าอะไรๆ ทั้งหมด ที่มันจะเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของเรานั้น เกิดจากความคิด ของเราเอง ถ้าเราคิดผิดการกระทำการพูดก็เป็นไปในทางที่ผิด ถ้าเราคิดถูกการทำการพูด ก็เป็นไปในทางที่ถูกต้อง เมื่อเราพูดผิด ทำผิดคิดผิด ผลมันก็เป็นทุกข์ ถ้าเราคิดถูกพูดถูกทำถูก ผลมันก็เป็นความสุขความเจริญ ทีนี่ที่เราจะทำนั้นทำอย่างไร คิดให้ถูกคิดให้ตรง ทำให้ถูกทำให้ตรง แล้วเรื่องคิดถูกคิดตรงเราจะทำอย่างไรเอาอะไรมาเป็นบันทัดฐาน ก็ต้องเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นบันทัดฐาน เอาหลักศีลธรรมหลักคำสอนทุกประการมาวางไว้เป็นมาตรฐาน ว่าคิดอย่างนี้มันเป็นกุศล หรือว่าเป็นอกุศล เป็นเหตุให้เกิดสุขหรือว่าเกิดทุกข์ เป็นเหตุให้เกิดบุญ หรือว่าเกิดบาปขึ้นในจิตใจของเรา ท่านว่าไว้แล้วสอนไว้อย่างละเอียดว่ารากเง่าของความชั่วคือความโลภความโกรธความหลง รากเง่าของความดีคือความไม่โลภ ไม่โกรธไม่หลง ถ้าเราคิดอะไรด้วยความโลภมันก็เป็นอกุศล มีผลเป็นความทุกข์เราคิดอะไรด้วยความโกรธ ก็เป็นอกุศลมีผลเป็นความทุกข์ ถ้าเราคิดอะไรด้วยความหลง ก็เป็นอกุศลมีผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนใจ ในทางตรงกันข้ามถ้าเราคิดด้วยความไม่โลภไม่โกรธไม่หลง การพูดการกระทำมันก็ไปตามอำนาจของความคิดที่ไม่มีความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง ผลที่เกิดขึ้นมันก็เป็นความสุขความสบาย เรื่องสุขเรื่องทุกข์เกิดขึ้นในตัวเรานั้น เราไม่ต้องไปถามใครรู้ได้เอง รู้ได้ด้วยการวัดเอาจากความคิดของเราเองว่า มันร้อนใจหรือว่ามันเย็นใจมันสงบใจหรือว่ามันวุ่นวาย มันมืดหรือว่าเป็นอย่างไรก็พอจะคิดเอาด้วยตนเองได้ สมมติว่าหนูๆ ที่เป็นนักเรียนยังอยู่ในวัยของการเล่าเรียน แล้ววันหนึ่งเราก็ไปหาเพื่อน เพื่อนบอกว่าวันนี้อย่าเรียนเลย มันยังไกลจากการสอบไล่ เราไปเที่ยวกันดีกว่า ไปดูหนังดีกว่า วันนี้หนังเรื่องดีกำลังฉายอยู่ที่โรงนั้น เราไปดูกันหน่อยเพื่อนมาชวนอย่างนั้น เราก็ต้องคิดดูว่าในเรื่องนี้มันจะเป็นเรื่องดีหรือว่าเรื่องเสีย เป็นเรื่องที่จะนำอะไรมาในชีวิตของเรา เราก็ต้องคิดว่า เรามีหน้าที่ อะไรเราเวลานี้เป็นอะไร เป็นนักเรียน แล้วหน้าที่สำคัญของเราเวลานี้คืออะไร คือการศึกษา เล่าเรียนวันนี้เป็นวันโรงเรียนปิดหรือวันโรงเรียนเปิด วันนี้ เป็นวันโรงเรียนเปิด ก็เมื่อโรงเรียนเปิดเราจะไปดูหนังได้อย่างไร ถ้าเราไปดูหนังก็เรียกว่าผิดหน้าที่ มันผิดระเบียบ ผิดธรรมะ ผิดคำสอนแล้วหน้าที่ของเราในวันนี้มันต้องไปโรงเรียน เมื่อเราคิดได้อย่างนี้ก็เรียกว่ากุศลเกิดขึ้นในใจ แล้วเราก็บอกเพื่อนตามตรงว่าเพื่อนเอ๋ย เราอย่าคิดไปสนุกกันเลย เรื่องความสนุก เป็นเรื่องเล็กของชีวิตเรื่องงานเรื่องการมันเป็นเรื่องสำคัญกว่า พ่อแม่ให้สตางค์เรามาไปเรียนหนังสือ ไม่ใช่ให้สตางค์

เราไปดูหนัง ถ้าเราขาดเรียนวันหนึ่งเราก็ขาดความรู้ไปตอนหนึ่ง แล้วเราก็จะเสียหายในกาลอนาคตข้างหน้า แล้วเราก็ชวนเพื่อนรีบไปโรงเรียนกันเถอะ เดี๋ยวจะสายครูจะลงโทษเอา อะไรไม่ดีมันจะเกิดขึ้นหลายอย่าง แล้วเราก็ไปโรงเรียน เพราะเรามานึกหน้าที่นึกถึงธรรม ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าเราควรทำอะไร ถ้าเขาหนีไปเที่ยวมันก็ผิด หนีงานหนีการ หนีหน้าที่ไม่รู้จักหน้าที่

คนที่ไม่รู้จักหน้าที่นั่นแหละคือคนที่เสียหายที่สุดในชีวิต คนที่ไม่รู้จักหน้าที่ ไม่ปฏิบัติหน้าที่เป็นคนบาปหนัก ทำให้ชีวิตตกต่ำในเรื่องอะไรหลายอย่างหลายประการ เราก็สำนึกถึงหน้าที่ของเรา เราก็รีบไปเรียนไปเขียนไปอ่าน อย่างจิตมันเป็นกุศลเกิดขึ้นทัน สติมาทัน เฉลียวใจขึ้นได้ว่าเออ คิดไม่ถูกไม่ดีไม่ชอบ เราไม่ควรทำอย่างนั้น เราก็กลับจิตกลับใจเสีย ไปหาความดีต่อไป แต่ถ้าสมมติว่าเรานึกไม่ได้ กลับจิตไม่ทันเราก็ตกลงไปในอบาย คือไปอยู่กับความชั่วความร้าย ไปเที่ยวดูหนัง ไปฟังเพลง ไปบ่อยๆ เข้ามันชักจะสนุก พอสนุกแล้วก็ติด เมื่อติดแล้วก็ไปตกอยู่ในสิ่งนั้น นรกขุมนั้นผลที่สุดการเรียนก็ไม่ก้าวหน้า เติบโตขึ้นก็กลายเป็นคนลำบาก มีความทุกข์มีความเดือดร้อน ถ้าเราคิดในแง่นี้ ก็คิดได้อย่างนี้ มันก็ไม่เป็นไร วินิจฉัยเอาได้ด้วยตัวเราเองว่ามันดีหรือมันเสียมันเป็นบุญหรือว่าเป็นบาป เป็นเหตุให้เกิดสุขเกิดทุกข์อย่างไร

ในเรื่องอื่นๆ ก็เหมือนกัน เช่นเราเป็นผู้ใหญ่แล้ว บางทีก็อาจนึกว่าเรามันโตแล้ว ต้องทำอะไรบ้างอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ไปทำอะไรเข้าตามชอบใจ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องบังคับขีดกั้น คือไม่ได้นึกถึงพระไม่ได้นึกถึงธรรมะ ว่าการกระทำอย่างนี้เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม เป็นเหตุให้เกิดอะไรขึ้นในชีวิตจิตใจของเรานึกไม่ได้ เพราะว่า ไปหลงไหลมัวเมาอยู่กับสิ่งเหล่านั้น นั่นคือความเสื่อมที่เกิดขึ้นในชีวิตของเราในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าท่านอย่างไร คือสอนว่าให้พิจารณาตัวเองให้ตักเตือนตัวเอง ให้แก้ไขตัวเองบ่อยๆ การพิจารณาตัวเองคือสอบสวนว่า เรานี้คิดอะไรพูดอะไรเราทำอะไร เรามีทิฏฐิความเห็นอย่างไร เป็นสัมมาทิฏฐิหรือว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ แล้วเราประพฤติอยู่ในทุกวันนี้นั้นมันเรื่องอะไร เป็นเรื่องกุศลหรือว่าเป็นเรื่องอกุศล เป็นไปเพื่อทำลายตัวเองหรือว่าเป็นไปเพื่อสร้างสรร เรื่องมันไม่ยากอะไร เรื่องกล้วยๆ แต่ถ้าเราไม่ได้พิจารณา ก็ไม่รู้ ถ้าได้พิจารณาบ่อยๆ ตักเตือนตัวเองบ่อยๆ แล้ว สิ่งทั้งหลายมันก็ดีขึ้น ก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ชอบมากขึ้น ชีวิตมันก็เรียบร้อยไม่ค่อยมีปัญหา

เพราะฉะนั้นหน้าที่สำคัญในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้น ต้องมีการตรวจสอบด้วยกระจกคือธรรมะไว้เสมอ กระจกธรรมของพระพุทธเจ้าต้องใช้เสมอ ใช้มากกว่ากระจกคือวัตถุที่เราดูหน้า กระจกวัตถุก็ใช้ไปตามสมัย แต่ว่ากระจกธรรมต้องใช้มากกว่านั้น ต้องคอยตรวจสอบคอยพิจารณา และอีกประการหนึ่ง เรื่องอะไรเกิดขึ้นในสังคม เราต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัย คือวินิจฉัยก็ต้องเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องวินิจฉัย ว่าเรื่องนั้นเป็นไป

เพื่ออะไร ถูกหรือผิดดีหรือชั่ว เป็นประโยชน์เป็นโทษอย่างไร เราก็ต้องพิจารณาด้วยหลักธรรมะเอามาเป็นเครื่องสอดส่องมองดูในเรื่องนั้นๆ เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรถูกต้อง เราจะได้หลีกเลี่ยงได้ ไม่ต้องไปประพฤติปฏิบัติในเรื่องเหล่านั้น อันจะเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมความเสียหาย อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญในยุคปัจจุบัน เพราะว่าในสังคมในยุคปัจจุบันนี้มันมีปัญหามาก ปัญหานี้ไม่ได้เกิดจากอะไร เกิดจากจิตใจคนที่ไม่มีหลักเกณฑ์ ไม่มีธรรมะไม่มีศาสนาเป็นดวงประทีปนำทาง แต่เอาความคิดฝ่ายต่ำมานำทาง ถ้าพูดง่ายๆ ก็ว่าเอาผีมานำทางไม่เอาพระมานำทางชีวิต แล้วมันก็ไหลเรื่อยไปตามอำนาจของความคิดฝ่ายต่ำ ชีวิตก็เสื่อมลงไปทุกวันเวลา เกิดความเสียหายด้วยประการต่างๆ อันนี้เป็นเรื่องที่น่าซึ่งเราทั้งหลายจะต้องช่วยกันแก้ไขสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ การแก้ไขนั้นเราจะเริ่มต้นที่ตรงไหน เริ่มที่ตัวเราทุกคน ให้ทุกคนเริ่มต้นด้วยตัวของตัวเอง และถ้าหากว่าทุกคนช่วยกันเริ่มต้นแก้ไขสะสางกิจกรรมปัญหาในชีวิตแล้ว มันก็เกิดกำลังในด้านดี เมื่อมีกำลังในด้านดีมาก ความชั่วมันละลายหายไปเอง ไม่เกิดขึ้นในสังคมต่อไป เดี๋ยวนี้คนเราไม่อย่างนั้น เช่นบางคนไปถามว่าได้ปฏิบัติอยู่ในหลักศีลธรรมอะไรบ้าง เอาศีลห้าเท่านั้นแหละ บอกแหมไม่ไหวผมปฏิบัติไม่ได้ศีลห้าข้อนี้ ข้อหนึ่งก็ปฏิบัติไม่ได้ ข้อสองก็ปฏิบัติไม่ได้ ข้อสามก็ไม่ได้ ไม่ได้ทั้งนั้น นี้พูดตามแบบที่เรียกว่าไม่ได้พิจารณาว่าจะทำได้หรือไม่ จะทำได้โดยวิธีใด เช่นว่าศีลข้อหนึ่งทำไมทำไม่ได้ ยุงมันมากต้องตบต้องตีบ้างไม่ได้คิดว่าจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติศีลนั้นเขามุ่งอะไร เขามุ่งให้ไม่ให้คนเหี้ยมโหดดุร้าย ไม่เป็นคนทารุณมากเกินไป ก็การตบยุงมันไม่ใช่เหี้ยมโหดอะไร ไม่ได้ทารุณอะไรมากเกินไป ถ้าจำเป็นก็ต้องตบมันบ้าง ไม่ถึงกับตกนรกหมกไหม้อะไรหรอก แต่ถ้าเราคิดไปฆ่าคนไปทำลายชีวิตเพื่อนมนุษย์ อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องเสียหายแม้ในหมู่มนุษย์เองก็เหมือนกัน ถ้าเป็นมนุษย์ที่ชั่วโฉดเหี้ยมโหดดุร้ายก่อกรรมทำเข็ญให้แก่สังคมคนมีหน้าที่จะต้องปราบก็ตามปราบไปตามหน้าที่ เช่นเป็นตำรวจจะไปว่าไม่ได้ ไปฆ่าคนผิดศีลก็ลาออกจากตำรวจเท่านั้นเอง เป็น ต.ช.ด. แล้วก็ไปอยู่ชายแดน พวกก่อการร้ายมันจะมารุกรานวางมือบอกว่าไม่ได้กูจะผิดศีลของพระพุทธเจ้า กูไม่ฆ่าใคร มันก็ฉิบหายไปทั้งบ้านทั้งเมืองเท่านั้นเอง บ้านเมืองจะอยู่ได้อย่างไร อันนี้มันไม่ถูก เราต้องวินิจฉัยด้วยหน้าที่ว่าเรามีหน้าที่อะไร เจ้าหน้าที่อนามัยมีหน้าที่ปราบยุง ถ้าไม่ปราบยุงมันจะอยู่ได้อย่างไร ปราบสุนัขบ้า เห็นสุนัขบ้าไม่ได้กูไม่ตีมัน ผิดศีล สุนัขบ้ากัดคนตายจะว่าอย่างไร มันไม่ได้อย่างนี้ มันหน้าที่เราจะทำอะไร เจ้าหน้าที่ปราบปรามสุนัขบ้า ก็ต้องปราบ พวกปราบยุงก็ต้องปราบ มันอยู่ที่หน้าที่เหมือนกัน ว่าเรามีหน้าที่อะไร หรือว่าตำรวจมีหน้าที่ปราบผู้ร้าย ผู้ร้ายเที่ยวลักเที่ยวปล้นไม่ได้ไปเที่ยวฆ่าเป็นบาป ผู้ร้ายก็ปราบตำรวจ ทีนี้มันก็เสียหาย เราเป็นทหารออกไปรบทัพจับศึก แล้วเราจะไปยึดถือว่าผิดศีลไป ฆ่ากันไม่ดี ในเวลานั้นนึกถึงศีลไม่ได้ เพราะเราต้องนึกถึงชาติถึงบ้านเมือง นึกถึงหน้าที่ว่าเรามีหน้าที่อะไร หน้าที่ทหาร ทหารต้องทำตามหน้าที่ คือต้อง

ปราบข้าศึกที่มารุกราน เราก็ต้องยกปืนขึ้นแล้วก็ยิงไปตามหน้าที่ ถูกใครไม่ถูกก็ตามใจยิงเป้าไปเท่านั้นเองแหละ ใครมาขวางลูกกระสุนตายไปก็ตามเรื่องของแก เราต้องปราบไปตามหน้าที่ อันนี้มันเรื่องหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ แต่ถ้าเราไม่มีหน้าที่อย่างนั้น เราไปทำมันก็ผิดหน้าที่ แล้วมนุษย์เราก็มีหน้าที่ป้องกันตัว ถ้าสมมติว่าสุนัขมันพุ่งจะมากัดเรา เราจะไปถือศีลว่ากัดไปเถอะเราไม่ว่าอะไร มันก็กัดเอาเท่านั้นเอง อันนี้มันก็ไม่ถูกเรื่องอีกนั่นแหละ เรามีไม้เท้าก็แกว่งๆ ไว้ ทีนี้มันพุ่งเข้ามากระทบไม้เท้าเราหัวแตกมันก็เรื่องของมัน เราไม่มีเจตนาจะตี เราป้องกันไม่ให้มันกัดหน้าแข้งก็แล้วกัน อันนี้มันอยู่ที่จิตใจ ต้องหัดทำใจให้มันรู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นหน้าที่ที่จะต้องจัดต้องทำ ถ้าถือเคร่งไม่เข้าเรื่องก็ไม่ได้เหมือนกัน เหมือนนักเรียนแพทย์ถามว่า ผมเป็นนักเรียนแพทย์ต้องฉีดยาฆ่าเชื้อโรคแล้วมันไม่ผิดศีลหรือ จะไม่ฆ่าเชื้อโรคกลัวจะผิดศีลมันก็มากเกินไป เราไม่ได้ฆ่าเชื้อโรคเรารักษาคนไข้ การรักษาคนไข้เป็นหน้าที่ เป็นเมตตากรุณา เชื้อโรคมาอยู่ในคนไข้มันอีกเรื่องหนึ่ง เราไม่ได้คิดอย่างนั้น เราคิดรักษาคนไข้ คิดมากเกินไปเลยรักษาศีลไม่ได้ เราต้องคิดให้ถูกว่าศีลธรรมนี่เขามุ่งหมายอะไร เช่นข้อหนึ่ง มุ่งหมายไม่ให้คนเป็นคนเหี้ยมโหดดุร้าย ให้อยู่กันด้วยความรักความเมตตา แต่ถ้ามันเกิดคนเหี้ยมโหดดุร้ายขึ้นมา แผ่เมตตาไม่ไหว มันก็ต้องวิธีใดวิธีหนึ่งเพื่อหยุดความโหดร้าย มันก็ไม่ใช่เป็นเรื่องเสียหายอะไร มันต้องคิดไปในแง่อย่างนั้น ให้เข้าใจอย่างนั้น

เรื่องอื่นก็เหมือนกันเราต้องรู้ว่าอะไรเป็นหน้าที่อะไรเป็นกิจที่เราจะต้องจัดต้องทำ เราก็ทำไปตามหน้าที่ ถ้าไม่มีอะไรเป็นกฎเกณฑ์เป็นระเบียบเสียเลยแล้ว สังคมวุ่นวายเกิดเป็นปัญหาเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้เราก็เห็นกันอยู่ เพราะฉะนั้นหน้าที่ของเราก็ต้องถือว่า ระเบียบเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ศีลธรรมเป็นระเบียบอันหนึ่ง ศาสนาก็เป็นระเบียบอันหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องนำมาปฏิบัติเป็นหลักในชีวิตประจำวัน แล้วก็ให้ทุกคนช่วยกันปฏิบัติ อย่าไปยุ่งกับเรื่องอะไรๆ ที่มันไม่เกิดประโยชน์แก่จิตใจ แต่ให้ทำแต่สิ่งที่มันให้เกิดประโยชน์แก่จิตใจของเรา ทำเรื่องละเรื่องเจริญสองเรื่อง สิ่งใดไม่ดีละออกไป สิ่งใดดีทำให้เกิดขึ้นในจิตใจ นี่เป็นชั้นเริ่มต้น เรียกว่าละกับเจริญนี่ก่อน ครั้นเมื่อเราปฏิบัติเรื่องละเรื่องเจริญมากขึ้น ต่อไปก็ทำใจให้สะอาด เรื่องดีก็ไม่มีเรื่องชั่วก็ไม่มี ให้สะอาดบริสุทธิ์ผุดผ่อง นั่นเป็นของสูงขึ้นไป เป็นเรื่องที่จะปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งค่อยก้าวหน้าไปโดยลำดับ ขออย่างเดียวให้ก้าวให้เข้าเส้นทางเท่านั้น เมื่อเข้าทางแล้วมันก็ค่อยเดินไปเอง แต่ถ้ายังเที่ยวเลาะอยู่ริมคูมันก็ไปไม่รอด นี่เป็นเรื่องที่น่าคิดจึงนำมากล่าวกับญาติโยมทั้งหลายในวันนี้ พูดมาก็พอสอควรแก่เวลา ต่อนี้ไปก็ขอ

เชิญญาติโยมนั่งสงบใจ เป็นเวลาห้านาที การนั่งสงบใจมีจุดหมายเพื่อฝึกจิตให้สงบ ให้เป็นสมาธิ ให้มันอ่อนโยนเหมาะที่จะใช้งาน ทีนี้การกระทำทำแบบง่าย ๆ คือกำหนดลมหายใจเข้าออก เพราะเรามีลมเข้าออกอยู่เรียบร้อยแล้ว ไม่ต้องไปเที่ยววิ่งเที่ยวหา เพียงแต่ว่านั่งตัวตรง หลังตรง คอตั้งตรง แล้วก็หลับตาเสียมันจะไม่ยุ่ง หายใจยาว ๆ หายใจเข้ายาวลึก หายใจออกยาว ในขณะหายใจเข้าก็กำหนดรู้ คือคิดอยู่ที่ลมเข้า หายใจออกก็กำหนดรู้อยู่ที่ลมออก คอยควบคุมให้อยู่ที่ลมเข้าลมออก ไม่ให้ไปรู้เรื่องอื่นไปคิดเรื่องอื่น เป็นเวลาที่เราตั้งใจไว้ว่าห้านาที ขอให้ทุกคนได้เริ่มทำ ณ บัดนี้.

ครั้งที่ 2 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ ถึงเวลาที่จะได้ฟังปฐกถาธรรม อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ฤดูนี้เป็นฤดูกาลใกล้เข้าพรรษา วันนี้เป็นวันพระขึ้นแปดค่ำเดือนแปด ตรงกับวันอาทิตย์พอดี อีกเจ็ดวันก็จะถึงวันเข้าพรรษา คือวันแรมค่ำหนึ่งเดือนแปด ก่อนที่จะถึงวันเข้าพรรษาโดยมากก็มักจะมีการนำลูกหลานเข้ามาบวชในพระศาสนา เพื่อจะให้ลูกหลานเหล่านั้นเข้าถึงพระรัตนตรัย ได้มีคุณธรรมประจำจิตใจต่อไป เป็นธรรมเนียมมาตั้งแต่โบราณที่เราทำสืบ ๆ ต่อกันมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เรื่องการบวชในพระพุทธศาสนา ในเมืองไทยเราได้กระทำกันทั่วไปไม่เฉพาะแต่ราษฎรสามัญ แม้องค์พระมหากษัตริย์ก็ได้บวชในพระศาสนา ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี พระมหากษัตริย์หรือเจ้าฟ้าชายที่เป็นรัชทายาทหรือมิใช่ก็ตาม ได้เข้ามาบวชในพระศาสนาบางองค์บวชก่อนเสวยราชสมบัติ บางองค์ก็บวชภายหลังที่เสวยราชสมบัติแล้ว ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏชื่อก็คือพระบรมไตรโลกนาถ ได้เสด็จออกบวชที่จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีวัดอยู่ชื่อว่าวัดจุฬามณี เขาบอกว่าในสมัยนั้นพระเจ้าแผ่นดินออกบวช ข้าราชการ ทหาร และพลเรือนออกบวชตามเสด็จ สร้างกุฏิหลังเล็ก ๆ อยู่กันเป็นบริเวณกว้างขวาง ในบริเวณวัดนั้น

แม้ในสมัยกรุงเทพฯเรานี้พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้บวชในพระศาสนา แต่ว่าองค์ที่บวชนานที่สุดก่อนเสวยราช ก็คือรัชกาลที่ 4 ซึ่งเราเรียกกันว่า พระจอมเกล้า ท่านบวชแล้วก็ศึกษาพระบาลี มีความรู้เชี่ยวชาญในด้านพระบาลีมาก สามารถจะเขียนแต่งเป็นอะไรก็ได้ คำทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็นที่เราสวดแปลกันอยู่ทุกวันนี้นั้น ท่านเป็นผู้ทรงแต่งขึ้น มีความรู้ภาษาบาลีขนาดประชวรหนักใกล้จะสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ยังเขียนคำลาพระสงฆ์ในวัด ไม่ใช่เขียนเป็นคำร้อยแก้ว แต่เป็นคำกาพย์หรือคำร้อยกรอง เพื่อแสดงให้เห็นว่าน้ำพระทัยของพระองค์สงบ ไม่วุ่นวายมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ จึงบอกให้พระยาศรีสุนทรโวหารเป็นผู้เขียน เป็นคำกาพย์ในภาษาบาลีแล้วให้พระอาลักษณ์เอาไปอ่านให้พระสงฆ์ฟังที่วัด เพราะวันนั้นเป็นวันออกพรรษา ท่านสิ้นพระชนม์ในวันออกพรรษา เลยเขียนคำปวารณาพระสงฆ์เป็นภาษาบาลีด้วย อันนี้แสดงให้เห็นว่าทรงบวชจริง ๆ ทรงเรียนจริง ทรงปฏิบัติจริง จึงได้รับผลจากการศึกษาธรรมะตามสมควร ประชา-

ชนราษฎรทั่วไปก็นิยมเอาลูกหลานเข้ามาบวชในฤดูนี้ เพราะฉะนั้นตามวัดต่าง ๆ จึงมีบวชนาคกันทั่ว ๆ ไป ญาติโยมที่มีบ้านอยู่ใกล้ ๆ ถนนที่จะไปวัด มักจะได้ยินเสียงกลองยาวหรือว่าดนตรีประเภทต่าง ๆ ที่เขาแห่นาค หรือบางทีก็ได้ยินเสียงบมกล่อมทำขวัญนาค ซึ่งทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป อันนี้เป็นประเพณีของคนไทยเรามาตั้งแต่โบราณ แต่ว่าประเพณีนั้นก็ย่อมจะมีอะไรปะปนอยู่บ้าง ดีบ้างไม่ดีบ้าง ถ้าเราจะริดรอนอะไรออกไปเสียบ้างก็จะไม่เสียหาย เพื่อเป็นการประหยัดเงินทองไม่ต้องใช้จ่ายสิ้นเปลืองมากเกินไป เช่นในการบวชนาคถ้าเราจะตัดพิธีบางอย่างทิ้งไป เอาแต่เนื้อแท้ ๆ ก็จะไม่เป็นการสิ้นเปลืองเงินทอง แล้วการบวชก็ง่ายขึ้นประหยัดขึ้น อันนี้เป็นเรื่องที่แก้ไขได้ แต่ว่าบ้านเมืองที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ไม่มีการบังคับกะเกณฑ์ให้ใครทำอะไรนอกจากว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องเสียหายจึงออกกฎหมายบังคับ แต่ถ้าเป็นเรื่องที่จะไม่เสียหายอะไรมากเกินไป ก็เป็นแต่เพียงแนะนำชี้แนะแนวทาง ให้ทุกคนได้เห็นว่าอะไรควรอะไรไม่ควร แล้วจะได้มีการปรับปรุงแก้ไข โดยเฉพาะเรื่องในศาสนาด้วยแล้ว ไม่มีเรื่องการบังคับให้กระทำ แต่ว่าให้กระทำด้วยความสมัครใจ เพราะเรื่องศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ เป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยความสมัคร ไม่ใช่ฝืนใจทำ การฝืนใจทำนั้นมันไม่เกิดคุณค่าทางจิตใจ ที่เราเรียกว่าไม่เป็นบุญเป็นกุศล บุญกุศลที่เกิดขึ้นต่อเมื่อเราด้วยความเต็มใจ การกระทำอะไรด้วยความเต็มใจนั่นแหละมันตัวบุญตัวกุศล เพราะฉะนั้นในทางศาสนาจึงไม่มีการบังคับให้ใครทำอะไร ทั้งเรื่องละเรื่องเจริญ ในทางศาสนามีแต่เรื่องการชักจูงแนะนำโน้มน้อมใจให้คนเห็นคล้อยตามไป แล้วก็ทำตามไปด้วยความสมัครใจ จะไปบังคับว่าจงทำอย่างนั้นจงทำอย่างนี้นั้น ไม่ใช่เรื่องทางพระศาสนา เพราะฉะนั้นจึงไม่มีการบังคับกัน แต่ว่าพูดจาแนะนำขอร้องให้เห็นเหตุผลในเรื่องนั้น ๆ ญาติโยมผู้มีใจรักตัวเอง รักพระศาสนา รักคุณงามความดี เมื่อเห็นเหตุผลในเรื่องใดว่ามันดีมีประโยชน์เขาก็ได้ทำตามกัน บ้านเมืองเราที่อยู่มาได้จนทุกวันนี้ ก็เพราะอาศัยเราเต็มใจสมัครทำ การทำอะไรด้วยความเต็มใจในเรื่องพระศาสนานั้น เรียกว่ามีศรัทธาในการกระทำ เราพุทธบริษัทมีศรัทธามั่นคงในองค์พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เราทำอะไรลงไปเรียกว่าทำด้วยศรัทธาด้วยใจเลื่อมใส ที่ศรัทธาเลื่อมใสก็เพราะว่า เรามองเห็นประโยชน์ของเรื่องที่เราทำ ว่าเมื่อเรากระทำแล้วเราย่อมมีความสุขในทางใจ แล้วเราก็ทำเรื่องนั้น ๆ ตามศรัทธาตามความเลื่อมใสของเราไม่มีใครมาบังคับกะเกณฑ์ให้เราทำ เรื่องอย่างนี้จึงเป็นเรื่องที่ทำกันอยู่ด้วยความสมัครใจทั้งนั้น เช่นเรื่องการเข้ามาบวชในพระศาสนานี่ก็เหมือนกัน เรามาบวชกันด้วยความสมัครใจ พ่อแม่เป็นผู้ขอร้องให้ลูกชายเข้ามาบวช ลูกชายบางคนอาจไม่เต็มใจบวชเหมือนกัน เพราะยังรักสนุกรักจะเที่ยวเตร่ หรือบางทีอาจยังไม่เห็นผลในการบวช นึกในใจว่าจะบวชไปทำไม บวชไปแล้วจะได้อะไร

เมื่อเช้านี้มีพระมาลาสิกขาคนหนึ่ง แกบอกว่า ผมตั้งใจจะบวชมาหลายปีแล้ว แต่ว่างานการมันยังไม่สำเร็จ เลยไม่ได้บวช เมื่อทำสิ่งที่ต้องการสำเร็จแล้ว ก็เลยบวชเสียที นายเขาไม่อยากให้บวชว่า บวชไปทำไม บวชแล้วจะได้อะไร แกก็บอกว่านายเขายังไม่เห็นผลของการ

บวช ยังไม่เห็นผลของเรื่องพระศาสนา แล้วยังพูดเถลไถลไปว่า พระสงฆ์องค์เจ้าก็ประพฤติเลอะเทอะอยู่มากมาย แกก็บอกว่านั่นมันไม่ใช่ทุกองค์ ถ้าของมากๆ มันก็ดีบ้างชั่วบ้าง เหมือนกับผลไม้ทั้งต้น เช่นทุเรียนทั้งต้นนี้มันจะดีทุกผลได้อย่างไร ก็มีเน่ามีเฟะอะไรไปบ้าง มันเป็นเรื่องธรรมดา ในวงการพระสงฆ์เราก็เหมือนกัน ย่อมมีดีมีเสีย เราเลือกได้ ทำบุญได้เลือกได้ องค์ไหนไม่ดีเราก็ไม่ไหว้ องค์ไม่ดีเราก็ไม่บำรุงส่งเสริม องค์ไหนดีเราก็บำรุงส่งเสริม แต่ว่าเราจะไปพูดว่า เมื่อเห็นคนไม่ดีแล้วจะไปทึกทักเอาว่าศาสนาไม่ดีนั้นไม่ได้ เหมือนกับยาสำหรับแก้ไข้ คนบางคนกินแล้วไม่หาย ที่ไม่หายเราจะไปโทษยาไม่ได้ แต่ว่าควรจะโทษหมอผู้ให้ยา ตรวจตราไม่เรียบร้อย ไม่วินิจฉัยโรคให้ถูกต้อง ให้ยาจึงไม่สงเคราะห์แก่โรคมันก็ไม่หาย แล้วเราจะไปโทษยาได้อย่างไร เราควรจะโทษคนมากกว่า เรื่องของพระศาสนานี่ก็เหมือนกัน ลำพังศาสนาแท้ๆ นั้นเป็นหลักปฏิบัติ สำหรับให้คนนำไปปฏิบัติ คำสอนมีมากเรื่อง ต้องเลือกคัดเอามาใช้ให้เหมาะให้ควร เพราะฉะนั้นในหลักธรรมะจึงมีอยู่ข้อหนึ่งว่าธรรมวิจัย หมายความว่าเลือกเฟ้นธรรมเอามาปฏิบัติ ที่เราเอามาพูดในภาษาไทยว่า วิจัยวิจารณ์ ธรรมะก็ต้องมีการวิจัย คือเลือกเฟ้นเอามาปฏิบัติให้เหมาะแก่เวลา เหมาะแก่หน้าที่ เหมาะแก่บุคคล เหมาะแก่เหตุการณ์ ถ้าเราเลือกใช้ให้เหมาะแก่เหตุการณ์ดังกล่าว ธรรมะก็จะเกิดผลแก่ผู้ปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติก็จะมีความสุขความสบาย เพราะฉะนั้นเราอย่าโทษศาสนาว่าไม่ดี แต่เราควรจะคิดว่าคนไม่ดีมากกว่าหลักการนั้นถูกต้อง ถ้าไม่ดีแล้วก็คงจะไม่เหลือมาจนถึงทุกวันนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ศึกษาค้นคว้าปฏิบัติมาก่อน เห็นผลแล้วจึงนำมาสอนคนอื่นให้ปฏิบัติต่อไป เราผู้เกิดมาในชั้นหลัง อย่าไปนึกว่ามันไม่ดี แต่นึกว่าต้องมีดี แล้วเราไปค้นหาดูว่ามันมีดีอะไรบ้าง เพื่อให้เห็นของดีนั้นแล้วเอาไว้ใช้ต่อไป จึงจะเรียกว่าเป็นผู้มีปัญญา ถ้าเราทึกทักเอาว่าไม่ดีแล้วก็ไม่ใช้ เราก็ขาดประโยชน์ที่จะพึงมีพึงได้ ขาดทุนไปเสียเปล่าๆ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าคิด.

การส่งลูกหลานเข้ามาบวชในศาสนานี่ก็เหมือนกัน เราต้องการที่จะให้เขาเป็นญาติกับพระศาสนา ได้ช่วยสืบต่อพระศาสนา จะได้ช่วยโปรดมารดาบิดาญาติพี่น้อง ให้พ้นจากนรก อันนี้แหละเป็นความเชื่อเก่าแก่ที่มีมาแต่โบราณ เราจะไปถือว่าเป็นความเชื่อที่ไร้เหตุผลก็ไม่ถูก แต่ถ้าคิดให้ดีแล้วก็จะเห็นว่าเป็นความเชื่อที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริง เช่นว่าที่เป็นญาติกับพระศาสนาหรือว่าเป็นญาติกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันเป็นความจริง แต่ว่าถ้าพึ่งไม่รู้ก็จะเสียหาย เคยมีตัวอย่าง คือในสมัยโน้นเมื่อพระพุทธเจ้ายังอยู่ พระเจ้าปเสนทิโกศลได้นิมนต์พระไปฉันอาหารในวัง วันหนึ่งก็เป็นจำนวนร้อย แต่ว่าพระเจ้าแผ่นดินท่านไม่ค่อยมีเวลามาตรวจดูการถวายอาหารแก่พระ ให้คนใช้กระทำกันอยู่ตลอดเวลา ก็คนใช้อย่างนั้นแหละทำดีมั่งไม่ดีมั่ง เอาใจใส่บ้างไม่เอาใจใส่บ้าง พระท่านก็เบื่อหน่าย ไม่อยากจะไปฉันที่ในวัง แต่พระอานนท์ท่านมีคุณธรรม ท่านก็ไปทุกวันไปฉันอยู่เป็นปกติ วันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาดูการให้ทานถวายพระ เห็นพระนั่งอยู่ไม่กี่รูป ก็เลยถามว่า ทำไมพระน้อยอย่างนี้ อาหารเยอะแยะพระมาแต่เพียง

น้อย พระอานนท์บอกว่า วันนี้พระมาน้อย ถามว่า ทำไมมาน้อย พระอานนท์ก็บอกว่า เรื่องนี้ขอมหาบพิตรไปคุยกันที่วัดดีกว่า ไม่ใช่คุยกันที่นี่ ทำไมท่านจึงว่าอย่างนั้น พระอานนท์ท่านไม่อยากจะพูดให้กระทบกระเทือนคนที่ปฏิบัติพระ คือพวกมหาดเล็กทั้งหลาย ถ้าพูดออกไปตรงนั้นพวกนั้นก็ถูกหวดด้วยไม้เรียวเท่านั้นเอง เลยท่านไม่พูดที่นั่น พระอานนท์ไม่เป็นอรหันต์แต่ว่ายังมีสติยั้งคิดได้ บอกว่า เชิญมหาบพิตรพระราชสมภารเจ้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าคุยกันดีกว่าเรื่องนี้ ก็เลยเสด็จไปที่วัด ไปปรารภเรื่องนี้กับพระผู้มีพระภาค พระองค์ก็ตรัสว่า มหาบพิตรไม่เป็นญาติกับพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงไม่พอใจในการไปฉันอาหาร พระเจ้าแผ่นดินฟังอย่างนั้นแล้วไม่ถามให้อธิบาย ตีความเอาเลยว่า เรานี่ไม่เป็นญาติกับพระพุทธเจ้า ต่อไปนี้ต้องผูกมิตรเป็นญาติกับพระพุทธเจ้าเสียที ก็พอดีกับเวลานั้นพระมเหษีของพระเจ้าโศกสวรรคต ท่านว่างมเหษี เลยส่งทูตไปขอเจ้าสาวจากเมืองกบิลพัสดุ์ เพื่อจะได้เป็นญาติกับพระพุทธเจ้า พวกกบิลพัสดุ์เขาเป็นพวกที่ถือตัวหน่อย มีทิฏฐิมากหน่อย มีตัวตนแรงหน่อยเลยคิดว่า เราจะให้ลูกสาวของพวกเราไปไม่ได้ เชื้อชาติไม่สมควรกัน แต่ว่าเรามีนางสาวซึ่งเกิดจากทาสีอยู่คนหนึ่ง ควรจะยกให้ไป เลยยกนางสาวลูกสาวของมหานามไป เป็นเจ้าเหมือนกันลูกพี่ลูกน้องกับพระพุทธเจ้า เกิดจากนางทาสีเลยให้ไป แต่งงานกับพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลก็นึกว่าได้เป็นญาติแล้ว ต่อไปมันก็ยุ่งยากด้วยปัญหานี้มากมาย นี่เพราะไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าความเป็นญาตินั้นคืออะไร ความเป็นญาติที่พระพุทธเจ้าหมายถึงนั้นไม่ได้หมายถึงความเป็นญาติโดยสืบสายโลหิต การเป็นญาติกันโดยสืบสายโลหิตนั้นเป็นเรื่องวัตถุ ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับจิตใจ การเป็นญาติโดยสืบสายโลหิตไม่หนาแน่นเท่าใด เพราะอาจจะแยกกันเมื่อใดก็ได้ แตกกันเมื่อใดก็ได้ ซึ่งเราจะเห็นได้ง่าย ๆ ว่าพี่กับน้อง ร่วมท้องร่วมไส้กันแท้ ๆ ต่อมาก็เกิดแตกกันไม่ดูหน้ากัน ที่ไม่ดูหน้ากันเพราะเรื่องอะไร เรื่องวัตถุ แก่งแย่งทรัพย์สมบัติกัน แบ่งกันไม่ตกลงทุ่มเถียงเกี่ยงงอนกัน ขึ้นโรงขึ้นศาล ก็เลยต้องแตกแยกกันตัดญาติตัดมิตรกัน อันนี้เพราะความเป็นญาตินั้นเป็นแต่เพียงเนื้อหนังร่างกาย ไม่ได้เป็นญาติโดยธรรมะทางจิตใจ ก็เลยแตกกันง่าย ส่วนการเป็นญาติอีกประเภทหนึ่งนั้น เรียกว่าเป็นญาติโดยจิตใจ โดยนามธรรม โดยความรู้สึกนึกคิดว่าเรานี่เป็นญาติกัน คุ้นเคยกันอย่างยิ่ง จึงมีภาษิตบทหนึ่งว่า วิสาสา ปรมา ญาติ ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง คนเราไม่ใช่ญาติไม่ใช่สืบสายโลหิตกัน แต่ว่าคุ้นเคยกัน รักใคร่กัน เห็นอกเห็นใจกัน เป็นเพื่อนในยามยากในยามทุกข์ เราก็ถือเหมือนหนึ่งเป็นญาติ รักกันจริง ๆ อันนี้เรียกว่าคุ้นเคยอย่างยิ่ง จึงชื่อว่าเป็นญาติ ความเป็นญาติกับพระศาสนาไม่ได้หมายเอาทางวัตถุ แต่หมายเอาความเป็นญาติกันด้วยความคุ้นเคยกัน เราเข้ามาบวชในพระศาสนาเราได้เกิดความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้ากับพระธรรม พระสงฆ์ คุ้นเคยกันในรูปใด คุ้นเคยกันในแง่ของการศึกษาเล่าเรียน เพราะบวชแล้วได้เรียนธรรมวินัยก็คุ้นกันกับพระธรรมวินัยในแง่การศึกษา คุ้นกันในแง่การปฏิบัติขัดเกลาจิตกายวาจาให้สะอาด เราเรียน

รู้ธรรมะแล้ว เราเอาธรรมะมา เป็นหลักปฏิบัติ ขัดเกลา จิตใจ ของเราให้สะอาด ปราศจาก เครื่อง เศร้าหมอง ก็เท่ากับว่าธรรมะเข้าไปอยู่ในใจมีความคุ้นเคยกันอีกแง่หนึ่งในการปฏิบัติ

เมื่อเราปฏิบัติเราก็ได้รับผลจากการปฏิบัติ เช่นเมื่อก่อนนี้เราเป็นคนใจร้อน พอปฏิบัติก็ใจเย็นขึ้น เมื่อก่อนเป็นคนมักโกรธ พอปฏิบัติธรรมะเข้ารู้เท่ารู้ทัน ไม่โกรธใครง่าย ๆ ไม่เกลียดใครง่าย ๆ ไม่ริษยาใครง่าย ๆ แต่กลายเป็นคนมีปกติเห็นอกเห็นใจคนอื่น เราก็ชื่อว่าคุ้นกับธรรมะมากขึ้นไปอีก พระอยู่ในใจของเราตลอดเวลา นี่เป็นผลที่เกิดขึ้น เราเป็นญาติในแง่ปริยัติคือการศึกษา เป็นญาติในแง่การปฏิบัติคือฝึก กาย วาจา ใจ ตามแนวของธรรมะ แล้วก็เป็นญาติในแง่ปฏิบัติเวธ คือผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัตินั้นอีกทีหนึ่ง นี่แหละเรียกว่าเป็นญาติจริง ๆ คนที่เข้ามาบวช ถ้าบวชในสำนักที่อาจารย์เอาใจใส่อบรมบ่มนิสัยกวดขันในประพฤติปฏิบัติก็ชื่อว่าเป็นญาติจริง เป็นญาติกับพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริง ๆ การเป็นญาติอย่างนี้เป็นญาติแท้ เพราะฉะนั้นการบวชในพระศาสนาก็ชื่อเป็นญาติในแง่นี้ เมื่อได้เป็นญาติแล้วก็ชื่อว่าได้สืบศาสนา เพราะมีการบวชการเรียน มีการปฏิบัติ พระศาสนาก็ยังอยู่ แต่ถ้าหากว่าไม่มีการบวชการเรียนการปฏิบัติ ศาสนาก็หายไป ศาสนาจะอยู่ได้ในรูปของการเรียนการปฏิบัติ ถ้ามีอยู่ในคัมภีร์ไม่ชื่อว่ามีศาสนา อยู่ในคัมภีร์เฉย ๆ ไม่ชื่อว่ามีศาสนาแท้ ตัวศาสนาต้องอยู่ในกายวาจาใจของผู้ปฏิบัติ ผู้ใดปฏิบัติกายวาจาใจถูกต้องตามธรรมจินัย ผู้นั้นชื่อว่ามีศาสนา ปฏิบัติไม่ถูกไม่ตรงตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ก็ชื่อว่าไม่มีตัวศาสนาอยู่ในตัวบุคคลนั้น การเข้ามาบวชมาเรียนนั่นแหละเป็นการช่วยสืบศาสนา ประเทศไทยเรานี้มีการบวชการเรียนอยู่ พระศาสนาก็ยังมีอยู่ แต่ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ เช่นประเทศเขมร ประเทศลาว หมดเข้าไปทุกวันเวลา พระศาสนาจะสิ้นภายในไม่กี่ปี เดี๋ยวนี้ในประเทศลาวพระยังอยู่ พระที่อยู่นั้นก็ต้องอยู่แบบพระ คือต้องร่วมมือกับรัฐบาล ไม่ใช่เทศน์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ว่าเทศน์ตามแบบที่รัฐบาลให้เทศน์ เพื่อจะได้อยู่ได้ ก็อยู่ได้จนชุดนี้ตาย พอชุดนี้ตายแล้วก็ไม่มีใหม่ เพราะเขาไม่อนุญาตให้คนหนุ่มมาบวชต่อไป ใครจะบวชต้องขออนุญาต แล้วก็ต้องเสนอเหตุผล แต่เขาพิจารณาว่าไม่สมควรทั้งนั้น ก็เลยค่อยหมดไปสิ้นไป พระศาสนาก็สิ้นไป ในประเทศรัสเซียที่นับถือคริสตังอะไรนั้น ก็หายไปแล้ว เพราะไม่มีคนเรียนคนศึกษา ศาสนาก็หมดไป พวกนั้นเขาเรียกตัวเขาเองว่าพวกไม่มีศาสนา เพราะเขาถือว่าศาสนาเป็นยาเสพติด หารู้ไม่ว่าตัวคอมมิวนิสต์เองเสพติดยิ่งกว่าศาสนา ศาสนาเสพติดขนาดเพียงบุหรี่ แต่ลัทธิคอมมิวนิสต์มันขนาดเฮโรอินเข้าไปเลยทีเดียว คือติดหนักขนาดเฮโรอิน ไม่ใช่ตัวน้อย ๆ มันไม่เหมือนกัน แต่เขาไม่รู้ว่ากำลังติดงอมแงม บ้านเรานี้เป็นเมืองประชาธิปไตย เรายังเคารพศีลธรรม ยังเคารพศาสนา เราก็เลยบวชเรียนกัน และเราจะสืบศาสนาไว้ตราบเท่าที่เรายังเป็นอยู่กันอย่างนี้ แต่ถ้าเหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป พวกคอมมิวนิสต์เข้ามาครองบ้านครองเมือง ก็คงจะลำบาก ศาสนาก็คงจะหมดไปสิ้นไป จะเหลือไว้แต่พระปรางค์วัดแจ้งให้คนมาดูเล่นเท่านั้นเอง ซึ่งไม่ได้เรื่องได้ราวอะไร เพราะ

ว่าพระปรางค์ก็พูดไม่ได้ ดูแล้วก็เท่านั้น หรือจะมีโบสถ์สวย ๆ งาม ๆ ไว้ให้คนไปดูเล่น เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าในสมัยหนึ่งเราก็เคยมีศาสนา แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มีแล้ว มันก็ไม่มีอะไร อันนี้เป็นเรื่องที่น่าสลดใจ เพราะว่าปู่ตาย่ายายเราพยายามสืบศาสนาไว้ อุตส่าห์ยกลูกชายหลานชายให้แก่พระศาสนาให้บวชให้เรียน แล้วก็ได้บวชอยู่จนแก่จนเฒ่า สั่งสอนสืบ ๆ กันมาจนกระทั่งถึงพวกเราจนทุกวันนี้ เราก็มีความภูมิใจ เป็นหน้าที่ของเราที่จะช่วยกันรักษาไว้ต่อไป รักษาก็ด้วยช่วยกันศึกษา ช่วยกันปฏิบัติ ช่วยกันชักจูงคนอื่นให้ได้ศึกษาให้ได้ปฏิบัติมาก ๆ ขึ้น อันนี้ญาติโยมรู้ดีจึงได้ให้ลูกหลานเข้ามาบวชในพระศาสนา ก็เพื่อจะได้เรียนได้ศึกษานั่นเอง โดยเฉพาะที่วัดนี้ญาติโยมก็ชอบส่งมาบวชมาเรียน คนที่มาบวชมาเรียนนี้ไม่ใช่ว่าคุ้นเคยกันมาก่อน ไม่ค่อยได้พบปะกันหรอกไม่รู้ว่าหน้าตาอยู่ที่ไหน แต่ก็มาสมัครบวช อาตมาก็ไม่ได้เลือกที่รักผลักที่ชังอะไร ใครมาก็รับทั้งนั้นไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ลูกใครหลานใครก็ไม่รู้ มาจากไหนก็ไม่รู้ มาเขียนใบสมัครไปตามเรื่อง จนกระทั่งว่ามีจำนวนร้อยแปดคน ความจริงยังมาอยู่ทุกวัน เมื่อวานนี้ก็มาสองคน แต่ก็จำต้องปฏิเสธไปด้วยความไม่เต็มใจ เรื่องปฏิเสธอาตมาไม่สบายใจเลย เพราะว่าเป็นคนไม่ชอบการปฏิเสธ ใครขออะไรก็ให้ไป ใครให้ทำอะไรก็ทำไปในสิ่งที่ทำได้ เรื่องปฏิเสธเป็นเรื่องไม่ชื่นใจนักที่ต้องปฏิเสธไปก็เพราะว่าหมากรุกมันเต็มกระดาน ไม่รู้ว่าจะเอาไปวางลงที่ตรงไหน เลยปฏิเสธไปบ้าง ญาติโยมบางคนก็ลุกขึ้นไปด้วยอารมณ์เสีย หาว่าท่านนี่ไม่รับ จะรับได้อย่างไร ไม่รู้จะเอาไปวางตรงไหนมันก็ลำบาก อันนี้ก็เป็นปัญหาอยู่เหมือนกัน ซึ่งจะต้องคิดแก้กันในกาลต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์ เป็นความสุขแก่ประชาชน ที่เขาต้องการมาศึกษามาเล่าเรียนในวัดนี้ จะได้สะดวกมากขึ้น

ทีนี้การบำเพ็ญกิจที่เป็นบุญเป็นกุศลนี้ มีอันหนึ่งคือการโปรดพ่อแม่ให้พ้นจากนรก นรกสวรรค์ของพ่อแม่นั้นอยู่ที่ไหน สวรรค์ไม่ได้อยู่บนฟ้า นรกไม่ได้อยู่ใต้ดิน ที่เขาเขียนภาพให้เราดูตามฝาผนังนั้น เป็นภาพเพื่อแสดงให้เห็นง่าย ๆ ให้เห็นว่านรกมันเป็นอย่างนั้นนรกมันเป็นอย่างนี้ แต่นรกสวรรค์ที่แท้จริงนั้นมันอยู่ในจิตใจของเรานั่นเอง อยู่ในใจของเราทั้งสองอย่าง นรกก็อยู่ในใจสวรรค์ก็อยู่ในใจ นิพพานก็อยู่ในใจของเรา อะไรก็อยู่ในใจของเราทั้งนั้น อันนี้เป็นเรื่องที่ควรจะเข้าใจได้ง่าย ๆ แต่ว่าญาติโยมบางคนพออย่างนี้แล้วก็ถามว่า ท่านพูดแต่เรื่องปัจจุบันทั้งนั้นอนาคตไม่เห็นพูดเลย วันนั้นไปเทศน์ที่ชัยภูมิเขาก็ตั้งปัญหาถามเอา บอกว่าที่ฟัง ๆ มาทุกองค์พระสมัยใหม่ พูดแต่เรื่องในปัจจุบันทั้งนั้นไม่เห็นพูดในเรื่องอนาคตเลย นรกสวรรค์ก็พูดแต่ในชีวิตนี้ ที่ตายไปแล้วไม่เห็นพูดถึงมั่ง อาตมาก็บอกว่า โยมที่ตายไปแล้วนี้พูดยาก เพราะว่ายังไม่ตายยังไม่ได้ไปเห็น จะเอามายืนยันให้โยมฟังถ้าโยมเชื่อก็ดี แต่ถ้าไม่เชื่ออีกก็พูดอีกว่า เอาของที่ไม่เห็นมาพูด มันลำบากพูดแล้วฟังยาก แต่ถ้าเราพูดให้เห็นกันว่าอะไรคือนรกอะไรคือสวรรค์ในใจในจิตนี้ มองเห็นได้ เห็นได้ง่าย เช่นพูดว่าความร้อนใจเป็นนรก โยมเห็นแล้ว ญาติโยมทุกคนเห็นร้อนใจเป็นนรก เวลาร้อนใจมันเป็นอย่างไรนั่งก็ไม่สบาย ยืนก็ไม่สบาย อยู่ในห้อง

ปรับอากาศแล้วก็ยังร้อนอยู่นั่นแหละ มันตกนรกอยู่เวลานั้น ร้อนอกร้อนใจ เขาว่าตกนรกนี่นอนบนแผ่นทองแดง นอนบนเตียงนั่นแหละ แต่นอนบนแผ่นทองแดง เพราะอะไร นอนร้อนใจ พลิกไปพลิกมาอยู่นั่นแหละนอนไม่หลับสักที เรื่องอะไรเรื่องนอนบนแผ่นทองแดง หรือว่าเหมือนกับกลืนก้อนเหล็กแดงเข้าไป กลืนข้าวไม่ลงร้อนอกร้อนใจจนกลืนข้าวไม่ลง ตื้นตันไปหมดกลืนข้าวไม่ได้ดื่มน้ำไม่ได้ นั่นแหละเขาเรียกว่า เหมือนกับกลืนก้อนเหล็กแดง ใครจะกลืนเข้าไปไหวก้อนเหล็กแดง มันอย่างนั้น อึดอัดขัดใจจนกินข้าวไม่ได้ จนกระทั่งนอนไม่หลับกระสับกระส่าย นี่เขาเรียกว่าตกนรกอยู่แล้ว ทีนี้ถ้าหากว่าเรามีจิตใจสบายมีอารมณ์สดชื่น แต่ว่าไม่ใช่สดชื่นตามแบบของธรรมะ ที่เป็นความสงบตามแบบธรรมะ มันสบายเพราะได้อะไรดังใจ ต้องการได้รถก็มีรถดังใจ ต้องการได้เสื้อผ้าก็ได้ดังใจ ต้องการจะสร้างบ้านสักหลังก็สร้างได้ดังใจ สวรรค์อยากจะไปไหนก็ไปได้ดังใจ เขาจึงว่าเทวดาลอยไปเลยคือมันได้ดังใจ มีรถดีดีสตาร์ทปั๊บก็ไปได้ดังใจ เหมือนกับลอยไป ลอยจากบ้านไปบางรัก ไปสาธร ไปราชประสงค์ ไปย่านการค้า ไปย่านการค้าไหนก็ซื้อจนเต็มรถ นั่นสวรรค์ของมนุษย์อยู่ตรงนั้น มันได้เหมือนใจจะกินอะไรก็ได้ จะซื้ออะไรก็ได้ มันสวรรค์ของคนธรรมดาที่ได้มาในรูปอย่างนั้น เป็นสวรรค์ดังที่กล่าวมา

สำหรับพ่อแม่นั้นสวรรค์อยู่ที่ไหน ยอดดวงใจของคุณพ่อคุณแม่อยู่ที่อะไร อยู่ที่ลูก ลูกหญิงลูกชายคือยอดดวงใจของพ่อแม่ รักที่สุดไม่มีอะไรที่จะรักมากไปกว่านั้น เว้นไว้แต่คนที่มีจิตผิดปกติบางคนที่ไม่รักลูก ไม่เอาใจใส่เกิดมาแล้วสุดแต่แม่มัน ผิดปกติ คนอย่างนั้นมันก็มีเหมือนกันในโลกนี้ แต่ถ้าเป็นคนปกติแล้วรักลูก ไม่ว่าลูกเป็นหญิงเป็นชาย ถ้าลูกเจริญเติบโตไม่เจ็บไม่ป่วยพ่อแม่ก็สบายใจ พอเจ็บไข้ได้ป่วยก็เป็นทุกข์แล้ว เป็นทุกข์ไม่สบาย ทำอะไรก็ไม่ได้ แต่ว่ายังดีเรื่องเท่านั้นไม่เป็นไร สิ่งที่พ่อแม่เดือดร้อนใจที่สุดคือลูกประพฤติชั่ว เป็นหนามยอกอกยอกใจอยู่ตลอดเวลา เป็นเหมือนกับหนามแทงตาของแม่อยู่ตลอดเวลา ความประพฤติไม่ดีของลูกนี่แหละคือนรกของพ่อแม่ การประฤติดีประพฤติชอบของลูกนั่นแหละคือสวรรค์ของพ่อแม่ เราที่เป็นลูกคือเด็กน้อย ๆ นี่ควรจำไว้ด้วย ถ้าจะให้พ่อแม่ขึ้นสวรรค์แล้วก็ต้องขยันเรียนสักหน่อย ประพฤติเรียบร้อยไม่ประพฤติเหลวไหล ไม่จ่ายเงินมากสุรุ่ยสุร่าย รู้จักเก็บรู้จักใช้เท่าที่เหมาะที่ควร อะไรแม่พ่อไม่ชอบเราก็ไม่ทำ นั่นแหละช่วยสร้างวิมานสวรรค์ให้แก่พ่อแม่ แต่ถ้าพ่อแม่ชอบอย่างนี้เราชอบอย่างโน้น พ่อแม่ว่าอย่างนี้กูจะดันไปอย่างโน้น ออกนอกลู่นอกทางประพฤติสิ่งเหลวไหลออกนอกลู่นอกทางด้วยประการต่าง ๆ อันนี้พ่อแม่ตกนรกร้อนอกร้อนใจ มีบ่อย ๆ แม่ที่ตกนรกมาที่วัดนี้บ่อย ๆ มาบ่นให้ฟังว่าจะทำอย่างไรลูกมันไม่เอาถ่าน ไม่เรียนหนังสือพูดให้ฟังมันก็นั่งเฉยเหมือนกับตอไม้ไม่พูดไม่จา เผลอไม่ได้ลักสตางค์ไปเที่ยว ก็ไม่รู้จะว่าอย่างไร บอกว่าค่อยพูดค่อยสอนกันไป บอกว่าพูดกันแล้ว พูดบ่อย ๆ หรือเปล่า นาน ๆ พูดกันทีหนึ่ง แล้วพ่ออยู่ไหน พ่ออยู่หัวเมือง แม่อยู่กรุงเทพ ฯ นาน ๆ จะได้เจอลูกสักทีหนึ่ง ความเป็นอยู่มันบังคับ มันไม่อำนวยให้ที่จะอบรมลูก ลูกก็เสียไป บอกว่าถ้าเสียอย่างนี้แล้วก็อย่าเป็น

ทุกข์ นึกเสียว่ามันก้อนสกปรกก้อนหนึ่งออกมาจากท้องเรา เมื่อมันไม่ดีก็กวาดทิ้งทะเลไปเสียก็แล้วกัน ทิ้งมันเสียไม่เอาใจใส่มันต่อไป ทำไม่ได้ พ่อแม่ตัดไม่ได้ ความรักความอาลัยนี่เหลือหลาย แต่ว่าลูกที่จะรักพ่อแม่สักครึ่งหนึ่งที่พ่อแม่รักลูกนี้หายาก ถ้าลูกรักแม่สักครึ่งหนึ่งที่แม่รักลูกเท่านั้นแหละ แม่ไม่เดือดร้อนแล้ว เพราะยังรู้ว่าแม่รักเรา เราต้องรักแม่ แต่นี่ลูกบางคนนึกไม่ได้ มันนึกแต่ว่าจะเที่ยวจะกินจะเล่น แล้วรักเพื่อนมากกว่าแม่ พอเพื่อนมาหวูดตรงรั้วบ้านไปแล้ว ไปเลยทีเดียว คุณแม่เรียกสิบคำลูกไม่ได้ยิน แต่เพื่อนมาถึงเป่าหวีดๆ เท่านั้นไปเลย นี่แหละคือนรกของพ่อแม่ ที่ทำให้พ่อแม่ตกอยู่ตลอดเวลา

คนที่เข้ามาบวชในศาสนาก็เหมือนกับมายกใจของพ่อแม่ไปวางไว้ในสวรรค์ พอลูกบอกว่า แม่ครับปีนี้ผมจะบวช คุณแม่สบายใจ ดีใจ ดีใจเรื่องอะไร ดีใจว่าลูกเข้าเส้นทาง เป็นทางดีทางสบายเป็นทางที่ไปสู่ความดับทุกข์ดับร้อน แม่สบายใจว่าลูกได้เข้าเส้นทางแล้ว นี่เป็นความสบายใจเบื้องต้น ในวันที่ลูกโกนหัวแม่ก็ไปโกนให้หน่อยหนึ่ง ขณะที่แม่โกนหัวแม่ก็นึกว่านี่แหละลูกของแม่ แม่เลี้ยงมาตั้งแต่ตัวน้อยๆ กว่าจะโตเป็นหนุ่ม บวชได้ก็ต้องเสียเงินไปเยอะ เหนื่อยเยอะ วันนี้แม่ปลื้มใจที่ได้โกนหัวให้ลูกเข้าไปบวชในพุทธศาสนา คุณแม่สบายใจ พอบวชเสร็จแล้วคุณแม่เห็นลูกชายห่มผ้ากาสาวะ อันเป็นเครื่องแบบของนักบวชในพระพุทธศาสนาแม่ก็ปลื้มใจ บางคนปลื้มใจจนน้ำตาไหล พอเห็นลูกบวชน้ำตาไหล ไม่ใช่น้ำตาไหลเพราะความเศร้า แต่เป็นน้ำตาแห่งความปีติอิ่มอกอิ่มใจ น้ำตาของมนุษย์มันเหลือเข็น เศร้าใจมันก็ออกเสียใจมันก็ออกมันออกทั้งสองเรื่อง เรื่องอะไรกระทบกระเทือนมากน้ำตาก็ไหล ดีใจก็น้ำตาไหล แต่น้ำตาไหลด้วยความปีติไม่ค่อยไหล น้ำตาไหลด้วยความเศร้าโศรกแย่หน่อยอึดอัดขัดใจ คุณแม่สบายใจตราบเท่าที่ลูกบวชอยู่ในวัดแม่ก็สบายใจ สบายใจว่าไม่มีอันตราย กลางคืนไม่ไปเที่ยว หมู่นี้อันตรายมากเสียด้วยกลางค่ำกลางคืน แม่ก็เบาใจว่าลูกของแม่ปลอดภัย เพราะอาศัยผ้าเหลืองเป็นเกราะป้องกัน อยู่ในวัดเรียบร้อย นี่สบายใจตอนนี้ สึกออกไปแล้วเป็นคนใหม่ สมมติว่าคนเก่าชอบดื่มเหล้าชอบเที่ยวชอบเตร่ ไม่เอางานเอาการ แต่พอมาบวชอุปัชฌาย์อาจารย์ปลุกๆ เสกๆ บ่อยๆ ก็เลยกลายเป็นคนเรียบร้อย ออกไปถึงเรียบร้อยอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ไม่เที่ยวเตร่เถลไถล รักพ่อรักแม่ แม่ดีใจ ดีใจว่าเหมือนกับได้ลูกคนใหม่ เกิดใหม่ เกิดมาตามธรรมเกิดมาจากธรรมะของพุทธเจ้า พ่อแม่ก็สบายใจ นี่แหละเรียกว่าสวรรค์พ่อแม่ขึ้นสวรรค์ พ้นนรกเรื่องมันเป็นอย่างนี้ คนโบราณเขาเชื่ออย่างนี้ เขาก็เชื่อถูกไม่ได้ผิดอะไร แต่นั่นแหละในการบวชการเรียนก็ต้องพิจารณา เราต้องบวชในสำนักที่อาจารย์เอาใจใส่อบรมบ่มนิสสัย อย่านึกแต่เพียงว่าบวชใกล้บ้านจะได้ส่งปิ่นโตง่าย มันไม่ดีเสมอไป บางทีวัดใกล้บ้านบางวัดก็ไม่ได้ความเหมือนกัน เราจึงต้องเลือกครูบาอาจารย์ เหมือนกับให้ลูกเรียนหนังสือ ยังต้องเลือกเลย จะต้องไปเรียนโรงเรียนวชิราวุธ ไปเข้าสวนกุหลาบ ถ้าได้ ม.ศ. 3 แล้วโน่นจะไปเข้าเตรียมจุฬาลงกรณ์โน่น

เอาที่ดี ๆ ทั้งนั้น ที่ไม่ดีแล้วไม่เอาไปฝาก ก็เหมือนกันเราจะบวชลูกก็ต้องพิจารณาเหมือนกัน จะเอาไปบวชวัดไหนดี ก็ดูสมภารท่านเจ้าวัดดูสิ่งแวดล้อม ว่ามันจะทำให้ลูกของเราเป็นผู้เป็นคนได้หรือไม่ ถ้ามีทางว่าจะช่วยให้ลูกเราเป็นผู้เป็นคนได้ เราก็เอาไปบวช บวชแล้วไม่เสียเราได้สำนักดี อาจารย์ดี ไม่เสีย ออกไปแล้วดีทั้งนั้น เว้นไว้บางคนเรียกว่าขันเหลือเข็น ก็มีเหมือนกัน มนุษย์เราเหลือเข็นก็มี แม้พระพุทธเจ้าเข็นไม่เดินก็มีเหมือนกัน นี่มันต้องธรรมดา เราอย่าไปเอามาตรฐานคนคนเดียวที่เสียแล้วว่าวัดนั้นไม่ได้ความ ลูกฉันเห็นไม่ได้เรื่อง อ้ายลูกฉันมันแย่มาตั้งแต่อยู่บ้านแล้ว จะไปให้สมภารเข็นมันจะไหวหรือ มันก็ต้องมีบ้าง แต่เราดูเปอร์เซ็นต์ส่วนมากออกไปแล้วเป็นอย่างไร เราก็จะเห็นว่าพอใช้ได้

ตามสถิติคนในเรือนจำทั่วประเทศ คนที่บวชแล้วได้เรียนนักธรรม ติดคุกน้อย ที่จังหวัดพัทลุงอาตมาเคยถามนักโทษในเรือนจำ ว่าพวกเราทั้งหมดใครได้บวชแล้วบ้าง ที่บวชแล้วมาก แต่ถามต่อไปว่าที่บวชแล้วได้เรียนนักธรรมชั้นตรีสอบไล่ได้มีกี่คน ไม่มี ไม่ได้เรียนไม่ได้สอบ เลยไปติดคุกติดตะรางไป นี่แสดงให้เห็นว่าคนที่ได้บวชได้เรียนแล้ว ปิดประตูอบายได้ คือไม่ไปเข้าคุกเข้าตะราง พวกมหาเปรียญที่ไปเข้าคุกเข้าตะรางมีน้อย กึ่งเปอร์เซ็นต์ก็หายาก มีบ้างแต่น้อยแล้วมีก็ไม่ใช่โทษขนาดใหญ่อุกฉกรรจ์มหันตโทษ พวกนี้ไม่ทำโทษหนัก แสดงว่าธรรมะปิดประตูอบาย ผู้ที่ได้บวชได้เรียนแล้วถ้าตั้งใจศึกษาอบรมจริง ๆ แล้วปิดประตูอบายได้ ไม่ตกนรกแล้วมีชีวิตเป็นมนุษย์สมบูรณ์ เราจึงได้ส่งเสริมกันอยู่ในรูปอย่างนี้ นี้เป็นเรื่องอันหนึ่งที่เราทำกันอยู่ในปัจจุบัน แล้วก็จะต้องทำกันต่อ ๆ ไปเรื่อย ๆ ไม่ให้ขาดไม่ให้สูญ นี้อันหนึ่ง

อีกประการหนึ่งการบำเพ็ญบุญประเภทต่าง ๆ ที่เราทำ ๆ กันอยู่ทั่ว ๆ ไป อยากจะแนะนำญาติโยมว่าให้พิจารณา อย่าสักแต่ว่าทำไป ๆ พระผู้มีพระภาคท่านตรัสว่า "วิเจยฺยทานํ สุคตปฺปสตฺถํ" เลือกแพ้นก่อนจึงให้พระสุคตเจ้าสรรเสริญ คือว่าจะให้อะไรจะทำอะไรก็ตามใจ เราต้องเลือกต้องแพ้นต้องพิจารณา พิจารณาในรูปใด ประโยชน์เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาก่อน ว่าเมื่อเราทำแล้วมันจะเกิดประโยชน์ขนาดไหน ประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์มันจะมีสักเท่าใด จากสิ่งที่เรากระทำลงไป หรือว่าประโยชน์ที่เกิดแก่พระศาสนาเป็นดวงประทีปส่องใจคน จะมีสักเท่าไหร่อะไรควรทำอะไรไม่ควรทำในยุคนี้ในสมัยนี้ เพราะเงินทองเป็นของมีค่า เราจะจ่ายไปแต่ละบาทแต่ละสตางค์ต้องพิจารณา ให้มันได้ผลคุ้มค่า ถ้าได้ผลไม่คุ้มแล้วก็จ่ายทำไม เช่นในงานบวชนาคเราจะจ่ายอะไรจะซื้ออะไร ก็ต้องพิจารณา วันก่อนนี้ได้ปฐมนิเทศน์ที่โรงเรียนตรงนี้ บอกญาติโยมว่า อย่าซื้อสิ่งที่ไม่จำเป็น มันเปลืองสตางค์โดยไม่ได้ประโยชน์ ก็ได้ผลดีอยู่ เพราะว่าบวชปีนี้ไม่รุ่มร่ามไม่รุงรัง ข้าวของที่ซื้อมาแต่ละชิ้นละอันเรียกว่าพอเป็นประโยชน์ แต่ก็ยังมีอยู่บ้างเผลอ ๆ ไป ไปซื้อของที่ไม่เข้าเรื่องมาก็มีเหมือนกัน ค่อยแก้ไขก็รู้สึกว่าค่อยดีขึ้นกว่าปีก่อน สิ่งที่ต้องเอามาถวายนั้นคือว่า ถวายพระก็ไม่จำเป็นต้องมากมายอะไร ที่ควรถวายให้มากคือถวายวัดเพราะวัดต้องเลี้ยงลูกมาก ๆ ในพรรษา ลูกตั้งร้อยโยมคิดดูอะไรบ้าง อาหารก็ต้องเพิ่มขึ้น ไฟฟ้าก็

ต้องเพิ่มขึ้น แล้วอ้ายโน่นเสียอ้ายนี่เสียมันหลายเรื่อง ที่จะต้องซ่อมแซมค่าสึกหรอสิ่งนั้นสิ่งนี้มันเยอะแยะโยมก็ต้องคิดเห็น อาตมาอยากให้ถวายอย่างนั้นเอาปัจจัยมาถวายวัดเป็นก้อน ๆ จะได้เป็นทุนไว้ใช้จ่ายในกิจการของวัดต่อไป ดีกว่าที่จะเอาไปทำเป็นเบี้ยหัวแตกซื้อนั่นนิดนี่หน่อย อย่าไปซื้อของที่ไม่เป็นประโยชน์มาถวายพระ นี่ก็ใกล้เข้าพรรษาโยมก็เตรียมแล้วไปซื้อของ ร้านทั้งหลายก็เตรียมแล้วห่อวางไว้สบงตัวหนึ่งที่นุ่งไม่ได้ ผ้าอาบน้ำที่นุ่งไม่ได้ผืนหนึ่ง ทำเป็นดอกบัวสวย ๆ กระดาษชำระม้วนหนึ่งแล้วก็ธูปอันหนึ่งปักลงไปในนั้น บางทีก็มีสะบู่สักก้อน แล้วโยมก็ไปซื้อมาถวายพระ ถ้าไปทำแบบนี้ราคามันเท่าไหร่ สมมติว่าราคาสามสิบบาท เอาเงินสามสิบบาทมาถวายวัดเสียดีกว่า เพราะว่าของอย่างนั้นต่างคนต่างซื้อมามันเยอะแยะมากมายก่ายกอง ที่วัดนี้ผ้าอย่างนี้มากคนเขาเอามาถวายแจกแล้วยังเหลือ แต่ว่าก็ได้เอาไปแจกบ้านนอกต่อไป มันก็ดีอยู่แต่ว่ามันก็มากไป ทีนี้เราจะถวายผ้าจำนำพรรษาความจริงก็ไม่ค่อยจำเป็นนักแล้วเดี๋ยวนี้ แต่ให้เรานึกว่าฤดูกาลเข้าพรรษาความจำเป็นทางวัดมีหลายเรื่อง เราก็เอาปัจจัยมาอนุโมทนาบำรุงวัดไว้แล้วพระก็จะได้เอาปัจจัยนั้นไปใช้ในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อไป

โดยเฉพาะที่วัดนี้อาตมารับรองเลยว่าปัจจัยที่โยมถวายใช้เท่าที่จำเป็นจริง ๆ เรื่องเหลวไหลไม่มีไม่เอาไปใช้ แล้วอาตมาเป็นสมภารปัจจัยของวัดไม่ใช้เลย ใช้แต่เรื่องภายในวัด ถ้าเรื่องของอาตมาส่วนตัวก็ใช้ของอาตมาที่โยมถวาย และเรื่องส่วนตัวก็ไม่เคยใช้ในเรื่องเหลวไหล ซื้อของที่เป็นประโยชน์ หนังสือหนังหาอะไรอย่างนั้น ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น ถ้าไม่จำเป็นแล้วก็ไม่ใช้ เพราะฉะนั้นญาติโยมมาถวายไว้ได้ประโยชน์ตามสมควรในสิ่งที่จะจัดจะทำต่อไป ก็เรื่องที่จะจัดจะทำต่อไปก็ประกาศให้ญาติโยมทราบหน่อย จำเป็นแล้วอาตมานี่ไม่ค่อยชอบในการก่อสร้าง สร้างโรงเรียนหลังหนึ่งนี่ก็หนักอกหนักใจพอใช้ แต่ดีมีคนรับภาระพระเขาช่วย ท่านทองใบช่วยดูแลเรียบร้อยทุกประการ อาตมาไม่หนักใจเท่าไหร่หรอก แต่ว่าคิดจะทำต่อไปก็คือว่าจำเป็นแล้ว ที่อยู่ไม่พอลำบากแล้ว พระที่บวชเมื่อวานนี้ก็บอกว่าไปอยู่ที่ศาลาก่อนค่อยจัด จัดเข้าไป ๆ ที่จะบวชวันต่อไปก็ไม่รู้ที่จะวาง แต่ก็วางจนหมด จนเรียบร้อยมันมีเท่าไหร่ก็ใส่ลงไป ๆ ถังมันจำกัดของมันล้นถังก็ใส่จนได้ แต่ว่าต่อไปมันจะมากขึ้นอีก เพราะว่าที่มานี่มาเรื่อย ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ จะทำอย่างไร ก็นึกว่าปรึกษาญาติโยมว่าจะทำอย่างไรต่อไป วานนี้ไปออกโทรทัศน์ก็ประกาศออกไปนิดหน่อย มีคุณโยมมาจากสมุทรปราการมาทำบุญสามร้อย บอกว่าแหมโยมอุตส่าห์มา ไกลสมุทรปราการ บอกว่าเมื่อเช้าดูโทรทัศน์ท่านบอกเรื่องจะสร้างกุฏิ ไม่มีที่จะอยู่พระมาก อุตส่าห์มาเอามาให้ คนที่ฟังแล้วคิดจะให้มีเยอะแต่ว่ายังไม่มา คงจะมากันในวันต่อไป ทีนี้บอกให้ญาติโยมรู้ไว้ว่าจำเป็นแล้ว ไม่จำเป็นแล้วอาตมาไม่รบกวนญาติโยม เพราะว่ามันไม่จำเป็นก็ไม่เอา แต่ว่าจำเป็นที่ตรงนั้นที่ว่างอยู่ต้องสร้าง สร้างสักหกสิบห้อง ทีนี้พอ ที่มีอยู่แล้วห้าสิบสี่หลัง แล้วเพิ่มอีกหกสิบห้อง ก็รวมเป็นร้อยกว่าห้อง ซ้อนกันบ้างนิด ๆ หน่อย ๆ พอสะดวกสบาย เมื่อเช้านี้นั่งคิดดู

ว่าห้องหนึ่งจะใช้เงินสักเท่าใด วันก่อนถามสถาปนิกเขาบอกว่าราวสักสองล้านสร้างนี้ ก็นึกว่าตั้งราคาไว้ห้องหนึ่งสักสี่หมื่น ห้องละสี่หมื่นๆ หกสิบห้องก็สองร้อยสี่สิบหมื่น เท่ากับสองล้านสี่แสน คงจะไม่เดือดร้อนสองล้านสี่แสน คนกรุงเทพฯที่มีสตางค์เหลือใช้เยอะแยะ แต่ว่านั่นแหละจะเข้าไปบอกอย่างไร เป็นปัญหาอีก จะบอกให้เขารู้อย่างไร ถ้าเขารู้แล้วเขาให้ญาติโยมชาวบ้านท่านปัญญาจะทำอะไรเขาต้องให้ แต่นี่มันเป็นปัญหาว่าจะให้เขารู้ได้อย่างไร จะพิมพ์ฎีกาอาตมาก็ไม่ถนัด หรือจะปลุกพระขึ้นแล้วเอาไปประกาศทางโทรทัศน์ ว่าวัดชลประทานจะทำมหาพุทธาภิเสก นั่นยิ่งแย่ใหญ่ ยิ่งทำไม่ได้เลย เพราะไม่ได้ศึกษาในเรื่องอย่างนี้ ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็อย่างเดียว บอกทางโทรทัศน์เดือนหน้าบอกอีก ทางวิทยุแล้วก็ยังขอร้องหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ที่คุ้นๆกันบอกว่าช่วยหน่อยเถอะพ่อคุณ มันจำเป็นเสียแล้วที่จะต้องสร้าง ช่วยลงข่าวหน่อยลงข่าวว่าวัดชลประทานฯพระมากกุฏิมันน้อย ไม่พออยู่ ใครมีสตางค์เหลือกินเหลือใช้พอจะเจียดถวายบ้าง ช่วยกันหน่อยเถอะพ่อเจ้าพระคุณ บอกให้เขารู้ คงจะได้ อาตมานึกว่าคงจะได้ คงจะไม่เหลือบ่ากว่าแรง แต่ถ้าไม่ได้สร้างก็ลำบากอีกเหมือนกัน ปีหน้าจะทำอย่างไร นี่เป็นปัญหาเพราะฉะนั้นฝากญาติโยมไว้ด้วย เรารู้จักมักคุ้นกับใครที่มีสตางค์ แล้วเขาใจบุญใจกุศล ช่วยบอกว่า โน่นวัดชลประทานฯเขากำลังต้องการจำเป็นอยู่ ไปช่วยกันหน่อย แล้วก็นำโยมมาให้มาฟังเทศน์ ให้มาเห็นว่าคนวัดชลประทานฯนี่เขาฟังกันหนาแน่นดีอยู่ วัดก็สะอาดเรียบร้อย ท่านสมภารก็โอภาปราศัยสั่งสอนดีอยู่ ให้เขามาเห็น เห็นแล้วเขาก็คงจะเลื่อมใส อันนี้โยมทุกคนต้องช่วยให้ถือว่าเป็นกรรมการทั้งสภาเลย ช่วยบอกช่วยกล่าวยังญาติโยมทั้งหลาย ใครรู้จักใครก็ช่วยกันแหละ รู้จักท่านเศรษฐีมีทรัพย์คนไหนก็บอก ช่วยกันเถอะ ต้นทุนมีบ้างแล้ว ธนาคารกสิกรไทยมาทอดกฐินไว้ ก็รวมแล้วก็ราวสามแสน อยู่ในธนาคารกสิกรไทยโน่นแหละ ฝากไว้เรียบร้อยยังไม่ถอนไม่ไปไหน ที่นี่ยังต้องหาอีก เวลานี้ทุนสำหรับก่อสร้างมีอยู่ประมาณเจ็ดแสนบาท ก็นี่แหละสะสมไว้เรื่อยๆ ยังต้องการอีกสักสองล้านว่าอย่างนั้นเถอะ ก้อนใหญ่ แล้วถ้าได้เงินมาออกพรรษาก็เอาละ ต้องวางศิลาฤกษ์กันที ต้องเอาคนใหญ่ๆโตๆหน่อยมาวางศิลาฤกษ์ ไม่ใช่ฤกษ์งามยามดีอะไรจะได้ขอสตางค์ท่านมั่ง วางศิลาฤกษ์แล้วขอสตางค์ใช้มั่ง แล้วก็จะได้ทำกันต่อไป อันนี้ขอฝากไว้กับญาติโยมด้วย รับภาระไปด้วย

ต่อนี้ไปขอเชิญญาติโยมนั่งภาวนาเป็นเวลาห้านาที นั่งสงบใจนั่งตัวตรง หลับตาเสียดีไม่ยุ่ง แต่ก็หายใจออกหรือหายใจเข้ายาวลึกๆ หายใจแรงๆ กำหนดง่าย หายใจเข้าก็นึกตามลมหายใจ หายใจออกก็นึกตามลมหายใจออก อย่าให้จิตไปคิดในเรื่องอื่นคิดอยู่แต่ที่ลมเข้าลมออกตลอดเวลา.

ครั้งที่ 3 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังธรรมะปาฐกถา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

วันนี้เป็นวันพระกลางเดือนแปด ซึ่งเราเรียกว่า วันอาสาฬหบูชา อาสาฬหนั้นเป็นชื่อของเดือน ชื่อของเดือนก็เนื่องมาจากชื่อของดาว คือดวงจันทร์เดินผ่านดาวฤกษ์ชื่ออาสาฬห เป็นวันเพ็ญพอดีเรียกว่า วันเพ็ญอาสาฬห วันเพ็ญเดือนอาสาฬหนี้ มีประวัติศาสตร์เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวันคล้ายกับวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประกาศปฐมเทศนา เป็นการเทศน์ครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ ฤษีทั้งห้าที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี นับเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของโลก เพราะเป็นวันที่โลกได้แสงสว่างทางวิญญาณอย่างแท้จริง จากหลักธรรมะที่พระองค์ได้นำมาแสดง พวกเราทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อมาถึงวันเช่นนี้เข้าก็นึกถึงพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ได้เสียสละความสุขส่วนพระองค์อย่างชาวบ้านไปอยู่ในป่าแสวงหาสัจจธรรมเกือบเอาชีวิตไปทิ้งเสียในป่าดงก็ว่าได้ เพราะต้องใช้เวลานานถึงหกปี จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เวลาหกปีไม่ใช่เวลาเล็กน้อยสำหรับการศึกษาค้นคว้าที่เสี่ยงภัย เพราะว่าไปอยู่ในป่าดงพงทึบ เต็มไปด้วยเชื้อโรคประเภทต่าง ๆ แต่ว่าพระองค์ก็รอดมาได้อย่างน่าอัศจรรย์จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ในเรื่องธรรมะที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้น เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกเหลือหลาย เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วจะเก็บไว้ไม่ไปสอนใคร ก็จะไม่ปรากฏแก่พวกเราทั้งหลายที่เกิดมาในยุคหลัง พระองค์มีน้ำพระทัยเต็มเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาต่อชาวโลกทั้งหลาย หวังจะช่วยชาวโลกให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนทางจิตใจ จึงได้เสด็จออกไปเที่ยวสั่งสอนในที่ต่าง ๆ ในเบื้องต้นทีเดียวก็ทรงท้อพระทัยเล็กน้อย ในแง่ที่ว่าธรรมะที่ได้ตรัสรู้เป็นของลึกเป็นของยาก ยากที่คนผู้มีกิเลสจะเกิดความรู้ความเข้าใจได้ แต่ภายหลังทรงระลึกได้ว่าคนที่จะรู้ได้ต้องมี เพราะว่าเราค้นพบได้แล้ว คน

ที่จะรู้ตามก็ต้องมี ชั้นแรกก็คิดถึงคนที่พอจะฟังธรรมได้ เช่นอาฬารดาบสอุทกดาบส ซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนพระองค์มาก่อน ว่าเป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้าพอที่จะตรัสรู้ตามได้ แต่มารู้ภายหลังว่าท่านทั้งสองนั้นตายเสียแล้ว ก็นึกไปถึงปัญจวัคคีย์ทั้งห้าท่าน ที่เคยบำเพ็ญความเพียรแบบทรมานตนมาด้วยกันอย่างหนัก ถ้าหากว่าไปพูดให้ฟังก็คงจะเข้าใจความหมาย ได้ความรู้ความเข้าใจแน่ๆ พระองค์จึงได้เสด็จเดินทางไปสู่พาราณสี อันเป็นที่ที่พวกนั้นไปพักอยู่ และได้พบกันสมความตั้งใจ และวันที่พระองค์ไปพบนั้นก็เป็นวันเพ็ญเดือนแปด ซึ่งคล้ายกับวันนี้ พระองค์ได้แสดงธัมมจักกัปปวัตนสูตร อันเป็นพระสูตรแรกในทางพระพุทธศาสนา พวกภิกษุหรือพวกนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เขามีพระสูตรโดยเฉพาะในหมู่นิกายของเขา เช่นว่าพวกหนึ่งก็ถือว่า สุขาวดีมหายานสูตรเป็นสูตรสำคัญ พวกหนึ่งก็ถือว่า วัชรเขทิกสูตรเป็นสูตรสำคัญ พวกหนึ่งก็ถือว่าลังกาวตารสูตรเป็นสูตรสำคัญ นิกายหนึ่งก็ถือเอาพระสูตรหนึ่งว่าเป็นสิ่งสำคัญในนิกายนั้น เคยมีคนเขาถามอาตมาว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนับถือสูตรใดว่าเป็นสูตรสำคัญ ก็เลยตอบเขาว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตร นี่แหละเป็นเรื่องสำคัญ เขาถามว่าสำคัญอย่างไร ก็เลยบอกว่า สำคัญตรงที่พระองค์เทศน์ครั้งแรก เป็นการประกาศสิ่งที่พระองค์ได้ค้นพบ ว่าพระองค์พบอะไร เป็นของใหม่ไม่เคยมีมาในโลกในทางศาสนา จึงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะฉะนั้นการแสดงปฐมเทศนาจึงเป็นเรื่องสำคัญต่อจิตใจของชาวโลก เป็นเรื่องที่ชาวโลกจะได้พบแสงสว่างทางจิตทางวิญญาณอย่างแท้จริง วันนี้จึงถือว่าเป็นแสงสว่างของชาวโลกก็ว่าได้ และภายหลังที่แสดงธรรมจบลงไปแล้ว ในห้าคนที่นั่งฟังธรรมอยู่นั้น ได้ความรู้ความเข้าใจคนเดียว คนที่ได้ความรู้ความเข้าใจนั้นชื่อท่านโกณฑัญญะ ท่านรู้ว่าอย่างไร ท่านรู้ว่า "ยงฺกิญฺจิ สมุจฺจยธมฺมํ สพฺพญฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ" แปลว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นก็ต้องดับเป็นธรรมดา สิ่งใดเป็นแล้วเกิดแล้วจะไม่ดับนั้นไม่มี อันนี้เป็นเรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นในใจของท่านโกณฑัญญะ ทำไมจึงเรียกว่าเป็นความรู้ใหม่ ที่รู้ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แล้วต้องดับเป็นธรรมดาเป็นความรู้ใหม่เพราะว่าความรู้ที่มีอยู่ก่อนไม่อย่างนั้น เขาถือว่าสิ่งที่เกิดแล้วจะต้องดับเสมอไปไม่ได้ เช่นในศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาฮินดู ซึ่งมีมาก่อนพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้ยอมรับหลักการนี้ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นต้องดับเป็นธรรมดา เขามีความเข้าใจไปในรูปอื่น คือเข้าใจว่าบางสิ่งเกิดแล้วดับ บางสิ่งไม่ดับ สิ่งที่เกิดดับนั้นเป็นเรื่องของสังขารทั่วๆ ไป ที่มีการปรุงแต่งเกิดขึ้น ส่วนสิ่งที่ไม่กับนั้นมีอยู่ สิ่งนั้นก็คือวิญญาณ ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นตัวถาวร เขาเรียกว่า วิญญาณหรืออาตมันเป็นตัวถาวรไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักสิ้น เป็นสิ่งที่ท่องเที่ยวไปได้ในสังสารวัฏฏ์ ออกจากร่างกายนี้แล้วไปเกิดในร่างกายอื่น ออกจากร่างของมนุษย์อาจไปเกิดในร่างวัวก็ได้ ในร่างควายก็

ได้ ในร่างช้างก็ได้ หรือเป็นอะไรก็ได้ ท่องเที่ยวเรื่อยไปจนกระทั่งว่าบริสุทธิ์ แล้วก็ไปรวมอยู่กับตัวใหญ่ซึ่งเรียกว่า บรมอัตตา หรือพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ อันนี้เป็นความเชื่อเก่าแก่ที่มีมาก่อนพระพุทธเจ้า แต่เมื่อพระพุทธเจ้าของเราได้ศึกษาค้นคว้าทดสอบอย่างถี่ถ้วนแท้จริงแล้ว จึงได้รู้ความจริงว่าไม่ใช่อย่างนั้น สิ่งที่เกิดแล้วเป็นแล้วต้องดับเป็นธรรมดา ไม่มีข้อยกเว้น แล้วเราก็มีหลักอันหนึ่งว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตา แปลว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา

ในเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เราต้องเข้าใจให้ดีหน่อย คือว่าอนิจจังแปลว่าไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ ในคำว่า อนิจจัง นั้นท่านใช้คำว่า สังขาร ถ้าเราได้ยินคำบาลีที่พระท่านว่า "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา" สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา" สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ แต่พอถึงบทอนัตตาท่านไม่ใช้ศัพท์ว่า สังขาร แต่ท่านใช้ศัพท์ว่า ธมฺมา ว่า "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา" ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา คือหมายความว่าสิ่งอะไรทั้งหมดในโลกนี้ เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนประเภทถาวร ไม่มีตัวตนที่ออกจากนี่ไปโน้นไปนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น มันเป็นอนัตตา อันนี้เป็นความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นในวงการศาสนาในอินเดีย ไม่มีใครพูดไม่มีใครสอนมาก่อน เขาพูดเขาสอนกันแต่เรื่องอนิจจัง ทุกขัง แต่ไม่ได้สอนเรื่องอนัตตา ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าไปเทศน์ให้ปัญจวัคคีย์ฟัง ในเรื่องเกี่ยวกับธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พอท่านโกณฑัญญะเกิดความรู้โพลงขึ้นในใจ เป็นความรู้ใหม่ว่าอะไร ๆ ที่เกิดแล้วมันก็ดับทั้งนั้น ไม่มีอะไรที่ยืนยงคงที่อยู่ในสภาพเดิมมันตลอดไป จึงนับว่าเป็นความรู้ใหม่ที่ท่านได้รับ ยังไม่เคยเรียนเคยรู้ ไม่เคยเข้าใจในแง่นี้มาก่อน จึงเป็นความรู้ใหม่ที่เกิดโพลงขึ้นในใจของท่าน พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าโกณฑัญญะรู้แล้ว จึงได้เปล่งออกมาว่า "อญฺญาสิโกณฺฑญฺโญ" แปลเป็นไทยว่า โกณฑัญญะรู้แล้ว ท่านตรัสถึงสามคำ เพราะฉะนั้นท่านโกณฑัญญะจึงได้นามเติมขึ้นข้างหน้าว่า "อัญญาโกณฑัญญะ" ชื่อเดิมของท่านเพียงโกณฑัญญะเฉย ๆ แต่ต่อมาก็เติมคำหน้าว่า อัญญาโกณฑัญญะ แปลว่า พระโกณฑัญญะผู้รู้แล้ว คือรู้ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นต้องดับเป็นธรรมดา นี่คือผลของการแสดงธรรมครั้งแรก แล้วผลนี้เกิดขึ้นต่อมาก็คือพระโกณฑัญญะ ได้บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา เป็นพระสงฆ์องค์แรกที่เกิดขึ้นในโลก ในวันเพ็ญเดือนแปด เพราะฉะนั้นวันเพ็ญเดือนแปดเราก็ถือว่าเป็นวันที่พระรัตนตรัยครบสาม พระพุทธเจ้าเกิดแล้วในวันวิสาข พระธรรมเกิดขึ้นในวันเพ็ญเดือนแปด วันอาสาฬห แล้วพระสงฆ์ก็เกิดตามมา รัตนทั้งสามคือ พุทธะ ธรรมะ สังฆะ ครบบริบูรณ์ในวันนั้นในวันเพ็ญเดือนแปดนี่เอง ในวันเพ็ญเดือนแปดถือว่าเป็นวันสำคัญที่เราควรจะได้ระลึกถึง ควรจะได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาในการปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการปฏิบัติบูชา เพราะการบูชาของอื่นเป็นของเล็กน้อย แต่การบูชาด้วยการทำจริงในธรรมะของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นการบูชาแท้

การบูชาที่แท้นั้นคือการ ผึกฝนอบรม กายวาจาใจ ให้เป็นไปตามแนวทาง ของ พระพุทธเจ้า จึงจะเรียกว่าเป็นการบูชาที่ถูกต้อง เราลองมาศึกษาเรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตรกันสักเล็กน้อย เพื่อเป็นเครื่องสำนึกในวันนี้ พระสูตรนี้เรียกว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แปลว่าการหมุนวงล้อธรรม-จักรให้เป็นไป คือว่าธรรมะเหมือนกับวงล้อที่พระพุทธเจ้าได้ผลักให้มันหมุนไปในวันเพ็ญเดือนแปด หมุนไปเพื่ออะไร เพื่อทำลายความเชื่อเหลวไหล เพื่อทำลายความเข้าใจผิด เพื่อทำลายการประพฤติผิดที่มีอยู่ในสมัยนั้นมากมายก่ายกอง เมื่อล้อเหล่านี้หมุนไปก็ชื่อว่าทำลายสิ่งเหล่านั้นให้หมดไป เช่นทำลายความเชื่อประเภทงมงาย ทำลายความเชื่อเหลวไหลประเภทต่าง ๆ ทำลายการปฏิบัติผิดไม่ตรงไปสู่ทางพ้นทุกข์ ทำลายสิ่งเหล่านี้ให้หมดไป และเมื่อหมุนไปแล้วไม่มีใครต้านทาน ในตอนท้ายพระสูตรก็ว่า ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ เมื่อพระองค์หมุนธรรมจักรไปแล้ว ไม่มีใครกล้าให้หมุนกลับ พูดง่าย ๆ ว่าไม่มีใครกล้าโต้เถียง ขัดแย้งต่อหลักธรรมที่พระองค์แสดง มีแต่ว่าจะต้องยอมรับความคิดความเห็นที่พระองค์ได้แสดงออกมาเท่านั้น ไม่มีใครจะคัดค้านได้ คัดค้านไม่ได้ ให้หมุนกลับไม่ได้ มีแต่ว่าจะให้หมุนเรื่อยไปในโลกนี้เพื่อทำลายสิ่งชั่วร้าย ทำลายความเห็นผิด ทำลายความเข้าใจผิด ทำลายความทุกข์ความเดือดร้อนในสังคมของมนุษย์ให้หมดไป ฤทธิ์เดชของธัมมจักรจึงไม่ใช่น้อย แต่ฤทธิ์ของธัมมจักรในตัวของมันมีอยู่ ถ้าคนเราไม่ใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์เหมือนกัน ประโยชน์มันจะเกิดเมื่อเราใช้สิ่งนั้น คล้ายกับยาดีมีคุณค่า ถ้าเราไม่ใช้ยานั้นจะเกิดประโยชน์ได้อย่างไร ยานั้นจะเกิดประโยชน์มีคุณมีค่าเมื่อเราเอามาใช้ให้ถูกตรงตามโรค โรคนั้นก็จะหายไปได้ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าท่านแสดงไว้นี่ก็เหมือนกัน เป็นของดีมีคุณค่าหาที่เปรียบมิได้ แต่ถ้าเราไม่ใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร หน้าที่ของเราคือต้องใช้หลักธรรมะนั้นเป็นแนวทางสำหรับชีวิตของเราต่อไป เรื่องนี้พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสสำทับไว้ว่า "ตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางให้ ส่วนการเดินทางเป็นหน้าที่ของเธอทั้งหลายเอง" อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ ตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางให้ แต่การเดินทางนั้นเป็นหน้าที่ของเราทั้งหลาย พระพุทธเจ้าไม่สามารถจะมาอุ้มเราไปวาง ณ ที่ใดที่หนึ่งได้ ไม่สามารถดลบันดาลให้เราเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ได้ ที่เราถือพระพุทธเจ้าไปในแง่ศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์มีเดชนั้น เรียกว่าถือผิด ไม่ตรงตามคำสอนของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ไม่ใช่ผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่จะดลบันดาลให้อะไรแก่ใครได้ แต่พระองค์เป็นเพียงผู้ชี้ทาง ผู้ชี้ทางให้เราเดิน พระองค์มายืนบอกทางให้แก่เราทั้งหลาย หน้าที่ของเราทั้งหลายก็ต้องเดินตามทางที่พระองค์ได้ชี้ไว้ ถ้าเราพบทางแล้วพระองค์ชี้ให้เดินแล้ว แต่เราไม่เดิน เราไปยืนต้นทางแล้วก็ดูอยู่อย่างนั้นแหละ หรือไปชมทางว่าแหมชื่อดีสวยงาม ตรงแน่วเลย ไม่ลงมือเดิน แล้วมันจะได้ประโยชน์อะไร พระพุทธเจ้าท่านบอกว่า อย่าชักช้าต้องรีบเดินทางทันที แล้วท่านจะไปถึงจุดหมายปลายทางเอง

ในเรื่องนี้มีคำเปรียบเทียบไว้ในพระสูตรแห่งหนึ่งน่าฟัง คือเปรียบว่า มีบุรุษคนหนึ่ง แล้วมีโจรสี่คนไล่กวดมาข้างหลัง ถือดาบคมกริบไล่กวดมาจะตัดคอบุรุษคนนั้น บุรุษคนนั้นก็วิ่งอย่างเต็มฝีเท้า เพื่อให้พ้นจากดาบอันคมกริบของโจรทั้งสี่ วิ่งมาก็ถึงแม่น้ำ เมื่อมาถึงแม่น้ำก็ได้เจอซากศพเข้าซากหนึ่ง ซึ่งสามารถจะใช้เป็นแพข้ามไปสู่ฝั่งโน้นได้ บุรุษคนนั้นไม่ได้ลังเลใจ ไม่ได้กลัวซากศพ ไม่ได้รังเกียจซากศพ ได้กระโดดลงไปทีเดียว เกาะซากศพนั้น นอนคว่ำลงบนซากศพแล้วทั้งมือทั้งเท้ากะพุ้ยน้ำเป็นการใหญ่ ว่ายน้ำเพื่อเอาซากศพนั้นออกจากฝั่ง แล้วก็ว่ายอย่างเร่งรีบรีบร้อน จนกระทั่งไปถึงฝั่งได้ ผู้นั้นก็ได้ถึงฝั่งโดยปลอดภัย อันนี้เป็นคำเปรียบเทียบให้เห็นว่า คนเรานี่ก็เหมือนกัน ภัยอันตรายมีอยู่รอบข้าง ภัยอันเกิดจากความเกิด เกิดจากความแก่ เกิดจากความเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดจากความตาย ภัยสี่ประการนี้เหมือนกับบุรุษทั้งสี่ ที่ถือดาบคอยจะฆ่าเรา มันคอยจะห้ำหั่นเราอยู่ตลอดเวลา เราก็ต้องวิ่งหนีภัยนั้น เมื่อมาเจอซากศพเข้าเราก็ต้องกระโดดลงไปคุ้ยน้ำเพื่อให้ไปถึงฝั่ง ไม่ชักช้า อันนี้เป็นคำเตือนใจของพระผู้มีพระภาค เพื่อให้เราเป็นคนว่องไวตื่นตัวคิดก้าวไปข้างหน้า ไม่เป็นคนเฉื่อยชาชักช้าในเรื่องของการปฏิบัติกิจอันเป็นหน้าที่ ไม่ว่าหน้าที่นั้นจะเป็นหน้าที่ประเภทใด หน้าที่ในด้านโลก ๆ หน้าที่ในด้านจิตใจ ในด้านธรรมะ เพื่อให้เราพ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน เราก็ต้องรีบทำ ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าถ้าปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์แล้ว จะไม่เป็นคนเฉื่อยชาชักช้าในการปฏิบัติหน้าที่เป็นอันขาด แต่ว่าจะเป็นคนว่องไวตื่นตัวก้าวไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทาง เพราะพระพุทธเจ้าท่านชี้ไว้ให้แล้ว เราเพียงแต่ลงมือเดินเท่านั้น แล้วเราจะมานั่งช้ากันอยู่ทำไม เราก็ลงมือเดินตามเส้นทางนั้นทันที อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าคิด

ให้ญาติโยมจำไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่บุคคลผู้ศักดิ์สิทธิ์ ที่จะดลบันดาลให้ใครเป็นอะไรได้ตามชอบใจ พระองค์เป็นแต่เพียงผู้ชี้บอกทางให้เราเดิน หน้าที่ของเราต้องเดินไปตามเส้นทางนั้นอย่างรวดเร็ว ช้าอยู่ไม่ได้ เช่นพระองค์ชี้บอกว่า นี่เป็นทางศีล นี่เป็นทางสมาธิ นี่เป็นทางแห่งปัญญา เราก็ต้องเดิน การลงมือเดินก็คือการปฏิบัติกายวาจาใจของเราตามทางธรรมะ เราก็จะไปถึงจุดหมายปลายทางได้ เวลานี้ญาติโยมพุทธบริษัทยังหลงกันอยู่ไม่ใช่น้อย คือหลงไปอ้อนวอนให้พระองค์ช่วย ขอให้พระพุทธเจ้าช่วยอย่างนั้นอย่างนี้ หรือไปอ้อนวอนให้พระพุทธรูปที่มีอยู่ในที่ต่าง ๆ ช่วยตนให้พ้นภัยอย่างนั้นอย่างนี้ อันนี้แหละเป็นความหลงผิด เลยกลายเป็นเหยื่อของคนที่จะหากินในทางอย่างนี้ หลอกญาติโยมได้ทุกวันเวลา ได้บอกว่าได้ปลุกเสกให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เกิดความขลังอย่างนั้นอย่างนี้ ด้วยพระอาจารย์ทั้งหลายมากมายก่ายกอง นี่คือความผิด ผิดหลักพระพุทธศาสนา ผิดแนวทางของพระพุทธเจ้า ผิดอะไรหลายเรื่องหลายประการ แต่ว่าที่ได้กระทำ

กันอยู่นั้น ก็เนื่องจากลาภสักการะเข้ามาพัวพัน ต้องการปัจจัยที่จะต้องทำอะไรๆ แล้วก็ไปทำให้คนหลงผิดในเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่องหลายประการ ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิ มีความเชื่อตรง ต่อหลัก คำสอน ของพระพุทธเจ้า แล้ว ไม่มี ความจำเป็นอะไรที่เรา ต้องเอาความศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาช่วยเรา แต่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องลงมือปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ เพราะคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นหนักในการช่วยตัวเอง ในเรื่องการพึ่งตัวเอง การช่วยตัวเองการพึ่งตัวเองเป็นหลักใหญ่ เป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งของพระพุทธศาสนา ก็การช่วยตัวเองพึ่งตัวเองนั้นช่วยอย่างไรพึ่งอย่างไร ก็อยู่ที่การปฏิบัติธรรมนั่นเอง ถ้าเรามีการปฏิบัติธรรมแล้ว ช่วยตัวเองได้ พึ่งตัวเองได้ อะไร ๆ จะเกิดขึ้นแก่เราได้ด้วยการกระทำ ไม่ใช่ด้วยอาการอย่างอื่น เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคท่านจึงหนักในเรื่องนี้ ว่าให้ช่วยตัวเอง ที่มีพระพุทธภาษิตว่า "อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ" ที่เราแปลว่าตนเป็นที่พึ่งของตน เราเอามาแต่ท่อนหน้า ท่อนท้ายไม่เอามาสอนด้วย ท่อนท้ายสอนว่าพึ่งตนคือพึ่งธรรม พึ่งตนก็คือการปฏิบัติธรรมะ ถ้าเราปฏิบัติธรรมะเราช่วยตัวเองได้ เราพึ่งตัวเองได้ ไม่ใช่พึ่งตนเฉย ๆ ต้องพึ่งด้วยการพึ่งธรรมะ การพึ่งพระพุทธเจ้าก็เหมือนกัน เราพึ่งพระพุทธเจ้าก็ต้องพึ่งพระธรรมด้วย พึ่งพระสงฆ์ด้วยทั้งสามประการ พึ่งพระพุทธเจ้าคือเรายึดเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แล้วเราก็เอาพระธรรมของพระองค์มาเป็นทางเดินของกายวาจาใจ เราเอาพระสงฆ์มาเป็นที่เลี้ยงคอยเตือนจิตสะกิดใจ คอยเตือนคอยบอกให้เรารู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรอะไรไม่ควร ทางไหนเดินแล้วปลอดภัย ทางไหนเดินแล้วเดือดร้อน ทางไหนเป็นสัมมาทิฏฐิ ทางไหนเป็นมิจฉาทิฏฐิ ทางไหนตรงกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ทางไหนขัดกับคำสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกที่แท้ของพระพุทธเจ้า จะต้องคอยบอกคอยเตือนให้ญาติโยมได้เกิดความรู้ความเข้าใจ พระสงฆ์ที่แท้จะคอยบอกให้โยมเดินถูกทาง เตือนโยมเมื่อเดินหลงผิด เมื่อเข้าใจผิด เมื่อทำอะไรผิด แล้วก็บอกว่าทางนั้นมันไม่ถูก ไม่ตรงตามทัศนะของพระพุทธเจ้า ต้องมาทางนี้ ต้องเดินทางนี้ ญาติโยมมีหูมีตามีใจก็รับฟัง เมื่อฟังแล้วเราก็เดินไปตามทางที่พระท่านชี้ให้เดิน เดินอย่าหยุดเดินต่อไปเราก็จะถึงจุดหมายปลายทาง การเดินทางนั้นพอเริ่มเดินเราก็รู้แล้วว่ามันเป็นอย่างไร เดินสบาย หรือว่าเดินไม่สบาย คล้าย ๆ กับโยมขับรถยนต์ ถ้าเข้าสู่เส้นทางซุปเปอร์ไฮเวย์เป็นทางที่ดีหน่อยรู้ทันที พอล้อหน้าขึ้นถนนก็รู้ทันที มันกะดอนน้อย มันเรียบ ขับได้สบาย ผิดกับถนนที่เขาสร้างไว้ก่อน มันขรุขระแม้ลาดยางก็จริงแต่ว่ามันลุ่มๆดอนๆไม่ค่อยเรียบ แต่พอเข้าเส้นทางที่เรียบร้อย เขาสร้างใหม่แล้ว รถวิ่งเรียบไปเลย เรารู้แล้วว่ามันวิ่งเรียบอย่างไร เราก็รู้ได้ด้วยตัวเองในการปฏิบัตินี่ก็เหมือนกัน พอเราเริ่มปฏิบัติเราก็ปลอดภัย มีความสุขกายสุขใจ มีความสบายใจ เช่นเราเป็นคนมีศีลเราก็สบายใจ เราก็สบายใจขั้นศีล เราทำสมาธิ เราก็มีความ

สบายใจมีความสุขใจขั้นสมาธิ เราศึกษาให้มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามสภาพที่เป็นอยู่จริง ๆ เราก็มีความสุขใจ มีความสบายใจในสิ่งนั้น ความสุขใจสบายใจนั้นค่อยเพิ่มมากขึ้น ๆ โดยลำดับ ตามเหตุคือการปฏิบัติของเรา และเมื่อเราปฏิบัติธรรมะอยู่เราก็ช่วยตัวเองอยู่ตลอดเวลา พึ่งตัวเองอยู่ตลอดเวลา ช่วยตัวเองให้พ้นจากความตกต่ำทางจิตใจ เราก็เป็นตัวเองได้ คนที่ไม่ได้ช่วยตัวเองให้พ้นจากความตกต่ำจากจิตใจ ก็เรียกว่ายังช่วยตัวเองไม่ได้ ยังมีความทุกข์ความเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าคิด จึงขอให้ญาติโยมได้พิจารณาว่า พระพุทธเจ้าสอนให้ช่วยตัวเอง ให้พึ่งตัวเองให้ตักเตือนตัวเอง ให้แก้ไขตนเองให้ดีขึ้น แล้วเราก็จะก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ชอบต่อไป

ทีนี้อีกประการหนึ่ง ข้อความในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนั้น ถ้าเราศึกษาดูแล้วก็จะพบความจริงว่า หลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดงนั้นเริ่มต้นด้วยอะไร เริ่มต้นด้วยการห้าม ห้ามทางที่ไม่ควรเดิน เพราะว่านักบวชในสมัยนั้นเดินทางผิดอยู่ ปฏิบัติผิดอยู่ไม่เข้าเส้นทางที่ถูกที่ชอบ เดินทางผิดอยู่ในสองแบบ แบบหนึ่งเรียกว่าหย่อนเกินไป อีกแบบหนึ่งเรียกว่าตึงเกินไป ทั้งสองแบบนี้ใช้ไม่ได้ มันหย่อนไปก็ไม่ได้ ตึงเกินไปก็ไม่ได้ คล้ายกับสายพิณที่เราเล่น เครื่องดนตรีที่มีสาย ถ้าหย่อนไปเสียงก็ไม่เพราะ ตึงไปเสียงมันก็ไม่เพราะ ถ้าขึงเส้นสายพอดี ๆ เสียงก็ไพเราะเพราะพริ้ง ฉันใด นักบวชในสมัยก่อนก็มีเหมือนกัน ไม่ใช่ว่าไม่มีในประเทศอินเดียในสมัยก่อนพระพุทธเจ้าก็มีนักบวชอยู่แล้ว นักบวชประเภทภิกษุก็มีอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นในตอนที่พระองค์จะออกบวช ที่เราได้ทราบว่าเห็นเทวทูต คือได้เห็นคนแก่ ได้เห็นคนเจ็บไข้ เห็นคนตาย แล้วก็ได้เห็นนักบวช นี่แสดงว่ามีนักบวชอยู่แล้ว คือคนในประเทศอินเดียในสมัยนั้น เขาจัดระบบชีวิตไว้เป็นสี่ขั้นสี่ตอน เขาเรียกว่า อาศรมสี่ คือในขั้นเด็ก ๆ เขาเรียกว่าพรหมจารี พวกพรหมจารีมีหน้าที่ศึกษาวิชาการ แสวงหาความรู้ เตรียมเนื้อเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อความเป็นผู้ใหญ่ต่อไปในกาลข้างหน้า สิ่งที่จะเตรียมนั้นไม่ใช่เพียงแต่ความรู้เฉย ๆ แต่ต้องเตรียมฝึกฝนตนให้มีความสามารถ ในการที่จะต่อสู้กับปัญหาชีวิต เมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ต้องเตรียมจิตใจให้มีพื้นฐานมั่นคงด้วยศีลด้วยธรรม เพราะการที่จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่นั้นต้องช่วยตัวเอง ต้องพึ่งตัวเอง ถ้าจิตใจไม่มั่นคงด้วยหลักศีลธรรมแล้ว เอาตัวไม่รอด เพราะฉะนั้นในขณะเป็นเด็กไม่ว่าหญิงหรือชาย เขาเรียกว่าอยู่ในขั้นของพรหมจารี พรหมจารีก็หมายความว่ามีความประพฤติบริสุทธิ์ ผู้ที่เป็นพรหมจารีบุคคลนั้น ไม่เสพของเสพติดทุกประเภท ไม่สนุกสนานเฮฮานอกรีตนอกรอย ไม่ประพฤติอะไรผิดจารีตประเพณีของสังคมที่เขานิยมกันในสมัยนั้น พูดง่าย ๆ ว่ามีชีวิตบริสุทธิ์สะอาด อันนี้เป็นระบบชีวิตของหนุ่ม ๆ สาว ๆ ในสมัยโบราณ ซึ่งถ้าเรามาคิดดูกับ

สังคมในปัจจุบันนี้แล้ว แตกต่างกัน สมัยนี้เด็ก ๆ ของเราไม่ได้เป็นพรหมจารี ไม่ได้ประพฤติอย่างผู้บริสุทธิ์ แต่ว่าจะไปโทษเด็กก็ไม่ได้ ผู้ใหญ่เราไม่ส่งเสริมในสิ่งที่เป็นพรหมจารี แต่ส่งเสริมในสิ่งที่เรียกว่า อพรหมจารี คือส่งเสริมให้เกิดกิเลส ยั่วราคะโทสะโมหะ ให้เกิดขึ้นมากมายในสังคม ความสนุกสนานเต็มบ้านเต็มเมืองที่เราเห็นมีกันอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้น ล้วนแต่เป็นพิษเป็นภัยทำลายจิตใจของเยาวชนของชาติให้เสียหายลงไปทุกวันเวลา แล้วสิ่งเสพติดมีประเภทต่าง ๆ พรหมจารีสมัยก่อนบุหรี่เขาก็ไม่ให้สูบ เด็กหนุ่มในอินเดียเขาไม่นิยมสูบบุหรี่ แม้ในสมัยนี้ก็นิยมอยู่ ยิ่งเป็นนักบวชด้วยแล้วยิ่งไม่ได้เลย พวกพระเราไปอินเดียไปเดินสูบบุหรี่ให้คนอินเดียเห็น เขาไม่พอใจ เขาไม่ไหว้เอาเลยทีเดียว แม้จะคุยธรรมะจ้อสักเท่าใด พอหยิบบุหรี่ขึ้นสูบเท่านั้น พวกที่นั่งคุยกันลุกขึ้นหนีไปเลย ไม่พูดด้วยแล้ว แล้วไปบ่นว่า พูดอะไรของนิดเดียวยังทิ้งไม่ได้ หนักถึงขนาดอย่างนั้น คนอินเดียเขายังถือในสิ่งเหล่านี้ เพราะฉะนั้นเขาจึงยังเป็นอยู่แบบพรหมจารีเขาไม่เสพสิ่งเสพมึนเมา เดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร บ้านเมืองของเราเวลานี้เด็กติดสิ่งเสพติดจำนวนเท่าไหร่ ไปคุยกับตำรวจที่ปราบสิ่งเสพติด เขาบอกว่ามันน่ากลัวเหลือเกิน แต่ว่าทำไมไม่เร่งปราบก็ไม่รู้ ทั้ง ๆ ที่น่ากลัวเหลือเกิน เรียกว่าส่งเสริมในสิ่งไม่ดี

พ่อบ้านแม่เรือนนี้ก็ส่งเสริมให้ลูกเสพติดสิ่งเสพติด เช่นคุณแม่สูบบุหรี่ เท่ากับสอนลูกให้สูบไปในตัวแล้ว คุณพ่อสูบบุหรี่กินเหล้า ก็เท่ากับสอนลูกอยู่ในตัวแล้ว ถ้าหากว่าในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหนี้เรามาตัดสินใจเลิกเสียมั่งจะไม่ดีหรือ บูชาพระพุทธเจ้าเสียมั่ง ยกขวดเหล้ายกบุหรี่ไปบูชาพระพุทธเจ้า บอกว่าวันอาสาฬหแล้วฉันจะเลิกเสียทีเถอะ ทีนี้ถ้าเราจะพูดกับเด็กมันมีน้ำหนัก เพราะอะไร เพราะเราไม่เสพพูดง่าย แต่ถ้าเราเสพมันพูดยาก คนไม่สูบบุหรี่ไปพูดให้ใครเลิกบุหรี่นี่มันง่าย คนไม่ดื่มเหล้าไปพูดให้คนเลิกเหล้ามันก็ง่าย คนมีความประพฤติมั่นคงไม่เหลวไหล จะไปชักจูงใครให้ไปทำอะไรมันก็ง่าย ตัวอย่างนี้สำคัญ ทำให้ดูเป็นตัวอย่างมีน้ำหนักมากกว่าพูดให้ฟังเสียอีก เพราะฉะนั้นเราจึงควรจะสนใจในเรื่องการทำให้ดูเป็นตัวอย่างให้มากขึ้น ถ้าเราหวังให้อนาคตของชาติสดใสรุ่งเรือง ให้เด็กเป็นคนดีมีศีลธรรมแล้ว เราผู้ใหญ่ทั้งหลายต้องช่วยกันหน่อย ช่วยกันทำตนให้เป็นตัวอย่างทุกแง่ทุกมุม ไม่ว่าในกรณีใด ๆ เรื่องสุรุ่ยสุร่ายเลี้ยงดูปูเสื่อทำอะไรประเภทที่เรียกว่าขัดกับหลักพระพุทธศาสนา ฟุ่มเฟือยก็ขัดกับหลักพระพุทธศาสนาเหมือนกัน เพราะพระพุทธศาสนาส่งเสริมความไม่สุรุ่ยสุร่าย พระพุทธศาสนาสอนหลักให้สันโดษพอใจตามมีตามได้ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ ทีนี้เราดูภาพในสังคม หนังสือพิมพ์ถ่ายภาพลงบ่อย ๆ เป็นดาบสองคมที่หนังสือพิมพ์ถ่ายลง เป็นดาบสองคมอย่างไร พวกฝ่ายซ้ายเขาจะได้ชี้ว่า ดูสังคมนายทุนมันกินมันเลี้ยงกันอยู่อย่างนี้ เปิดโอกาสให้เขาโจมตีได้ ทำให้เกิดความเสียหาย นี่ผิดหลักพระพุทธศาสนา ถ้าเราปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เราก็ไม่เลี้ยงดูปู

เสื่อกันอย่างนั้น ไม่สนุกสนานเฮฮากันเกินไป นึกถึงชาติบ้านเมืองว่าเวลานี้ชาติบ้านเมืองเราอยู่กันในสภาพอย่างไร เราควรจะทำตนอย่างไร คล้าย ๆ กับคนไข้ มันต้องประหยัดของแสลงหน่อยอะไรเป็นของแสลงก็อย่าไปกินไปดื่มมันเข้า เพราะว่ากำลังป่วย เวลานี้ประเทศชาติเราก็คล้ายกับคนป่วย มีอาการป่วยทางเศรษฐกิจทางอะไรทุกอย่าง อาการมันหนักพอใช้ อย่านึกว่ามันสบายแล้วเราก็ช่วยกันแก้ด้วยการหันหน้าเข้าหาธรรมะ ประหยัดยับยั้งชั่งใจ จะเป็นจะอยู่จะทำอะไรก็ระวังหน่อย อย่าให้เป็นการฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายจะเป็นการดี

แม้การทำบุญสุนทาน อาตมาก็พูดกับญาติโยมเสมอที่มีส่วนเกี่ยวข้อง บอกว่าให้ทำแบบประหยัดไม่สุรุ่ยสุร่าย ให้ทำพอดีพองาม พอสำเร็จประโยชน์ ญาติโยมที่มาฟังเทศน์บ่อย ๆ ก็เอาไปใช้กันอยู่ รู้สึกดีใจที่บวชนาคปีนี้ประหยัดขึ้นเยอะ บวชนาคปีนี้ข้าวของเครื่องใช้ไม่มีเรื่องเหลวไหล ไม่ฟุ่มเฟือยหรอก ของไม่จำเป็นโยมไม่ซื้อ อาตมานั่งเป็นอุปัชฌาย์ดู ๆ แล้วสบายใจสบายใจว่าเทศน์ได้ผล ญาติโยมเอาไปปฏิบัติตามอยู่ เพราะไม่มีอะไรสุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย ใช้เงินเป็นประโยชน์ที่เป็นประโยชน์อยู่ ในงานอื่นอีกในงานศพงานอะไรก็พยายามเทศน์อยู่เสมอ เทศน์จนใคร ๆ เขาว่าอยู่แล้วว่า ท่านปัญญามาเทศน์แล้วแก่ด่าญาติโยมทุกที ไม่ใช่ด่าว่าอะไรแต่คนมันฟังผิด ความจริงก็เตือนว่าควรทำอย่างนั้นควรทำอย่างนี้ ให้เป็นการประหยัดหน่อย ถ้าจะใช้ก็ให้มันเกิดประโยชน์ มีเงินมีทองเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่นเอามาอนุโมทนาในการสร้างกุฏิให้พระอยู่ที่วัดชลประทาน ฯ มันจะได้ประโยชน์มากกว่าเอาไปใช้สุรุ่ยสุร่ายไม่เข้าเรื่อง แนะนำเขาอย่างนั้นญาติโยมก็เห็นดีเห็นงามขึ้นเยอะแล้วเดี๋ยวนี้ แต่ว่านั่นแหละที่ได้ฟังเทศน์อยู่นี้มันไม่น้อย ไม่แพร่หลาย ยังจะต้องแก้กันเรื่อยไป นี่คือตัวอย่างในสังคมที่เราจะต้องแก้ไข

สังคมสมัยก่อนในประเทศอินเดียนั้นเด็กหนุ่มเด็กสาวเขาประพฤติตนเป็นพรหมจารีอย่างแท้จริง จึงอยู่กันด้วยความเรียบร้อย แล้วเขาเคารพกันจริง ลูกศิษย์เคารพครูบาอาจารย์จริง ๆ กลัวจริง ๆ ครูบาอาจารย์ก็รักศิษย์จริงเหมือนกัน แต่ว่าลงโทษก็ลงโทษเจ็บเหมือนกัน เพราะเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องทำเช่นนั้น อันนี้เป็นเรื่องที่ควรฟื้นฟูให้เกิดขึ้นในสังคมบ้านเรา ให้ผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ ให้ศิษย์เคารพครูบาอาจารย์ ให้ผู้ใหญ่เห็นใจผู้น้อย ให้ครูมีความเมตตาต่อศิษย์ ให้มิตรต่อมิตรรักกันด้วยความซื่อตรง ไม่หวังประโยชน์ต่อกัน ให้อยู่กันด้วยความเสียสละแก่กันมนุษย์เราถ้ามีน้ำใจเสียสละแก่กันแล้ว ไม่ต้องเปลี่ยนระบบสังคมแล้ว อยู่กันได้ด้วยความสุขสบายไม่ต้องเอาอะไรมาใช้มีแล้วใช้ให้มันดีขึ้นเท่านั้นเอง หลักธรรมในศาสนามีเพียงพอสำหรับที่เราจะขุดคุ้ยขึ้นมาสร้างชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยไม่ต้องเอาของใครอื่นมาใช้ ซึ่งความจริงที่เขาใหม่ ๆ นั้น สู้ของพระพุทธเจ้าไม่ได้หรอก พระองค์วางไว้เป็นระเบียบดีกว่า แต่มันเสีย

ตรงที่ว่าเราไม่ค่อยเอามาใช้นี่เอง ถ้าเราช่วยกันขุดคุ้ยมาใช้ปฏิบัติกันจริง ๆ แล้ว เพียงพอสำหรับสร้างชาติสร้างบ้านเมืองให้อยู่กันด้วยความสุขความสงบ ไม่ลำบากอะไร นี่อันหนึ่ง

ทีนี้เมื่อเรียนหนังสือจบแล้ว มีทางไปสองทาง หนึ่งไปเป็นคฤหัสถ์ครองบ้านครองเรือน การครองบ้านครองเรือนก็ต้องประพฤติธรรม เป็นพ่อบ้านก็ต้องประพฤติธรรม เป็นแม่บ้านก็ต้องประพฤติธรรม ไม่ใช่อยู่กันเฉย ๆ ไม่ใช่อยู่เพื่อความสนุกสนานเบิกบานใจ แต่ต้องอยู่ในระเบียบประเพณีศีลธรรมอันดีงาม ถ้าไม่พอใจจะไปครองบ้านครองเรือน รักที่จะทำชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็สมัครเป็นครูบาอาจารย์อยู่ป่า เรียกว่า วนปรัชญ์ เป็นพวกสอนศิษย์ ทำชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นอีกต่อไป ตามสมควรแก่ฐานะ พวกอยู่บ้านก็ดีพวกที่ไปเป็นอาจารย์ก็ดี ทำงานนาน ๆ เข้าก็เบื่อโลกเบื่องาน คิดว่าควรจะได้พักผ่อนบ้าง เป็นอิสระแก่ตัวเสียบ้าง ถ้าอยู่บ้านก็เลยออกจากบ้าน หนี เวลาหนีไม่บอกใคร ไม่แพร่งพรายให้ใครรู้ เดี๋ยวจะเป็นการขัดทางแห่งการหนี เพราะฉะนั้นไม่บอกเตรียมตัวเงียบ ๆ ได้เวลานาทีเหมาะๆ กลางดึกกลางดื่นได้ไม้เท้ากับหม้อน้ำไปเลย ไม่มีสมบัติอะไรติดตัวเลย ไม่ได้คิดว่าจะไปกินอะไรไปนุ่งอะไร จะไปนอนที่ไหนไม่ได้คิด คิดอย่างเดียวว่าฉันจะหนีแล้ว ฉันจะไม่อยู่ในครอบครัวแล้วก็ไป ทางบ้านก็ไม่รู้ว่าหายไปไหน ไปเป็นสัญญาสี พวกที่เป็นครูเป็นอาจารย์สอนศิษย์มานานก็เหมือนกัน นาน ๆ ก็เบื่อ ลูกศิษย์ลูกหาเติบโตพอที่จะสอนกันเองได้แล้ว ก็เลยออกจากสำนักในเวลากลางคืน ไม่บอกใครให้รู้ เอาไม้เท้าอันหนึ่งหม้อน้ำใบหนึ่ง ผ้านุ่งชุดเดียวไปเลย ไม่เหลียวหลังกลับ พวกนี้เป็นพวกเดินหน้า เดินหน้าไปทำอะไร ไม่ใช่ไปพักเฉย ๆ แต่ว่าไปเที่ยวแจกของส่องตะเกียง คือพบใครก็เทศน์ให้เขาฟัง สอนปัญหาชีวิตจากประสบการณ์ที่ตนได้ผ่านมา ว่าควรจะทำอย่างไร ควรจะแก้ปัญหาชีวิตอย่างไร ไปเป็นดวงประทีปนำทางชีวิตของชาวโลก แล้วไม่ต้องการอะไรกินง่าย ๆ อยู่ง่าย ๆ ค่ำไหนก็นอนที่นอนใต้ต้นไม้นอนหลับไม่ต้องกลัวจะมีใครมาจี้เพราะไม่มีอะไรจะให้จี้ อิสระดีไหมอย่างนี้ นั่นเป็นเรื่องของคนแก่ที่เบื่อโลกแล้ว ระบบนี้เขาใช้กันอยู่ในอินเดียโบราณ แม้ในสมัยนี้ก็ยังใช้อยู่ คนอินเดียออกแบบนี้ก็ยังมี ออกไปเที่ยวเทศน์สอนคน เป็นสัญญาสี อันนี้ดี เราที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่เอาแบบนี้มาใช้ได้ไหม ได้ แต่ว่าไม่ต้องออกไปก็ได้ มีความรู้มีวิชาไปช่วยสอนเด็ก ๆ ตามโรงเรียน ตามสถานที่ต่าง ๆ สอนอิสระไม่มีข้อผูกมัด วันไหนว่างฉันก็ไปสอน ไม่ว่างฉันก็ไม่ไป หรือว่าพบใครเราก็ช่วยสอนแนะนำพร่ำเตือน เช่นพบเด็กหนุ่ม ๆ เราก็ชวนพูดชวนคุย ไต่ถามการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตประจำวันมีอุดมการอย่างไร มีความคิดอย่างไร เราพูดคุยล้วงความรู้สึกนึกคิดเขา ถ้าเห็นว่าเขาเดินถูกทางก็สนับสนุน แต่ถ้าเห็นว่าเดินผิดทางผิดร่องผิดรอยก็แนะนำพร่ำเตือน ทั้งหญิงทั้งชายเราช่วยแนะช่วยบอก มีความรู้ก็ไปเที่ยวให้ตามสถานที่ต่าง ๆ สถานที่ต่าง ๆ ก็ควรจัดเปิดโอกาส

ให้คนแก่ที่มีวิชาความรู้ได้ถ่ายทอด เช่นสถานที่ปาฐก สถานที่สนทนาอะไรขึ้น แล้วก็เชิญคนแก่ๆ เหล่านั้นมาระบายสิ่งที่ตนได้ประสบพบเห็น มีความรู้ในด้านใดสาขาใด เช่นแม่บ้านมีลูกหลายคน เลี้ยงลูกดี มีการศึกษาก้าวหน้า มีความประพฤติดีเรียบร้อย ควรจะเรียกมาเล่าให้คนอื่นฟัง ว่าเลี้ยงอย่างไร ฉันเลี้ยงลูกของฉันอย่างไรมีวิธีการอย่างไร อันนี้เข้าทีเอามาพูดกันเสียบ้าง คนเขาก็จะได้รับฟัง พ่อบ้านประพฤติอย่างไร แม่บ้านประพฤติตนอย่างไร คนไหนทำมาหากินเจริญในรูปใด สร้างเนื้อสร้างตัวมาโดยวิธีใด จนกระทั่งได้เป็นเศรษฐีมั่งมีทรัพย์สมบัติ เอามาพูดมาคุยเปิดเผยแก่ประชาชน แต่ว่าต้องคนจัดจัดขึ้นแล้วก็มาฟังกันได้ความรู้ คนแก่ถ้าได้เอาความรู้ไปเที่ยวแจกอย่างนี้ มันก็ได้ประโยชน์ไม่สูญเปล่า

ในประเทศอินเดียเราจะได้ยินชื่อแห่งหนึ่งเขาเรียกว่า สันตินิเกตัน หรือวิสวภารตี นี่เรื่องของคนแก่ คนแก่ที่เบื่อโลก ขี้เกียจอยู่ในเมืองกัลกัตตาที่มันหนวกหูยี่สิบสี่ชั่วโมง แกเลยไปซื้อที่ดินพันกว่าเอเคอร์ ซึ่งเป็นที่ดินแห้งแล้งเป็นทุ่งไม่มีอะไร ไปอยู่เงียบๆ เป็นพระฤษี อยู่กันหลายๆ คนคิดว่า เอ๊เรานี่มีความรู้ชนิดที่เอาเหล็กคาดพุงกันทั้งนั้น มีความรู้เยอะแยะมันจะตายเสียเปล่าไม่ได้เรื่องอะไร เอาเด็กมาเรียนดีกว่า ไปจับเด็กมาสอน สอนน้อยๆ ชั้นแรกเก้าคนสิบคน สอนมากเข้าๆ จนกลายเป็นมหาวิทยาลัย สอนแบบฤษีสอนศิษย์ นั่งเรียนกันใต้ต้นไม้ ไม่มีอาคารใหญ่โต แต่ว่ามีห้องสมุด มีโรงอาหาร มีที่พัก แต่ถึงบทจะเรียนก็ไปเรียนกันใต้ต้นไม้ เขาสร้างอย่างนั้น นี่คือคนแก่ที่คิดว่าชีวิตมีค่า ความรู้ที่หามามันเยอะเอาไปให้คนอื่นใช้มั่งเถอะ แล้วก็เอาไปใช้เป็นประโยชน์อย่างนี้ เจ้าชายสิทธัตถะได้เห็นระบบอย่างนี้เหมือนกัน ได้ผ่านระบบการอย่างนี้ จึงได้ออกบวช ได้ไปบำเพ็ญชีวิตแบบนักบวชอยู่ในป่า แต่ว่าไปพบนักบวชที่อยู่แล้วนั้นประพฤติย่อหย่อนเกินไปก็มี ตึงเกินไปก็มี พวกแบบหย่อนเกินไปประพฤติอย่างไร เป็นนักบวชยังมีครอบครัว ไปตั้งอาศรมอยู่ในป่าทั้งครอบครัว แล้วสรรเสริญกามคุณว่าเป็นความสุขสุดยอดเป็นความสุขสุดยอดในชีวิตเป็นสวรรค์ต่างๆ นานา ก็มัวเมาไปในกาม เพราะฉะนั้นเราอ่านวรรณคดีอินเดียจึงได้พบว่า เทวดามาเล่นชู้กับเมียพระฤษี พระฤษีโกรธเลยสาบให้เป็นแผลไปทั้งตัว พระอินออกดอกไปทั้งตัวเขาเรียกว่าท้าวพันตา ไม่ใช่ตาทั้งตัว แต่ว่าเป็นแผลไปทั้งตัว คือออกดอกในฐานไปคบชู้กับนางอาลยา พระฤษีก็เลยสาบให้ออกดอกไปทั้งตัว นี่แสดงว่าวรรณคดีมาจากเรื่องจริง ฤษีชีไพรยังมีครอบครัว วุ่นวาย นี่พวกหย่อน กามสุขัลลิกานุโยค อีกพวกหนึ่งก็ตึงเปี๊ยะ ทรมานร่างกายด้วยวิธีการต่างๆ อดแห้งอดแล้ง แดดร้อนจัดไปนั่งกลางแดด นั่งกลางไม่พอก่อไฟรอบตัวนั่งผิงไฟ พอหนาวดันไปนอนในน้ำ ยืนไม่นั่ง นั่งไม่นอน อะไรอย่างนี้เป็นตัวอย่าง มีมากมายทรมานร่างกาย อดข้าวอดน้ำไม่กิน มีเรื่องมากมายหลายอย่าง มีปรากฏอยู่ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอฐ พรรณนาการบำเพ็ญความเพียร พระองค์ทดสอบแล้ว แต่แบบกามสุขัลลิกานุโยคไม่ต้องไปทำ เพราะว่าพระองค์อยู่ในวังก็เบื่อแล้ว แต่ว่าไปทดสอบแบบตึงนี่เต็ม

อัตราเลย จนกระทั่งร่างกายซูบผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ปรากฏตามตำนานว่าเอามือลูบอย่างนี้ขนร่วงเลย ความที่อดอาหารเหี่ยวแห้ง แล้วเอามือลูบหน้าท้องกระเทือนถึงกระดูกสันหลัง ในตาลึกเหมือนกับน้ำบ่อร้าง ลึกเข้าไปเพราะความผ่ายผอม ทำทุกอย่างนึกว่ามันเป็นทางพ้นทุกข์ แต่ผลที่สุดจากประสบการณ์ที่ผ่านมาก็รู้ว่าไม่ได้เรื่อง เลยหยุดไม่ทำอย่างนั้น เพราะหยุดไม่ทำนี่แหละปัญจวัคคีย์จึงหนีไปเสีย ชั้นแรกทำด้วยกันไปทำความเพียรอยู่ที่ถ้ำดงคสิริใกล้เมืองคยา ถ้ำนั้นเดี๋ยวนี้ก็ยังอยู่ คนไปเที่ยวเขาก็ไปชมถ้ำ มีรูเล็กๆ เข้าไป พระองค์ก็ไปนั่งอดแห้งอดแล้งอยู่ในนั้น พอเลิกปัญจวัคคีย์ก็นึกว่าไม่ได้ความแล้ว เรามาเป็นผู้ร่วมปฏิบัติเป็นสหายกัน ท่านเลิกแล้วคลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมากกินอาหารแล้ว เราจะอยู่ต่อไปก็จะไม่ได้เรื่องอะไรไปเถอะ หนีหมดเลย ก็ดีเหมือนกันที่หนีไป พระองค์ก็ไม่ต้องยุ่งใจ จะได้อยู่คนเดียวทำพิธีใหม่ต่อไป ผลที่สุดก็เลิกวิธีนั้น หันเข้าหาวิธีใหม่ ด้วยการศึกษาค้นคว้าปฏิบัติทางจิตต่อไป ผลที่สุดก็ได้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วนำธรรมะมาสั่งสอนโลก เพราะฉะนั้นเมื่อจะสั่งสอนโลกพระองค์ก็ประกาศก่อนทีเดียวว่า ทางหย่อนเกินไปเป็นทางต่ำทางเลว ทางชาวบ้าน ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ไม่ใช่ทางแห่งพระนิพพาน ไม่ควรปฏิบัติ แล้วเมื่อห้ามทางหย่อนแล้วก็ประกาศว่าทางตึงมันก็ใช้ไม่ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นเพื่อนิพพาน ห้ามอีก ชั้นแรกบอกว่าทางหย่อนใช้ไม่ได้ ปัญจวัคคีย์หูผึ่งทีเดียว ท่าจะมีอะไรดีแล้ว ตั้งใจจะฟังเกิดความสนใจเต็มที่ แต่พอบอกว่าทางตึงๆ ก็ใช้ไม่ได้ แล้วอะไรทีนี้ ต่างคนต่างก็นั่งมองตากัน นั่นก็ใช้ไม่ได้นี่ก็ใช้ไม่ได้ อะไรมันจะใช้ได้ พระองค์ก็บอกว่า "มชฺฌิมาปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา" ทางสายกลางตถาคตได้รู้แล้ว จะนำมาประกาศแก่ท่านทั้งหลาย ณ บัดนี้ พวกนั้นหูผึ่งทางใหม่ทางสายกลางที่ไม่ตึงเกินไปไม่หย่อนเกินไปคืออะไร คือมัชฌิมาปฏิปทา ทางอันประกอบด้วยองค์แปด ได้แก่สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบ สัมมาวาจา การพูดชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สัมมา-สติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ เขาเรียกว่ามรรคมีองค์แปด อย่าไปพูดตัดให้มันสั้นอย่าไปพูดว่ามรรคแปดไม่ได้ ผิดความหมาย ผิดธรรมะไปเลย ต้องพูดให้เต็มหน่อย ว่ามรรคมีองค์แปด มรรคมีองค์แปดเรียกว่าทางสายกลาง ทางที่ประกอบด้วยองค์แปด ถ้าพูดตามบาลีก็ว่ามรรคมีองค์แปด ทำไมพูดอย่างนั้นไม่ใช่ทางแปดสาย ไม่ใช่ทางแปดตอน ไม่ใช่ทางแปดแพร่งไม่ใช่อย่างนั้น ทางสายเดียวทางเอกทางเดียว แต่ว่ามันประกอบขึ้นด้วยองค์แปดอย่างมารวมกันเข้า คล้ายกับเชือกสายไฟฟ้า ข้างในมันมีเส้นมากมายหลายเส้น ถ้าเอามานับดูบางทีตั้งร้อย ห้าสิบเส้นยี่สิบเส้นเอามาพันกันเข้า หรือว่าเชือกเส้นหนึ่งมันมีสามเกรียว ถ้าเราพูดตามนั้นว่าเชือกมีองค์สาม มีรวมกันเข้าประกอบกันเข้าเป็นเท่านั้น เป็นองค์ห้าเป็นองค์แปด ทางสายกลางของพระพุทธเจ้าเรียกว่า ทางมีองค์แปด คือประกอบด้วยความเห็นชอบ ความคิดชอบ การเจรจาชอบ

การทำงานชอบ เรียกไปโดยลำดับมารวมกันเข้า รวมกันเข้าเป็นสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นทางเดียวที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์พ้นร้อน นี่เป็นทางใหม่ เป็นทางที่ไม่มีใครสอน ไม่มีใครพูดกันมาก่อน พระองค์นำทางนี้มาประกาศให้ปัญจวัคคีย์ทั้งห้าได้รับทราบว่าเป็นอะไร คือทางสายกลางประกอบด้วยองค์แปด และเมื่อประกาศทางที่ควรเดินแล้ว พระองค์ก็ได้บอกต่อไปว่าเราได้รู้อะไร ในการบำเพ็ญความเพียรตามทางสายกลางเราได้รู้อะไร แล้วได้ประกาศสิ่งซึ่งเป็นเนื้อแท้ของพระศาสนาว่า "อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ" ความทุกข์เป็นอริยสัจจ์ สิ่งแรกที่พบก็คือเรื่องความทุกข์ ทุกข์อริยสัจคือความจริงแท้ที่เรียกว่า อริยสัจจ์ แล้วอันที่สองคือเหตุให้เกิดทุกข์เรียกว่าทุกข์สมุทัย ประการที่สามเรียกว่า นิโรธ หมายถึงความดับทุกข์ได้ อันสุดท้ายก็คือมรรคอันเป็นข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ซึ่งเราเรียกกันว่า อริยสัจสี่ประการ ได้แก่เรื่องทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด เรื่องการดับทุกข์ได้ เรื่องแนวทางข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงความดับทุกข์ ในสี่ประการนี้ถ้าพูดให้ย่อก็ว่า เรื่องทุกข์และความดับทุกข์ได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านตรัสบ่อย ๆ กับใคร ๆ ว่า เราสอนเรื่องเดียวที่สำคัญ คือเรื่องความทุกข์และการดับทุกข์ได้ เรื่องทุกข์และการดับทุกข์ได้เป็นเรื่องเดียวที่เราสอน สำคัญที่สุด ส่วนเรื่องอื่นนั้นเป็นเรื่องปลีกย่อย ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทให้รู้ไว้ด้วย รู้ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญนั้นคือเรื่องความทุกข์และการดับทุกข์ได้ อันอื่นนั้นเป็นเรื่องประกอบปลีกย่อย อันเป็นทางที่จะให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ได้ทั้งนั้น เราผู้ปฏิบัติธรรมะก็ต้องเพื่อจะแก้ปัญหาเรื่องนี้ เพราะความทุกข์เป็นเรื่องสำคัญในชีวิต เราต้องแก้ไข การแก้ก็ต้องรู้ว่าเหตุมันอยู่ที่ไหน ต้องแก้ที่เหตุ เพราะพระผู้มีพระภาคตรัสว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุผลจะเกิดขึ้นไม่ได้ อันนี้ก็สำคัญ สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุผลเกิดไม่ได้

ในทางพระพุทธศาสนาเรานั้นไม่มีคำว่า บังเอิญ ที่เราพูดว่า แหม บังเอิญประสานงากันพอดี มันไม่ใช่บังเอิญมันมีเหตุ เหตุก็คือเผลอเรอเมาเหล้าอะไรต่ออะไร หรือว่าเที่ยวกลางคืนขับรถงัวเงีย ๆ โครมเข้าเหตุมันต้องมี ต้องหาเหตุ มีอะไรเกิดขึ้นต้องสาวหาเหตุให้พบ พบเหตุแล้วแก้ที่เหตุ ถ้าแก้เหตุได้ผลหาย ถ้าแก้เหตุไม่ได้ผลก็ไม่หาย อันนี้ใช้ได้ทั้งหมด ไม่ว่าการเมือง การเศรษฐกิจ หรืออะไร ๆ เอาหลักนี้ไปใช้ได้ทั้งหมด สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ เราต้องไปค้นหาเหตุ เมื่อพบเหตุแล้วแก้เหตุ ผลมันก็เป็นอันถูกแก้ แต่ถ้าไม่แก้ที่เหตุแล้วมันไม่ได้เรื่อง เหมือนกับดายหญ้าในสนาม เอารถมาตัดมันก็งอกอีก โคนมันยังอยู่ เราต้องขุดโค่นรากทิ้ง หญ้ามันจึงไม่ขึ้นต่อไป เรื่องอะไร ๆ ในชีวิตจิตใจของเราก็เหมือนกัน ต้องโค่นทิ้งจึงจะได้

ดังได้กล่าวมา เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจแนะทางแก่ญาติโยมทั้งหลายในวันอาสาฬหบูชาวันนี้ ก็พอสมควรแก่เวลา จึงยุติการแสดงธรรมะกถาไว้แต่เพียงนี้.

ครั้งที่ 4 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี
วันอาทิตย์ ที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังธรรมะปาฐกถา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ฤดูนี้เป็นฤดูกาลเข้าพรรษา ซึ่งตามปกติพระสงฆ์ได้อยู่จำพรรษาตลอดสามเดือน ญาติโยมที่มีลูกมีหลานก็นำเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาชั่วระยะหนึ่งของชีวิต การที่นำลูกหลานเข้ามาบวชนั้น ก็เพื่อจะให้คนเหล่านั้นได้เข้าถึงพระรัตนตรัย ได้มีพระไปเป็นหลักประจำจิตใจเมื่อออกไปอยู่ครองบ้านครองเรือน จะได้เป็นคนดี มีความเจริญก้าวหน้าทั้งกายทั้งใจต่อไป อันนี้นับว่าเป็นการกระทำที่ถูกที่ชอบตามแบบอย่างอันดีงามของคนโบราณ คนในสมัยโบราณนั้นเขารักพระศาสนา เขาต้องการให้พระศาสนาเป็นมรดกทางใจแก่ลูกแก่หลาน เขาไม่ได้ถือว่ามรดกทางวัตถุเป็นเรื่องสลักสำคัญ แต่ถือว่ามรดกทางด้านจิตใจเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าถ้าจิตใจของคนดีงามแล้ว เรื่องอื่นก็จะดีตามไปด้วย ถ้าจิตใจเสื่อมโทรมแล้วสิ่งอื่นก็พลอยเสื่อมโทรมไปด้วย เพราะฉะนั้น มารดา บิดา ปู่ ตา ย่า ยาย จึงมักจะสร้างเสริมสิ่งที่เป็นคุณค่าทางด้านจิตใจให้แก่บุตรหลาน การสร้างเสริมคุณค่าทางด้านจิตใจก็คือการนำบุตรหลานเข้ามาหาพระศาสนา เพื่อให้พระศาสนาเป็นดวงประทีปในชีวิตของเขาตลอดไป คนสมัยก่อนเขาทำมาอย่างนี้ มาในสมัยนี้เราก็ได้ปฏิบัติตามแบบอย่างของคนสมัยก่อน แต่สภาพสังคมในยุคปัจจุบันกับยุคก่อน นั้นมีเรื่องแตกต่างกันอยู่มาก คือสังคมในสมัยก่อนนั้นเป็นสังคมแห่งความสงบ ไม่มีความวุ่นวาย ไม่มีการแข่งขันกันในเรื่องการเป็นอยู่ ความชั่วที่เกิดขึ้นในสังคมเพราะความนิยมในทางด้านวัตถุมีน้อย เพราะฉะนั้น เขาจึงอยู่กันด้วยความสุขสงบตามสมควรแก่ฐานะ ปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นไม่ค่อยจะมี แต่ว่าในยุคปัจจุบันนี้สังคมเปลี่ยนไปมาก เพราะว่าความเจริญในทางด้านวัตถุมีมากขึ้น มีการแข่งขันกันแสวงหา แข่งขันเพื่อจะมีจะได้ในสิ่งนั้น ๆ เมื่อคนหนึ่งมีสิ่งหนึ่งคนหนึ่งไม่มี ก็จะมีความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ ว่าเราสู้คนนั้นไม่ได้ในทางด้านวัตถุ ก็เลยมีการแข่งขันกันในด้านมีวัตถุนั้น ๆ โดยไม่ได้คำนึงว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตหรือไม่ หรือว่ามันเป็นแต่เครื่องประกอบ ในการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เมื่อไม่ได้คิดนึกในเรื่องอย่างนี้ การแข่งขันกันในการแสวงหาอะไรต่าง ๆ ก็เกิดมีมากขึ้น

เป็นธรรมดาในการแข่งขันกันก็ย่อมจะมีการใช้กิเลสเป็นเรื่องธรรมดา กิเลสที่นำมาใช้ในการแข่งขันนั้น ก็คือชิงดีชิงเด่นกันในแง่ต่าง ๆ เมื่อเราใช้กิเลสในการแข่งขันกัน การแข่งขันนั้นก็จะไม่เป็นธรรม ผลที่ตนได้รับก็จะไม่เป็นธรรม ความสุขความสงบในชีวิตประจำวันค่อยหายไปๆ เราจะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญหาคือความทุกข์ความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ อันนี้ญาติโยมทั้งหลายก็ประจักษ์แก่ใจดีอยู่ ว่าสังคมในยุคปัจจุบันนี้มีสภาพอย่างไร ถ้าหากว่าคนแก่ ๆ ชั้นปู่ ย่า ตา ยาย ของพวกเราทั้งหลายที่ท่านตายไปแล้ว แล้วสมมติว่าท่านฟื้นคืนชีพขึ้นมา แล้วมาดูสภาพความเป็นอยู่ของลูก ๆ หลาน ๆ ของท่านในยุคปัจจุบันนี้ ท่านคงจะตกอกตกใจ ต้องเอามือปิดตาปิดหูชนิดที่เรียกว่าทนดูไม่ได้ ทนฟังไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวันนั้น มันสับสนเหลือเกิน วุ่นวายเหลือเกิน นี่คือสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่เฉพาะแต่บ้านเราเท่านั้น ในที่ใด ๆ มันก็เหมือนกัน เพราะในโลกในยุคปัจจุบันนี้ มนุษย์เราขวนขวายแสวงหาในสิ่งที่เป็นวัตถุกันมากเกินไป จนกระทั่งว่าเกิดความพอดีที่จะดำรงชีวิต จึงเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนกันด้วยประการต่าง ๆ แล้วอีกอันหนึ่งที่เป็นเรื่องน่าคิดก็คือว่า มารดาบิดาที่ขวนขวายทำงานทำการกันทั้งสองฝ่าย คือพ่อก็ต้องไปทำงาน แม่ก็ต้องไปทำงาน มีลูกออกมาแต่ไม่มีเวลาที่จะอบรมบ่มนิสสัยให้ลูกเหล่านั้นรู้จักคุณค่าราคาของชีวิต เพราะปัญหาในครอบครัวเกี่ยวกับเรื่องปากเรื่องท้องมันมีมากเกินไป เด็กเหล่านั้นก็อยู่ในสภาพขาดผู้นำในทางจิตทางวิญญาณ เขาก็รับอะไรต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเขาเอามาบรรจุไว้ในจิตวิญญาณของเขา ก็สิ่งที่เขารับมานั้นอาจจะดีก็ได้ อาจจะเสียก็ได้ สุดแล้วแต่สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวของเด็กเหล่านั้น อันนี้ก็เกี่ยวเนื่องกับสภาพความเป็นอยู่ ถ้าเด็กเหล่านั้นอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี เขาก็จะได้รับสิ่งที่ดีเข้ามาประทับไว้ในใจ ถ้าเขาอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี เขาก็จะรับสิ่งที่ไม่ดีเข้ามาใส่ไว้ในจิตใจของเขา เมื่อเป็นอยู่ในสภาพอย่างนี้ ก็เป็นเหตุให้พ่อแม่ต้องมีปัญหา คือเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเพราะลูกของเราประพฤติไม่ดี และมีความเสียหายแก่วงศ์ตระกูลแก่ครอบครัวด้วยประการต่าง ๆ อันนี้เป็นปัญหาไม่ใช่น้อยที่กำลังเป็นอยู่ในยุคสังคมปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่เราควรจะได้คิดแก้ไขกัน เพราะถ้าไม่คิดแก้ไขในเรื่องปัญหาเหล่านี้แล้ว ต่อไปข้างหน้าสังคมก็จะยิ่งตกต่ำทางจิตใจมากขึ้นทุกวันเวลา เพราะความเป็นอยู่ของคนเรานั้นเมื่อขาดธรรมะเป็นหลักคุ้มครองจิตใจแล้วจะดีขึ้นได้อย่างไร ธรรมะอย่างเดียวเท่านั้นที่จะช่วยค้ำจิตใจคนให้อยู่ในสภาพที่สูงส่งขึ้นมาได้ ให้เราสังเกตดูว่าครอบครัวหนึ่ง ๆ สามีภรรยาที่อยู่ด้วยกัน ถ้าว่าไม่มีการประพฤติธรรมแล้ว ครอบครัวนั้นจะมีความสุขได้อย่างไร ท่านทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ในครอบครัว ย่อมมีประสบการณ์ ย่อมมีปัญหาในเรื่องนี้ประจักษ์แก่ใจกันอยู่เป็นส่วนมาก ว่าในครอบครัวเรามีความทุกข์ มีความเดือดร้อนอยู่ในชีวิตประจำวันนั้นเนื่องจากอะไร ก็เพราะว่าขาดศีลธรรมประจำใจเป็นเบื้องต้น คือเพียงขั้นศีลธรรมก็ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติ อย่าว่าถึงขั้นศาสนาหรือตัวสัจจธรรมเลย เพียงแต่ศีลธรรมธรรมดาก็ยังไม่ได้เอามาใช้ในชีวิต

ประจำวัน ท่านก็จะเห็นด้วยตัวของท่านเองว่า มีปัญหามีความทุกข์มีความเดือดร้อน สมมติว่าพ่อบ้านกับแม่บ้านมีจิตใจไม่เหมือนกัน เรียกว่ามีความเป็นอยู่ทางจิตใจไม่เท่าเทียมกัน เช่นมีความเชื่อไม่ตรงกัน มีระเบียบไม่เหมือนกัน มีความรู้ไม่ทัดเทียมกัน แล้วก็มีความเสียสละไม่ตรงกัน เมื่อเราอยู่กันในรูปอย่างนี้ ก็มีปัญหาตลอดเวลา มีความทุกข์มีความเดือดร้อน

เรื่องความเชื่อที่ไม่ตรงกันนั้นหมายความว่าอย่างไร คนหนึ่งเชื่อบุญเชื่อบาป เชื่อกรรม เชื่อผลแห่งกรรม เชื่อหลักธรรมทางศาสนา ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยให้เกิดความสุขความเจริญในครอบครัว แล้วก็ปฏิบัติตนเคร่งครัดตามหลักคำสอนในทางพระศาสนา มีจิตใจอยู่กับพระกับธรรมตลอดเวลา แต่ว่าอีกคนหนึ่งนั้นไม่ได้มีความเชื่อในรูปอย่างนั้น เขามีความเชื่อในด้านวัตถุ คือเชื่อว่าการได้กินได้ดื่ม ได้เที่ยวได้เล่น ได้มีความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นยอดแห่งความปรารถนาเป็นสุขในชีวิต คนเราเมื่อเกิดมาแล้วมันก็ต้องหาความสุข แล้วความสุขที่เขาใฝ่ฝันนั้นก็คือการกิน การดื่ม การเที่ยวการเล่น การสนุกสนานเพลิดเพลินทางตา หู จมูก ลิ้น กาย อันนี้ความเชื่อไม่ตรงกันแล้ว แม่บ้านมีความเชื่ออย่างหนึ่ง พ่อบ้านก็มีความเชื่ออย่างหนึ่ง คนสองคนที่อยู่ด้วยกันครอบครัวเดียวกัน เมื่อมีความเชื่อไม่ตรงกันดังกล่าวนี้ เขาจะมีความสุขอยู่ได้อย่างไร ก็จะพบว่าไม่มีความสุขสงบทางด้านจิตใจ เมื่อพ่อบ้านแม่บ้านไม่มีความสุข ลูกที่เกิดมาในครอบครัวนั้นจะเป็นอย่างไร ก็จะพบว่าไม่มีความสุขสงบทางด้านจิตใจ เมื่อพ่อบ้านแม่บ้านไม่มีความสุข ลูกที่เกิดมาในครอบครัวนั้นจะเป็นอย่างไร ก็จะไม่มีความสุขเหมือนกัน เพราะว่าลูกที่อยู่ในครอบครัวนั้นจะแบ่งออกเป็นสองภาค ภาคหนึ่งเป็นส่วนของพ่อ ภาคหนึ่งเป็นส่วนของแม่ ภาคที่เป็นส่วนของแม่ก็เป็นผู้ที่มีความเชื่อถูกตรงตามหลักธรรมะ แต่ที่เป็นส่วนของพ่อนั้นก็คือการตามใจตัวเองประพฤติอะไรตามใจอยากใจปรารถนา ไม่มีระเบียบไม่มีวินัย ไม่มีการบังคับตัวเอง แล้วเราจะรู้สึกว่าสังคมในครอบครัวนั้นมีปัญหายุ่งยากตลอดเวลา จิตใจของคนเรานั้นโดยปกติ ถ้าจะให้ดีแล้วมันต้องช้าหน่อย แต่จะให้ชั่วแล้วมันง่าย สิ่งใดเป็นเรื่องดีเรื่องงาม เอาอย่างได้ยาก แต่สิ่งใดเป็นเรื่องต่ำทรามเอาอย่างได้ง่าย ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น เพราะสภาพจิตใจมนุษย์ชอบคิดไปในทางต่ำชอบไปในเรื่องตามใจตัวเอง เรื่องการฝึกนิสัยการบังคับตัวเองนั้น เป็นเรื่องของการประพฤติธรรม ส่วนการตามใจตัวเองนั้น ไม่ใช่เรื่องของการประพฤติธรรม เรื่องที่ไม่ใช่การประพฤติธรรมนั้นทำง่าย แต่เรื่องการประพฤติธรรมเป็นเรื่องทำยาก เพราะการประพฤติธรรมต้องมีการบังคับตัวเอง ต้องมีความอดทน ต้องมีความเพียรต้องมีความตั้งใจทำในเรื่องนั้นจริง ๆ จนกว่าจะเอาชนะความคิดฝ่ายต่ำอันเกิดขึ้นรบกวนจิตใจให้ได้ อันนี้ต้องใช้เวลา แต่เรื่องการทำความชั่วนั้น มันไม่ต้องใช้เวลามากมายอะไร พอจิตมันคิดในเรื่องไม่ดีขึ้นก็ไปทำได้ทันที คิดจะไปกินเหล้าก็ไปกินได้ทันที คิดจะไปบ่อนการพนันก็ไปได้ทันที คิดจะประพฤติเหลวไหลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็ไปกระทำได้ทันที โดยไม่มีอะไรที่จะต้องลำบากใจ และในเรื่องฝ่ายชั่วนั้นเมื่อได้ไปกระทำสักครั้ง

หนึ่งแล้ว ย่อมจะเป็นเหตุให้เกิดความฮึกเหิมในทางจิตใจ เพราะความชั่วมันมีรสชาตทำให้เกิดความตื่นเต้น เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน เมื่อไปทำเข้าแล้วก็ไปติดอยู่ในรสชาตความสนุกสนานเพลิดเพลินนั้น ผลที่สุดก็กลายเป็นคนติดในเรื่องนั้นๆ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าคนเราไปติดวัตถุ เช่นติดของมึนเมา ติดการพนัน ติดความสนุกสนานการเที่ยวการเตร่ความเพลิดเพลินด้วยประการต่างๆ แล้วสิ่งที่เราไปติดนั้นมันเป็นเครื่องยั่วยวนชวนใจ ทำให้เราต้องไปหามันบ่อยๆ และเมื่อไปทำบ่อยๆก็ต้องมีการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทอง เงินเดือนที่ตนมีตนได้นั้นมันไม่ค่อยจะพอใช้อยู่แล้ว แต่ว่าเอาไปใช้ในเรื่องสนุกสนานไม่เข้าเรื่อง ก็เกิดเป็นปัญหาเงินทองไม่พอใช้ เมื่อเกิดเป็นปัญหาเงินไม่พอใช้อารมณ์ก็ไม่ดี จิตใจไม่สดชื่นแจ่มใส มองอะไรมันขวางหูขวางตาไปหมด เพราะฉะนั้นเมื่อกลับมาถึงบ้าน ก็หาเรื่องทะเลาะกับแม่บ้าน ทะเลาะกับคนใช้ หาเรื่องทะเลาะกับคนบ้านใกล้เรือนเคียง ไม่มีคนจะทะเลาะด้วยก็หาเรื่องทะเลาะกับแมวกับหมาซึ่งตนเลี้ยงไว้ในบ้าน นี่คืออารมณ์ที่มันเสียไปเสียแล้ว ทำไมจึงได้เสียไปถึงขนาดนั้น ก็เพราะการปล่อยตัวปล่อยใจไปตามสิ่งที่ยั่วยุมากเกินไป จิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ไม่มีอะไรเป็นหลักประจำจิตใจ จึงเกิดความเสียหาย

ทีนี้คนเราที่อยู่ด้วยกันคนหนึ่งประพฤติธรรม อีกคนหนึ่งไม่ประพฤติธรรม คนประพฤติธรรมนั้นแหละมีความทุกข์มากกว่าคนไม่ประพฤติธรรม ทำไมจึงได้มีความทุกข์ มันจริงดังคำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า อยู่ร่วมกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจก็เป็นทุกข์ เช่นเราอยู่ร่วมกับคนที่ไม่พอใจในความประพฤติในความปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เราก็ต้องเป็นทุกข์ และการอยู่ร่วมนั้นเป็นข้อผูกมัดทางจิตใจ เพราะเราเป็นครอบครัวเดียวกัน เรามีลูกเต้าที่จะต้องเลี้ยงดูให้การศึกษาเรียกว่า มีพันธทางใจ เมื่อมีพันธทางใจในรูปดังกล่าว จะทิ้งจะขว้างกันก็ไม่ได้ จึงต้องทนอยู่กันไปด้วยความทุกข์ทรมาน แต่อีกคนหนึ่งที่ไม่ได้ประพฤติธรรมนั้น เขาเฉยๆเขาไม่รู้สึกว่าไม่เป็นทุกข์อะไร คนเราถ้ามีจิตใจในความเป็นมนุษย์แล้วก็ต้องเป็นทุกข์ แต่ถ้าจิตใจเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้ว มันไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อนอะไร คล้ายกับคนเมาเหล้าเขาไม่มีความทุกข์เพราะในขณะที่เขาเมาจัดนั้น เขาไม่มีคุณธรรมแห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในจิตใจ ไม่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่มีความรับผิดชอบในชีวิตในการงานในหน้าที่อะไรทั้งนั้น เขาก็ย่อมจะไม่มีความทุกข์ในขณะนั้น เพราะฉะนั้นพวกที่ชอบกินเหล้าจึงชอบพูดว่า กินเหล้าแล้วมันหายกลุ้มใจที่มันหายกลุ้มนั้นไม่ใช่เพราะอะไร มันไม่มีความเป็นมนุษย์นั่นเอง มนุษย์สำนึกมันหายไปจากจิตใจ ลืมว่าตัวเป็นอะไร เช่นลืมว่าตัวเป็นมนุษย์ ลืมว่าตัวเป็นคนไทย ลืมว่าตัวเป็นพุทธบริษัท ลืมว่าตัวเป็นพ่อ ลืมว่าตัวมีหน้าที่ในการงานอย่างนั้นอย่างนี้ อะไรต่างๆที่มีอยู่ในตัวนั้นมันหายไปหมด ไม่มีความสำนึกในหน้าที่ในอะไรทั้งนั้น เวลานั้นจึงไม่มีความทุกข์ ไม่มีความทุกข์แบบนี้ไม่ใช่เป็นผู้ไม่มีความทุกข์แบบผู้มีปัญญา แต่ไม่มีความทุกข์แบบตอไม้ หรือว่าแบบสัตว์เดรัจฉาน

ที่ขาดความสำนึกในอะไรต่าง ๆ นั่นเอง มันผิดกันกับแบบคนไม่มีความทุกข์แบบมีปัญญา คนที่เขาไม่มีความทุกข์แบบมีปัญญานั้น คือเขามองเห็นอะไรต่างชัดเจนตามสภาพที่เป็นจริง แล้วก็รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร จิตใจเขาไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสิ่งนั้น รู้จักปล่อยรู้จักวาง อันนั้นเป็นเรื่องของคนเป็นสุขทางใจ เพราะปัญญาเข้าไปเกี่ยวข้อง แต่คนเป็นสุขทางใจเพราะความโง่เข้าไปเกี่ยวข้องนั้น ความจริงไม่ควรจะเรียกว่าเป็นความสุขอะไร แต่ควรเรียกว่าเป็นความหลงไหลเพลิดเพลินอยู่ในวัตถุนั้น ๆ จนไม่รู้ว่าตัวเป็นอะไร เรามีคำในภาษาไทยที่เราพูดกันอยู่คำหนึ่งว่า "ลืมตัว" นั่นแหละ สภาพเช่นนั้นแหละเขาเรียกว่าลืมตัว ลืมว่าตัวเป็นอะไร ลืมหมดทุกสิ่งทุกประการ แล้วตัวก็ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ในเรื่องนั้น ๆ เพราะไม่มีหน้าที่ที่จะต้องไปรับผิดชอบ ลืมอะไรไปหมดทุกอย่างแล้ว อันนี้ไม่ใช่เรื่องที่เราต้องการ ความเป็นอยู่ในรูปเช่นนั้นมันเป็นปัญหา สร้างความทุกข์สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนอื่นด้วยประการต่าง ๆ คนเราถ้าคิดถึงหน้าที่ถึงความเป็นอะไร ๆ เสียบ้าง บางทีก็พอจะยับยั้งชั่งใจ ได้เกิดความคิดความนึกขึ้นมาได้บ้าง แต่ว่าไม่มีโอกาสที่แสงสว่างแห่งความรู้สึกผิดชอบชั่วดีจะส่องเข้าไปถึงใจบุคคลนั้น เพราะอะไร เพราะบุคคลประเภทอย่างนั้นไม่เคยเข้าใกล้แสงสว่าง ไม่เคยได้สนทนากับคนที่มีปัญญามีความคิดความอ่าน แต่ว่าได้สนทนาพบปะกับคนประเภทมัวเมาหลงไหลอยู่ในวัตถุนั้น ๆ ทั้งหมดตลอดเวลา จึงไม่มีโอกาสที่จะคิดว่า สิ่งที่เราทำอยู่นี้มันไม่ดี ไม่เหมาะไม่ควร เป็นการทำลายชีวิตทำลายอนาคต ทำลายวงศ์ตระกูลครอบครัว ตลอดจนถึงประเทศชาติให้ย่อยยับลงไป เขาคิดไม่ได้ เพราะไม่มีใครพูดเรื่องอย่างนี้ให้ฟัง พอนั่งล้อมวงกันเข้าก็คุยกันไปสนุกกันไป เฮฮากันไปตามเรื่อง ทำให้เกิดความเพลิดเพลินไป จนไม่ได้นึกว่ากูเป็นอะไร เกิดมาทำไม อยู่เพื่ออะไร นึกไม่ได้ แล้วแสงสว่างมันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร แต่ถ้าหากว่าคนประเภทอย่างนั้นได้มีโอกาสเข้าใกล้บุคคลที่มีความประพฤติดีประพฤติชอบเสียบ้าง ก็จะเป็นเรื่องที่น่าปลื้มอกปลื้มใจเป็นสิ่งที่ดีงามขึ้น

เมื่อก่อนถึงวันเข้าพรรษา มีคนที่บวชเก่าที่วัดนี้มาหาพร้อมด้วยคุณแม่ เมื่อมาหาอาตมาจำไม่ได้ เพราะหน้าตาเมื่อมาบวชนั้นมันอย่างหนึ่ง บวชแล้วสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง คนคนนี้เมาเหลือเกิน เมาอย่างที่เรียกว่าไม่มีใครต้องการแล้ว ผู้บังคับบัญชาก็เตรียมปากกาลงไปแล้วที่จะเซ็นต์ชื่อปลดออกจากหน้าที่การงาน แต่ว่าผู้บังคับบัญชาอีกคนหนึ่งสงสาร ว่าเผ่าพันธุ์เขาก็ดีอยู่ พ่อแม่เขาก็เรียบร้อย ไม่ใช่คนชั่วโดยสันดาน กรรมพันธุ์มันไม่ได้เป็นเช่นนั้น แต่ที่เป็นก็เพราะสมาคมกับสิ่งเลวชั่ว ควรจะให้เขาแก้ตัวสักหน่อย ก็เลยพามาวัดเอามาบวชในพระศาสนา บวชอยู่หนึ่งพรรษา ครั้นพอออกพรรษาแล้วเขาก็ออกไป หายไปไม่ได้มาหาเลยเป็นเวลานาน แม่มาพบก็ถามว่า ลูกชายมาเยี่ยมท่านบ้างหรือเปล่า บอกว่า ไม่เคยมาเลย วันนั้นก็พามาหน้าตาสดใสผมเผ้าเรียบร้อย เลือดฝาดเปล่งปลั่งจำไม่ได้ คือว่ามันเป็นผู้เป็นคนขึ้นมา เรียบ

ร้อยขึ้นจำไม่ได้ ก็เลยถามว่า เราเดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร ยศฐาบันดาศักดิ์มันขึ้นไปถึงไหนแล้ว ก็ยินดีที่ได้เลื่อนยศฐาบันดาศักดิ์ขึ้นไป แล้วก็บอกว่า ผมตั้งแต่สึกออกไปแล้ว เด็ดขาดเลยไม่ได้ไปดื่มน้ำเมาอะไรกับเพื่อนเลย เพื่อนเขาถามเหมือนกันว่า เองไปบวชที่วัดชลประทานฯมา ท่านสอนอย่างไรจึงเลิกได้เด็ดขาด บอกว่า ท่านพูดบ่อยๆ เตือนบ่อยๆ เราก็รู้สึกว่ามันละอายขึ้นในใจ แล้วเมื่อสึกออกไปแล้วก็ไปนอนฝัน ฝันว่าท่านมาหาในเวลากลางคืน แล้วก็บอกว่า เธออย่าเที่ยวไปดื่มของเมาเข้าอีกนะ ถ้าไปดื่มเข้าอีกแล้วมันเป็นลูกหมาไม่ใช่ลูกคนแล้ว ว่าอย่างนั้น ฝันไปถึงขนาดอย่างนั้น บอกว่า แหมฝันอย่างนี้แล้วดื่มไม่ลงแล้ว เลยเป็นคนเรียบร้อยขึ้นมาได้ นี่ก็เพราะว่าได้คบหาสมาคมกับสิ่งดีสิ่งงามขึ้น จึงได้ปล่อยชีวิตจิตใจไปในรูปอย่างนั้น เพราะฉะนั้นการที่บิดามารดาเคี่ยวเข็ญเอาลูกชายเข้ามาอบรมบ่มนิสัยในพระศาสนานั้น ก็เพื่อเรื่องอย่างนี้ เพื่อจะให้พบแสงสว่างของชีวิต จะคิดเปลี่ยนแปลงชีวิตจิตใจเข้าหาทางถูกทางชอบต่อไป เมื่อพูดถึงเรื่องอย่างนี้อยากจะพูดกล่าวเตือนญาติโยมทั้งหลายว่า เป็นเรื่องจะต้องรีบร้อนเสียแล้ว ชักช้าอยู่ไม่ได้เสียแล้ว คือเป็นเรื่องที่เราจะต้องรีบจัดรีบทำให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ ทำไมจึงได้กล่าวออกมาอย่างนี้ เพราะว่าสังคมในบ้านเมืองของเราในเวลานี้ มันมีปัญหามีความวุ่นวายเกิดขึ้นความวุ่นวายทั้งหลายแหล่เหล่านั้นเกิดจากสภาพความตกต่ำทางจิตใจ ไม่ได้เกิดมาจากเรื่องอะไรอื่น เกิดจากความตกต่ำทางจิตใจ เพราะจิตใจคนห่างจากธรรมะ ห่างสิ่งดีสิ่งงาม ก็เลยไปอยู่กับสิ่งชั่วสิ่งทราม อันจะก่อให้เกิดปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนในกาลต่อไปข้างหน้า ถ้าเรามีความรักในประเทศชาติ มีความเคารพต่อพระศาสนา มีความรักในระบอบการปกครองที่เราเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งเรียกว่าระบอบประชาธิปไตย อาตมามองเห็นว่าไม่มีอะไรที่จะช่วยให้เราเป็นตัวเองอยู่ได้ในสภาพอย่างนี้ ถ้าเราไม่หันหน้าเข้าหาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพราะสิ่งทั้งสามประการนี้แหละจะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้ความสุขความสงบแก่พวกเราได้ การที่เราจะเข้าหาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั้น ก็อยากจะทำความเข้าใจเป็นพื้นฐานอีกสักนิดหนึ่งว่า เอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งนั้น เราไม่ได้เอาเป็นที่พึ่งในฐานเป็นของขลัง ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์มีเดช ที่จะช่วยป้องกันตัวเราให้พ้นจากภัยอันตราย ไม่ใช่อย่างนั้นเวลานี้มีการส่งเสริมกันในเรื่องความขลังมากในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์กันมาก นึกว่าสิ่งเหล่านี้จะช่วยชาติช่วยบ้านเมืองได้ อาตมาจะขอคัดค้านอยู่คนเดียวว่า มันจะไปไม่รอดถ้าเราเอาแต่เรื่องความขลัง เรื่องความศักดิ์สิทธิ์มาเผยแพร่แก่ประชาชนมาส่งเสริมให้ประชาชนหลงไหลมัวเมาในความขลังความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัยแล้วจะไปไม่รอด ที่จะไปรอดนั้นเราจะต้องทำอย่างไร อย่างเดียวเท่านั้นที่จะช่วยได้ คือเราต้องศึกษาธรรมะให้เข้าใจ เราจะต้องปฏิบัติตามธรรมะที่เราได้เข้าใจแล้ว อันนี้แหละจะช่วยได้ พระพุทธศาสนาจะศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ตรงนี้ อยู่ตรงที่เราทุกคนชวนกันปฏิบัติธรรม ถ้าเราไม่มีการปฏิบัติธรรมแล้ว ให้เสกพระขายกันทั่วบ้านทั่วเมืองก็จะช่วยไม่ได้ เพราะ

คนไม่ประพฤติธรรมแล้วจะช่วยได้อย่างไร เอาแต่เรื่องความขลัง เอาแต่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์มาช่วยช่วยไม่ได้ แต่ว่าเราต้องช่วยกันศึกษาช่วยกันปฏิบัติธรรมะให้ซาบซึ้งจริง ๆ ให้เราได้เห็นประโยชน์ของธรรมะว่าเมื่อเราปฏิบัติแล้ว เรามีความสุขจริง ๆ มีความสงบใจจริง ๆ ปัญหาในครอบครัวหายไป ปัญหาในหน้าที่การงานหายไป เพราะเราได้ช่วยกันประพฤติธรรม อันนี้เท่านั้นแหละจะช่วยได้ เราจึงต้องช่วยกันส่งเสริมในเรื่องนี้ ส่งเสริมในเรื่องการศึกษาธรรมะให้แพร่หลาย ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมะให้แพร่หลาย และส่งเสริมให้ทุกคนหันหน้าเข้าหาการศึกษา ให้หันหน้าเข้าหาการปฏิบัติมากขึ้น กิจที่เราควรจะทำในเวลานี้ จะเริ่มต้นที่ไหน อาตมาอยากจะบอกว่า ต้องเริ่มต้นที่ตัวเราทุกคน ในฐานะที่เราเกิดมาเป็นคนไทย ในฐานะที่เราปฏิญาณตนว่าเป็นพุทธมามกะ คือรับเอาพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง รับเอาพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง เราก็ต้องหันมาสำรวจตรวจสอบตัวเราเอง ว่าเรานี้ที่เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท หรือว่าเป็นพุทธมามกะ เราเป็นกันในรูปไหน เรามีจิตใจเข้าถึงพระพุทธเจ้าขนาดไหน มีจิตใจเข้าถึงธรรมะเท่าใด เราได้ทำตนให้อยู่ใกล้พระพุทธเจ้าที่ถูกที่ต้องขนาดไหน หรือว่าเราเข้าใกล้พระพุทธเจ้าในรูปใด ด้วยวิธีใด เป็นเรื่องที่จะต้องตรวจสอบที่ตัวเราเอง เพื่อให้รู้จักตัวเอง ให้เข้าใจตัวเองว่า เราเรียกตัวเองว่าเป็นชาวพุทธเป็นกันด้วยวิธีใด เป็นถูกต้องหรือเปล่า เพื่อจะได้แก้ไขตนเองต่อไป

ขออภัยที่จะพูดว่า มีอยู่ไม่ใช่น้อยที่เราเป็นพุทธบริษัทแต่เพียงชื่อ แต่ไม่รู้จักความหมายของสิ่งเหล่านี้ถูกต้อง ที่ไม่รู้จักความหมายถูกต้องนั้นจะไปโทษญาติโยมก็ไม่ได้ แต่โทษว่าพระสงฆ์องค์เจ้าเราไม่ค่อยจะได้อธิบายสิ่งที่เป็นความถูกต้องให้ญาติโยมได้รู้ได้ความเข้าใจ ไม่สอนสิ่งที่เป็นเนื้อแท้ของพระศาสนา อันควรจะนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ไม่สอนพระพุทธศาสนาที่เป็นหลัก จะนำมาปฏิบัติเพื่อสร้างตนสร้างชาติ สร้างบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ชอบ เราไม่ค่อยจะได้สอนกันในเรื่องอย่างนี้ แม้ว่าจะมีการเทศน์การสอนอยู่ทั่ว ๆ ไปแต่เมื่อฟังดูแล้วไม่ค่อยจะได้กล่าวย้ำกล่าวแนะถึงวิธีการที่เราทั้งหลายจะปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะถูกตรงตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ควรจะปฏิบัติตนอย่างไร เพื่อให้ถูกตรงตามเหตุการณ์ทั้งหลายที่เป็นอยู่ในยุคปัจจุบัน เช่นในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ เราควรปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเอาตัวรอดปลอดภัย ไม่ได้กล่าวย้ำกล่าวเตือนในเรื่องที่ถูกต้อง แล้วอีกประการหนึ่งที่เป็นความบกพร่องทั่ว ๆ ไป คือไม่แก้ไขความบกพร่องของญาติโยมพุทธบริษัทที่มีอยู่ไม่ใช่น้อยในเรื่องความเชื่อ ในเรื่องความคิดเห็น ในเรื่องการปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ญาติโยมก็เลยไม่รู้ไม่เข้าใจ ว่าตัวเรานั้นนับถือถูกหรือเปล่า หรือนับถือพระพุทธศาสนาผิดทาง มีความเชื่อตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือว่าเชื่อไม่ถูกไม่ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า อันนี้แหละที่ทำให้เกิดปัญหาวุ่นวายกันอยู่ไม่ใช่น้อยเหมือนกัน

แล้วอีกประการหนึ่งพระสงฆ์องค์เจ้าเราก็มีไม่ใช่น้อย ที่ไม่พยายามจะชักจูงญาติโยมเข้าหาทางสว่างของชีวิต ไม่พยายามที่ทำให้ญาติโยมเข้าใจถูกตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ว่าเป็นพวกตามใจญาติโยม ญาติโยมต้องการอะไร ให้ทำอะไรก็ทำไปตามความต้องการโดยไม่ได้คำนึงว่าการกระทำนั้นจะทำให้โยมสว่างขึ้นด้วยปัญญา หรือจะทำโยมให้โง่เขลางมงายลงไปในเรื่องอะไรต่าง ๆ ไม่ได้คิดคำนึงถึงข้อนี้ เพราะตัวผู้กระทำนั้นก็บกพร่องในเรื่องความรู้ความเข้าใจในเรื่องคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่เหมือนกัน คือไม่เข้าใจชัดในคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าสอนเรื่องอะไร ให้ทำอย่างไร ให้มีความเชื่อในรูปใด ให้มีความคิดเห็นในเรื่องใด ไม่เข้าใจในเรื่องอย่างนี้ถูกต้อง ที่ไม่เข้าใจถูกต้องก็เพราะว่า ไม่สนใจศึกษาไม่เข้าใกล้ผู้รู้ แต่ว่าไปมัวเมาอยู่ในด้านวัตถุอันตนจะพึงมีพึงได้จากการกระทำที่ผิดจากการกระทำของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ได้มาซึ่งลาภสักการะ แล้วก็เอาไปทำอะไร ๆ กันตามเรื่อง อันนี้เป็นเรื่องที่เรียกว่าทำลายตัวเอง ทำลายพระพุทธศาสนาโดยไม่รู้ตัว เราทำลายสิ่งที่เรารักเราเคารพอยู่โดยไม่รู้ตัว ไม่รู้ตัวว่าเราทำลายสิ่งที่เรารักเราเคารพ คือพระพุทธศาสนา อันนี้แหละเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมทางจิตใจอยู่ในสมัยนี้ อาตมานั่งคิดนั่งนึกอยู่ตลอดเวลาว่า ไม่ได้การแล้ว ถ้าเราจะปล่อยกันไปอย่างนี้เรื่อยไปบ้านเมืองจะตกต่ำลงไปทุกวันเวลา จึงควรจะได้เร่งเร้าศรัทธาในทางที่ถูก การปฏิบัติในทางที่ถูก ความเข้าใจในทางที่ถูกที่ชอบให้แก่ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย ให้ญาติโยมทั้งหลายได้รู้ว่า อะไรเป็นเนื้อแท้อะไรไม่ใช่ การปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเราที่เป็นอยู่นี้ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนามีสภาพอย่างไร อันนี้เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจกันให้ถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง แล้วต่อไปก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง ส่วนผลอันจะเกิดขึ้นนั้นไม่ต้องไปคิดล่ะ เพราะเมื่อเราศึกษาถูกต้องปฏิบัติถูกต้อง ผลที่เกิดขึ้นก็ต้องเป็นเรื่องที่ถูกต้องเป็นธรรมดา เรื่องที่จะเริ่มต้นก็คือการให้การศึกษาที่ถูกทางแก่ผู้ที่เข้ามาหาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเด็ก ๆ เยาวชนทั้งชายหญิง

เวลานี้อาจารย์โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย ได้นำเด็กนักเรียนมาทุกวันอาทิตย์ ญาติโยมก็คงจะเห็นที่เดินเป็นกลุ่ม ๆ เด็กเหล่านี้มาถึงในตอนเช้า เข้าไปนั่งสงบจิตที่ศาลาข้างใน ฝึกอบรมกรรมฐาน ฝึกสมาธิ เพื่อให้เด็กได้รู้จักบังคับตัวเอง ได้มีการทำจิตใจให้สงบ เพื่อจะได้เอาไปใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาเล่าเรียนต่อไป ครั้นไปทำอยู่ครึ่งชั่วโมงแล้ว ก็ออกมา แต่สถานที่ที่โรงเรียนนี้มันไม่พอจะให้เด็กนักเรียนเข้ามานั่ง ก็เลยนั่งตามร่มไม้ทั้งหลายเป็นกลุ่มกันอยู่ อาจารย์ก็คอยควบคุมอยู่ เพื่อให้เด็กเหล่านั้นเข้ามาศึกษา เราก็ต้องให้การศึกษาอันถูกต้องแก่เด็ก ๆ เหล่านั้น ให้ความเชื่อความเข้าใจญาตรงตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทันสมัยทันเหตุการณ์ ไม่ใช่ศาสนาที่ล้าหลัง ไม่มีเรื่องงมงาย ไม่มีเรื่องไร้สาระ ไม่มีเรื่อง

หลอกคนให้เชื่อ แต่ว่าเป็นเรื่องสัจจะเป็นเรื่องความจริงทั้งนั้น เราก็ควรจะพูดเรื่องที่จริงที่แท้ที่พระพุทธเจ้าสอนไว้เป็นหลักในพระไตรปิฎกให้เด็กๆ เหล่านั้นเกิดความรู้ความเข้าใจ

ทีนี้มันเกิดข้อขัดแย้งขึ้นเหมือนกัน คือเด็กรับความรู้อย่างหนึ่ง พ่อแม่มีพื้นฐานอีกอย่างหนึ่ง ทีนี้ลูกกับพ่อแม่ไม่ถูกกันขึ้น เช่นว่าลูกมาบวชที่วัดชลประทานฯ ได้รับความรู้ความเข้าใจตามแบบที่อาตมาสั่งสอนอบรม เขาก็มีความเข้าใจถูก ศรัทธาถูกต้อง มีทิฏฐิถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ว่าพ่อแม่ซึ่งอยู่บ้านยังไม่เข้าใจ ไม่ถูกตรงตามหลักที่ลูกเข้าใจ เลยไปขัดคอกันขึ้นอีก หาว่าไปบวชวัดชลประทานฯ ถูกท่านเจ้าคุณปัญญาแกล้างสมอง อะไรๆ ก็ไม่ถือไปเสียหมดแล้ว ของเก่าของแก่คนโบราณเขาถือกลับไม่ถือ ไปว่าเสียอย่างนั้นอีก ความจริงของเก่าแก่ที่ถืออยู่นั้นไม่ได้เก่าแก่อะไร เป็นของที่เรียกว่ากลางเก่ากลางใหม่ ของเก่าแก่มันต้องเป็นของพระพุทธเจ้า ซึ่งเก่าที่สุดถึงสองพันห้าร้อยกว่าปี อันนี้แหละเก่าแก่แท้ แล้วเก่าแก่แท้ๆ ของพระพุทธเจ้านั้นท่านสอนอะไร สอนเราให้ศึกษา ให้ศึกษาในเรื่องสามอย่าง ให้ศึกษาให้เข้าใจในเรื่องระเบียบวินัยของชีวิต ซึ่งเรียกว่า ศีลสิกขา สอนให้ศึกษาในเรื่องจิตตสิกขา หมายความว่าให้รู้จักควบคุมความนึกความคิดของตนเอง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ชอบ ที่จะก่อให้เกิดความสุขความเจริญความสงบในชีวิตประจำวัน แล้วก็สอนให้มีปัญญาในทางที่ถูก ให้รู้จักธรรมชาติของชีวิต ให้รู้จักสิ่งที่เกิดขึ้น รู้จักเหตุของมัน แล้วให้รู้จักว่าสิ่งนั้นเป็นคุณเป็นโทษอย่างไร เมื่อเกิดขึ้นแล้วมันให้อะไรแก่เรา เราควรจะแก้ไขสิ่งนั้นโดยวิธีใด อันนี้เป็นการศึกษาที่ถูกต้อง เป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนา แต่ว่ามารดาบิดาไม่ได้ศึกษาในเรื่องอย่างนี้ ไปนับถือตามประเพณีไปทำตามประเพณี พอจะบวชลูกก็มาถามว่าบวชวันไหนดี นี่มันไม่ใช่เรื่องพระพุทธศาสนา บวชวันไหนก็ได้ถ้าอุปัชฌาย์อยู่ก็บวชได้ทั้งนั้น พอจะสึกก็ถามว่าวันไหนดีอีก ท่านช่วยดูฤกษ์ดูยามให้หน่อยสึกวันไหนดี ลูกชายฉันจะได้เจริญก้าวหน้าต่อไป สอนไว้พอแล้ว สอนไว้สามเดือนพอแล้วสำหรับที่ลูกชายของโยมจะเอาไปใช้สำหรับชีวิตประจำวัน ผู้ใดเข้ามาบวชแล้วรับฟังคำสอนตลอดสามเดือน ที่สอนทุกวันๆ แล้วเอาไปใช้ รับรองว่าไม่ตกต่ำ ไม่เสียหาย ไม่มีอะไรที่จะทำให้เสียผู้เสียคนเป็นอันขาด เพราะได้สอนให้เข้าใจแล้วว่าอะไรเป็นอะไร เขารู้เขาเข้าใจ แต่ว่าพ่อแม่ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจ ไม่เชื่อตามคนเฒ่าคนแก่ที่ไปหลงผิดมา แม้ไปเชื่อพระสงฆ์องค์เจ้าที่ไม่เข้าใจพระพุทธศาสนา ไม่ได้สอนคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ว่าไปทำเรื่องไสยศาสตร์เสียบ้าง เรื่องนอกลู่นอกทางไป ศาสตร์อะไรต่ออะไรก็ไม่รู้ซึ่งเราได้ยินเขาประกาศทางโทรทัศน์ ได้ทำพิธีปลุกเสกตามแบบไสยศาสตร์ตามแบบพรหมศาสตร์ ไม่ใช่เรื่องพุทธศาสนาทั้งนั้น ที่ทำมาทั้งหมดนั้นไม่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา แต่ไปจูงคนให้เชื่อในเรื่องอย่างนั้น อันนี้แหละทำให้ขัดกันขึ้นระหว่างมารดาบิดา จึงใคร่ขอทำความเข้าใจกับญาติโยมว่า สิ่งใดที่ลูกของท่านได้รับได้เรียนได้รู้ไปจากสำนักวัดชลประทานฯ นั้น ขอให้รู้ว่านั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็น

เนื้อแท้ที่ท่านปัญญาเอามาสอนให้ลูกของท่านเข้าใจ แล้วโยมก็ต้องรับฟังลูกเขาพูดในเรื่องนั้น อย่าไปยึดถือของเก่าที่ไม่เข้าเรื่อง อันมีอยู่ในส่วนอื่นของสังคมที่เราทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป ถ้าเราปรับความเข้าใจกันได้อย่างนี้แล้ว เรื่องอะไร ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นเริ่มต้นต้องมองดูตัวเอง แล้วก็ปรับความคิดความเชื่อ การกระทำของเราให้เข้าแนวพระพุทธศาสนา เช่นในฐานะที่เราเป็นอุบาสกอุบาสิกา เราก็ควรจะปรับแนวของเราว่าเราเป็นอุบาสกอุบาสิกาอย่างไร ที่เรียกว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกาอย่าเข้าใจเขว อย่านึกว่าคนไปวัดเป็นอุบาสก หรือว่าผู้หญิงไปวัดเรียกอุบาสิกา ไม่ใช่ ญาติโยมหญิงชายทุกที่ไม่ได้บวชเป็นภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา แต่อยู่บ้าน เรียกว่าเป็นอุบาสก เป็นอุบาสิกาทั้งนั้น เพราะอุบาสกอุบาสิกาเป็นผู้รับนับถือพระพุทธศาสนา ใครเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นผู้ชาย ก็เรียกว่าเป็นอุบาสก ผู้หญิงก็เรียกว่าอุบาสิกา อุบาสกอุบาสิกาแปลว่า ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระพุทธเจ้า อยู่ใกล้ด้วยความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจ อยู่ใกล้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ด้วยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ถ้าเป็นผู้ประพฤติผิดจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่เรียกว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกา เพราะเป็นผู้อยู่ไกลออกไปจากพระพุทธเจ้า ห่างพระพุทธเจ้าออกไปอยู่กับอะไรก็ไม่รู้ อย่างนั้นเขาเรียกว่าอยู่ห่างไกลจากพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นให้เราทุกคนที่เป็นพุทธบริษัท ผู้นั่งแวดล้อมพระพุทธเจ้าได้นามว่าอุบาสกอุบาสิกา ต้องนึกไว้เสมอ ต้องถามตนเองไว้เสมอว่า ความประพฤติการกระทำ ความคิดความเห็นของเราเฉียดใกล้พระพุทธเจ้าเข้าไปหรือเปล่า ต้องถามตัวเองไว้บ่อย ๆ ถ้าเรามีการพูดการคิดการกระทำเฉียดใกล้คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือว่าแนบสนิทอยู่กับพระธรรมคำสอนแล้ว ก็เรียกว่าเราเป็นอุบาสกอุบาสิกาอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพราะฉะนั้นเมื่อเราเป็นอย่างนี้ เราจึงควรจะได้สำรวจตัวเองว่า เราเป็นผู้ใกล้ขนาดไหน แล้วพยายามทำตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ ถ้ารู้สึกตัวว่าเรายังอยู่ห่างไกลในแง่ต่าง ๆ เราก็ควรจะปรับปรุงตัวเอง ทุกคนช่วยกันปรับปรุง หัวหน้าครอบครัวปรับปรุงตัวเองก่อน แล้วเด็ก ๆ ก็จะได้ปรับปรุงตามต่อไป ในครอบครัวหนึ่ง ๆ นั้นสำคัญที่หัวหน้า สำคัญที่คุณพ่อคุณแม่นั่นแหละ ถ้าคุณพ่อคุณแม่ประพฤติธรรม ลูกเต้าในครอบครัวก็จะต้องประพฤติธรรมตามพ่อแม่ และผู้ที่ประพฤติธรรมในครอบครัวนั้น ต้องชักชวนแนะนำพร่ำจูงให้ลูก ๆ หลาน ๆ ผู้เกิดมาในครอบครัวได้เข้าหาธรรมะ ให้เขาได้รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เช่นเด็กน้อย ๆ ของเราเราต้องสอนเขา อย่านึกว่าครูเขาสอนที่โรงเรียนแล้ว วิชาสังคมศึกษา วิชาศีลธรรมครูสอนที่โรงเรียนแล้ว ขอโทษเถอะที่สอนที่โรงเรียนไม่เท่าใดหรอก สู้สอนในครอบครัวไม่ได้ เพราะการสอนในโรงเรียนนั้นไม่ได้กล่าวย้ำกล่าวเตือนมากนัก เพราะครูแกมีเวลาน้อย ต้องสอนหลายวิชา แต่เราพ่อแม่มานั่งคุยกันในวงอาหาร นั่งคุยกันเวลาเย็น เวลาว่าง ๆ เราควรจะคุยในเรื่องที่เรียกว่ายกระดับจิตใจของลูกเราให้สูงขึ้นไปทุกวันเวลา ให้ลูกเราได้อยู่ห่างไกลจากสิ่งชั่วสิ่งร้ายอัน

มีอยู่มากในสังคม ให้เขาได้เข้าใจว่าอะไรมันดีอะไรมันชั่ว อะไรเป็นความเสื่อม อะไรเป็นความเจริญในสังคมที่เป็นอยู่นี้ เด็กไม่มีปัญญาที่จะวินิจฉัย เขาเห็นอะไรเขาวินิจฉัยไม่ถูกว่าอะไรถูกอะไรผิด มันดีหรือชั่ว มันจะเสื่อมหรือว่ามันจะเจริญ ไม่เข้าใจ แต่เด็กนั้นชอบเอาอย่างผู้ใหญ่ เห็นผู้ใหญ่ทำอะไรก็ชอบเอาอย่าง มนุษย์เราเรียกว่ามีการเลียนแบบมันดีนักหนา เอาอย่างกันเหลือเกินเลียนแบบกัน เราจึงต้องคอยอธิบายคอยแนะนำว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งควรเอาอย่าง สิ่งนั้นไม่ควรเอาอย่าง สิ่งนั้นไม่ดีสิ่งนั้นดี สิ่งนั้นเป็นไปเพื่อความสร้างสรรค์ สิ่งนั้นเป็นไปเพื่อการทำลายคอยพูดคอยแนะคอยเตือนอยู่ทุกเวลานาที ให้เด็กของเราเกิดความรู้ความเข้าใจ หน้าที่สำคัญของพ่อแม่ไม่ใช่เพียงเลี้ยงลูกให้โตแต่เพียงร่างกาย แต่ว่าต้องเลี้ยงลูกให้เติบโตในทางจิตทางวิญญาณ อาหารทางจิตทางวิญญาณของเด็กก็คือหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา พ่อแม่ต้องเอาไปป้อนเข้าไปทุกวันเวลา ให้จิตใจของเขาเจริญเติบโตด้วยอาหารใจไว้ตลอดไป ถ้าเด็กของเราเจริญด้วยอาหารใจอย่างถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา จิตใจเขาไม่มีช่องว่างที่จะไปรับสิ่งอื่นเข้ามา เพราะเราได้เพาะความนิยมชมชอบไว้ในเรื่องนี้มากพอแล้ว อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ

ศาสนิกในศาสนาอื่นเขาทำมากกว่าเรา เช่นว่าพวกอิสลาม พูดแล้วน่าชมเชยเขา เขากวดขันมาก เขากวดขันในครอบครัวคอยควบคุมเด็กของเขาให้มีความเชื่อตามหลักศาสนา ให้มีการปฏิบัติตามหลักศาสนา เราจึงเห็นว่าพี่น้องอิสลามยึดมั่นในศาสนาของเขาเหลือเกิน ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรแม้แต่น้อย นี่เพราะว่าในครอบครัวเขาพยายามกวดขัน พยายามแนะแนวทางตามทัศนในพระคัมภีร์ของเขาให้เด็กเข้าใจ ของเรามีดีอยู่ไม่ใช่น้อย แต่ว่าเราไม่ได้ทำกันทั่วถึงจึงอยากจะขอแนะนำว่าบัดนี้ถึงเวลาแล้ว ที่เราทั้งหลายจะต้องเอาธรรมะของพระพุทธเจ้ามาเป็นดวงประทีปมาจุดไว้ในครอบครัวของเรา ให้เป็นแสงสว่างประจำครอบครัวให้ลูกเล็กเด็กน้อยมองเห็นพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เห็นพระธรรมเป็นที่พึ่ง เห็นพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง อย่าให้ไปเห็นบุคคลอื่นเป็นที่พึ่งขึ้นมา ซึ่งจะเป็นเรื่องก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชาติแก่บ้านเมือง แก่วัฒนธรรมประเพณีสิ่งดีสิ่งงาม อันมีมาในชาติบ้านเมืองมาเป็นเวลาพันปีแล้ว มันจะเสียหายไปเพราะเขาไม่มีหลักทางใจ เราจึงต้องรีบให้หลักแก่เขาตั้งแต่ตัวน้อย ๆ และการสอนนั้นเพียงแต่สอนด้วยปากไม่พอต้องทำให้ดูเป็นตัวอย่างด้วย เพราะฉะนั้นครอบครัวของพุทธบริษัทต้องเป็นครอบครัวที่อยู่ในระเบียบในวินัย มีการเป็นอยู่อย่างมัธยัสถ์ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่ฟุ่มเฟือยไม่สนุกสนานในทางเหลวไหล ไม่มีสิ่งชั่วสิ่งร้ายเข้าไปปะปนอยู่ในครอบครัว ให้เราเป็นครอบครัวแห่งชาวพุทธจริง ๆ ครอบครัวชาวพุทธต้องเป็นครอบครัวที่มัธยัสถ์ รู้จักการจับจ่ายใช้สอยเท่าที่จำเป็น อะไรที่ไม่จำเป็นก็ไม่กินไม่ใช้ ให้เด็กรู้จักชีวิตของมัธยัสถ์ไปแต่ตัวน้อย ๆ ให้รู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ ให้ขยันขันแข็งในการประกอบกิจการงาน ให้รู้จักหน้าที่ ให้เคารพพ่อแม่ ให้มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้มัน

ตั้งฐานขึ้นในครอบครัวทั้งนั้น เราจะไปตั้งฐานที่อื่นไม่ได้ ตั้งในโรงเรียนก็ไม่ได้ ในชาติในบ้านเมืองก็ไม่ได้ ต้องตั้งฐานในครอบครัว ทุกครอบครัวต้องรับผิดชอบ ในการที่จะอบรมลูกเราให้มีความเป็นไท ให้มีความเป็นพุทธบริษัท ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเราได้ช่วยกันในรูปอย่างนี้ เมื่อเด็กนั้นเติบโตขึ้นก็จะไม่ไหลไปสู่ความชั่วความร้าย ซึ่งมีอยู่มากเหลือเกินในบ้านเมืองของเรา อันนั้นเป็นสิ่งที่ทางบ้านเมืองเขาจะได้จัดการกันต่อไป ต้องปรับปรุงต้องแก้ไขให้เมืองไทยเป็นเมืองพุทธบริษัท เมืองพุทธบริษัทต้องเป็นเมืองที่สงบ เป็นเมืองที่มีระเบียบวินัย เป็นเมืองที่รู้จักมัธยัสถ์ในการจับจ่ายใช้สอย ไม่สุรุ่ยสุร่ายไม่ฟุ่มเฟือยในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ จะจัดจะทำอะไรขึ้นก็ต้องนึกถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นพื้นฐานทางจิตใจ อันนี้แหละจะช่วยให้เราอยู่รอดปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง

โดยเฉพาะเยาวชนหนุ่ม ๆ น้อย ๆ ซึ่งจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ต่อไปในกาลข้างหน้า ก็ใคร่ขอเตือนว่า หนูทั้งหลายต้องนึกถึงชาติ นึกถึงบ้านเมือง นึกถึงความงามความดีของพระพุทธศาสนาที่ปู่ตาย่ายายของเราได้รับมาตั้งแต่โบราณสืบทอดมาจนถึงบัดนี้ ถ้าไม่มีอะไรดีจริง ๆ แล้วคงจะอยู่ไม่ได้ เราจึงควรจะหันเข้ามาศึกษาว่าอะไรดี มีอะไรเป็นประโยชน์ที่เราควรจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างตัวสร้างครอบครัว สร้างชาติบ้านเมืองของเราตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า อาตมาอยากจะกล่าวยืนยันให้หนักแน่นว่า "เพียงแต่เราปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ชาติจะอยู่รอด เศรษฐกิจจะดีขึ้น อะไร ๆ ก็จะเรียบร้อย" เวลานี้มันยังบกพร่องที่เราไม่ได้ปฏิบัติกันอย่างแท้จริง เรานับถือพระพุทธศาสนาแต่ไม่เข้าถึงธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง จึงเป็นอยู่กันดังสภาพที่เป็น ๆ กันอยู่ในบัดนี้ บัดนี้มันถึงเวลาแล้วที่เราทั้งหลายจะต้องนั่งลงพิจารณา แล้วช่วยกันเปลี่ยนแปลงจิตใจเปลี่ยนแปลงความคิดความเห็น ตลอดจนถึงการกระทำ เพื่อให้เข้าใกล้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มากยิ่งขึ้น อันจะช่วยให้เราทั้งหลายมีความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางกายทางใจ ทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านความสุขความสงบในชีวิตประจำวัน ดังที่ได้แสดงมา เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจแก่ญาติโยมทั้งหลายในวันนี้ ก็พอสมควรแก่เวลาจึงขอยุติไว้แต่เพียงนี้.

ครั้งที่ 5 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาที่จะได้ฟังปาฐกถาธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ในวันอาทิตย์พวกเราหยุดงานหยุดการ พักผ่อนทางบ้าน อยู่กับบ้านเฉย ๆ ไม่ได้กำไรในทางจิตทางวิญญาณ ก็เลยชวนกันมาวัดเพื่อศึกษาข้อธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทางพระศาสนา จะได้นำไปเป็นดวงประทีปนำทางชีวิตต่อไป ออกมาที่วัดชลประทานอากาศปลอดโปร่งแจ่มใส ไม่มีสิ่งขุ่นมัวเศร้าหมองรบกวนประสาท ก็ทำให้จิตใจสบาย แล้วได้มาฟังรสธรรมะที่พระท่านแสดง ก็ได้ประโยชน์มากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งฤดูนี้เป็นฤดูกาลเข้าพรรษา ตามปกติในฤดูเข้าพรรษาเป็นฤดูพิเศษ ที่เราควรจะได้กระทำอะไรให้จริงจังเป็นพิเศษในเรื่องการละ ในเรื่องการเจริญ จึงได้มีญาติโยมมาฟังปาฐกถามากขึ้นกว่าปกติ ความจริงนั้นจะเป็นในพรรษานอกพรรษานั้นเท่ากัน เพราะกิเลสที่จะรบกวนจิตใจมันไม่เลือกเวลา ในพรรษานอกพรรษาอาจเกิดได้ทั้งนั้น เราจึงควรจะได้ศึกษาปฏิบัติธรรมะตลอดฤดูกาล ไม่ว่าในหรือนอกพรรษา ให้ถือว่าเป็นหน้าที่อันเราจะต้องปฏิบัติทุกวันเวลา เป็นการช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น และเป็นการช่วยให้เกิดความสุขสบายในชีวิตประจำวัน

สิ่งทั้งหลายในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ ญาติโยมก็ทราบกันอยู่ดีว่ามีปัญหา มีความวุ่นวายด้วยประการต่าง ๆ ทำให้เราอกสั่นขวัญแขวนไปตาม ๆ กัน สิ่งที่จะช่วยให้เกิดความเบาใจโปร่งใจ ไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่าการศึกษาปฏิบัติธรรมะ ธรรมะนี่แหละจะช่วยได้ ทำให้เรามีความมั่นใจมีความสุขสงบตามสมควรแก่การปฏิบัติ จึงขอให้ญาติโยมทั้งหลายได้สนใจให้มากขึ้นเป็นพิเศษในเหตุการณ์ที่มีความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในโลกในปัจจุบันนี้ อีกประการหนึ่งในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทควรจะได้กระทำตนอย่างไร เพื่อเอาชนะสิ่งที่เราไม่ปรารถนา อันมีอยู่ในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ ในวันอาทิตย์ก่อนก็ได้พูดเกริ่น ๆ ไว้บ้างเล็กน้อย เพื่อให้ญาติโยมได้คิดในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันที่เราจะต้องต่อสู้กับสิ่งที่เราไม่ปรารถนา สิ่งที่จะมาทำลายชีวิตจิตใจวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของเรา ทำลายอิสระภาพเสรีภาพทางด้านจิตใจ อันเป็นสิ่งที่เราหวงแหนรักษาไว้ เพราะชนชาติไทย

เรานั้นมีความคิดสมชื่อ คนไทยนั้นรักอิสระเสรี ไม่อยากอยู่ใต้บังคับบัญชาของใคร ๆ แล้วเราก็รักษามาได้ตั้งแต่สร้างชาติบ้านเมือง มาจนกระทั่งถึงบัดนี้ เป็นเวลานานเกือบจะพันปีแล้ว มาในสมัยนี้เหตุการณ์รอบ ๆ โลกมันเป็นเหตุการณ์ที่วุ่นวายพอใช้ เพราะบุคคลบางประเภทไม่นับถือศาสนา ไม่ถือธรรมะเป็นหลักเป็นเกณฑ์ ชอบทำอะไรตามอารมณ์ตามใจอยาก ปล่อยไปตามอำนาจของความมักใหญ่ใฝ่สูง อยากจะเป็นผู้ครองโลกอยากจะเป็นใหญ่ในโลก โดยไม่คำนึงว่าการกระทำเช่นนั้น จะก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนแก่ใคร คนเราถ้าอยากจะเป็นใหญ่นั้นมันไม่ยากอะไร ในทางพระพุทธศาสนาก็สอนในเรื่องความยิ่งใหญ่เหนือโลกเหมือนกัน ใครอยากจะเป็นใหญ่เหนือโลกให้ปฏิบัติตามธรรมะ เมื่อปฏิบัติตามธรรมะจิตใจก็จะสูงขึ้นปราณีตขึ้น สงบขึ้นสะอาดขึ้น จนกระทั่งอยู่เหนือโลก เมื่อจิตใจของเราอยู่เหนือโลก โลกไม่ดึงใจเราให้ตกมาอยู่ในอำนาจของมันได้เราก็เรียกว่าเป็นใหญ่เหนือโลก คล้าย ๆ กับดาวเทียมที่เขายิงออกไปในอวกาศ เมื่อออกพ้นไปจากจุดดึงดูดของโลกแล้ว โลกก็ไม่ดูดดาวเทียมมาสู่โลกได้ เว้นไว้แต่ที่เขาทำให้มันกลับมา เช่นว่ายิงไปสู่ดวงจันทร์แล้วก็ให้กลับมาสู่โลก แต่ถ้ายิงออกไปให้โคจรอยู่ในอวกาศซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่มีการดึงดูดของอะไร ๆ แล้ว ดาวนั้นก็ลอยเคว้งคว้างอยู่ในอวกาศตลอดไป ฉันใด จิตใจของคนเรานี้ก็เหมือนกัน ถ้าเราดิ้นรนต่อสู้เพื่อยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้นจนกระทั่งพ้นจากอำนาจดึงดูดทั้งหลายแล้วเราก็เป็นใหญ่ในโลก เป็นผู้อยู่เหนือโลก โลกอยู่ใต้ฝ่าเท้าของเรา เราจะเหยียบจะย่ำจะทำอะไรก็ทำได้ตามชอบใจ เพราะว่าโลกไม่มีอะไรเหนือจิตใจเราแล้ว แต่ว่าการดิ้นรนของชาวโลกในยุคปัจจุบันนี้ ไม่ได้ดิ้นรนเพื่อความเป็นใหญ่เหนือโลก หรือว่าเป็นใหญ่ครอบงำโลก แต่ว่าดิ้นรนเพื่อความเป็นทาสของโลกตลอดไป การเป็นใหญ่แบบโลกียชนนั้น เป็นการเป็นใหญ่อย่างทาส ไม่ได้เป็นใหญ่อย่างไท ใจยังตกอยู่ในอำนาจของรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นสิ่งน่าปรารถนาพึงใจ ได้เท่าใดก็ไม่พอ ได้รูปคือแผ่นดินเท่านี้ไม่พอ ได้อะไรเท่านั้นเท่านี้ก็ไม่รู้จักพอสักที จึงขวนขวายแสวงหาเมืองขึ้น แสวงหาวัตถุดิบ แสวงหาคนที่จะมาอยู่ภายใต้อำนาจกิเลสของตัว ให้มากขึ้นทุกวันเวลา แล้วการแสวงหาในรูปนั้น ก็เป็นไปเพื่อความทุกข์เป็นไปเพื่อความเดือดร้อน ไม่ได้สร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในโลก แม้ใครจะพูดอวดว่าลัทธิของฉันนี้จะช่วยโลกให้รอดพ้น เป็นการโวไปอย่างนั้นเอง ไม่สามารถจะช่วยโลกให้รอดพ้นได้ ไม่ว่าลัทธิใด ๆ ที่มีอยู่ในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ ผู้ก่อตั้งลัทธิยังมีกิเลส ยังมีจิตใจตกอยู่ในอำนาจของกิเลส ก็ไม่สามารถจะช่วยโลกให้รอดพ้นได้ ผู้ที่จะช่วยโลกให้รอดพ้นได้ต้องทำตัวเองให้รอดพ้นเสียก่อน ก็พระพุทธเจ้าของชาวเราทั้งหลายนั้น ท่านช่วยพระองค์เองให้พ้นจากความดึงดูดของโลกแล้ว พระองค์เป็นใหญ่เหนือโลก มีจิตอิสระพ้นจากความดึงดูดของอารมณ์ด้วยประการทั้งปวง พระองค์จึงบัญญัติธรรมะที่เป็นไปเพื่อสันติสุขอย่างแท้จริง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนใคร ๆ ให้มีความ

ทุกข์ความเดือดร้อน ถ้าเราเอาหลักธรรมะของพระองค์มาใช้ในชีวิตประจำวัน เราก็จะมีจิตใจสูงขึ้นประณีตขึ้น สงบ สะอาดขึ้นโดยลำดับ แล้วเราก็จะเป็นผู้อยู่เหนือโลกดังกล่าวแล้ว

โลกนี้มันจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตามทีเถอะ แต่ว่าจิตใจเรานั้นอยู่เหนือสิ่งนั้น อยู่เหนือกาล เหนือสถานที่ ที่มันจะมาดึงเราไป นั่นแหละคือความเป็นใหญ่อย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้แล้ว แต่ว่าคนไม่อยากใหญ่ในแนวนั้น อยากใหญ่แบบทาสจึงมีความทุกข์ความเดือดร้อนเสมอไป เมื่อเราอยู่ในสังคมโลก แล้วโลกเขาก็อยากใหญ่กันอย่างนั้น เราก็ถูกกระทบกระเทือนด้วยความดิ้นรนของคนเหล่านั้นด้วย เราจะหนีการกระทบกระเทือนนั้นๆ ในรูปใด อันนี้เป็นปัญหาที่เราควรจะคิด เพราะว่าเราอยู่ในโลกเราจะหนีการกระทบกระเทือนใด ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ได้ ยิ่งเหตุการณ์ในยุคปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว ไม่ว่าเกิดขึ้นในที่ใด กระทบกระเทือนถึงกันหมด พวกอิสราเอลกับพวกอาหรับรบกัน กระเทือนถึงเรา น้ำมันพลอยแพงไป อะไรๆ ก็พลอยเดือดร้อนกันไป สินค้าที่เคยซื้อในราคาหนึ่งบาทกลับไปเป็นห้าบาท เพราะเรือสินค้าต้องเดินอ้อม ไม่สามารถจะเดินมาตามทางที่เคยเดินได้ เพราะเขารบกันในสถานที่นั้น ซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองไทยเยอะแยะ ไม่สามารถจะเห็นจะได้ยินเสียงปืนได้ นอกจากข่าวทางโทรทัศน์ แต่ว่าเราก็ได้ความกระทบกระเทือน ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในส่วนไหนของโลก ย่อมส่งผลกระทบกระเทือนแก่บุคคลผู้อาศัยอยู่ในโลกนี้ทั่วไป อันนี้ก็เป็นเครื่องแสดงอยู่ในตัวว่า เราหนีจากเรื่องอย่างนั้นไปไม่ได้ มันต้องมีความกระทบกระเทือน เราจะทำอย่างไรให้เกิดความกระเทือนน้อย ๆ เราจะกระทำอย่างไรให้มีอะไรเป็นเครื่องป้องกัน ไม่ให้ความกระเทือนนั้นมากระทบเราแรงเกินไป อันนี้เป็นเรื่องที่ควรคิด และโดยเฉพาะในบ้านเมืองของเรานั้น เราก็ควรจะช่วยกันคิดกันนึกว่าเราจะทำอย่างไร จึงจะอยู่รอดปลอดภัย ไม่ถูกพวกอันธพาลทั้งหลายเข้ามารังแก ให้บ้านเมืองของเราต้องย่อยยับ หรือได้ความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เราไม่ปรารถนา อันนี้เป็นปัญหาที่ญาติโยมคงจะหวั่นวิตกกันอยู่ในใจทั่ว ๆ ไป อาตมาก็นั่งคิดนึกในเรื่องนี้อยู่เหมือนกัน แต่คิดไปคิดมาแล้วก็ไม่มีทางใดที่จะไปต่อสู้ได้ นอกจากว่าเราทั้งหลายต้องหันเข้าหาศาสนาหาธรรมะให้มากขึ้น คือเราต้องเคร่งครัดต่อธรรมะในทางศาสนา ต้องช่วยกันปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สร้างเสริมป้อมปราการทางศีลธรรมให้มั่นคงขึ้นในครอบครัวของเรา ในการงานของเรา ในสังคมที่เราอยู่อาศัย ถ้าเราสร้างป้อมปราการทางศีลธรรมให้มีความมั่นคงแข็งแกร่งแล้ว ข้าศึกโจมตีไม่ได้ แต่ถ้าเราไม่มีป้อมปราการทางศีลธรรมเป็นแนวในการต่อสู้ สู้ไม่ได้ เพราะว่าจะไปสู้ด้วยวิธีอื่นนั้นมันไม่ไหว อาวุธยุทโธปกรณ์นี่สู้กันไม่รู้จักจบ ยิงกันตายไม่รู้ว่าสักเท่าไหร่ อันนี้มันไม่จบไม่สิ้น แต่ถ้าเราสู้กันในแง่ศีลธรรมแล้ว สู้ได้ เหตุผลเป็นอย่างไรที่ได้กล่าวไปในรูปเช่นนั้น คือเหตุผลในแง่ที่ว่า ถ้าคนทุกคนในชาติในบ้านเมือง ชวนกันหันหน้าเข้าหาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ หันหน้าเข้าหาธรรมะ เอาธรรมะมาเป็นเกราะป้องกันตัว ประพฤติดีด้วยกายด้วยวาจาด้วยน้ำใจ เมื่อทุกคนประพฤติดีประพฤติชอบอย่างนั้น

ช่องว่างมันไม่เกิด คนทุกคนอยู่กันด้วยความเมตตาปรานี หันหน้าเข้าหากัน มีความรักใคร่ต่อกัน หวังดีต่อกัน มีอะไรก็เรียกว่าแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เฉลี่ยความสุขให้มีซึ่งกันและกัน การเอารัดเอาเปรียบไม่มี เพราะต่างคนต่างประพฤติธรรม ผู้ประพฤติธรรมนั้นไม่มีน้ำใจที่จะไปเอารัดเอาเปรียบใคร มีแต่น้ำใจเมตตาสงสาร ปรารถนาความสุขความเจริญแก่บุคคลอื่น เช่นว่าสมมติว่าเราเป็นเจ้าของงาน ซึ่งเขาเรียกกันว่านายทุน ซึ่งไม่อยากจะเรียกอย่างนั้น ความจริงก็ไม่ได้เป็นนายทุนเสมอไป เจ้าของงานก็อาจจะไปกู้เงินธนาคารไหนมาก็ไม่รู้ เอามาลงทุนประกอบกิจการงานเผลอ ๆ เขาก็ริบเอาไปเสียเหมือนกัน จะเรียกว่าเป็นนายทุนแท้ก็ไม่ได้ นายทุนแท้ ๆ คือเจ้าของธนาคาร มีเงินเยอะ ๆ ให้เขากู้เขายืม เอาไปลงทุนประกอบกิจการงานต่าง ๆ แต่ว่าคนที่ใช้สมองคิดค้น ลงทุนสร้างโรงงานนี้ ทุนไม่ค่อยจะมี มีแต่ทุนความรู้ ทุนความสามารถ แต่ทุนทรัพย์นั้นไม่ค่อยมีหรอก แต่อาศัยว่ามีเครดิต มีเกียรติ ก็ไปขอยืมธนาคารได้ ธนาคารก็ให้กู้มาเพื่อลงทุนประกอบกิจการงานต่อไป อาตมาจึงไม่อยากจะเรียกเจ้าของโรงงานว่านายทุน แต่ควรจะเรียกว่าผู้ใช้ปัญญาเพื่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่คนที่ไม่มีความคิดในรูปนั้น คือกรรมกรทั้งหลายคนที่เป็นกรรมกรนั้นไม่มีความคิดในแบบนั้น ไม่สามารถจะคิดสร้างอะไรขึ้นมาได้ เพราะความรู้น้อยปัญญาน้อย แต่คนที่เป็นเจ้าของงานนั้นเขามีปัญญา มีความรู้ มีความคิดความอ่านจึงได้สร้างอะไรขึ้นมา ความจริงคนที่คิดสร้างอะไรขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่คนส่วนมากนั้น ควรจะเป็นคนมีเกียรติในสังคม ควรจะเป็นเจ้าหนี้บุญคุณแก่คนทั้งหลายที่ได้เข้าไปร่วมปฏิบัติงานอยู่ในสถานที่นั้น ๆ เช่นนาย ก. เป็นผู้คิดสร้างโรงงานขึ้น กรรมกรเป็นจำนวนร้อยจำนวนพันได้เข้าไปอาศัย ปฏิบัติงานอยู่กับนาย ก. กรรมกรเหล่านั้นควรจะนึกว่า นาย ก. เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้เราได้เข้ามาเกาะมาอาศัย จะอาศัยร่มก็ได้ จะกินลูกมันก็ได้ กินยอดมันก็ได้ แต่ว่าอย่าไปเอาขวานตัดต้นมันเสียก็แล้วกัน ให้มันได้เกิดดอกออกผลต่อไป การอาศัยอย่างนี้มีอยู่ แต่ว่าเมื่อได้อาศัยกันแล้วก็ควรจะนึกว่า ต่างฝ่ายต่างอาศัยกัน เจ้าของงานก็อาศัยคนงาน คนงานก็ต้องอาศัยเจ้าของงาน น้ำใจที่อาศัยกันนี้ย่อมสัมพันธ์กันเกี่ยวข้องกัน เกิดความเห็นอกเห็นใจกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกันในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ ดูแลความทุกข์ความสุขของผู้ปฏิบัติงานร่วมกัน อันนี้ก็เรียกว่าประพฤติธรรมเหมือนกัน เช่นผู้ที่เป็นบ่าวกับนาย คือผู้ที่เป็นนายจ้างกับลูกจ้าง ต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ที่เป็นนายจ้างก็หางานให้ลูกจ้างทำ ให้เหมาะแก่แรงงานของเขา รางวัลตามสมควรแก่แรงงาน เจ็บไข้ได้ป่วยเอาใจใส่ดูแลรักษา ให้สวัสดิการแก่เขาตามสมควรด้วยน้ำใจอันงาม แล้วก็ต้องหมั่นไปเยี่ยม ไปไต่ถามสาระทุกข์สุกดิบ คนไทยเราทั่ว ๆ ไปนั้นเรื่องน้ำใจเป็นเรื่องสำคัญ เรื่องเงินเรื่องทองไม่ได้สำคัญอะไร แต่ว่าถ้าเรื่องน้ำใจกันแล้วเป็นเรื่องสำคัญ แม้ว่าเราจะให้เงินเขาน้อย แต่เราแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไต่ถามสาระทุกข์สุกดิบ รู้ว่าเจ็บไข้ได้ป่วยไปเยี่ยมไปเยียนเอาใจใส่ดูแล นี่แหละเขาเรียกว่าน้ำใจ น้ำใจมันมีค่ากว่าวัตถุ มีค่ามากกว่าเงินทอง ของ

ที่ไม่ต้องลงทุนคนไม่ค่อยรู้จักใช้ ความจริงน้ำใจไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรแต่ไม่ใช้ กลับไปใช้ของที่ต้องลงทุนมาก ๆ แล้วก็เกิดความไม่พอใจกัน เลยก็หยุดงานหยุดการกัน สไตรค์กันนี่มันเกิดจากอะไร ขาดน้ำใจนั่นเอง ที่ขาดน้ำใจนั้นเพราะไม่ได้ใช้ธรรมะเป็นแนวทางสำหรับชีวิต ไม่เอาคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเป็นประศาสโนบายในการบริหารงาน งานมันจึงเกิดความยุ่งยาก อันนี้เป็นตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ

ในที่ใดอื่นก็เหมือนกัน ถ้าหัวหน้างานนั้น ๆ เป็นผู้ประพฤติธรรม เอาใจใส่ในเรื่องลูกน้อง ลูกน้องก็จะเคารพบูชา เห็นน้ำใจ คนเราถ้าเกิดรักกันแล้วพอใจกันแล้ว ใครจะมายุมาแหย่อย่างไรพึงไม่ขึ้น ความรักที่มีต่อกันมันมั่นคงกว่า เขาก็มาแยกออกไปไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าไม่มีคุณธรรมต่อกัน การแยกกันก็ง่าย เพราะไม่มีเยื่อใย ไม่มีอะไรผูกจิตใจกันไว้ ความแตกแยกกันก็จะเกิดขึ้น เช่นในวงงานราชการต่าง ๆ ก็เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าเราทำงานตามหน้าที่ ถึงเวลาแล้วก็เปิดออฟฟีตแล้วก็ทำงาน สี่โมงครึ่งกลับบ้าน แล้วก็ทำไปที่สำนักงาน ไม่พอ เรามีหน้าที่เกี่ยวข้องกับประชาชนหมั่นออกไปไต่ถามสาระทุกข์สุกดิบเยี่ยมเยียนเขา ตามเรื่องตามราววันไหนว่าง ๆ อย่าไปสโมสร อย่าไปเดินแบกไม้บิลเลียดเวียนไปเวียนมา ซึ่งมันไม่ได้สาระอะไร ถ้าไปเที่ยวแบกไม้อย่างนั้น มักจะถูกโจมตีมากขึ้น ว่าง ๆ ออกไปตามหมู่บ้านเยี่ยมเยียนประชาชน ไปคุยกับคนบ้านนั้นบ้านนี้ ความจริงไปเยี่ยมเยียนอย่างนั้นไม่ต้องลงทุนก็ได้ ไม่ต้องเบิกเบี้ยเลี้ยงก็ได้ เพราะว่าไปเยี่ยมบ้านไหนเขาเลี้ยงทั้งนั้น คนไทยเราแขกมาถึงบ้านเขาหุงข้าวให้กินทั้งนั้น แต่ว่าถึงกินแล้วก็ต้องเบิกเบี้ยเลี้ยงไปแล้ว ความจริงไม่ต้อง เพราะว่าเขาเลี้ยง เลี้ยงทุกอย่าง ให้ของดี ๆ เสียด้วย เลี้ยงดูแล้วก็เกิดไมตรีจิตมิตรภาพ มีความรักใคร่เอ็นดูกัน เพราะได้ไปมาหาสู่กัน

อีกประการหนึ่งชาวบ้านเราทั่ว ๆ ไปนั้น รู้สึกเป็นเกียรติที่ผู้หลักผู้ใหญ่ได้มาเยี่ยมถึงบ้านถึงช่อง เขาเคารพในองค์พระมหากษัตริย์ องค์พระมหากษัตริย์นั้นเป็นประมุขของชาติ ข้าราชการนั้นเป็นผู้ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประชาชนเขาเคารพว่าเป็นผู้แทนของพระมหากษัตริย์ เพราะฉะนั้นเมื่อผู้แทนพระมหากษัตริย์มาถึงบ้านถึงเรือน เช่นเจ้าเมืองมาถึงบ้าน มานั่งคุยกันบนบ้าน นายอำเภอมา ปลัดอำเภอมา เจ้าหน้าที่แผนกนั้นแผนกนี้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันกับประชาชนได้มาเยี่ยมนั้น เขาสบายใจ เขารักใคร่นับถือ แล้วเวลานี้ต้องการอะไรจากคนเหล่านั้น เอ่ยคำเดียวได้หมดเลย คนเขาให้ความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกัน เรื่องอย่างนี้ไม่ต้องลงทุนไม่ต้องลำบากอะไร ทำง่าย ๆ แต่ว่าของง่าย ๆ คนไม่ค่อยได้ทำ มักทำของยาก ๆ ต้องไปศึกษาค้นคว้าตำหรับตำรา จะใช้นโยบายอย่างไร ความจริงเรื่องมันง่ายพระพุทธเจ้าท่านให้หลักความจริงไว้ง่าย ๆ ให้หมั่น ให้พูดจาอ่อนหวาน ให้กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้เป็นกันเอง ที่เรียกว่า สังคหวัตถุสี่ประการ คือทาน การให้ ปิยวาจา พูดจาอ่อนหวาน อัตถ

จริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน สมานัตตตา ไม่ถือตัวถือตน เข้าคลุกคลีสนิทสนมกับคนทั่วไป ถือว่าเป็นญาติกันเป็นมิตรกัน เป็นเพื่อร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน สัมพันธไมตรีก็จะเกิดขึ้นในรูปอย่างนี้ วันนี้มันเรื่องธรรมดาเรื่องง่ายๆ ไม่ได้ลำบากยากเข็นอะไร ตัวอย่างที่เห็นง่ายๆ สมมติว่าเราจะไปทำอะไรในท้องถิ่น จะใช้กฎหมายอย่างเดียวไม่ได้ ใช้กฎหมายไม่ใช่คนกลัว แต่ถ้าใช้ธรรมะคนรัก เราจะทำอะไรจะทำให้เขากลัวดีหรือว่าทำให้เขารักดี ทำให้เขากลัวไม่ดี สู้ทำให้เขารักไม่ได้ ยิ่งคนไทยด้วยแล้วไม่ชอบเลย ไม่ชอบวางโต ไม่ชอบใช้อำนาจ แต่ถ้าใช้วิธีการให้รักแล้วใช้จนตายเลย คนไทยเรานี้พูดไปแล้วชอบลูกยอ ถ้าไปพูดกันดีๆ แล้วใช้กันจนตาย แต่ถ้าไปใช้อำนาจแม้นิดเดียวก็ไม่เอาแล้ว พ่อไม่ยอมแล้ว อัตตามันหนักเหมือนกันคนไทยเรา เขาเรียกว่าตัวตนค่อนข้างใหญ่เพราะเป็นไทมานาน ทีนี้เราอย่าไปใช้แง่นั้น แต่ว่าไปทำให้เขารัก ให้เขาพอใจ ต้องคิดแผนการณ์ล่วงหน้าจะทำอะไรต่อไป แล้วต้องวางแผนว่าจะทำอย่างไรจึงจะผูกน้ำใจคนไว้ได้ พอผูกน้ำใจคนไว้ได้ทั่วบ้านทั่วเมืองแล้ว จะทำอะไรก็ได้ดังใจทั้งนั้น จะเสกเป่าอะไรก็ได้ เคยมีนายอำเภอคนหนึ่งแกเป็นผู้ประพฤติธรรมเยือกเย็นพูดจาเรียบร้อยแล้วก็มาอยู่ที่อำเภอบางมูลนาค ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนครสวรรค์ อำเภอนั้นไม่เคยมีถนนเลย จากทางรถไฟไปทางทิศตะวันออกไม่เคยมีถนนกับเขาเลย หน้าแล้งคนเดินไปเดินมา พอหน้าฝนก็ต้องใช้เรือกันทั้งนั้น นายอำเภอคนนั้นแกมาอยู่แกตัดถนนได้ ทำอย่างไร พอมาอยู่แกก็ไปเยี่ยมเยียนบ้านนั้นบ้านนี้ ไปเที่ยวเรื่อยไปทีเดียว คบหาสมาคมกับประชาชน ถ้าเข้าไปหาคนแก่ก็คุยธรรมะเล่านิทานชาดกให้ฟัง พูดแต่ธัมมะธัมโมทั้งนั้น คนบ้านนอกเขาชอบธรรมะ ถ้าคนใดไปพูดธรรมะเขาว่าเออคนนี้ดี เข้าพระเข้าเจ้า รู้จักศาสนารู้จักธรรมะ แต่ถ้าไปถึงคุยเรื่องบาร์เรื่องไนท์คลับ เขาไม่เอาด้วย เขาว่าไอ้นี่ไม่ได้ความคุยแต่เรื่องเหลวไหล ไม่ได้เรื่อง แกก็ไปอย่างนั้น คุยกับชาวบ้าน เมื่อไปทั่วถึงแล้วก็นัดประชุม ถามความเห็นกัน บอกว่านี่พวกเราหน้าน้ำแล้วก็ไปมากันลำบาก เจ็บไข้ได้ป่วยก็เดือดร้อน ถ้าเราทำทางให้พอรถจักรยานเดินได้ เอาสักเมตรหนึ่งแต่ให้สูงพ้นน้ำ พอหน้าน้ำน้ำไม่ท่วมไปมาได้สะดวกสบายจะดีไหม ชาวบ้านก็ว่าดีครับๆ เมื่อรู้ว่าดีแล้วจะทำอย่างไร งบประมาณมันก็ไม่ค่อยมี ราชการเขาไม่ได้ให้มา พวกเราช่วยกันทำจะดีไหม เขาก็ว่าดีกันทั้งนั้น เมื่อดีก็แบ่งหน้าที่กัน เอาคนละเมตรๆ ขุดตลอดทางตั้งแต่เขตรถไฟไปจนกระทั่งสี่ตำบลคนเรียงแถวตลอดหมดเลย ขุดหมดเลย นายอำเภอก็เอาเหมือนกันหนึ่งเมตร นายอำเภอก็ขุดด้วย แล้วคนก็ช่วยกัน แล้วแกก็ไปเที่ยวเดินคุยกับคนที่ขุด แม้คนแก่อายุเจ็ดสิบก็มา แกไปอ้อนวอนบอกว่าลุงต้องไปด้วย ถ้าลุงไม่ไปหลานมันไม่ไป ลุงไม่ต้องไปขุดไปนั่งก็ได้ ไปนั่งดูลูกหลานมันขุด แต่ว่าลุงมาแล้วแกดูไม่ได้แกขุดกับเขาเหมือนกัน เขาเรียกว่าใช้ลิ้น ลิ้นเพียงสองนิ้วกระดิกให้คนรักกันก็ได้ กระดิกให้คนเกลียดกันก็ได้ แต่ว่าลิ้นนั้นมันเกิดจากน้ำใจ ใจที่ใช้ธรรมะเป็นพื้นฐาน ก็สามารถที่จะพูดจาให้คนรักได้ สามารถจะทำอะไร

ได้สำเร็จ พอทำได้สำเร็จพ้นน้ำกว้างหนึ่งเมตร เดินสบาย ขี่รถจักรยานได้แล้ว ปีต่อไปแกประชุมบอกว่า ดูซิได้ประโยชน์ไหมละ หน้าน้ำไม่ต้องเดินขี่รถจักรยานไปสบาย นี่ถ้าเราทำให้รถยนต์เดินได้มันจะดีกว่านี้ไหม ดีครับ ดีก็ต้องช่วยกันต่อไป กลายเป็นถนนรถยนต์เดินได้ ชาวบ้านช่วยกันทั้งนั้นเรียบร้อย มีความสะดวกทำอย่างนั้น

โรงเรียนไม่มีปรารภกับชาวบ้าน โรงเรียนไม่มีเด็กบ้านเรามันจะโง่ จะไม่ก้าวหน้าในการศึกษา จะส่งไปเรียนที่อื่นมันก็ไกล เข้าไปในเมืองไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน วัดวาอารามเด็กมันก็เต็มไปหมด ลำบาก เรามาสร้างขึ้นที่บ้านเราดีกว่า เรื่องครูติดต่อหาได้ เอาสถานที่ไว้ก่อน ชาวบ้านก็ตกลงให้ข้าวคนละห้าเกวียน คนละสิบเกวียน เอาข้าวไม่เอาเงิน เพราะว่าเงินมันหายากเอาข้าว ได้ข้าวไปขายเอาเงินสร้างโรงเรียนเป็นหลังใหญ่สองชั้น เรียบร้อยทำได้ นี่ก็เรื่องคนรักนั่นเอง ทำอะไรเขาทำได้ ความรักมันดี ความเกลียดไม่ดี อันนี้แหละอาตมาจึงกล่าวว่าคนเราต้องอยู่กันด้วยความรัก อยู่ด้วยความเมตตาปรานีต่อกัน ไม่ว่าเราจะอยู่ในฐานะใดให้นึกไว้ในเรื่องนี้ตลอดเวลาว่า เราจะรักเพื่อนบ้านเราจะอยู่กันด้วยการไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่ข่มเหงรังแกกันไม่ว่าในกรณีใด ๆ ไม่พูดร้ายไม่ทำร้ายแก่ใคร ๆ จะอยู่ในระเบียบในวินัย ประพฤติดีประพฤติชอบเพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ถ้าเราคิดอย่างนี้ก็สบายจิตใจ ไม่เกิดปัญหาไม่สร้างความทุกข์ความเดือดร้อน จึงได้กล่าวว่าเราจะต้องหันหน้าเปลี่ยนเข็มชีวิต ชีวิตที่เคยสนุกสนานเคยตามใจตัวเอง เคยเพลิดเพลินด้วยการเที่ยวการเล่น การสนุกอะไรต่าง ๆ นั้นมันไม่ไหวแล้วเวลานี้ สภาพบ้านเมืองเป็นอยู่อย่างนั้นไม่ได้ เราจะต้องเปลี่ยนแปลงวิถีทางชีวิตเข้าหาธรรมะแล้วจะอยู่กันอย่างไร อยู่กันในรูปมัธยัสถ์ระมัดระวังการเป็นการอยู่การจับจ่ายใช้สอย หรือว่าเรื่องอะไรที่มันไม่ดีไม่งาม เราจะไม่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดขึ้น เหมือนกับว่าเราทำสวน ต้นไม้ที่เราปลูกไว้เช่น ทุเรียน มังคุด เงาะ มันเป็นไม้มีราคา แต่ว่ามันมีหญ้าประเภทที่จะมาทำลายต้นไม้เกิดขึ้น เราจะปล่อยให้มันเกิดอยู่อย่างนั้นดี หรือว่าเราควรจะขุดมันเอาไปเผาไฟ เพื่อให้ต้นไม้ของเราเจริญงอกงามต่อไป ถ้าเป็นเจ้าของสวนที่รักสวน เห็นประโยชน์ของต้นไม้ ว่ามันได้ช่วยให้เราได้เลี้ยงชีวิตเป็นอยู่สะดวกสบาย เขาก็จะรีบตัดฟันหญ้าประเภทนั้นออกหมด ขุดรากถอนโคนเอาไปเผาไฟ ไม่ให้มีเชื้อเหลือสำหรับที่จะทำลายต้นไม้ที่มีผลของเขาต่อไป ฉันใด เราอยู่ในสังคมในบ้านเมืองก็เหมือนกัน พี่น้องทุกคนอย่าคิดว่าหน้าที่คนอื่นหน้าที่คนนั้นหน้าที่คนนี้หรือว่าเป็นหน้าที่ของราชการบ้านเมืองที่จะต้องจัดต้องทำ นั่นมันส่วนหนึ่งเป็นหน้าที่ของราชการที่จะต้องจัดต้องทำ แต่เราผู้เป็นเจ้าของประเทศจะอยู่เฉย ๆ ได้หรือ จะไม่เอาใจใส่เสียเลยได้หรือจะไม่ช่วยกันได้หรือ ถ้าเราไปในเรือแล้วก็เรือมันรั่ว แล้วเราจะนั่งเฉย ๆ ดูน้ำมันเข้าเรือ คนที่วิดน้ำก็วิดกันเหนื่อยแล้ว แล้วเราก็ไม่ช่วยเขาวิดเหนื่อยแล้วเขาก็หยุด น้ำก็เข้าต่อไป เรานั่งดูอย่าง

นี้มันได้หรือ เรือมันจะจม ถ้าเรือจมแล้วเราผู้นั่งดูจะจมด้วยหรือเปล่า จะตายด้วยหรือเปล่า จะชิมน้ำเค็มในมหาสมุทรกับเขาด้วยหรือเปล่า มันก็ต้องได้ชิมกันแน่ เมื่อเรารู้เช่นนั้นเมื่อคนนั้นเหนื่อยเราก็ช่วยวิดต่อ หรือว่าช่วยทำด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งที่ให้เรือมันไปถึงฝั่งโดยปลอดภัย ไม่ให้ล่มจมเสียในระหว่างกลางน้ำลึก เป็นเรื่องที่ควรทำ

เรื่องบ้านเมืองนี่ก็เหมือนกัน เราต้องช่วยกันคนละไม้คนละมือ ทุกวิถีทางที่จะช่วยได้ เพื่อให้สิ่งทั้งหลายอยู่รอดปลอดภัย ' เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ การต่อสู้อะไรนั้นเราจะให้คนที่มีหน้าที่ต่อสู้ผู้เดียวไม่ได้ เช่นให้ทหารต่อสู้ไปตำรวจต่อสู้ไป ไม่ได้ พวกนั้นต่อสู้เหนื่อยแล้ว เราเป็นผู้อยู่แนวหลังตั้งใจช่วย เหมือนกับไปรบด้วยอย่าสงสัย ที่เขาว่าเป็นโคลงกลอนไว้ในสมัยหนึ่ง แนวหลังตั้งใจช่วยเหมือนกับไปรบด้วยอย่าสงสัย หมายความว่าต้องช่วยกันทุกวิถีทาง การช่วยนั้นมันมีวิธีการหลายอย่าง เช่นช่วยด้วยวิธีการที่ว่าเราทุกคนต้องสำนึกก่อนสำนึกให้รู้ว่า เวลานี้บ้านช่องกำลังอยู่ในอันตราย เมื่อไฟกำลังไหม้อยู่ที่บ้านโน้น แล้วเราจะนอนฟังเพลงลูกทุ่งอยู่ในบ้านของเรา โดยไม่เก็บข้าวเก็บของ ไม่เตรียมน้ำเตรียมท่า ไม่เตรียมถังทรายดับไฟที่มันจะลามไหม้บ้านของเรานั้น การกระทำเช่นนั้นเป็นการกระทำถูกต้องไหม เป็นผู้อยู่ในวิสัยของความไม่ประมาทไหม ก็ตอบได้ว่าไม่ชอบไม่ควร อยู่ในวิสัยของความประมาท อันอาจจะให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน และแก่ชีวิตของเราได้ ผู้ที่ไม่ประมาทนั้นต้องรู้ว่าไฟกำลังไหม้มา ลมกำลังพัดมาทางนี้ มันต้องมาถึงบ้านเราแน่ๆ เราหนีไม่ได้ เราก็ต้องเตรียมตัวเก็บข้าวเก็บของ เอาไปไว้ในที่ปลอดภัย เตรียมถังทรายไว้เมื่อไฟลุกลามมาก็เอาทรายสาดมันลงไป เตรียมน้ำไว้สำหรับดับไฟ ถ้ามีน้ำยาเคมีติดอยู่ข้างฝา ก็อ่านเสียหน่อยว่าใช้อย่างไร ฉีดโดยวิธีใด เตรียมให้พร้อมพอไฟมาก็เอายาเคมีไปฉีด เอาทรายไปราดเอาน้ำไปราด สามารถป้องกันบ้านเรือนของเราไม่ให้ถูกไฟมันไหม้ได้ นี้เป็นข้อเปรียบเทียบ ฉันใด สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองก็ฉันนั้น เราจะต้องช่วยกัน การช่วยกันของเราแต่ละคนนั้น จะช่วยโดยวิธีใด ไม่ใช่ว่าเราจะออกไปยืนอยู่กลางสนามทั้งหมดสู้เขา ไม่ใช่ แต่ว่าเราสู้อยู่แนวหลัง เตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา ตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกไปเสียบ้าง อยู่กันอย่างประหยัด กินอยู่เท่าที่จำเป็น สนุกเท่าแต่พอควร อย่าให้มันล้ำเส้นมากเกินไป ตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นอะไรออกไปเสียบ้าง แล้วก็ไม่ส่งเสริมสิ่งชั่วร้ายอันมีอยู่ในบ้านเมืองของเราเวลาให้มันเจริญงอกงามต่อไป ดำเนินชีวิตตามแบบของพุทธบริษัทที่ถูกต้อง การดำเนินชีวิตตามแบบชาวพุทธที่ถูกต้องนั้น ควรจะดำเนินอย่างไร

ประการต้น คือว่าเราจะต้องเชื่อมั่นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เชิญพระพุทธเจ้ามาเป็นผู้นำในดวงใจของเรา เชิญพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแผนที่มาเป็นหนังสือนำทางชีวิตของเรา เชิญพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้ามาคอยเป็นพี่เลี้ยงคอยเตือนจิตสะกิดใจ

ของเรา ให้เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เอาพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็นผู้นำในครอบครัวของเราอย่างแท้จริง อย่าไปเอาสิ่งอื่นมาเป็นผู้นำในครอบครัว อันนี้เป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นพื้นฐาน ที่จะช่วยให้เราอยู่รอดปลอดภัย เพราะว่าถ้าเรานำพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ หรือว่าพระรัตนตรัยมาเป็นผู้นำในครอบครัวจริง ๆ แล้ว เรามีความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีปัญหาอะไรเกิดขึ้น เราไม่ไปทำอะไรอื่น แต่เราจะต้องนึกถึงพระพุทธเจ้า นึกถึงธรรมะ นึกถึงพระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่าเราจะแก้ปัญหานี้ได้อย่างไร เราจะทำอย่างไรปัญหานี้มันจึงจะคลี่คลายไปในทางที่ผ่อนหนักให้เป็นเบา หรือว่าให้หายไปเลย เขานึกถึงพระ นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการกระทำที่ถูกที่ชอบ เดี๋ยวนี้บางทีก็ไม่อย่างนั้น คือไม่ได้นึกถึงพระพุทธเจ้า ลืมไป พอมีอะไรเป็นทุกข์เดือดร้อนก็ไปนึกถึงอะไรต่ออะไรซึ่งไม่ใช่เรื่องของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่วิธีการของพระพุทธศาสนา การกระทำเช่นนั้นผิดแบบแผนของพุทธบริษัท ไม่ตรงกับหลักคำสอนในทางพระศาสนา แล้วก็จะมีอันตรายเป็นการเสี่ยงมันเสี่ยงคล้าย ๆ กับว่าอย่างนี้ เหมือนกับว่าคนเป็นโรคมะเร็ง เป็นโรคมะเร็ง รู้แล้วว่าเป็นโรคมะเร็ง แต่ว่าไม่ไปรักษาตามแบบวิธีการสมัยใหม่ กลับไปหาหมอไสยศาสตร์ หมอน้ำมนต์ หัวไพรใบทองพันชั่ง อะไรต่ออะไรเอามาต้มกินกันไปตามเรื่อง เพราะเขาบอกว่ากินใบทองพันชั่งแก้มะเร็งได้ แล้วก็ไปต้มกินกันไปตามเรื่อง กินไปกินมาเจ้านั่นก็โตขึ้นไปเรื่อย ๆ ทีนี้ไปหาหลวงพ่อให้ช่วยเป่ามั่ง ให้ช่วยเสกมั่ง เอามีดมาจี้แล้วก็ว่าคาถา โอมหายมหาหายให้มะเร็งหาย มันจะตายมากกว่าจะอยู่กระทำอย่างนี้มันไม่ถูกวิธี ไปรักษาไม่ถูกแบบ เมื่อเรารักษาไม่ถูกแบบอย่างนั้นพญายมแกก็นั่งยิ้ม ไม่เท่าใดกูก็จะได้จดทะเบียนอีกคนหนึ่งแล้ว พญายมพอใจ มันมีทางจะตายรักษาอย่างนั้นไม่ถูกเรื่อง ทางที่ถูกนั้นเมื่อรู้ว่าเป็นมะเร็งแล้ว ก็ไปที่สถาบันโรคมะเร็ง ที่เขาเชี่ยวชาญในเรื่องนี้ ไปให้เขาตรวจดูว่าจะทำอย่างไรในเรื่องนี้ ควรจะฉายแสงอย่างไรรักษาวิธีใด ถ้าไปรักษาอย่างนั้นมีวันพอที่จะยืดออกไปได้ ถ้าเราไปทำตั้งแต่เริ่มแรกก็มีทางจะหายได้ อันนี้ฉันใดในเรื่องปัญหาชีวิตนี้ก็เหมือนกัน เราไม่ค่อยจะรักษาแก้ไขตามวิธีที่ถูกต้อง เช่นมีความทุกข์มีความเดือดร้อนใจ เขาว่าที่ไหนดีไป ไปทำอย่างนั้นทำอย่างนี้ ตามพิธีต่าง ๆ เรียกว่าไสยศาสตร์แบบหมออะไรต่ออะไรไปตามเรื่อง ทำไปทำมามันก็ไม่หายสักที เพราะว่าเราแก้ไม่ถูกทาง พระอยู่ใกล้ไม่เอา พระพุทธเจ้ามีไม่ใช้ ธรรมะมีไม่เอามาใช้ กลับไปเที่ยวนอกลู่นอกทาง อันนี้แหละเรียกว่าไม่เอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มาเป็นผู้นำในชีวิต ไม่ปฏิบัติตามแนวทางของพระองค์ ถ้าเราปฏิบัติตามแนวทางของพระองค์ก็ต้องศึกษาดูว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจของเรานี้มันเรื่องอะไร เราต้องถามตัวเองว่ามันเรื่องอะไร สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นไม่ได้แล้วก็เหตุที่ให้เกิดก็ไม่ได้อยู่ที่ไหน พระพุทธเจ้าท่านบอกว่าอยู่ในกายยาววาหนาคืบกว้างศอกนี่แหละ อย่าไปเที่ยวหาข้างนอกให้มันวุ่นวาย เสียเวลาไปเปล่า ๆ เราก็มานั่งหาในตัว

เรา บางทีอาจจะหาไม่พบ เพราะว่าคนเรามีปกติเข้าข้างตัว คำว่าเข้าข้างตัวไม่ใช่ตัวแท้ตัวจริงอะไรหรอก แต่เข้าข้างความเห็นผิด เข้าข้างความผิดที่มีอยู่ในตัวเรา แล้วบางทีก็ไปนึกว่าเราไม่ผิด เราไม่ได้ทำอย่างนั้นไม่ได้ทำอย่างนี้ เรียกว่าเข้าไม่ถูกทาง เมื่อเข้าไม่ถูกทางก็เลยไปแก้ผิดทาง แก้ผิดมันก็ไม่หาย เหมือนกับคนเป็นโรคปวดท้องแต่ไปกินยาแก้ปวดหัว มันจะหายได้อย่างไร ไม่ถูกทาง เราจึงต้องศึกษาว่า เรามีอะไรเป็นทุกข์ความเดือดร้อนใจ ทางที่ดีก็ควรจะไปศึกษากับท่านผู้รู้ ที่เขามีความเข้าใจในแนวทางของชีวิต ใช้ธรรมะเป็นเครื่องแก้ เรามาปรึกษาถามแนะแนว เราจะได้เอาไปใช้ต่อไป พระท่านแนะแนวให้เราเราก็ต้องเอาไปใช้ แนวที่ท่านให้ การที่จะรักษาแท้ ๆ นั้นมันอยู่ที่ตัวเรา ไม่ใช่ให้พระทำให้หมดทุกประการไม่ใช่อย่างนั้น พระเป็นแต่เพียงผู้ชี้ทางให้ การเดินทางเป็นหน้าที่ของเรา แม้พระพุทธองค์ก็ตรัสตรงไปตรงมาว่า พระตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางให้ การเดินเป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย การกระทำมันเป็นหน้าที่ของเรา พระเป็นแต่เพียงผู้บอกทางให้ เรามาศึกษาจากพระ ท่านก็บอกแนวทางว่าต้องคิดอย่างนี้ ต้องแก้ไขอย่างนี้ ต้องตัดอย่างนี้ ก็เอาไปทำ เอาไปตัดสิ่งนั้นแก้ไขสิ่งนี้เสีย เรื่องมันก็จะแก้ได้ด้วยตัวของเราเอง ไม่ใช่เรื่องลำบากยากเข็ญอะไร มันมีปัญหาอีกหน่อยหนึ่งว่า ใจเราบางทีมันไม่เข้มแข็งที่จะตัดสิ่งนั้นออกไป รู้แล้วว่ามันไม่ดี รู้แล้วว่ามันเสียหาย แต่ว่าตัดไม่ได้ อันนี้จะไปโทษใครจะโทษดวงว่ามันไม่ดี มันไม่ใช่ดวง ไม่ใช่ดาวอะไรหรอก แต่ว่าเรามันใจอ่อน ไม่เข้มแข็ง ทีนี้เมื่อเป็นอย่างนั้นเราก็ต้องขยับตัวเราเข้าไปอยู่ใกล้ผู้ที่เข้มแข็ง ต้องหาพี่เลี้ยงหรือกัลยาณมิตรที่คอยสะกิดคอยเตือนบอกเราอยู่ตลอดเวลา คอยให้กำลังใจให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดความอดทน เกิดความหนักแน่น เกิดรู้การรู้จักยับยั้งชั่งใจบังคับตัวเองได้ เพื่อให้ตั้งตัวได้ก่อน แล้วเราก็ไปต่อสู้กับสิ่งนั้นตามลำพังของเราได้ต่อไป อันนี้เป็นวิถีทางที่แก้ได้ ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ไม่ว่าเรื่องอะไรเราต้องศึกษาค้นคว้าเอาจากตัวเราเอง ถ้าเราเชื่อพระพุทธเจ้าเราก็ทำอย่างนั้น แต่ถ้าเราไม่เชื่อพระพุทธเจ้า จะไปให้ใครเสกใครเป่า บางทีว่าเอาช่วยเป่ากระหม่อมให้ผมที มันแพ้นั่นแพ้อ้ายนี่ มันไม่ดีอย่างนั้นอย่างนี้ ช่วยเป่าให้มันดีขึ้นสักทีเถอะ มันดีไม่ได้ เป่าเท่าใด ๆ ก็ไม่ได้ เป่าจนคนเป่าหมดลมหายใจก็ไม่ดีขึ้นมาหรอก มันดีตรงที่เราแก้ไขตัวเราเอง ตามวิถีทางของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นเราจะต้องอ่านธรรมะไว้บ้าง ศึกษาฟังธรรมะไว้บ้าง เหมือนกับที่โยมมาวัดกันอยู่ทุกวันอาทิตย์นี่แหละ มามาแล้วก็เอาไปใช้ เวลามีปัญหาอะไรเกิดขึ้นก็นึกว่า เออท่านเจ้าคุณแกว่าอย่างไรสอนไว้ว่าอย่างไร แล้วเรามีแบบโรเนียวเอาไปอ่าน เอามาอ่านดูทบทวนดู มีแนวทางบ้างไหม มีข้อคิดเกี่ยวด้วยปัญหาอย่างนี้บ้างไหม อ่านไปศึกษาไปก็พบแนวทาง เมื่อพบแนวทางแล้วก็ลองคิดด้วยตัวเราก่อน แต่ถ้ายังไม่ไหวก็ต้องมาหาอาจารย์ให้ช่วยอีกทีหนึ่ง ช่วยกันอีกสักแรงหนึ่ง ว่าจะใช้วิธีการอย่างใดแนะนำอย่างไรต่อไป อย่างนี้เรียกว่าเราใช้หลักของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องแก้ไข แต่ว่าถ้าเราไม่มีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า มันลำบาก เพราะฉะนั้น ฐานเริ่มต้นในชีวิตมันจะ

ต้องมีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า ชนิดที่เรียกว่าไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน เพราะฉะนั้นในเรื่องหนึ่งที่ชาวบ้านจำนวนมากไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วก็ถามว่าอยู่ครองบ้านครองเรือน จะทำอย่างไรจึงจะมีความสุขในชีวิตประจำวัน พระองค์ก็บอกว่า ท่านทั้งหลายจงมีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าอย่างไม่หวั่นไหว มีศรัทธาในพระธรรมไม่หวั่นไหว มีศรัทธาในพระสงฆ์ไม่หวั่นไหว ใช้คำบาลีว่า อจลสัทธา อจละแปลว่าไม่หวั่นไหว มั่นคงเหมือนกับเสาหินแท่งทึบ ที่ฝังลงไปในดินแปดศอก ลมใต้ฝุ่นพัดมันก็ไม่หวั่นไหว เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน เชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนว่าเป็นข้อปฏิบัติ ที่จะทำผู้ ปฏิบัติตามหลุดพ้นไป จากความทุกข์ ความ เดือดร้อนได้จริง เชื่อมั่นในอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรมปฏิบัติเพื่อออกจากทุกข์เป็นตัวอย่างมาแล้ว ถ้าเราปฏิบัติตามก็จะได้ประโยชน์เช่นเดียวกัน แล้วเราก็ต้องลงมือปฏิบัติตามแนวทางนั้น ๆ ต่อไป ถ้าทำได้อย่างนี้เรียกว่าเชื่อมั่น

ทีนี้ญาติโยมลองตั้งข้อสอบถามตัวเองมั่งก็ได้ ถามตัวเองว่าเรานี่มั่นคงในพระพุทธเจ้าหรือเปล่า มั่นคงในพระธรรมหรือเปล่า มั่นคงในพระอริยสงฆ์หรือเปล่า ใจเรานี้เด็ดเดี่ยวตรงแน่วไปในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์หรือเปล่า ตั้งข้อสอบถามตัวเอง ถ้าจะให้รู้ก็ตอบง่าย ๆ ว่าเราไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง หรือดันไปไหว้อะไรกันอยู่บ้างในเวลานี้ เดินผ่านเสาหลักเมืองยกมือไหว้หรือเปล่า เดินผ่านศาลเอราวัณหน้าโรงแรมเอราวัณ ยกมือไหว้พลอยโง่กับพวกนั้นด้วยหรือเปล่า นี่ตั้งข้อสอบได้ง่าย ถ้าเรายังไปไหว้อะไรเปะ ๆ ปะ ๆ อยู่เจออะไรก็ไหว้ก็แสดงว่าเรามันยังแย่ ยังไม่มั่นคงในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ยังเป็นพุทธบริษัทที่ไม่แท้ จิตใจยังอ่อนแอ ยังไม่เชื่อพระพุทธเจ้าเพราะไปเที่ยวไหว้อะไรๆ ต่าง ๆ หลายอย่างเหลือเกินทีนี้เราก็ต้องปรับตัว ให้มันดีขึ้นมาหน่อย เลิกเสียมั่งเลิกไหว้อะไร ๆ ที่ไม่เข้าเรื่อง เรามาไหว้แต่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ไหว้หลายเรื่องมันก็เปลืองสตางค์เหมือนกัน ญาติโยมลองคิดดู เหมือนกับว่าหลังสงคราม ที่สงขลามีคนหนึ่ง ต้องไปเที่ยวแก้บน ไปแก้ที่เกาะยอ ไปแก้ที่เขาตังกวน ไปแก้ที่เก้าเส้ง ไปแก้หลวงพ่อดำหลวงพ่อแดง ถามว่าทำไมน้าต้องไปแก้หลายเรื่องตอนที่ลูกระเบิดมาดิฉันบ่นหมดเลย เดชะทวดเกาะยอ หลวงพ่อดำหลวงพ่อแดง อะไรต่ออะไรมีกี่เขาว่าหมดเลย แล้วไม่ถูกระเบิดเพราะว่าแกหลบไปอยู่บ้านนอก มันจะถูกได้อย่างไร ก็เลยพอเสร็จสงครามก็เลยไปเที่ยวแก้ เปลืองไก่หลายตัว เปลืองขนมไปหลายถัง เอาไปเที่ยวไหว้ศาลเจ้าทั้งหลายเทวดาทั้งหลาย ที่บนบานศาลกล่าวมีพันธทางใจไว้ นี่มันเปลืองสตางค์ตรงนี้ ถ้าเราไหว้แต่ พระพุทธเจ้า มันก็เปลืองน้อย เพราะว่าไม่ต้องมีอะไรมาก ถ้ามีอะไรเกิดเราก็รู้ว่าเป็นกรรมเป็นเวรของเรา เป็นบาปของเรา เราก็ต้องแก้ภายใน แก้ที่จิตใจของเรา มันเปลืองน้อยไม่ต้องเสียมากเกินไป เพราะใจเรามันอยู่ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ประหยัดอยู่ในตัว นี่เห็นง่าย ๆ

ทีนี้อีกอย่างหนึ่งเวลามีอะไรเกิดขึ้น ถ้าเราเป็นผู้เชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เราจะไม่ไปเที่ยวโทษใครๆ มีอยู่ไม่ใช่น้อยพอมีเรื่องอะไรก็เพราะคุณนั่นแหละ พ่อบ้านก็ว่าเพราะเธอนั่นแหละ ทั้งคุณทั้งเธอก็ต้องทะเลาะกัน นี่มันไม่ใช่เรื่องไม่ถูกตามหลักธรรมะ หลักธรรมะก็ต้องนั่งลงเงียบทั้งสองคน แล้วก็นึกว่าเรานี่ทำผิดอะไร ต่างคนต่างพิจารณาตัวเอง แม่บ้านก็คิดว่าเรานี่ผิดอะไร พ่อบ้านก็คิดว่าเรานี่ผิดอะไร ค้นให้มันพบว่าบกพร่องอะไร มีความผิดอะไร ครั้นเมื่อค้นพบแล้วก็มาคุยกันเวลากินข้าว ว่าที่ผ่านมาแล้วฉันไม่โทษเธอ ฉันมันผิดเอง แม่บ้านก็ว่า น้องก็ไม่โทษพี่น้องผิดเอง เรื่องมันก็เรียบร้อย ต่างคนต่างรับผิด เรื่องมันก็จบเท่านั้น นี่ก็เพราะว่าเราปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าท่านบอกว่าอย่าไปโทษคนอื่น แต่ให้โทษตัวเอง อย่าไปว่าคนอื่นผิด แต่ให้ยอมรับเสียว่าฉันเองเป็นผู้ผิด ถ้าเรายอมรับว่าฉันเองเป็นผู้ผิดเรื่องมันก็ไม่ยุ่ง แต่นี่มันยุ่งก็เรื่องไม่ยอมรับผิด ต้องเถียงต้องทะเลาะกัน แม้ในสังคมการบ้านการเมืองที่ทะเลาะกันไม่มีอะไร เรื่องไม่ยอมรับว่าผิด ความจริงเรื่องยอมรับผิดมันง่าย พูดสามคำเท่านั้น ฉันรับผิด เท่านี้มันง่ายจะตาย แต่พูดไม่ออกอะไรมันไปถ่วงใจไว้ ความมานะ ความถือตัว ความยิ่งใหญ่ พูดตามหลักธรรมะก็ว่าอัตตาตัวตนนั่นเอง ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนว่าฉันใหญ่ ลดไม่ลง คนเราต้องรู้จักลดบ้างจะใหญ่ตลอดไปไม่ได้ มันต้องมียุบมีแฟบอะไรต่ออะไรนี่ ถ้าถึงเวลาใหญ่ก็ใหญ่ ถ้าถึงเวลาเล็กก็ต้องเล็ก รู้จักใหญ่รู้จักเล็กอย่างนี้เขาเรียกว่า รู้จักตน รู้จักปรับปรุงตนเองให้มันพอเหมาะเวลา เวลาไหนควรเล็กก็เล็ก เวลาไหนเขาให้ใหญ่ฉันก็ใหญ่ เวลาใดเขาให้นำก็ต้องนำ เวลาใดตามเขาก็เดินตามเขาไป เรื่องมันไม่ยุ่ง ที่มันยุ่ง เขาให้ตามดันไปนำ เขาให้นำจะไปตาม เขาให้ใหญ่จะไปเป็นเล็ก พอเขาให้เล็กจะไปใหญ่เสียอีกแล้ว มันยุ่งตรงนี้นี่มนุษย์เราไม่รู้จักฐานะของตัว เขาเรียกว่า ขาดอัตตัญญุตาธรรม คือไม่รู้จักตัวเองแล้วก็ไม่วางตัวเองให้พอเหมาะพอควร ก็เกิดเป็นปัญหาสร้างความยุ่งยากขึ้นด้วยประการต่างๆ และเมื่อมีอะไรขึ้นแล้วจะพูดว่า ผมยอมรับผิด เท่านี้แหละพูดไม่ออก อะไรมันมาขวางคอหอยไว้ก็ไม่รู้ความยึดมั่นในตัวตนนั่นเอง ทีนี้ในทางพุทธศาสนาสอนให้ทำลายความยึดมั่นในตัวตนออกไปทีละน้อย ยิ่งปอกออกไปถอนออกไปมากเท่าใด ใจก็สบายไม่มีปัญหาวุ่นวายเกิดขึ้น นี่ก็เพราะมีความเชื่อมั่นจึงได้ประพฤติในรูปอย่างนั้น จึงใคร่ขอฝากญาติโยมทั้งหลายว่าเราต้องพิจารณาตัวเองสอบไล่ตัวเองเสียหน่อยว่าเรามีความเชื่อในพระพุทธเจ้าขนาดไหน ในพระธรรม พระสงฆ์ขนาดไหนมีการปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าสอนไว้เท่าไหร่ ถ้าเห็นว่ายังห่างก็ปรับเข้าใกล้หน่อย เบนเข็มเข้าไปหาทิศทางของพระพุทธเจ้าให้มากขึ้น แล้วอะไรๆ ก็จะดีขึ้นสังคมจะดีขึ้นความสงบสุขจะเกิดขึ้น เราก็จะอยู่กันด้วยความสุขความสงบ ดังที่กล่าวมาพอสมควรแก่เวลา ขอยุติธรรมะปาฐกถาไว้แต่เพียงนี้.

ครั้งที่ 6 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังธรรมะปาฐกถา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

พวกเราทั้งหลายที่เป็นผู้สนใจในการศึกษาธรรมะ ก็เพราะเห็นว่าธรรมะเป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ให้แก่ชีวิต เพราะผู้ประพฤติธรรมะย่อมมีความสุข มีความก้าวหน้าในชีวิตในการงาน ประสพการณ์ในชีวิตที่ผ่านมาโดยลำดับ ตั้งแต่เราเป็นเด็กหนุ่ม จนกระทั่งเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อยู่ครองบ้านครองเรือน ในฐานะที่เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ได้นำหลักธรรมะของพระพุทธเจ้ามาเป็นดวงประทีปนำทางชีวิตอยู่ตลอดเวลา การดำเนินชีวิตก็เป็นไปโดยเรียบร้อย ผ่านพ้นอุปสรรคนานาชนิดมาได้ด้วยดี จึงมองเห็นว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตทุกชีวิต จึงได้สนใจศึกษากันมาโดยลำดับ ในการศึกษาด้วยการฟังนั้น เราจะต้องฟังให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงสักว่าฟังพอสบาย การฟังเพียงพอสบายนั้นยังไม่เกิดประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วย ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "สุสฺสุสํ ลภเต ปญฺญํ" ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา ปัญญาในที่นี้เป็นเครื่องมือสำหรับรักษาตัวให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน ผู้ที่รู้จักรักษาตัวให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนนั้น ในภาษาวัดเขาเรียกกันว่า บัณฑิต หรือว่าเป็น ฑิต ที่เรียกกันในภาษาไทย ฑิต นั้นเป็นคำที่ย่อมาจากคำว่า บัณฑิต ผู้ที่เป็นบัณฑิตก็คือผู้ที่รู้จักรักษาตัวรอด รักษาตัวรอดก็คือรักษาใจให้พ้นขึ้นไปจากความตกต่ำ ไม่ให้จิตใจตกอยู่ในอำนาจของฝ่ายต่ำ ที่เราเรียกกันว่า กิเลส เราฟังก็เพื่อให้เกิดปัญญาในการที่จะรักษาตัวให้รอดพ้นจากกิเลสดังที่กล่าวแล้ว เพราะฉะนั้นจึงฟังเพื่อให้เกิดปัญญาจริง ๆ แล้วก็นำไปใช้ในชีวิตของเราทุกเวลานาที

การเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันนั้น เราจะต้องเป็นอยู่ด้วยการมีธรรมะ เรียกว่า ธรรมชีวีผู้มีชีวิตโดยธรรม การมีชีวิตอยู่โดยธรรมนั้นย่อมมีความสุขความเจริญ แต่ถ้าไม่มีชีวิตประกอบด้วยธรรม ย่อมเกิดปัญหาให้สังเกตดูปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ในขณะนี้ นั่งพิจารณาดูแล้วก็เกิดจากความไม่มีธรรมะเป็นเครื่องถ่วงจิตใจ ทำอะไรก็ทำด้วยอารมณ์ ทำไปด้วยอำนาจ

ของสิ่งยั่วยุ ไม่ได้ใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาในการกระทำกิจนั้นๆ ไม่ได้ใช้ปัญญาเป็นเครื่องไตร่ตรอง แล้วจึงพูดอะไรออกไป ก็เป็นเหตุให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ตนแก่ท่านด้วยประการต่างๆ ยิ่งคนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกันกับคนมากๆ ถ้าหากว่าขาดธรรมะเป็นเครื่องถ่วงจิตใจไว้ ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความผิดพลาดเสียหายมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น เป็นนักการเมือง เป็นต้น คนที่เป็นนักการเมืองนี้อาตมานั่งมองๆ คิดๆ แล้วก็เห็นว่า จำเป็นที่สุดที่จะต้องอยู่ใกล้พระ อยู่ใกล้ธรรมะของพระพุทธเจ้า เพราะหน้าที่การงานที่ตนประพฤติในชีวิตประจำวันนั้น เป็นเรื่องของประเทศชาติ เป็นเรื่องของประโยชน์และความสุขของส่วนรวม อันการกระทำอะไรที่เป็นสิ่งใหญ่โตกว้างขวาง เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมนั้น จะต้องทำด้วยวิจารณะญาณ ไม่ใช่ทำไปตามอารมณ์ ตามสิ่งแวดล้อมยั่วยุให้กระทำ แต่ว่าต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอย่างรอบคอบรอบรู้จริงๆ การกระทำนั้นจึงจะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเมื่อทำอะไรลงไปแล้ว ถ้าหากว่ามีการผิดพลาดเสียหาย ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุหาผลของเรื่องนั้นอย่างถูกต้องอย่างแท้จริง การปฏิบัติในหน้าที่จึงจะเป็นธรรม มีความก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี ถ้าหากว่าไม่มีธรรมะเป็นเครื่องนำชีวิตแล้วอันตราย ปัญหาร้ายต่างๆ ก็จะเกิดขึ้นแก่ชาติแก่บ้านเมือง เพราะความประมาทนั่นเอง อันนี้ก็เป็นเครื่องชี้อยู่ในตัวว่า ธรรมะเป็นสิ่งจำเป็นแก่คนทุกคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลกอันเต็มไปด้วยปัญหา ความจริงปัญหานั้นไม่ใช่ของประจำโลก ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มันมีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่เหมือนกับความร้อนความหนาวฝนตกแดดออก หรือมีลมพายุมีแผ่นดินไหว อะไรอย่างนี้มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นเรื่องที่ไม่มีใครป้องกันแก้ไขได้ มันเป็นไปตามเรื่องของธรรมชาติล้วนๆ แต่เรื่องความทุกข์ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์นั้นมันไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ เราอย่านึกว่ามันเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความโง่ความหลง การกระทำอะไรด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็เป็นการสร้างปัญหาขึ้นในวิถีชีวิต ถ้าเป็นตัวผู้เดียวสร้างปัญหาขึ้นก็ค่อยยังชั่ว แต่ถ้าเป็นเรื่องของคนหลายคน เมื่อปัญหานั้นเกิดขึ้นแล้วก็กระทบกระเทือนกันเป็นการใหญ่ ว่ากันโดยความจริงแล้วไม่ว่าเรื่องอะไรที่เกิดขึ้น มันก็ส่งผลสะท้อนไปถึงผู้อื่นได้ทั้งนั้น เพราะชีวิตมนุษย์เรานั้นไม่ได้อยู่ผู้เดียว เรามีความเกี่ยวข้องกับคนอื่นอยู่ตลอดเวลา ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม การกระทำอะไรออกไปแต่ละเรื่องนั้น ย่อมมีผลกระทบกระเทือนถึงกันและกัน เราจะหลีกก็ไม่ได้คนอื่นจะหลีกก็ลำบากเพราะผลอันนั้นส่งผลให้แก่กัน จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างที่สุด ในเรื่องนี้ก็ไม่มีอะไรจะดีไปกว่าต้องมีระเบียบแบบแผนสำหรับชีวิต

ระเบียบสำหรับชีวิตนั้นก็คือธรรมะ ที่ผู้ตั้งศาสนาได้ตั้งไว้ โดยเฉพาะเราเป็นผู้รับนับถือพระพุทธศาสนายอมเชื่อฟังคำสอนคำเตือนของพระพุทธเจ้า เราถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำในชีวิตของเรา เราถือว่าพระธรรมเป็นแผนที่ชีวิตของเรา เราถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้เดินนำทางของเรา

ในทางที่ถูกที่ชอบ ถ้าท่านนำถูกนำชอบ แต่ก็อาจมีที่นำไม่ค่อยถูกไม่ค่อยชอบอยู่เหมือนกัน เราก็ควรจะวินิจฉัยได้จากหลักธรรมะที่เราศึกษาจากการฟัง การอ่านว่าใครเป็นผู้นำไปในทางถูก ใครเป็นผู้นำไปในทางผิด ถ้าใครนำไปในทางถูกเราก็เดินตาม ถ้าใครนำไปในทางผิดเราก็ต้องประท้วงเหมือนกัน ด้วยการไม่เดินตามทางนั้น อันนี้จึงจะถือว่าเป็นการถูกต้องเมื่อเรายอมรับนับถือธรรมะของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ให้แก่ชีวิตการงานของเรา เราต้องเอาธรรมะนั้นแหละมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในการดำเนินชีวิตประจำวันด้วยการใช้ธรรมะนั้นก็เรียกว่ามีอยู่สองขั้นสองตอน ในขั้นแรกเราก็ใช้หลักธรรมะในขั้นศีลธรรม เป็นเครื่องประคับประคองชีวิต เพื่อให้เราอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขสงบ ไม่ก่อกรรมทำเข็ญให้ผู้ใดใครผู้หนึ่งเดือดร้อน เมื่อเราได้ปฏิบัติไปตามขั้นศีลธรรมอยู่ดีในสังคมแล้ว ขั้นต่อไปเราก็แก้ไขปัญหาชีวิตของเราด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมะที่สูงขึ้นไปหลักธรรมะที่สูงขึ้นไปนั้นเรียกว่าเป็นตัวสัจจธรรม หรือเรียกว่าเป็นตัวศาสนาแท้ ๆ ในเบื้องต้นนั้นเราปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ต่อจากนั้นก็ปฏิบัติตามหลักของศาสนา คำว่า "ศาสนา" นั้นขอให้ญาติโยมเข้าใจไว้ว่า เป็นคำสอนหรือเป็นการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ดับร้อน คำสอนหรือการปฏิบัติอันใดที่ทำให้เราพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน เราถือว่านั้นเป็นเรื่องของศาสนา เป็นเรื่องที่เราจะต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของเรา เราจึงต้องมีทั้งหลักศีลธรรมและหลักศาสนาเป็นแนวทางชีวิต ในเบื้องต้นก็เอาหลักศีลธรรมไว้ก่อน เพราะเราเป็นผู้อยู่ในสังคม การอยู่ในสังคมนั้นเราต้องคิดไว้ในใจเสมอว่า เราจะอยู่อย่างไรจึงจะไม่มีการกระทบกระทั่งกัน จะอยู่อย่างไรจึงจะมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตประจำวัน อันนี้เป็นเรื่องที่ควรจะคิดไว้ทุกวันเวลาแล้วก็ดำเนินชีวิตตามแนวคิดที่ถูกต้อง เราจะต้องทำตนให้เป็นสัมมาทิฏฐิชน อย่าอยู่อย่างคนมีความเห็นผิด ความเห็นผิดนั้นเป็นมารร้ายที่คอยทำลายอะไร ๆ ของเราทุกอย่าง แต่ถ้ามีความเห็นถูกเห็นชอบแล้ว เราจะพ้นจากภัยอันตรายด้วยประการทั้งปวง พระผู้มีพระภาคจึงได้รับรองเรื่องนี้ไว้ว่า "สมฺมาทิฏฺฐิ สมาทานา สพฺพทุกฺขํ อปจฺจคํ" แปลว่า บุคคลผู้มีสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ผู้นั้นย่อมพ้นจากทุกข์ด้วยประการทั้งปวงอันนี้เป็นหลักประกันสำหรับชีวิตของเรา ว่าเราจะพ้นทุกข์ได้ด้วยสัมมาทิฏฐิ ตัวสัมมาทิฏฐินี้เป็นตัวนำ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติกิจทุกอย่าง ถ้าไม่มีตัวสัมมาทิฏฐิเป็นตัวนำแล้ว ตัวอื่นมันก็พลอยเสียหายไปด้วย ความเห็นของคนนั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก ขอให้เราสังเกตว่าคนเราที่มีความเห็นในรูปใด ก็มักจะพูดหรือกระทำตามความเห็นนั้น ยิ่งบุคคลบางคนที่มีความยึดมั่นในความเห็น ซึ่งเรียกตามภาษาธรรมะว่า ทิฏฐุปาทาน หมายถึงความยึดมั่นในความคิดอันนั้น จะถูกหรือผิดจะดีหรือชั่ว จะเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ ไม่คำนึงถึง แต่ว่าตัวชอบในความเห็นนั้น แล้วก็ยึดมั่นไว้ตลอดเวลา บางคนว่าถึงตัวตายก็ไม่เปลี่ยนความคิด อันนี้ไม่ใช่เป็นการถูกต้องอะไร ถ้าความคิดหรือความเห็นที่เรารับไว้นั้นมันเป็นความเห็นผิด ไม่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตจิตใจ ผิดเวลา ผิดบุคคล ผิดสถานที่

ผิดเหตุการณ์ ผิดทุกอย่าง แล้วเราจะยังดันทุรังถือไว้ มันก็มีแต่ก่อความวุ่นวายให้แก่จิตใจเข้ากับใครก็ไม่ได้ พูดอะไรออกไปก็ไม่มีประโยชน์ แต่ก็ยังถือไว้ อันนี้ก็เรียกว่าเป็นคนดื้อรั้น ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง การไม่ยอมเปลี่ยนแปลงนั้นแหละในทางธรรมะถือว่าเป็นหลักตอประจำโลก เหมือนกับตอไม้ในป่า เช่น ไม้สัก ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ที่เขาตัดเอาลำต้นไปทำประโยชน์เสียแล้ว เหลือแต่ตอติดอยู่กับพื้นดิน ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไร คนเขาเผาไร่เผาป่าตอนั้นก็ดำเป็นตอตะโก ไป แล้วก็ยังอยู่อย่างนั้น พระท่านจึงเปรียบว่าคนมีความเห็นผิดเหมือนกับตอไม้ประจำโลก คือ เป็นของที่จะผุเปื่อยเน่าไป ไม่เกิดประโยชน์อะไรแม้แต่น้อย คนที่มีความเห็นผิดก็มีสภาพเช่นนั้น

ตัวอย่างที่จะให้เห็นง่าย ๆ ในเรื่องเกี่ยวกับพระสารีบุตร อันเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ถ้าพูดให้ฟังง่ายก็ว่าเป็นมือขวาของพระพุทธเจ้า ในการปฏิบัติเผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชน คู่กันกับพระโมคคัลลานะซึ่งเป็นเหมือนกับพระหัตถ์เบื้องซ้าย สองท่านนี้เป็นกำลังใหญ่ในกองทัพธรรม ที่จะนำธรรมะไปแจกแจงแก่ประชาชนทั้งหลาย ท่านพระสารีบุตรนั้นก่อนจะบวชชื่อว่า อุปติสสะ เขาเรียกสองชื่อ ชื่อจริงชื่อ อุปติสสะ แต่ที่เรียกว่าสารีบุตรก็เพราะเป็นบุตรแห่งนางสารี ทำเนียมเรียกชื่อพ่อชื่อแม่เกี่ยวข้องกับบุตรยังมีอยู่ในเมืองไทยเรา เช่นแถวอำเภอบ้านหมี่บ้านกล้วย เขาเรียกว่า พวกพวน ถ้าแม่มีลูกชายลูกหญิงหัวปีชื่ออะไร ก็เอาชื่อลูกไปเป็นชื่อแม่ เช่นว่า แม่โสดา ก็เพราะว่าลูกคนหัวปีชื่อว่าโสดา หรือถ้าลูกคนหัวปีชื่อว่าแก้ว เขาเรียกว่า คุณแม่แก้ว ไม่เรียกชื่อเดิมแต่ไปเรียกชื่อลูกเข้าไปด้วย คุณแม่นั้นคุณพ่อนั้น อันนี้ใช้อยู่ในเมืองไทยในที่บางแห่งในสมัยนั้นก็คล้ายกัน ท่านสารีบุตรนั้นท่านเป็นบุตรของแม่สารี เลยเขาเรียกว่า สารีบุตร เอาชื่อแม่นำหน้าและเมื่อท่านออกบวชเพราะเบื่อโลก ท่านก็ไปอยู่ในสำนักอาจารย์สญชัย เขาเรียกในสมัยนั้นว่าเป็นปริพาชกนักบวชในอินเดียในสมัยยุคพระพุทธเจ้า ก็มีหลายพวก เรียกว่า อเจลก ปริพาชก ชฎิล เดียรถีย์ นิครนถ์ ล้วนแต่เป็นนักบวชทั้งนั้น มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความคิดแตกต่างกัน ต่างคนก็สอนไปตามความคิดเห็นของตัว ต่อมาเมื่ออุปติสสะปริพาชก ได้ไปพบกับท่านพระอัสสชิในขณะบิณฑบาต มีความเลื่อมใสในอิริยาบทของท่าน เพราะว่าเป็นผู้มีความสงบทุกข์อิริยาบท จะเดินไปข้างหน้าจะถอยมาข้างหลัง จะเลี้ยวขวาเลี้ยวซ้าย จะเหลียวหน้าเหลียวหลัง เรียบร้อยหมด เป็นผู้ดีร้อยเปอร์เซ็นต์ ผิดกับนักบวชอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ในสมัยนั้น ท่านก็เดินตามไปห่าง ๆ เพื่อจะไปถามปัญหาภายหลังจากบิณฑบาตจบแล้ว ท่านก็มีมารยาทไม่รบกวนในขณะบิณฑบาตเดินตามไปจนกระทั่งพระอัสสชิได้อาหารพออิ่มท้อง ก็หลีกออกจากหมู่บ้านเพื่อจะไปฉันตามหมู่ไม้ริมห้วยริมหนอง ท่านอุปติสสะก็เดินตามไป ไปถึงก็จัดแจงปูอาสนะ คือเอาใบไม้มาปูถวายท่าน ปฏิบัติในเวลาท่านฉันอาหาร เมื่อท่านฉันอาหารเสร็จเรียบร้อยดีแล้ว ท่านก็เข้าไปถามว่า พระคุณเจ้าเป็นศิษย์ของใคร ชอบใจในธรรมะของผู้ใด จึงดูอิริยาบทน่าเลื่อมใสนักหนา พระอัสสชิก็บอกว่าเราเป็นศิษย์ของพระสมณโคดม ผู้ออกบวชจาก

ศากยสกุล เราชอบใจในธรรมะของพระบรมครูองค์นั้น ท่านก็ถามต่อไปว่า พระสมณโคดมท่านสอนอย่างไร พระอัสสชิขั้นแรกก็พูดถ่อมตัว บอกว่าเพิ่งเข้ามาสู่ธรรมวินัย ความรู้ยังน้อย ไม่สามารถจะพูดให้มันยืดยาวได้ ท่านอุปติสสะก็บอกว่า ผมชื่ออุปติสสะ เอาแต่ข้อใหญ่ใจความก็พอ ที่ได้ประกาศชื่อไปเช่นนั้นก็เพราะว่าท่านเป็นนักพูดนักโต้วาที ที่มีชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในสมัยนั้น ท่านพระอัสสชิก็สอนแต่ใจความย่อ ๆ ว่า "เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํเหตุํ ตถาโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณ" บาลีว่าอย่างนั้น แปลว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ จะดับเพราะเหตุดับก่อน พระมุนีมีปกติสอนอย่างนี้ ท่านอุปติสสะฟังแล้วเข้าใจความหมาย เข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ต้องแตกดับเป็นธรรมดา แล้วก็บอกว่าพระคุณเจ้ากลับไปก่อนเถอะกระผมจะไปบอกสหายแล้วจะตามไปทีหลัง ท่านก็แยกกัน กลับมาสู่สำนักอาจารย์สญชัย เล่าเรื่องให้อาจารย์ฟังละเอียดแล้วก็บอกว่าท่านอาจารย์ครับ พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก พระธรรมเกิดขึ้นแล้วในโลก พระสงฆ์เกิดขึ้นแล้วในโลก อาจารย์ไปอยู่กับพระพุทธเจ้าเถอะ จะได้ธรรมะที่ลึกซึ้งขึ้นไปกว่านี้ อาจารย์สญชัยไม่ยอมไป ยึดมั่นอยู่ในทิฏฐิไม่ยอมไป เลยถามว่าคนในโลกนี้คนโง่กับคนฉลาดอันไหนมากกว่ากัน ลูกศิษย์ก็บอกว่า คนโง่มีมากครับท่านอาจารย์ คนฉลาดมีน้อย ท่านก็บอกว่า เออดีแล้วเธอไปอยู่กับพระสมณโคดมก็แล้วกัน ฉันจะอยู่กับพวกคนโง่ต่อไป เพราะมันมากกว่าคนฉลาด นี่เขาเรียกว่า ไม่ยอมขึ้นจากบ่อที่ตัวไปจมอยู่ เลยก็ไม่ได้เรื่องอะไรอยู่อย่างนั้นตลอดไป อันนี้แหละเขาเรียกว่ายึดมั่นอยู่ในทิฏฐิไม่เปลี่ยนแปลง

คนเราในสมัยนี้ก็มีไม่ใช่น้อย เช่นว่าไปยึดในลัทธิการเมืองอะไรต่าง ๆ ลัทธิเศรษฐกิจบางอย่าง เชื่อมั่นในทฤษฎี แต่ยังไม่ได้ลงมือทำสักหน่อย ว่ามันจะได้ผลตามทฤษฎีนั้นหรือเปล่าก็เชื่อเอาเสียมากมาย จนกระทั่งว่าไม่ยอมถอน ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ใครเขาจะชวนให้เลิกให้ละก็ไม่ยอม ถืออยู่อย่างนั้น จนกระทั่งว่าไม่ได้ทำอะไร บางทีก็มีความรู้ความสามารถ แต่ว่ายึดมั่นอยู่ในความคิดความเห็นของตัว ถ้าทำต้องทำอย่างผม ถ้าไม่ทำอย่างผมผมยอมตายก็ไม่ทำ แล้วมันก็ตายเปล่า เพราะไม่มีโอกาสจะได้ทำ อย่างนี้เป็นการถูกต้องหรือไม่ญาติโยมทั้งหลายลองพิจารณา ว่าชีวิตอันมีค่าของเรานี้ พอจะทำอะไร ๆ ให้เกิดประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองได้ แต่ว่าไม่มีโอกาสที่จะทำเหมือนกับที่ตัวคิด คนอื่นคิดไม่เอามันต้องเอาของฉัน คนประเภทนี้เขาเรียกว่าของฉันเท่านั้นถูก ของคนอื่นไม่ได้เรื่อง แล้วก็เลยไม่ทำอะไร ผลที่สุดก็แก่ตายเข้าโลงไปเท่านั้นเอง ในทางธรรมะท่านไม่ให้ยึดอย่างนั้น ไม่ให้ถืออย่างนั้น แต่ให้รู้จักเปลี่ยนแปลงความคิดความเห็น ไม่ให้ยึดมั่นจนกระทั่งว่าเป็นเหตุให้ตัวต้องลำบาก อันนี้พระพุทธเจ้าท่านว่าไว้ดี คือท่านบอกว่า ตถาคตรู้ทุกอย่าง แต่ตถาคตไม่ได้ติดอยู่ในความรู้นั้น อันความรู้ที่ตถาคตรู้นั้นตถาคตใช้เหมือนแพที่ใช้ข้ามฟาก คนใช้แพพอเจอแพข้ามฟากก็กระโดดลงไปเลย แล้วก็เอาไม้

ถ่อแพออกไปจากฝั่ง เดินทางไปตามที่ตนต้องการ ไม่ใช่ไปนั่งชมแพแล้วอวดแพจนกระทั่งตายคาแพ ไม่ได้ข้ามฝั่งไปเสียอย่างนั้น สิ่งที่เรารู้รู้ไว้เพื่อใช้ ไม่ใช่รู้ไว้เพื่อติด เพื่อยึดมั่นถือมั่นจนเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้ขอให้ญาติโยมนำไปคิดให้ดี ว่ามีความรู้ไว้เพื่อใช้ ไม่ใช่มีไว้เพื่อติดให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ไม่ว่าความรู้ความคิดอะไร อย่าไปยึดมั่นเกินไป แต่ต้องรู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะแก่เหตุการณ์ แล้วให้ใช้ให้เกิดประโยชน์ ในทางที่เราจะใช้ได้จึงจะชื่อว่าเป็นคนฉลาด มีความรอบคอบรอบรู้ในสิ่งอะไรต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาจึงสอนไม่ให้ยึดมั่นในเรื่องอย่างนี้ แต่ให้มีความเห็นชอบเป็นพื้นฐานในทางจิตใจ คนมีความเห็นชอบย่อมพูดชอบทำชอบคิดชอบชอบไปหมด เป็นเรื่องที่จะก้าวหน้า ความเห็นที่เป็นพื้นฐานนั้นเราควรจะเห็นอย่างไร จึงจะเป็นการชอบการควร ก็คือเห็นว่าอะไร ๆ ที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของเรานั้นเกิดขึ้นเพราะกรรม คือการกระทำของเราเอง ความสุขก็เกิดจากกรรมคือความคิด ความทุกข์ก็เกิดจากความคิด ความคิดของเรามันสร้างอะไร ๆ ขึ้นในชีวิตของเรา ถ้าพูดให้ฟังง่าย ๆ ก็บอกว่า ชีวิตก็คือความคิดนั่นเองความคิดก็คือชีวิต ชีวิตก็คือความคิด ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันนั้น คือความคิดของเรา เราเป็นทุกข์เพราะอะไร ก็เพราะเราคิดเรื่องที่จะให้เป็นทุกข์ นั่งตรมตรอมหมองไหม้อยู่ในใจ ก็เพราะเราไปคิดในเรื่องนั้น คล้ายกับคนที่ไปนั่งอยู่ใกล้ของเหม็น แล้วก็นั่งเหม็นอยู่นั่น จะลุกขึ้นไปเสียก็ได้จะไปยืนอยู่ห่าง ๆ ก็ได้ หรือว่าไปยืนเหนือลมก็ได้ ของนั้นมันอยู่ใต้ลมมันก็ไม่เหม็น ไม่ยอมไป กลับนั่งอยู่ตรงนั้น แล้วก็เป็นทุกข์อยู่ตรงนั้น อันนี้ฉันใด ในชีวิตของคนเราก็แบบเดียวกัน ที่เรามีความทุกข์ความเดือดร้อนในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ นั้น ก็เพราะว่าเราไปคิดอยู่ในเรื่องนั้น ไปยึดมั่นอยู่ในเรื่องนั้น จนเป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา จนกินไม่ได้นอนไม่หลับเพราะว่าไปคิดปัญหาที่ให้มันเป็นทุกข์ ทำไมไม่เปลี่ยนความคิดเสียบ้าง ทำไมไม่เปลี่ยนเรื่องที่เราคิดเสียบ้าง อันนี้แหละเป็นปัญหา ที่เปลี่ยนไม่ได้เพราะว่าไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าเรื่องอะไรมันเปลี่ยนได้ เปลี่ยนฉากได้ หนังละครลิเกเขาเปลี่ยนฉากได้ ตอนนี้แสดงฉากบู้ทำเป็นฉากป่าดงพงพี มีภูเขาอะไรต่ออะไรให้มันสมส่วน แล้วก็รบกัน พ้นจากนั้นแล้วเขาก็เปลี่ยนฉากไปเป็นเรื่องอะไรต่อไป เขาเปลี่ยนได้ทำให้คนดูก็เปลี่ยนแปลงไปตามฉาก ฉากชีวิตของเราก็ควรจะเปลี่ยนบ้าง เมื่อเราดูด้านนี้เป็นทุกข์กลุ้มใจ ทำไมไม่ไปดูด้านที่มันไม่ทุกข์บ้าง คิดเรื่องที่มันไม่ทุกข์บ้างจะเป็นไรไปก็เป็นได้ แต่ไม่ได้คิดอย่างนั้น คงใจจดใจจ่ออยู่ในเรื่องที่กลุ้มนั่นแหละตลอดเวลา อันนี้มันเป็นความผิดตรงไหน ผิดตรงที่ว่าเราไม่ได้ศึกษาธรรมะ ไม่ได้เข้าใกล้ผู้รู้ไม่ได้ฟังคำสอน ไม่ได้เอาไปคิดแล้วก็ไม่ได้เอาไปปฏิบัติ เราจึงไม่รู้ว่าจะแก้ตัวอย่างไร กลุ้มอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา จึงอยากจะขอแนะนำว่า ในเวลาใดที่เราเกิดอารมณ์อย่างนั้น เราก็ควรจะรู้ไว้เป็นพื้นฐานว่า มันไม่ใช่ของเดิม จิตเดิมแท้ ๆ ของของเราไม่มีความทุกข์อย่างนั้น วิถีชีวิตของเรามันไม่มีอันนั้นมาก่อน แต่มันเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อเราได้ไปทำอะไรไว้ การกระทำของเรามันสร้างเรื่องนั้น

ขึ้น แล้วเราก็เอามาคิดด้วยความวิตกกังวลในปัญหานั้น เมื่อรู้ว่าความคิดนี้มันดับได้ เกิดได้ แต่ที่มันไม่หายไปจากใจของเรานั้น เพราะเราไม่ยอมให้มันดับ ไฟไหม้บ้านเป็นของดับได้ แต่เราไม่ยอมให้คนมาดับไฟ ไม่เอาน้ำมาราดลงบนกองไฟ บางทีกลับไปหาเชื้อมาเพิ่มให้หนักเข้าไปอีก จนกระทั่งไหม้ไม่เฉพาะแต่บ้านของตัว แต่ไปไหม้บ้านคนอื่นแถมเข้าไปอีกหลายหลัง ฉันใด ในเรื่องอารมณ์ที่เกี่ยวกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจของเรานี้ก็เหมือนกัน เราชอบเพิ่มเชื้อแห่งความทุกข์ให้มันมากขึ้นในใจของเรา

การเพิ่มเชื้อนั้นก็คือการคิดแล้วคิดอีก คิดแล้วคิดอีกอยู่ในเรื่องนั้น แต่ละเรื่องที่เอามาคิดล้วนแต่เป็นการส่งเสริมเชื้อเพลิงแห่งความทุกข์ทั้งนั้น ไม่มีการลดเชื้อเพลิงกันเสียเลย ทำไมจึงได้ทำอย่างนั้น ก็เพราะอวิชาคือไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องอย่างนี้จึงได้เป็นอย่างนั้น ถ้าเราได้อ่านหนังสือธรรมะหรือว่าได้ฟังคำสอนเสียบ้าง เราก็จะเข้าใจว่า ความทุกข์ทั้งหลายมันเกิดขึ้นเพราะว่าเราไปคิดถึงมัน ถ้าเราไม่คิดมันก็ไม่มีอะไร แต่ว่าจะไม่คิดมันก็ไม่ได้ เพราะคนเรามันอยู่ด้วยความคิด แต่ว่าความคิดเป็นเรื่องเปลี่ยนได้ จะหยุดคิดเสียทีเดียวมันไม่ได้ดอกสำหรับคนธรรมดา ผู้ที่หยุดคิดได้มันต้องเป็นคนที่ได้อบรมสมาธิมานาน มีจิตใจมั่นคงจึงจะหยุดคิดได้ แต่เรานั้นยังหยุดไม่ได้ แต่มีโอกาสที่จะแก้ได้ด้วยการเปลี่ยนความคิด การเปลี่ยนความคิดในเรื่องนี้เราก็เปลี่ยนง่าย วิธีง่ายๆ ก็คือว่าพอเกิดความทุกข์ขึ้นมา เราก็ตั้งปัญหาถามตัวเองสักหน่อยว่า เป็นทุกข์เรื่องอะไร ทำไมจึงทุกข์ทำไมจึงกลุ้มใจ สิ่งที่มันให้เรากลุ้มใจมันมาจากไหน อะไรเป็นเหตุเป็นตัวการณ์ ขณะที่เราเปลี่ยนอารมณ์มาวินิจฉัยเรื่อง ความทุกข์มันก็เบาแล้ว ความกลุ้มมันก็เบาแล้ว เพราะว่าเราไม่ได้คิดเรื่องทุกข์ แต่ว่าเราคิดเรื่องว่าทุกข์นั้นมาอย่างไร ไปอย่างไร เวลานั้นมีปัญญาเวลานั้นมีสติ ขณะที่เรามีสติปัญญานั้น ความมืดหายไป ความงมงายหายไปจากใจ แสงสว่างค่อยเริ่มขึ้นทีละน้อยๆ แล้วเราจะเห็นชัดเหมือนกลางวัน ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เมื่อเราเห็นชัดในสิ่งนั้นแล้ว หน้าที่ที่เราจะต้องทำต่อไปนั้น เราก็ต้องแก้ไขเหตุการณ์ การแก้ไขเหตุการณ์นั้นก็คือตัดสิ่งนั้นออกไป ตัดอะไรตัดตรงไหนก็ตัดที่เหตุให้เกิดความทุกข์ เหตุมันอยู่ตรงไหนก็ตัดตรงนั้น การตัดนั้นจะใช้เครื่องมืออะไร ก็ต้องใช้เครื่องมือคือปัญญา พิจารณาไตร่ตรองให้มันละเอียดรอบคอบ จนกระทั่งพบว่าอะไรเป็นอะไร คิดค้นไปจนกระทั่งถึงหลักสูงสุดของเรื่องนั้น สูงสุดของเรื่องนั้นก็อยู่ที่ว่า มันไม่มีอะไรที่น่าจะทุกข์ ไม่มีอะไรที่น่าจะกลุ้มใจ เพราะสิ่งนั้นมันก็ไม่มีแล้วเราเองก็ไม่มีเหมือนกัน นั่นเป็นสูงสุด แต่ว่าอาจจะไม่เข้าถึงจุดนั้น เพราะมันสูงไปหน่อยแต่ว่าค่อยเดินไปโดยลำดับ ค่อยคิดไปค้นไป ปัญหาอะไรเกิดขึ้นก็ค่อยแยกวิเคราะห์วิจัยไปตามเรื่องเราก็ค่อยดีขึ้น คนเราไม่ค่อยมีเวลาจะวิจัยตัวเอง แต่มีเวลาเยอะแยะที่จะไปนั่งวิจัยเรื่องอะไรๆ อื่น ตามร้านกาแฟตามสโมสร ถ้าไปนั่งแล้วก็วิจารณ์เรื่องอะไร การบ้านการเมือง รัฐมนตรี

ทะเลาะกัน ผู้แทนทะเลาะอัน เขาไม่ไว้วางใจคณะ ปปป. เสนอแล้วก็ล้มไป วิจัยกัน ค้นกันไปค้นกันมา เสร็จแล้วก็ไปนั่งกลุ้มใจต่อไปถึงปัญหาเรื่องชีวิต ข้าวสารแพงบ้าง น้ำมันแพงบ้าง โน่นบ้างนี่บ้าง นี่แหละเรียกว่าเราวิจัยนอกเรื่องมากไป แต่ไม่ได้วิจัยเรื่องภายในอันเป็นเรื่องของเราแท้ ๆ ถ้าเรามีเวลามานั่งสงบใจ มาพิจารณาปัญหาตัวเองเสียบ้าง ก็จะดีขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็ค่อยเบาลงไป ค่อยมีปัญญามีความคิดถูกต้องขึ้นโดยลำดับ อันนี้แหละเป็นเรื่องที่ควรจะได้กระทำบ่อย ๆ และเป็นเรื่องที่จะต้องทำทุกคน ไม่ว่าอยู่ในวัยไหน เด็กหนุ่มเด็กน้อย คนหนุ่มคนแก่ก็ต้องคิดทั้งนั้นต้องทำทั้งนั้น เราต้องแนะแนวให้เขาคิด เช่นเด็ก ๆ เราต้องแนะแนวให้เขาเข้าใจ มีปัญหาอะไรขึ้นเราเรียกมาสอบมาถาม ถามในเชิงแนะแนว ไม่ใช่ถามเฉย ๆ ทำไมจึงไปทำผิดอย่างนั้นอย่างนี้ ถามอย่างนั้นไม่ได้ เราต้องถามเชิงแนะแนวว่า อะไรมันเกิดขึ้นมาอย่างไร ทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น สิ่งนั้นเกิดขึ้นแล้วมันจะเป็นอย่างไรต่อไป เราจะมีความทุกข์หรือมีความสุขหรือมีความเสื่อม หรือว่าจะมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตในการงาน เป็นเรื่องที่เราจะต้องวินิจฉัยแนะแนวให้เขาคิด ให้เขาเกิดปัญญา ไม่ใช่แนะนำไปทั้งดุ้นทั้งแท่ง เด็กมันไม่เกิดปัญญา ไม่เกิดความคิดความอ่าน พ่อแม่ก็ต้องแนะแนวให้ลูกในเรื่องปัญหาชีวิต ให้เขาคิดเขาเห็นด้วยตัวของเขาเอง เรียกว่าเราเสริมสร้างปัญญาให้แก่เด็ก ๆ เด็กก็จะมีปัญญาที่จะเอาไปวินิจฉัยในปัญหาชีวิตของตน จะทำอะไรเขาก็รู้จักวินิจฉัยว่ามันถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมหรือเป็นไปเพื่อความเจริญ เขาพอจะวินิจฉัยด้วยตัวของเขาเองได้ อันนี้เป็นทางที่ควรจะให้

ผู้น้อยที่อยู่กับเราก็เหมือนกัน ถ้ามีอะไรผิดพลาดเสียหาย เราอย่าเรียกมาดุมาว่า แล้วก็กำชับว่าอย่าทำอย่างนี้ต่อไป ๆ มันไม่พอว่าเท่านั้น แต่เราจะต้องแนะแนวให้เขาได้คิด ว่าสิ่งที่เขาทำนั้นมันคืออะไร มีสาเหตุมาจากอะไร แล้วผลมันจะเป็นอย่างไร ผลนั้นจะกระทบกระเทือนต่อตนต่องานต่อประเทศชาติอย่างไร เพื่อให้เขาได้แนวคิด แล้วจะได้เอาไปเป็นเครื่องมือวินิจฉัยในเรื่องนั้น ๆ ต่อไปในกาลข้างหน้า อย่างนี้เรียกว่าเราช่วยเขาจริง ๆ ช่วยให้เขาเกิดปัญญานั่นแหละเป็นการช่วยที่ถูกต้อง เพื่อนฝูงมิตรสหายก็ตาม ผู้น้อยที่อยู่กับเราก็ตาม ถ้าเราช่วยให้เขาเกิดปัญญาแล้วได้ใช้ปัญญานั้นไตร่ตรองค้นคว้าในเรื่องอะไรที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตแล้ว นับว่าเป็นการช่วยที่ถูกทาง นี้ประการหนึ่ง เรียกว่ามีพื้นฐานทางจิตใจถูกต้อง ก็จะช่วยให้เราพ้นไปจากปัญหาคือความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน

อีกประการหนึ่งคนเราที่อยู่ร่วมกันตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน ตลอดจนถึงประเทศชาติหรือว่าอยู่รวมกันในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นบริษัทเป็นองค์การเป็นอะไรก็ตามที ในการอยู่รวมกันมาก ๆ นั้น เราควรจะอยู่กันในรูปใด ถ้าเราถือหลักธรรมะก็ต้องถือว่า ควรอยู่กันด้วยความเมตตาปรานีต่อกัน หรือพูดง่าย ๆ ก็ว่าให้มีความปรารถนาต่อกัน ต่างคนต่างให้ความปรารถนาดีต่อกัน

ความเมตตาปรานีหรือความปรารถนาดีต่อกันนี้แหละ มันเป็นฐานสำคัญ ของคน ที่จะอยู่ รวมกัน เป็นพรรคเป็นพวก เป็นชาติเป็นประเทศ คนเราถ้าไม่มีความปรารถนาดีต่อกันแล้ว ย่อมจะทำทุกวิถีทางที่จะตัดแข้งตัดขาตัดแขน จนกระทั่งตัดหัวเอาไปเลย เพื่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้จะเห็นได้ง่าย ๆ ในสังคมการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ นั่งมองนั่งคิดอยู่ในเรื่องที่เกิดขึ้น ก็รู้สึกว่าไม่ได้อยู่กันด้วยความปรารถนาดีต่อกัน แม้คนที่อยู่ในพรรคเดียวกัน ก็ไม่มีความปรารถนาดีต่อกัน ถ้ามีความปรารถนาดีต่อกันก็ไม่พูดให้ร้ายแก่กัน ไม่ทำร้ายแก่กัน ไม่ทำอะไรให้เกิดเป็นปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน แต่ที่สร้างอะไร ๆ เป็นปัญหาขึ้นมานั้น ก็แสดงว่าไม่ได้มีความปรารถนาดีต่อกันในหมู่คณะ เลยก็ไม่เกิดความสามัคคี ความสามัคคีนั้นฐานมันอยู่ที่ตรงนี้ ตรงที่ทุกคนมีความปรารถนาดีต่อกัน หันหน้าเข้าหากัน มองกันด้วยสายตาที่เต็มไปด้วยความรักความเมตตา ในหลักธรรมะทางพระพุทธศาสนามีอยู่หมวดหนึ่ง เขาเรียกว่าสาราณิยธรรม แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ให้นึกถึงกัน ให้ระลึกถึงกันอย่างไร คนเราจะนึกถึงกันได้เพราะอะไร เพราะมีน้ำใจต่อกัน ถ้าไม่มีน้ำใจต่อกันแล้วไม่มีฐานเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง คนเราอยู่รวมกันมันต้องมีการกระทำการพูดการคิดให้เกิดความระลึกถึงกัน แล้วท่านก็วางหลักไว้ว่าให้คิดด้วยความเมตตา ให้พูดด้วยความเมตตา ให้กระทำด้วยความเมตตา แล้วให้คิดไว้ว่า ให้คนดี ๆ มีปัญญาเข้ามาในหมู่ของเราในคณะของเรา ท่านให้คิดอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา แปลว่าคิดอะไรก็ต้องเอาเมตตาเป็นฐาน พูดอะไรก็ต้องมีเมตตาเป็นฐาน ทำอะไรก็ต้องมีเมตตาเป็นพื้นฐาน แล้วให้คิดอยู่ทุกวันเวลาว่า คนที่ดีมาอยู่แล้วให้อยู่ต่อไป คนดีที่ยังไม่มาก็ขอให้มาในหมู่ในคณะของเรา และเมื่อมาแล้วก็ให้อยู่กันต่อไป และการที่จะอยู่กันต่อไปได้นั้น ก็อยู่กันด้วยความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน

สามีภรรยาที่อยู่กันด้วยความสุขสงบนั้น ไม่ใช่เรื่องอะไร ไม่ใช่ปัญหาเรื่องทางกาย แต่มันเป็นปัญหาทางจิตใจ ถ้าเราอยู่กันด้วยความปรารถนาดีต่อกันแล้ว อยู่กันจนแก่จนเฒ่า ไม่แตกแยกจากกัน แต่ไม่มีความปรารถนาดีต่อกันเมื่อใด มองหน้ากันก็ไม่สนิท สายตามันขวาง ๆ รีอย่างไรพิกล จะพูดจาก็มันขัดหู จะดูก็ขัดตา อะไร ๆ มันไม่ดีไปหมด นี่เขาเรียกว่าไม่มีความปรารถนาดีต่อกันแล้ว แล้วจะอยู่กันได้อย่างไร คนปฏิบัติงานร่วมกันก็เหมือนกัน ต้องมีฐานว่าเราต้องมีความปรารถนาดีต่อกัน นายจ้างต้องมีความปรารถนาดีต่อลูกจ้าง ลูกจ้างก็ต้องมีความปรารถนาดีต่อนายจ้าง ไม่ใช่พอลับหลังแล้วไปนั่งนินทานายจ้างอยู่ทุกวันเวลา อย่างนั้นอย่างนี้ มีแต่ติแต่ว่า ที่เราเอาไปว่านั้นไม่มีความปรารถนาดีต่อกันแล้ว มองเห็นแต่ความชั่วร้ายของคนนั้นแล้วเอาไปติอยู่ตลอดเวลา จิตคิดประทุษร้ายอยู่ตลอดเวลา การอยู่ด้วยกันจะเป็นสุขได้อย่างไร นายกับบ่าวก็ต้องปรารถนาดีต่อกัน ผู้น้อยอยู่กับผู้บังคับบัญชา ก็ต้องปรารถนาดีต่อกัน เมื่อไม่

ปรารถนาดีต่อกันก็ไปนินทาอีก พอว่าง ๆ ก็นินทานายอย่างนั้นอย่างนี้ เขาเรียกว่าเอาไฟในไปข้างนอก เอาไฟนอกมาข้างใน เผาตัวเองไม่ได้เรื่องอะไร เช่นคนในพรรคเดียวกันเอาเรื่องในพรรคไปเที่ยวพูดเที่ยวจา ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์บ้างอะไรบ้าง มันเป็นพวกไม่เต็มบาททั้งนั้นที่พูดกันอยู่อย่างนั้น แล้วก็พูดสิ่งที่มันขาด ๆ เกิน ๆ โดยไม่ได้คิดได้ตรอง ที่คนโบราณเขาพูดว่าผีเปิดปากให้พูด พูดไปอย่างนั้นแหละ ถ้าพระเปิดปากให้พูดก็พูดแต่วาจาที่ดีงามไม่หยาบคายเรียบร้อยเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง พระเปิดปาก ผีเปิดปากก็พูดแต่เรื่องอย่างนั้น มันวุ่นวาย อันนี้ก็มีฐานมาจากว่าไม่มีความปรารถนาดีต่อกัน เมื่อไม่มีความปรารถนาดีต่อกันแล้วก็อยู่กันด้วยไม่มีความสุข มีแต่ปัญหาคือความทุกข์ความเดือดร้อน ท่านจึงแสดงอานิสงส์ไว้ว่า การอยู่กันด้วยความปรารถนาดีหรือมีความเมตตาปราณีต่อกันนั้น เป็นหลังคาบังโลกให้มีความร่มเย็น ไม่ร้อนไม่วุ่นวาย ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า " โลโก ปตฺถมฺภิกา เมตฺตา" เมตตาเป็นธรรมค้ำโลก โลกจะอยู่ได้ด้วยความเมตตาต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน ในเรื่องนี้เราควรจะฝึกหัดในชีวิตประจำวัน คือให้นึกปรารถนาต่อคนทุกคนที่เราประสบพบเห็น เรียกว่าแผ่เมตตานั่นเอง เราจะนั่งจะยืนจะเดินในที่ใดก็ให้นึกแผ่เมตตาไปยังคนทั้งหลาย ส่งความรักความปรารถนาดีไปยังคนเหล่านั้น อย่าส่งกระแสจิตของเรื่องที่เป็นความเบียดเบียนประทุษร้ายออกจากตัวเราเป็นอันขาด ตัวเราก็เป็นสถานีอันหนึ่งเหมือนกัน ที่ส่งกระแสออกจากตัวตลอดเวลา เรียกว่ากระแสคลื่นทางจิต เมื่อส่งแล้วมันก็ไปกระทบคนนั้นคนนี้ ถ้าเราส่งกระแสคลื่นแห่งความดุร้าย คนอื่นพบเราก็ไม่ชอบเรา ไม่พอใจในเรา แต่ถ้าเราส่งกระแสคลื่นจิตแห่งความรักความปรารถนาดี คนอื่นก็มีความรักความปรารถนาดีต่อเรา เคยสังเกตบ้างไหมว่าเราเห็นคนบางคน เราไม่ชอบน้ำหน้า ยังไม่ได้พูดกันเลย ยังไม่ได้รู้จักกันด้วยซ้ำไปว่าเป็นใครมาจากไหน แต่พอมองแล้วไม่ชอบหน้ากันเลย เรื่องนี้มันเพราะอะไร ในแง่จิตวิทยาแล้วคนคนนั้นมีแต่ปฏิฆะ คืออารมณ์ร้อน ๆ แรง ๆ คิดแต่เรื่องร้าย ๆ กระแสจิตที่ออกจากตัวนั้นไปกระทบคนอื่นในทางร้าย เขาจึงรู้สึกร้ายต่อตัว แต่คนบางคนพอเราเห็นหน้าก็รู้สึกว่ามีไมตรี เคารพนับถือหรือว่ามีความรักใคร่ต่อคนนั้น นั่นก็เพราะว่าจิตของคนนั้นมีปกติเมตตาความสุขความเจริญแก่คนทั่ว ๆ ไป เพราะฉะนั้นในทางการปฏิบัติในแง่นี้ ท่านจึงให้แผ่เมตตาอยู่ปรารถนาตลอดเวลา เดินไปเห็นใครก็ให้ส่งกระแสจิตไปว่า เป็นสุข ๆ เถิด มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ในการงาน ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยไข้เจ็บเถิด เรียกว่าให้พรเขา พอเห็นแล้วก็ให้พรเขาอย่าไปหัดแช่งใคร พอเห็นหน้าก็แผ่พรไปเลย รู้จักก็ตามไม่รู้จักก็ตามแผ่เรื่อยไป ขึ้นรถโดยสารพอเหยียบบันไดรถก็แผ่เมตตากระจายไปในรถคันนั้น ให้บรรยากาศที่ออกจากตัวเรานั้นเป็นกระแสแห่งความรักความเมตตา เมื่อใจเราคิดอย่างนั้นในตามันก็มีเมตตา ดวงหน้ามันก็มีเมตตา กิริยาท่าทางมันก็มีเมตตา คนที่นั่งแล้วไม่หลีกให้เพื่อนนั่งมันไม่มีแผ่เมตตา มีแต่ความเห็นแก่ตัว พอนั่งแล้วฉันไม่ถอน ใครมาก็เชิญเข้าไปข้างใน ฉันนั่งอยู่ตรงนี้ นี้เรียกว่าไม่มีน้ำใจเมตตา หรือเห็น

คนแก่ขึ้นมาตัวนั่งใกล้บันไดก็นั่งเฉย ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ ที่จะช่วยพะยุงเขาหน่อย ช่วยรับของสงเคราะห์หน่อย คนแก่เด็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นมา นั่งเฉย แสดงว่าไม่ได้แผ่เมตตา ไม่ได้อยู่ด้วยเมตตา ผู้อยู่ด้วยเมตตาเขาเรียกว่า เมตตาวิหารี มีปกติอยู่ด้วยเมตตา

คนที่มีปกติอยู่ด้วยเมตตานั้นทนไม่ได้เมื่อเห็นคนอื่นทำอะไรอยู่ ต้องเข้าไปช่วยเหลือ ต้องสอดแทรกเข้าไปช่วยเหลือ เขาเรียกว่าคนมีเมตตา ทนไม่ได้ แล้วคนอย่างนี้แหละย่อมมีมิตรมาก มีสหายมาก เป็นที่รักที่พอใจของคนทั่วไป เช่นเราเข้าไปบางถิ่นบางที่เราไม่รู้จักใคร วิธีให้รู้จักมันก็ไม่ยากอะไร เห็นเขาทำอะไร เราเข้าไปช่วย เข้าไปช่วยเหลือไม่ดูดายไม่นิ่งเฉย มันก็เจริญก้าวหน้า แต่ถ้าเราไปยืนเอามือไขว้หลังดูเขา มันไม่มีทางก้าวหน้า มีตัวอย่างจะเล่าให้ฟัง คนในกรมชลคนหนึ่ง สมัยอธิบดีชูชาติเป็นอธิบดี เขาจะเปิดเขื่อนยันฮี ท่านอธิบดีก็ทำงาน ท่านอธิบดีชูชาติท่านไม่ใช่คนนั่งสั่งงาน คนทำงาน สั่งลูกน้องแล้วก็ทำด้วย เช่นจัดเก้าอี้ท่านก็จัดด้วย ไม่ใช่ว่าสั่งจัดอย่างนั้นจัดอย่างนี้ไม่เอา ทำเลย ลูกน้องก็ทำกุลีกุจอ นิสัยท่านอย่างนั้น เมื่อสั่งแล้วก็ทำด้วย ขณะที่ทำงานกันอยู่ อธิบดีหัวหน้ากอง พวกชั้นพิเศษ ชั้นเอกเขาทำกันทุกคน มีคนหนึ่งใส่เสื้อฮาวายลายพร้อย ไปยืนมือไขว้หลังดู ยืนดูวางท่าเหมือนอย่างว่าข้านี่เป็นเสนาบดีอย่างนั้นแหละ ไปยืนดู อธิบดีชำเลืองดูหลายครั้ง จำได้ว่าอ้ายนี่มันทำงานกรมชล แต่มันมายืนดูอยู่ ก็เลยเรียกมาถามว่าคุณมาจากไหน บอกว่า ผมอยู่กรมชลสามเสน มาทำอะไร มาเที่ยว ชื่ออะไรคุณนี่ จดชื่อไว้แล้วตั้งแต่นั้นอาภัพอับโชคไม่ได้ขึ้นเงินเดือนกับเขาเลย จนกระทั่งอธิบดีตายจึงได้ขึ้น เรื่องนิดเดียว เรื่องเป็นคนดูดายเท่านั้นเอง เขาทำงานไม่เข้าไปช่วย นี่เขาเรียกว่า ไม่อยู่ด้วยความปรารถนาดี แล้วเป็นคนที่ไม่มีหัวใจ ถ้ามีหัวใจ แหมอธิบดีกำลังทำงาน เข้าไปทำมั่งไม่ได้หรือ อย่างน้อย ๆ ก็จะได้รู้จักท่าน เวลาขึ้นเงินเดือนท่านจะได้รู้ว่าอ้ายแก้ว คนนี้มันชื่อแก้วหรือชื่อจันทร์จะได้รู้จัก คนไม่มีหัวใจไม่มีความคิด สมแล้วที่กักไม่ขึ้นเงินเดือนให้ เพราะนิสัยมันเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นเราไปเห็นใครทำอะไรให้ช่วย มีตาแก่คนหนึ่งเป็นเรื่องนิทาน พอเจ็บหนักใกล้จะตายเรียกลูกมาสั่งว่า พ่อไม่มีสมบัติอะไรลูกเอ๋ย แต่ว่าพ่อจะให้สมบัติภายในไว้แก่ลูกหน่อย จำไว้ให้ดี เมื่อพ่อตายแล้วลูกจะไปที่ไหนที่ใดก็ตาม ให้ถือหลักอย่างนี้ เมื่อเห็นเขาทำงานต้องเข้าไปช่วย เขาชวนให้กินต้องกิน ถ้าอยู่กับใครก็รักษาความลับของนายไว้ อย่าแพร่งพราย สามข้อพ่อก่อนจะตายสั่งลูกชายสามข้อเป็นมรดก ให้รักษาไว้จนตลอดชีวิตแล้วจะรักษาตัวได้ พ่อตายเผาศพเสร็จแล้วก็ไปเที่ยวหางานทำ เดินไปเห็นคนกำลังลากไม้ขึ้นมาจากแม่น้ำ นึกถึงคำสั่งของพ่อเลย พ่อสั่งว่าเห็นใครเขาทำงานให้เข้าไปช่วย พอไปถึงเห็นก็ไม่พึงอิร้าค้าอิรม เข้าไปถึงก็จับเชือกสาละพาเฮโลกับเขามั่ง ช่วยไปจนกระทั่งหมดไม้ ช่วยเขาอย่างนั้นเพื่อนเขาก็เห็นอ้ายนี่มันมาจากไหนก็ไม่รู้ มาช่วยเหลือเรา ถึงเวลากินข้าว บอกว่าไปกินข้าวด้วยกันซี ก็ไปกินข้าวกัน

คนเราเวลากินข้าวมันต้องคุยกัน เออมาจากไหนไปไหนทำอะไร ธุระอะไรก็ได้เรื่องได้ราว ก็มาหางานทำ ที่นี่มีงานสมัครเป็นกรรมกรที่นี่ก็ได้ เลยก็ได้งานทำอยู่กับนาย เมื่อเขาอยู่กับนายอะไรเป็นความลับในโรงงาน เรื่องข้างในเขาไม่แพร่งพรายให้ใครรู้ รักษาความลับของนายเป็นอย่างดี ก็มีชีวิตก้าวหน้ารุ่งโรจน์ต่อไปในงานนั้น นี่ตัวอย่าง คนเรามันต้องอย่างนั้น อย่าเมินเฉยต้องแผ่เมตตาไว้ทุกเวลา มีอะไรพอที่จะช่วยเหลือคนอื่นได้ช่วย อย่าไปยืนดูเอามือไขว้หลังเป็นอันขาด แล้วมันก็เอาตัวรอด ฐานมันอยู่ที่ความเมตตาปรานี นี่เป็นอันต้น

อีกประการหนึ่งที่ควรจะมีไว้เป็นพื้นฐานก็คือว่า อย่าเห็นแก่ตัว อย่านึกแต่เรื่องของตัว ให้นึกถึงคนอื่นมั่ง พระโพธิสัตว์ในเรื่องชาดกเขาเรียกว่าพระโพธิสัตว์ เมื่อท่านตั้งใจว่าจะบรรลุมรรคผลนิพพาน ท่านยังพูดกับตัวเองว่า เมื่อเราพ้นทุกข์แล้ว จะช่วยคนอื่นให้พ้นทุกข์บ้าง เมื่อเราถึงฝั่งแล้วจะช่วยคนอื่นให้ถึงฝั่งบ้าง อันนี้เป็นน้ำพระทัยของพระโพธิสัตว์ ที่ตั้งไว้เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น ท่านไม่ได้ทำเพื่อตัวของท่าน ท่านออกบวชแสวงหาคุณธรรมไม่ใช่เพื่อตัว แต่เพื่อชาวโลก เพื่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย การออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะไม่ใช่เพื่อพระองค์เอง ปรารภชาวโลกที่มีความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน สิ่งที่มีอยู่ในสมัยนั้นคือคำสอนและข้อปฏิบัติที่มีอยู่นั้น ยังไม่เป็นการตอบปัญหานี้ถูกต้องอย่างแท้จริง ท่านเพียงคิดว่าต้องออกไปค้นคว้าแสวงหาธรรมเป็นการออกเพื่อผู้อื่นไม่ใช่เพื่อตัวเอง ออกไปเพื่อหาธรรมะไปให้แก่ผู้อื่น เพราะความคิดอย่างนี้แหละธรรมะจึงเหลือมาถึงพวกเราจนทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นเราผู้เป็นธรรมทายาทผู้รับมรดกธรรมของพระพุทธเจ้า ก็ช่วยกันต่อไป ช่วยกันทำอะไรเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อย่าทำเพื่อตัวเรา เช่นเราจะให้ทานก็คิดว่า เพื่อคนอื่นได้รับประโยชน์จากทานนี้ จะรักษาศีลก็คิดว่าเพื่อให้มนุษย์เป็นสุข เพราะเราจะไม่เบียดเบียนใครทางกาย ทางทรัพย์ทางกาม จะไม่พูดให้ใครเดือดร้อนเป็นต้น เราเจริญภาวนาก็เหมือนกัน เพื่อให้จิตเรานี้หมดกิเลส แล้วจะได้ใช้ชีวิตทั้งหมดเพื่อความสุขแก่ผู้อื่นต่อไป อันนี้เป็นพื้นฐานสำคัญ เรียกว่าตั้งฐานแห่งความไม่เห็นแก่ตัวไว้ในใจ การกระทำอะไรที่มีตัวเข้าไปเกี่ยวข้องนั้น ย่อมหลีกจากความเห็นแก่ตัวไปไม่พ้น ในที่ที่มีความเห็นแก่ตัวย่อมวุ่นวาย ที่ที่ไม่มีความเห็นแก่ตัวย่อมสงบ เพราะฉะนั้นเมื่อเราต้องการให้เกิดความสงบขึ้นในที่ที่เราอยู่ ในที่ที่เราเกี่ยวข้องเราก็ต้องคิดว่า ฉันทำงานเพื่อส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อตัวเรา คนเราถ้าเห็นแก่ส่วมรวมแล้วกินพอประมาณ ใช้พอประมาณ รู้จักประหยัดยับยั้งชั่งใจ ไม่กินไม่ใช้อะไรเกินเนื้อเกินตัวไป แล้วการงานการเงินอะไรก็ดีขึ้น สิ่งทั้งหลายก็ย่อมก้าวหน้าไปในทางดีได้สมความปรารถนา อันนี้เป็นเรื่องที่ควรจะได้คิด คือให้เราอยู่กันด้วยสัมมาทิฏฐิ อยู่กันด้วยความเมตตา อยู่ด้วยความไม่เห็นแก่ตัว แล้วจะช่วยให้สังคมเราดีขึ้น ก้าวหน้าขึ้นตามสมควรแก่ฐานะ ดังแสดงมาก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้.

ครั้งที่ 7/2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังธรรมะปาฐกถา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ในขณะใดที่มีไฟเกิดขึ้นไหม้สิ่งของ ในบ้านในเรือนของเรา ในขณะนั้นเราก็ต้องรีบหาน้ำสำหรับดับไฟ หรือถ้าเป็นบ้านสมัยใหม่ ก็มีน้ำยาเคมี สำหรับเอาไปฉีดเพื่อให้ไฟนั้นหายไป ที่เราไปดับไฟก็เพราะว่า ไม่ต้องการให้มันไหม้ลุกลาม อันจะเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่วัตถุสิ่งของที่เรารักเราพอใจ เพราะของเหล่านั้นเราหามาได้โดยยาก ก็อยากจะมีไว้ใช้นาน ๆ เท่าที่อายุของมันจะอำนวยให้ใช้ได้ แต่ถ้าเมื่อมีไฟเกิดขึ้นมาไหม้ เราก็เสียดาย จึงได้ทำการดับไฟอย่างรีบด่วนฉันใด ในชีวิตของคนเรานี้ก็เหมือนกัน เมื่อมีไฟเกิดขึ้นภายใน ทำให้จิตใจเร่าร้อนกระวนกระวายด้วยไฟนั้น เราก็ต้องรีบหาสิ่งสำหรับดับไฟ เพื่อให้จิตใจของเราอยู่ในสภาพสงบ ไม่วุ่นวายไม่เดือดร้อนต่อไป สังคมโลกในยุคปัจจุบันนี้ มีสภาพเหมือนกับไฟไหม้ เพราะมีปัญหานานาประการเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ ด้วยประการต่าง ๆ บรรดาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ทำให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปมีความร้อนอกร้อนใจ มีความเป็นทุกข์ล่วงหน้า กลัวว่าสิ่งเหล่านั้น มันจะมาทำลายเรา ทำลายทรัพย์ สมบัติของเรา ทำลายอิสระเสรี ซึ่งเราเคยได้เคยมีไว้ให้เสียไป ก็มีความวิตกกังวลด้วยปัญหานั้น ๆ ด้วยประการต่าง ๆ อันการเป็นอยู่ในรูปอย่างนี้ มันก็เป็นความทุกข์มีความไม่สบายทั้งกายทั้งใจ เพราะในขณะใดที่ใจเราเร่าร้อนกระวนกระวายด้วยปัญหาอะไรก็ตาม ร่างกายของเราก็พลอยเดือดร้อนกระวนกระวายไปด้วย พลอยมีความทุกข์มีปัญหาเกิดขึ้นด้วยเหมือนกัน เพราะสภาพกายกับจิตนั้นมีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา สิ่งใดเกิดขึ้นแก่ร่างกาย ก็ย่อมจะส่งผลไปถึงจิตด้วย สิ่งใดที่เกิดขึ้นในจิต ก็ส่งผลมาถึงร่างกายของเราด้วย เพราะร่างกายกับจิตนั้นว่ากันโดยความจริงแล้ว เป็นสิ่งที่เนื่องถึงกัน อาศัยความเป็นอยู่ร่วมกันตลอดเวลา เพราะฉะนั้นเมื่อมีอะไรเกิดขึ้นก็มีความเป็นทุกข์ทั้งกายและใจ ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่นว่า เรามีความวิตกกังวลด้วยปัญหาอะไรก็ตาม เราจะรู้สึกว่าร่างกายผิดปกติ เช่นว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางหัวใจ คือหัวใจต้องทำงานหนัก ต้องสูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงร่างกายมากขึ้น มีความผิดปกติทางกาย เช่นมือสั่น

ตัวสั่น บางทีก็มีการผิดปกติในระบบการย่อยอาหาร ท้องไส้ไม่เป็นปกติ บางทีก็กระทบกระเทือนไปถึงระบบการถ่าย เช่นเป็นคนท้องผูก ถ่ายไม่เป็นปกติ สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากเนื่องด้วยปัญหาทางจิต คือความวิตกกังวลในเรื่องอะไร ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน

เพราะฉะนั้นคนเราถ้ามีปัญหาคือความทุกข์ความเดือดร้อน กระทบกระเทือนจิตใจบ่อย ๆ ก็ล่อแหลมที่จะเป็นโรคทางประสาท ระบบประสาทไม่ค่อยจะดี สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากปัญหาคือความวิตกกังวล อันเป็นความทุกข์ความเดือนร้อนในชีวิตประจำวัน ซึ่งเราทั่ว ๆ ไปไม่มีความปรารถนาที่จะให้เกิดสิ่งนั้นขึ้นในวิถีชีวิตของเรา แต่ว่ามันก็หลีกเลี่ยงยากอยู่เหมือนกัน ก็เพราะเหตุว่าเราอยู่ในสังคม เราไม่ได้อยู่ผู้เดียวในโลก ชีวิตของเราเกี่ยวข้องกับคนต่างๆ ทั่วๆ ไป ก็คนที่เราอยู่ร่วมกันนั้น ไม่ใช่ว่าจะมีจิตใจเป็นปกติเสมอกันทุกคนก็หามิได้ บางคนก็มีสภาพจิตใจอย่างหนึ่ง บางคนก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่นบางคนใจร้อนใจเร็ว บางคนก็ใจเย็นใจสงบ บางคนก็มีความรู้สึกรุนแรง บางคนก็ไม่ค่อยจะมีความรุนแรงเท่าใด การพูดจาของคนบางคนก็เป็นไปตามใจ เช่นถ้าเป็นคนใจร้อนใจเร็ว มักจะใช้ถ้อยคำประเภทรุนแรง สามหาวด้วยประการต่าง แต่ถ้าเป็นคนใจสงบใจเย็น การพูดจาก็ไม่ค่อยจะรุนแรง มีความยั้งคิดยั้งตรอง ไม่พูดอะไรไปตามอารมณ์ แต่ว่าคิดแล้วจึงพูด คิดแล้วจึงทำ คนที่มีสภาพจิตใจอย่างนั้น ไม่ค่อยจะเป็นปัญหาเท่าใดนัก แต่ถ้าเราอยู่ร่วมกับคนมีจิตใจไม่ได้ฝึกฝนไม่ได้อบรมมาก่อน เป็นอยู่ตามสภาพของสิ่งแวดล้อม เราก็ย่อมจะมีปัญหามีความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นธรรมดา เราจะไปห้ามสิ่งนอกกายนั้นย่อมไม่ได้ เช่นเราจะไปห้ามเรื่องดินฟ้าอากาศอันเป็นธรรมชาติที่เป็นอยู่ตามเรื่องราวนั้นไม่ได้ เราจะไปห้ามคนนั้นคนนี้ ว่าอย่าคิดอย่างนั้นอย่าพูดอย่างนั้น อย่าทำอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ย่อมจะไม่ได้เสมอไป ถึงแม้จะทำได้ก็ต้องใช้เวลา เพราะมันเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ยิ่งในสมัยนี้ด้วยแล้วมนุษย์เรามีความตื่นตัวในเรื่องไม่เข้าเรื่อง คือตื่นตัวในเรื่องเสรีภาพที่ไม่ใช่เสรีภาพ ตื่นตัวในระบบที่เขาเรียกกันว่าประชาธิปไตยแบบที่ไม่เป็นเรื่องราว แล้วก็ทำอะไรแปลกๆ แผลงๆ ให้คนอื่นมีความทุกข์มีความเดือดร้อนใจอยู่ตลอดเวลา อันนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคมทั่วๆ ไป เราทั้งหลายผู้มีชีวิตอยู่ในสังคม เราจะไปห้ามกันคนเหล่านั้น ไม่ให้เขาประพฤติอย่างนั้น ไม่ให้กระทำอย่างนั้น ก็ทำได้เหมือนกัน แต่ว่าก็ชักช้าเสียเวลา เรื่องที่จะทำนั้นไม่ใช่ไปห้ามกันคนอื่น แต่เราควรจะห้ามกันตัวเราเอง จัดการกับตัวของเราเอง ดีกว่าจะไปจัดการกับเรื่องของคนอื่น เพราะการจัดเรื่องของคนอื่นนั้นมันยาก แต่จัดกับตัวเองนั้นง่ายกว่า อันนี้เป็นความจริง แต่คนเราไม่เข้าใจความจริงข้อนี้ไม่พยายามที่จะจัดปรับตัวเอง แต่ว่าไปปรับตัวคนอื่น ปัญหามันจึงเกิดมากขึ้นทุกวันเวลา

ในการปรับตัวเองนั้น ก็เรียกว่าเป็นวิธีการปฏิบัติธรรมนั่นเอง การปฏิบัติธรรมก็คือการปรับตัวเองให้ต้อนรับสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นได้ โดยไม่ต้อง เป็นทุกข์ นั่นแหละ คือการปฏิบัติธรรม

เราปรับจิตใจของเราเองให้ต่อสู้กับสิ่งทั้งหลายได้โดยเราไม่ต้องเป็นทุกข์ อันนี้เป็นเรื่องจำเป็นหรือไม่ ญาติโยมทั้งหลายลองพิจารณาสักเล็กน้อย เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่า มันเป็นเรื่องจำเป็นเป็นงานรีบด่วน เป็นเรื่องสำคัญสำหรับชีวิตของเราโดยแท้ เพราะว่าเราจะต้องประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พึงอกพึงใจอยู่ทุกวันเวลา ถ้าเราไม่จัดการกับตัวเรา เพื่อให้เข้ากับสิ่งเหล่านั้นแล้วไม่เป็นทุกข์ได้แล้ว เราก็ต้องเป็นทุกข์เรื่อยไป เป็นทุกข์ในเรื่องคำพูดของคนอื่น ในกิริยาท่าทางของคนอื่น ในการกระทำอะไรต่าง ๆ ของคนอื่นอยู่ตลอดเวลา การเป็นเช่นนี้ก็คล้ายๆ กับว่า เราเปิดประตูบ้าน เปิดหน้าต่างไว้ สิ่งสกปรกคือ ฝุ่นละอองมันก็ปลิวเข้ามาในบ้านของเรา จนกระทั่งเต็มบ้าน ฝุ่นหนาไปทั้งบ้านทั้งเรือน อันนี้มันเป็นการไม่ถูกต้องในการที่เรา จะกระทำเช่นนั้น แต่ว่าเราควรจะระมัดระวังตัวเราเอง ในการที่จะรับรู้ในสิ่งเหล่านั้น ให้เราเป็น ผู้มีสติมีปัญญา รู้เท่ารู้ทันต่อสิ่งนั้น ๆ ที่มากระทบชีวิตจิตใจของเรา เพื่อเราจะได้ไม่ต้องขึ้นๆ ลงๆ กับสิ่งที่มากระทบเรามากเกินไป โดยปกติธรรมดานั้นถ้าเราไม่ปรับจิตใจของเราให้มีกำลังต่อต้านอย่างดีแล้ว เราก็ต้องมีอาการขึ้นๆ ลงๆ กับอารมณ์อย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา เรื่องดีมากระทบใจมันก็ฟูขึ้นเรียกว่าดีใจ ถ้าเรื่องไม่ดีมากระทบ ใจก็เหี่ยวแห้งร่วงโรยลงไป ซึ่งเราเรียกว่าเป็นความเสียใจ ในบางครั้งเราก็ดีใจ แต่ในบางครั้งก็เสียใจ ความดีใจ ความเสียใจนั้น มันมีสภาพคล้ายกับขึ้นๆ ลงๆ ถ้าวัดด้วยปรอด ก็เรียกว่ามีขึ้นมีลงอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นปกติ สภาพจิตใจ ของเราควรจะอยู่ในสภาพที่เรียกว่า ปกติ ถ้าปกติมันก็ไม่ขึ้นไม่ลง ไม่ดีใจไม่เสียใจกับสิ่งที่มากระทบ อันจะทำให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นในชีวิตประจำวันของเรา เรื่องอย่างนี้เป็นเรื่องที่เราควรจะได้ศึกษาสนใจ ปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน แล้วเราจะมีความสุขทางใจ มีความสงบใจ มีความเป็นอยู่อย่างเรียบร้อยตามฐานะของพุทธบริษัท อะไร ๆ เกิดขึ้นก็จะไม่เป็นปัญหาให้เราต้องกระวนกระวาย ต้องมีความทุกข์ความเดือดร้อนกับสิ่งนั้นเสมอไป สิ่งภายนอกเท่าที่เรามีเราได้ไว้ เช่นว่าเงินทองข้าวของเกียรติยศชื่อเสียง อะไรๆ ต่างๆ ในสังคมนั้น มันก็ไม่ได้ช่วยให้เรามีความสงบใจเสมอไป ไม่ได้ช่วยให้เรามีความสุขทางจิตใจเสมอไป ถ้าหากว่าเราไม่เข้าใจจัดทำใจของเราให้เหมาะกับสิ่งเหล่านั้น ซ้ำร้ายมันอาจจะเป็นพิษเป็นภัยกับเราด้วยซ้ำไป เช่นว่าเราได้อะไรมาเราดีใจเกินไป หรือว่าเวลาสูญอะไรไป เราก็มีความเสียใจมากเกินไป ความดีใจเกินไปก็ดี ความเสียใจเกินไปก็ดี มันทำให้เป็นทุกข์ทั้งนั้น ดีใจก็เป็นทุกข์ เสียใจก็เป็นทุกข์เหมือนกัน แต่ว่าดีใจนั้นมันเป็นทุกข์ที่มองไม่เห็น เราเห็นว่ามันเป็นความสบายหัวเราะหัวให้ แต่ว่าหลังจากนั้นมันก็เป็นทุกข์ได้ในภายหลัง เพราะอะไรก็เพราะเหตุว่าสิ่งทั้งหลายมันไม่คงที่ มันมีการเปลี่ยนแปลงไม่มีอะไร คงสภาพอยู่อย่างนั้นตลอดไป สัจจะหรือความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา” อันนี้เป็นหลักที่พระองค์ตรัสไว้เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ทีนี้เราไม่เข้าใจในความจริงของสิ่งเหล่านี้ เมื่อไม่เข้าใจในสิ่งนี้ เราก็ไป

ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น สำคัญผิดว่ามันจะเป็นไปตามที่ใจเราปรารถนา มันไม่เที่ยง แต่เรานึกว่ามันเที่ยง มันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ แต่เรานึกว่ามันเป็นเหตุให้เกิดความสุขความสบาย มันไม่มีอะไรที่เรียกว่าเป็นเนื้อแท้ แต่เราไปคิดว่ามันเป็นสิ่งเที่ยงแท้ถาวร อันนี้คือความเข้าใจผิดในจิตใจของเรา แล้วเราเข้าไปเกาะจับสิ่งนั้นไว้ด้วยความหลงผิดด้วยความเข้าใจผิด จิตเราก็มีปัญหาเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเรื่อยไป เพราะฉะนั้นสิ่งทั้งหลายที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง ถ้าเราไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นๆด้วยไม่มีปัญญา เราก็เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างเป็นทุกข์ ถ้าเราเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยปัญญา เราก็ไม่มีความทุกข์ทางใจ คล้ายๆกับว่าเราจะต้องจับถ่านไฟ ถ้าเราจับเป็นมันไหม้นิดหน่อย แต่ถ้าเราจับไม่เป็นมันก็ไหม้เอามาก ถ้าเราไปจับทั้งห้านิ้วมันก็ไหม้เราทั้งห้านิ้ว แต่ถ้าเรารู้ว่ามันร้อนแต่จำเป็นต้องไปจับ เราก็จับเพียงสองนิ้ว หรือถ้าไม่จับสองนิ้วเราเขี่ยมันออกมา ไฟนั้นมันก็ไม่ทำให้เรามือไหม้ ได้รับความปวดร้าวทางจิตใจต่อไป ฉันใดในเรื่องอะไรๆ ในชีวิตของเรานี้ก็เหมือนกัน จะเป็นเรื่องลาภเรื่องยศเรื่องคำสรรเสริญเยินยอ เรื่องความสุขความสบายหรือเรื่องของความเสื่อมลาภเสื่อมยศ ได้รับการนินทาว่าร้ายจากคนนั้นคนนี้ มีความทุกข์เกิดขึ้นในจิตใจของเรา สิ่งเหล่านี้ในทางพระท่านเรียกว่า เป็นโลกธรรม เป็นธรรมที่ปรากฏอยู่ในโลกตลอดเวลา คล้ายกับลมแดดที่มีปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ

คนเราเมื่อออกจากไปจากบ้านเรือนก็ต้องถูกลมแดดบ้างตามธรรมดา บางคราวก็ถูกลมแรงๆพัดทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย บางคราวก็ถูกความร้อนจัด ทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยเหมือนกัน เราอยู่ในโลกมันก็ต้องกระทบกับสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องธรรมดา ความสุขความทุกข์ความเสื่อมความเจริญทั้งหลายที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ที่เรียกว่า ธรรมสำหรับโลก ฝ่ายที่เราพอใจก็คือได้ลาภได้ยศ ได้รับการสรรเสริญเยินยอจากคนอื่นแล้วก็มีความสบายทางกายทางใจ สิ่งสี่ประการนี้เป็นฝ่ายที่เรียกว่า อิฏฐารมณ์ คือเป็นอารมณ์ที่เราพอใจ เราอยากได้ แต่ว่าการเสื่อมลาภเสื่อมยศถูกนินทาว่าร้าย มีความทุกข์กายทางใจ สิ่งนี้เราไม่ต้องการ เพราะมันทำให้เราประสบกับปัญหา แต่ว่าทั้งที่เราต้องการและไม่ต้องการนั่นแหละ สิ่งเหล่านี้มันอาจจะเกิดขึ้นแก่เราเมื่อใดก็ได้ เพราะเราไม่ได้อยู่ผู้เดียวในโลกนี้ เราอยู่ในครอบครัว เรามีมารดาบิดา มีพี่มีน้อง มีญาติที่เราเกิดความคุ้นเคย มีความรักใคร่เอ็นดู มีความสนิทสนมกัน ก็อาจจะมีใครสักคนหนึ่งจากเราไปก่อน เช่นมารดาจากเราไปบ้าง บิดาจากเราไปบ้าง หรือลูกอาจตายก่อนเราจะตายก็ได้ อันนี้เป็นเรื่องที่จะเกิดขึ้นแก่เราเป็นธรรมดา เราหนีไม่พ้น และเมื่อมันเกิดขึ้น ก็อาจทำให้เรามีความทุกข์กระวนกระวายไม่สบายทางจิตใจ เสียดมเสียดายด้วยประการต่างๆ การที่เราเป็นเช่นนั้นก็แสดงว่าเรายังไม่เข้าถึงธรรมะ เรายังไม่มีธรรมะเป็นเกราะป้องกันตัว ศัตรูคือความทุกข์ความเดือดร้อนโจมตีเราได้ เราต้องพ่ายแพ้แก่ความทุกข์ความเดือดร้อนนั้นไป อันนี้คือการไม่ได้รับการอบรมฝึกฝนจิตใจของเราอย่างเพียงพอ เราจึงตกอยู่ในสภาพมีความทุกข์ มีความเดือดร้อนทางใจ แต่ถ้า

บุคคลใดได้รับการอบรมบ่มใจคอตัวเองไว้ให้รู้เท่ารู้ทัน ต่อสิ่งนั้น ๆ อยู่สม่ำเสมอแล้ว สิ่งอะไรจะเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของเรา เราก็เฉย ๆ ไม่ทุกข์ไม่ร้อน ไม่ยินดียินร้าย กับสิ่งนั้นๆ อันนั้นแหละเป็นจุดหมายที่เราต้องการในชีวิต ประจำวันของเรา เราควรจะอยู่ด้วยจิตที่สงบอยู่ตลอดเวลา อยู่ด้วยจิตที่มีความรู้ชัดเห็นชัดในเรื่องนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลา เราจึงมีความสุขทางใจ ได้สมความ ปรารถนา ญาติโยมทั้งหลายต้องการสภาพจิตเช่นนี้หรือไม่ ถ้าหากว่าถามอย่างนี้ ญาติโยมทั้งหลายก็คงจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า มีความต้องการ เราไม่อยาก จะเป็นคนขึ้น ๆ ลงเข้า ๆ ออก ๆ ในเรื่องอารมณ์ประเภทต่าง ๆ เมื่อเราต้องการสภาพจิตในรูปอย่างนี้ ก็ต้องมีการฝึกฝนอบรมตัวเราเอง ซึ่งเรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมนั้นมันมีหลายชั้น หลายเชิงสลับ ซับซ้อน แต่ว่าจุดหมายก็เป็นอันเดียวกัน คือต้องการให้จิตเราคงอยู่ในสภาพสงบสะอาดสว่างอะไรๆ มากระทบจิตใจของเราก็ไม่ทำให้หวั่นไหวโยกโคลงได้ ไม่ทำให้เราเป็นทุกข์ ไม่ทำให้เราเป็นสุข แต่ทำให้เรามีอาการเฉยๆ ความเฉย ๆ ของจิตในลักษณะที่ว่านั้น ไม่ใช่เฉยอย่างคนที่ไม่รู้อะไร ความเฉยของคนที่ไม่รู้อะไรก็มีเหมือนกัน เขาเรียกว่าเฉยแบบคนโง่หรือมีอวิชชาครอบงำจิตใจ ไม่รู้ไม่เข้าใจ ไม่มีความคิดความอ่าน ก็ไม่เศร้าโศรกไม่เสียใจ เช่นเด็ก ๆ ที่สูญเสียพ่อแม่ไป จะเห็นว่าเด็กตัวน้อย ๆ พ่อถึงแก่ความตายไป เด็กเขาไม่ได้มีอะไร เขาไปป่าช้าก็ไปวิ่งไปเล่นอยู่ตามปกติ ไม่ได้รู้สึกว่าเสียอกเสียใจอะไร แล้วเขาอาจจะถามในรูปแปลกๆ เช่นถามว่า คุณแม่ คุณพ่อทำไมจึงนอนอยู่ในหีบเล็ก ๆ เช่นนั้น ไม่ออกมามั่ง เขาไม่รู้ว่าเป็นอะไร ไม่รู้ว่าพ่อแม่นั้นไม่มีชีวิตแล้ว หรือตายแล้วเขาไม่เข้าใจ เวลาเอาพ่อขึ้นไปบนเชิงตะกอนเผา บางทีเขาก็ถามแม่ที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า แม่ทำไมเอาพ่อไปเผาเสียล่ะ พ่อไม่ร้อนหรือ อย่างนี้เป็นตัวอย่าง นั่นมันเป็นความรู้สึกของเด็ก ๆ ตัวน้อย ๆ ซึ่งยังไม่เข้าใจเรื่องของชีวิตตามสภาพที่เป็นอยู่จริง ๆ เขาไม่มีความรู้สึกเป็นทุกข์ร้อนอกร้อนใจ เขาวิ่งเขาเล่นไปตามปกติ

ในสมัยอาตมาเป็นเด็ก ๆ ก็จำได้ว่า มีความรู้สึกคล้ายกันในรูปอย่างนั้น คือว่าพี่ชายถึงแก่ความตาย พี่ชายที่ตายก็เป็นโรคบิด ยังจำภาพได้เวลานั่งถ่ายนี่ร้องไห้เอามือกุมท้องบิดตัวด้วยความเจ็บปวด ก็นั่งดูไปตามเรื่องตามราว นึกในใจว่าทำไมต้องร้องไห้ด้วย เวลาถ่ายทำไมต้องร้องเวลาถ่ายทำไมต้องเอามือจับท้องบิดตัวอย่างนั้น ไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร ใจมันคิดอย่างนั้น ครั้นเวลาตายแล้วเขาเอาไปเผาที่ป่าช้า ยังไปถามคุณโยมผู้ชายว่า จุดไฟเผาอย่างนั้นพี่ไม่ร้อนแยะหรือพ่อ พ่อก็ไม่พูดจาอะไร จับมือแล้วก็จูงพากลับบ้านไปเลย เพราะว่าพ่อก็พูดไม่ออกเหมือนกัน ลูกชายคนนั้นก็เป็นที่รักหวงแหนเป็นที่พอใจ เมื่อมาถึงแก่ความตายไปท่านก็เสียดาย เราไปพูดคำที่มันไม่เดียงสา ท่านก็เลยไม่ตอบปัญหานั้น อันนี้เป็นความคิดของเด็กๆ ที่ยังไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องอะไร ๆ มากเกินไป แต่ว่าเด็กก็ไม่ใช่ว่าไม่ยึดไม่ถืออะไรเสียเลย ก็มีความยึดถือเหมือนกันในสิ่งที่เขาพอจะยึดถือได้ เช่นยึดถือในของเล่นว่าเป็นของฉัน ยึดถือในขนมนมเนยว่าเป็นของฉัน

ยึกถือคุณแม่คุณพ่อว่าเป็นของฉัน แต่ว่าความยึดถือนั้นของเด็กไม่ถาวร ไม่อยู่อย่างที่เรียกว่าฝังลึกลงไปในจิตใจเท่าใด เป็นอารมณ์ชั่วแล่นเกิดขึ้นแล้วก็หายไป ไม่เหมือนเราที่เป็นผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นถ้าจะเปรียบเทียบชีวิตของเด็กน้อยกับผู้ที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว จึงรู้สึกว่าแตกต่างกัน ในบางครั้งเราน่าจะถอยกลับไปสู่สภาพจิตใจแบบเด็ก ๆ เหล่านั้นในเมื่อกระทบอารมณ์ที่มันทำให้เกิดความทุกข์ เราน่าจะเป็นเด็กเสียบ้าง เพื่อจะไม่ให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนใจ แต่นั่นแหละคนเรามันขึ้นมาแล้วลงไม่ได้ถอยไม่ได้ เรื่องของชีวิตไม่เหมือนรถนี่เราถอยได้ ออกได้ถอยได้ไปหน้าได้ ชีวิตมันถอยไม่ได้ มีแต่รุดไปข้างหน้า เมื่อเติบโตขึ้นมาแล้วก็ไปยึดจับนั่นจับนี่ไว้ มีอุปาทานในเรื่องอะไรๆ ต่าง ๆ มากมาย เมื่อยึดไว้แล้วปล่อยไม่เป็นวางไม่เป็น แต่ว่าเด็กนั้นเขาไม่ได้ยึดถือมาก เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อนใจ นั่นจิตใจของเด็กมันเป็นอย่างนั้น

อีกประการหนึ่งจิตใจที่ไม่มีความทุกข์ คือคนที่เราเรียกว่า ปัญญาอ่อน พวกคนปัญญาอ่อนนี่มันไม่มีความทุกข์ มันไม่มีเสียอกเสียใจไม่มีวุ่นวายอะไร แล้วก็ไม่ค่อยจะดีอกดีใจในเรื่องอะไรๆ มากเกินไป เขามีใจเฉยๆ ที่มันเฉยเช่นนั้นก็เพราะว่าปัญญาอ่อน ไม่มีความคิด ไม่รู้จักคุณค่าของสิ่งที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้อง เขาไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร พวกนี้ก็ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความเดือดร้อนใจเหมือนกับคนธรรมดา เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่าเด็กปัญญาอ่อนเขาอยู่อย่างนั้น สภาพจิตใจเขาอย่างไรเมื่อตัวน้อย ๆ เป็นหนุ่มก็อยู่อย่างนั้น จนอายุมากกลางคนเขาก็อยู่อย่างนั้น ไม่ค่อยจะเปลี่ยนแปลง เคยพบเด็กประเภทนี้ เมื่อสมัยเด็ก ๆ ก็เคยเล่นเคยอะไรกัน ทำอะไรเขาก็อย่างนั้น เขาไม่รู้สึกอะไร เอามือตีเข้าที่สันหลังเขาก็ไม่ได้ร้องไห้อะไร ไม่ได้แสดงอาการโกรธเคืองอะไร ตีแล้วเราวิ่งหนีไปมันก็มองเฉยๆ ไม่เหมือนคนเรามอง คนธรรมดาที่ไม่ใช่ปัญญาอ่อนถ้าไปตีอย่างนั้นมันก็มองด้วยสายตาขุ่นเคือง แล้วบางทีมันก็วิ่งไปเตะให้มั่งเท่านั้นเอง แต่ถ้าเป็นเด็กอย่างนั้นมันไม่วิ่งไปเตะต่อยอะไร แต่ถ้ามันเจ็บเหลือเกินขึ้นมา มันจึงจะทำเอาบ้าง และถ้ามันทำแล้วหนักที่สุดเลย มันทำถึงตายเลย เพราะมันไม่มีความยั้งคิด ไม่มีสติสำหรับยั้ง ไม่มีปัญญาสำหรับชั่งสำหรับตรอง ทำอะไรก็จะเกินไป ไม่ทำก็ไม่ทำ นั่นพวกนั้นมันมีความยึดถือน้อยเหมือนกัน แต่ที่ไม่ยึดถือนั้นเพราะไม่รู้ในสิ่งนั้น ว่ามันมีคุณมีค่าอย่างไร

ทีนี้เราพูดว่าคนมีจิตใจเป็นปกติ คือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นปกติ มีความรู้มีปัญญาเป็นปกติก็ย่อมจะมีความคิดในรูปต่าง ๆ รู้จักรักสิ่งนั้นสิ่งนี้ รู้จักคุณค่าของสิ่งที่เรารักเราพอใจ สภาพจิตใจที่เป็นอย่างนั้นมันมีอยู่ในคนเราทั่ว ๆ ไป ถ้าหากว่าเราทำใจให้รู้จักปล่อย รู้จักวางในเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ เราก็สบายใจ การปล่อยวางนั้นก็เพราะอาศัยปัญญาที่สูงขึ้นไป เรามีปัญญาระดับปกติธรรมดา แล้วก็รู้จักว่าสิ่งนั้นคืออะไร มันมีประโยชน์แก่ชีวิตของเราอย่างไร มันเอร็ดอร่อยอย่างไร ดีอย่างไร เราก็เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่กับสิ่งนั้น โดยนึกว่ามันดีมันมีประโยชน์แก่ชีวิตจิตใจของเรา นั่นเป็นปัญญาเพียงขั้นหนึ่ง เป็นปัญญาที่ทำให้เราเข้าไปรู้คุณค่าของสิ่งนั้น รู้จักรักษาสิ่ง

นั้น รู้จักใช้สิ่งนั้น เอาสิ่งนั้นมาเป็นประโยชน์ของตัว ปัญญาอย่างนี้มันก็เป็นเรื่องธรรมดา ยังไม่สูงส่งอะไร แต่ถ้าเราศึกษาทำความเข้าใจ แล้วก็มีปัญญาสูงขึ้นไปกว่านั้น ปัญญาในแง่ที่ว่าสิ่งเหล่านี้แม้จะดีจะเป็นประโยชน์ จะเอร็ดอร่อยควรแก่ความต้องการอย่างไรก็ตาม แต่ว่ามันก็ไม่ใช่ของเที่ยงแท้ ไม่ใช่ว่าจะเป็นสุขเสมอไป และมันก็ไม่มีอะไรที่เรียกว่าเป็นเนื้อแท้ในตัวของมันเอง มันเกิดขึ้นไหลไปตามอำนาจของการปรุงการแต่ง แล้วผลที่สุดแล้วมันจะแตกดับ อันนี้เป็นปัญญาสูงขึ้นไป เป็นปัญญาประเภทที่เรียกว่าเกิดจากการเพ่งพินิจพิจารณา ในทางพระพุทธศาสนาเรานั้นสอนให้เราหยั่งลงไปให้ลึก สอนให้เราสอบสวนให้เข้าใจในเรื่องนั้นอย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งมีคำตรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าในมหาปรินิพพานสูตร คือพระองค์ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอได้รับฟังสิ่งใด ได้เรียนรู้ในเรื่องอะไร อย่าขัดคอเขา หรืออย่ารับเอาเรื่องนั้นว่าเป็นการถูกต้องทันที แต่เธอต้องเอามาพิจารณาอย่างลึกซึ้ง สอบสวนทวนถามให้รอบคอบ เพื่อให้เกิดการเห็นชัดในเรื่องนั้นอย่างถูกต้องและแท้จริง" ซึ่งท่านใช้ศัพท์ว่า สาเรตัพพา สาเรตัพพัง โอสาเรตัพพัง เป็นคำที่เตือนใจของพุทธบริษัท ว่าให้คิดอย่างรอบคอบ มองทุกแง่ทุกมุมในเรื่องนั้นๆ แล้วก็หยั่งลงไปให้ลึกถึงเนื้อแท้ของสิ่งนั้น อย่ามองแต่เพียงผิวเผิน อย่าเห็นแต่เปลือกผิวภายนอก แล้วจะลงมติว่าเป็นของน่ารักน่าพอใจ หรือว่าน่าเกลียดน่าชัง ไม่น่าพอใจ อย่าไปคิดง่ายๆอย่างนั้น แต่ว่าต้องคิดลงไปให้ลึกซึ้งในเรื่องนั้นตามสภาพที่มันเป็นอยู่จริงๆ หลักการนี่เป็นหลักการที่ประเสริฐแท้ ใช้ได้ทุกแง่ทุกมุม ไม่ว่าเราจะประกอบกิจกรรมใดๆ งานการในทางโลกทางธรรมะ สร้างชีวิตจิตใจก็ใช้ได้ทั้งนั้น เช่นคนทำงานการในชีวิตชาวบ้าน ทำมาค้าขาย ทำราชการ หรือทำงานอะไรที่เป็นอาชีพก็ตาม ถ้าเราใช้หลักทั้งสองประการนี้เป็นเครื่องประกอบ คือเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น ก็คิดให้มันถ่องแท้แน่นอนในเรื่องนั้น คิดลงไปให้ลึกซึ้งในเรื่องนั้น ให้เห็นชัดว่าเรื่องนั้นที่เกิดขึ้นมันเรื่องอะไร มีมูลฐานมาจากอะไร แล้วมันจะเกิดอะไรขึ้นต่อไปจากเรื่องนั้นๆ มองให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง แล้วก็มองลงไปให้ลึกแทงตลอดสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง เราก็จะเป็นคนไม่งมงายไม่เชื่อง่ายอะไรๆ มากเกินไป ในเรื่องนี้ก็อยากจะขอเตือนญาติโยมทั้งหลายในบางเรื่อง เช่นว่าในสมัยนี้ เราเรียกว่าอยู่กันด้วยสงครามจิตวิทยา คือทำให้คนวิตกกังวล ทำให้เกิดความหวาดกลัว ให้เกิดความเกลียดชัง ให้เกิดความรู้สึกที่เรียกว่าไม่เป็นมิตรแก่กันและกันในแง่ต่างๆ มีคนประเภทหนึ่งซึ่งเขาก็เรียนรู้ในเรื่องจิตวิทยามามากเหมือนกัน แต่ว่าไม่ได้ใช้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ไม่ได้ใช้เพื่อให้เกิดการสร้างสรรในทางที่เป็นประโยชน์อะไร แต่ว่าเขามุ่งประโยชน์ของเขา มุ่งต้องการให้ได้อะไรๆ มาอยู่ในกำมือของเขา แล้วเขาก็จะจัดการตามความคิดความเห็นของเขาต่อไป ไม่ได้คิดให้มันเป็นการถูกต้องว่า การกระทำเช่นนั้นจะเป็นการริดรอนอะไรๆ ของประชาชนหรือไม่ เช่นริดรอนความคิดความเห็นสิทธิเสรีภาพของประชาชนอะไรหรือไม่ หรือว่าจะทำให้เกิดปัญหาเกิดการเบียดเบียนกัน ทำร้ายกันในรูปต่างๆ หรือไม่ เขาไม่ได้คิดถึงเรื่องอย่างนั้น เพราะคนที่มี

ความคิดในรูปดังกล่าวนั้น ไม่มีฐานทางศีลธรรมประจำจิตใจ ฐานทางศีลธรรมนี่มันสำคัญ ไม่มีฐานคือศาสนาเป็นเครื่องรองรับจิตใจ คนเราถ้าไม่มีฐานทางศาสนาหรือศีลธรรมประจำจิตใจแล้ว การกระทำอะไรก็มักจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว หมู่ของตัว คณะของตัว มุ่งเอาแต่ว่าจะให้ได้ดังที่ตนต้องการ หรือที่หมู่ที่คณะของตัวต้องการ จะฆ่าฟันคนสักเท่าไหร่ก็ไม่เป็นไร แต่ให้มันไปบรรลุจุดประสงค์อันนั้นก็แล้วกัน อันนี้คือการคิดการกระทำที่ขาดฐานคือศาสนาเป็นหลักครองใจ ไม่มีหลักศาสนาเป็นหลักคุ้มครองจิตใจ จึงได้คิดอย่างนั้น มุทะลุไปในรูปอย่างนั้น มุ่งแต่จะให้ได้ คนจะตายสักเท่าไรก็ช่างหัวมัน อันนี้เป็นความยุ่งยากในสังคมมนุษย์

สมัยหนึ่งในสมัยโบราณโน้นพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านก็มีความคิดอย่างนั้นในชั้นแรก ไม่มีฐานอริยธรรมอยู่ในใจ ตามแบบของคนอินเดีย คนอินเดียเขาถือว่าธรรมะเป็นอริยธรรมของประเทศอินเดีย ไม่ว่าศาสดาผู้ใดจะนำมาสอน เขาก็ถือว่าเป็นอริยธรรมของอินเดียทั้งนั้น เขายึดถือไว้เป็นหลักเป็นฐานทางจิตใจ แต่ว่าพระเจ้าอโศกในวัยหนุ่มท่านคึกคะนองไปหน่อย ท่านเอาฐานทิ้งเสียเลย ท่านต้องการให้ได้ดังใจ ท่านจึงยกทัพไปเที่ยวรุกรานแคว้นนั้นแคว้นนี้ ฆ่าฟันผู้คนตายไปไม่ใช่น้อย ในการรบครั้งสุดท้ายรบกันที่แคว้นกาลิงคะ ซึ่งเรียกในสมัยนี้ว่า แคว้นโอริสา รบกันมากคนตายมากเหลือเกิน ท่านไปยืนบงการอยู่ในสนามรบ เห็นคนตายเกลื่อนกลาดเลือดนองแผ่นดิน ถ้าจะพูดเป็นภาษาเขาเรียกว่า เลือดท่วมท้องช้าง แต่ว่าความจริงมันไม่ท่วมหรอก มันออกแล้วมันก็จมดินไป มันจะท่วมท้องช้างได้อย่างไร แต่อุปมาว่ามันมากเหลือเกิน ตายกันเกลื่อนกลาด เมื่อเห็นคนตายเช่นนั้น ฐานเดิมมันเกิดขึ้นในใจ ความรู้สึกดั้งเดิมมันมี แต่ว่าความอยากที่จะเป็นใหญ่เป็นโต เป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองบ้านครองเมืองนั้นมันรุนแรง เลยฐานนั้นไม่ปรากฏออกมา ครั้นไปกระทบที่รุนแรงคือคนตายมาก ฐานเดิมปรากฏออกมา คือเกิดความสังเวชสลดใจ ว่านี่เราทำอะไรกัน ทำไมเราไปฆ่าผู้คนตายมากขนาดนี้ เราต้องการอะไร เราจะได้อะไร ก็ได้รับคำตอบว่าเราต้องการความเป็นใหญ่ยิ่งในแผ่นดินนี้ เราเป็นใหญ่แต่ว่าทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความทุกข์ความเดือดร้อน มันผิดอริยธรรมของประเทศชาติบ้านเมืองของเรา คนโบราณๆ เขาสอนไว้ว่า ผู้ใดต้องการความสุข แต่ไปทำให้คนอื่นมีความทุกข์มีความเดือดร้อน ผู้นั้นจะไม่ได้ความสุขสมใจ แต่ว่าผู้ใดต้องการความสุข แล้วไปช่วยให้มนุษย์ทั้งหลายมีความสุขขึ้นก่อน ผู้นั้นแหละจะได้ความสุขสมใจ ความสุขความยิ่งใหญ่ ความมีอำนาจวาสนานั้น ควรจะไต่เต้าไปในหนทางที่จะทำให้คนเป็นสุข มีความสบายไปโดยลำดับ แต่ถ้าเราไต่เต้าไปบนฐานแห่งความทุกข์ความเดือดร้อนของบุคคลอื่น อันนี้มันไม่ใช่วิถีทางที่ชอบ ไม่ใช่วิถีทางของบัณฑิต ไม่ใช่วิถีทางของอริยชนทั้งหลายจะพึงกระทำในเรื่องอย่างนี้เราควรจะนึกถึงคนคนหนึ่งในสังคมยุคปัจจุบัน คือท่านมหาตมะคานธีร์ ท่านมหาตมะคานธีร์ท่านมีฐานจิตใจมั่นคงด้วยศีลธรรมเหลือเกิน ท่านเป็นคนยึดมั่นในศาสนา เป็นคนเคร่งครัดในหลักธรรมคำสอนในทางศาสนา เริ่มชีวิตตั้งแต่เป็นเด็กน้อยๆ

จนกระทั่งมาเป็นผู้ใหญ่ เป็นนักต่อสู้ทางการเมือง แล้วก็ตายไปตามวิถีทางของชีวิต แต่การดำเนินชีวิตของท่านทุกบททุกตอน ท่านถือหลักว่าอย่าทำให้ใครเดือดร้อน อุดมการของท่านมีอยู่ว่า "อหิงฺสา ปรโม ธมฺโม" การไม่เบียดเบียนเป็นบรมธรรม การไม่เบียดเบียนเป็นอุดมการเป็นจุดหมายที่เราจะต้องปฏิบัติ ไม่ว่าจะทำอะไร ไม่ให้เกิดการเบียดเบียนกัน ไม่ให้เกิดการรบราฆ่าฟันกัน แม้ว่าการต่อสู้ ถ้าทำให้ศัตรูเลือดตกยางออก นี่เป็นการต่อสู้ที่ไม่ชอบธรรม ไม่ใช่อุดมการของท่าน แต่ว่าท่านจะไปห้ามคนมาก ๆ มันก็ไม่ไหว คนเยอะแยะที่มาร่วมงานกับท่าน บางคนก็ใจร้อนใจเร็วอยากจะให้ได้อะไรดังใจ การที่จะให้ได้ดังใจมันต้องทุบต้องต่อยกันมั่ง ถ้าเกิดมีการทุบตีกันขึ้นท่านเลิกทันที บอกว่าไม่เอาแล้วทำแบบนี้มันไม่ถูกต้อง ฉันไม่ชอบวิธีการอย่างนี้ ต่อไปนี้ฉันจะทรมานตัวเองแล้ว ฉันจะอดข้าว ฉันจะไม่กินอาหารเดือนหนึ่ง เอาแล้วพวกนั้นกลัวคานธีจะตายขึ้นมาแล้ว ต้องนั่งเงียบ ๆ ไปตาม ๆ กัน ไม่ลุกขึ้นไปต่อยใครตีใครต่อไป แม้ใครจะมาตีมาต่อยก็ไม่ยอมตอบ ท่านหัดคนอย่างนั้น หัดให้คนต่อสู้ด้วยอหิงสา การต่อสู้ของท่านก็สำเร็จเหมือนกัน แผ่นดินอินเดียได้รับอิสระภาพ ได้รับอิสระเสรีสมความตั้งใจ ด้วยวิธีการที่ท่านทำ ทำให้ชาวโลกทั้งหลายได้มองเห็นว่า การต่อสู้ไม่ใช่จะสู้แบบสัตว์เดรัจฉานเสมอไป เราสู้แบบมนุษย์ผู้มีคุณธรรมก็ยังได้ เดี๋ยวนี้โลกมันเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่วิธีการของมนุษย์ผู้มีคุณธรรม หรือพูดว่ามนุษย์มันก็พอแล้ว เพราะว่ามนุษย์มันหมายถึงผู้มีคุณธรรม มีจิตใจสูง ถ้าเราจะต่อสู้แบบมนุษย์เรื่องมันก็ไม่วุ่นวาย แต่ถ้าเราลืมความเป็นมนุษย์เมื่อใดก็มีความวุ่นวายเมื่อนั้น

ได้ฟังการอภิปรายในสภาผู้แทนราษฎร วันพฤหัสบดีถ้าไม่ไปไหนก็เปิดวิทยุนอนฟังนั่งฟังไปตามเรื่อง ทำงานอื่นไปบ้างฟังไปบ้าง ฟัง ๆ ดูแล้วรู้สึกว่าการพูดอภิปรายของผู้แทนราษฎรบางคนนั้น ขาดหลักมนุษยธรรม ลืมความเป็นมนุษย์ไป มักจะพูดอะไรเลอะเทอะเปรอะเปื้อนออกไปนอกลู่นอกทาง แล้วใช้ถ้อยคำสำนวนซึ่งเด็กเลี้ยงวัวในทุ่งนามันก็ใช้ คำประเภทที่เด็กเลี้ยงวัวใช้ เราไม่น่าจะเอามาใช้ในสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นสถานที่มีเกียรติ เป็นคนที่ประชาชนเขาเลือกเข้ามา เพื่อให้ทำหน้าที่แทนเขา เราก็ควรสำรวมปากสำรวมวาจาให้เป็นการเรียบร้อย พูดหยาบคายบ้าง ตะโกนจนประธานต้องบอกว่า ผมเช็คดูแล้วว่าเครื่องขยายเสียงเรียบร้อย ประธานก็ดี ฟังฟังดูแล้วใจเย็นพอใช้ ไม่พูดดัง ๆ พูดค่อย ๆ แม้ใครจะดื้อก็พูดว่า นั่งลง ๆ พูดค่อย ๆ เพราะค่อยมันก็ได้ยิน ไม่ต้องตะโกนก็ได้ แล้วถ้าคนไหนพูดดัง ท่านก็พูดว่า ผมให้คนเช็คดูแล้ว เครื่องขยายเสียงเรียบร้อยไม่เสีย พูดว่าอย่างนั้น ก็เท่ากับพูดว่าไม่ต้องพูดดัง ๆ ก็ได้ เพราะมีเครื่องขยายเสียงอยู่แล้ว แต่ว่าก็ไม่พูดอย่างนั้น ใช้ถ้อยคำสุภาพนิ่มนวล น่าจะเป็นบทเรียนอยู่บ้าง แต่คนบางคนเรียกว่าสันดานมันเป็นอย่างนั้น เคยพูดคำหยาบมาก่อนก็เลยพูดออกไป กระทบกระเทียบเปรียบเปรยคนนั้นคนนี้ต่าง ๆ นา ๆ ฟังดูแล้วก็รู้สึกว่ามันแสลงหู ไม่เหมาะ

ที่จะพูดในรูปเช่นนั้น แต่ว่าไม่มีโอกาสจะคุยกับคนเหล่านั้น ก็เลยพูดๆ ไปอย่างนี้เผื่อว่ามันจะดังไปถึงคนเหล่านั้นบ้าง แล้วก็จะได้รู้ว่าพระเขาติในเรื่องอย่างนี้ บัณฑิตติต้องฟังหน่อย ถ้าคนพาลติเขาติด้วยอารมณ์ แต่ถ้าพระสงฆ์องค์เจ้าติหมายความว่าท่านใช้เหตุผล คงจะไม่พูดด้วยอารมณ์แล้ว นี่แหละเขาเรียกว่าฐานมันไม่มีแล้ว มันลำบาก อาตมาจึงพูดคำคำหนึ่งกับคนบางคนว่า คนฐานเล็กนี่มันลำบาก พอฐานเล็กข้างบนมันใหญ่โตขึ้นไป มันก็พังเท่านั้นเอง เพราะฐานมันเล็กจะอยู่ได้อย่างไร ใครเป็นใหญ่เป็นโตถ้าฐานมันเล็กอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าฐานใหญ่อยู่ได้ เพราะสิ่งใหญ่ๆ เช่นพระปรางค์วัดแจ้ง เจดีย์ภูเขาทอง เราไปสังเกตดูฐานมันใหญ่ เขาลงรากไว้กว้างๆ ทำฐานใหญ่ๆ แล้วก็ค่อยๆ สูงๆ ขึ้นไปจนถึงยอดเล็กที่สุด มันอยู่ได้ ถ้าที่นี้ถ้าว่าฐานมันกลับกันเสีย เอายอดลงล่างเอาฐานขึ้นบน มันอยู่ไม่ได้ คนเราก็เหมือนกัน ถ้าเอายอดลงเอาฐานขึ้น มันอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นคนที่ทำอะไรแผลงๆ ไม่เข้าท่าอะไรอย่างนั้น อาตมาเรียกว่า "คนฐานเล็ก" มันอยู่ไม่ได้เพราะฐานมันเล็ก มันก็พังกันเท่านั้นเอง ที่เป็นเช่นนี้ก็ไม่ใช่เพราะอะไร เพราะขาดธรรมะเป็นพื้นฐานทางจิตใจ แล้วไปทำอะไรมันก็เสีย เราจึงต้องตั้งฐานไว้ในใจว่าจะทำอะไร อันนี้เป็นเรื่องสำคัญในชีวิตประจำของมนุษย์ ขอให้เราช่วยกันหน่อย พบปะสมาคมกับใครๆ เราช่วยพูดช่วยแนะช่วยชี้ให้เห็นว่าฐานทางจิตใจเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าไม่มีฐานแล้วอะไรมันตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายอยู่บนรากฐานของสิ่งนั้น ทีนี้ชีวิตการงานของมนุษย์มันต้องมีฐาน ฐานนั้นก็คือความมีคุณธรรมในจิตใจ ถ้ามีคุณธรรมเป็นพื้นฐานแล้ว เราก็อยู่ได้ด้วยความเรียบร้อย

ฐานที่ควรตั้งไว้ทั่วๆ ไปนั้น เราก็ต้องมีหลักไว้สักอย่างหนึ่งใจจิตใจ เช่นในเบื้องต้นก็มีหลักเกี่ยวกับชาติ เกี่ยวกับประเทศ หลักเกี่ยวกับศาสนา เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าเป็นประมุขของชาติของบ้านเมือง ที่เราพูดกันว่า ชาติ ศาสนา องค์พระมหากษัตริย์ อันนี้เป็นฐาน เป็นสิ่งที่ตั้งไว้ในใจ ว่าเราจะเป็นอยู่ทำงานทำการทุกอย่างเพื่อสิ่งเหล่านี้ เราอยู่เพื่อประเทศชาติ เราอยู่เพื่อพระศาสนา เพื่อธรรมะ เราอยู่เพื่อองค์พระมหากษัตริย์ ที่ถือว่าเป็นประมุขของชาติของบ้านเมือง เราบูชาสิ่งนี้ เราต้องการให้ประเทศชาติอยู่อย่างนี้ คือมีชาติมีศาสนา มีองค์พระมหากษัตริย์ เราถือหลักนี้ไว้ในใจ แล้วเราก็สอนลูกสอนหลานของเราให้เข้าใจว่าเมืองไทยเรานั้นต้องประกอบด้วยชาติ ศาสนา ด้วยองค์พระมหากษัตริย์ ประเทศอื่นบางทีเขาไม่มีครบ บางทีเขามีแต่ชาติ แต่เขาไม่มีศาสนาก็มี เขาไม่มีองค์พระมหากษัตริย์ก็มี เขาก็อยู่ได้ แต่การอยู่มันไม่เหมือนกัน การอยู่โดยไม่มีศาสนานั้น อยู่ได้ด้วยการบังคับอย่างแรง อยู่กันเหมือนกับอย่างว่าต้องถือแส้กันอยู่ตลอดเวลาเหมือนกับผู้คุมนักโทษ เอานักโทษไปใช้งานเขาต้องคุมอยู่ตลอดเวลา ถ้านักโทษเกะกะยิ่งคุมใหญ่ ต้องถือหวาย ถือมีดถือปืนไว้ แล้วก็คอยจ้องอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้คนเหล่านั้นทำงานเป็นปกติ แต่ถ้าผู้ต้องขังเหล่านั้นมีจิตสำนึกในหน้าที่ในการงาน ไม่ต้องคุมก็ได้ ปล่อยให้ทำ

งานทำการได้ เมื่อไม่กี่วันมานี้ทางเรือนจำกลางบางขวาง เขาส่งผู้ต้องขังมาถางหญ้าที่วัดนี้ มาถางอยู่หลายวัน แล้วก็มีคนมาคอยคุม อาตมาสังเกตดูคนคุมไม่ใช่ว่าไปยืนเฝ้าอยู่ตลอดเวลาหามิได้ เขาก็ไปนั่งที่ร่ม ๆ แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วก็ให้คนทำงานไป นึกถึงสมัยเป็นเด็กเลี้ยงควายอยู่ในทุ่ง ควายที่มันไม่เกเรเราไม่ต้องไปตามมันหรอก เรามานั่งที่ร่มไม้เล่นหมากรุกกันก็ได้ เล่นเสือกินวัวกันก็ได้ เล่นอะไรก็ได้ปล่อยควายไปตามเรื่อง มันไม่ไปไหนมันกินหญ้าอยู่ในบริเวณนั้นแล้วไม่ไปทำให้ใครเสียหาย แต่ถ้าเรามีควายสักตัวที่มันชอบเดิน เขาเรียกว่าควายเกเร ชอบเดินเดินเรื่อย เรานั่งไม่ได้แล้ว ต้องคอยไปเดินดูมันจะเดินไปไหน เดี๋ยวมันเดินไปลงหม้อแกงที่บ้านโน้นเสียเท่านั้นเอง ต้องเฝ้าอยู่ตลอดเวลา เกิดเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน คนเรานี่ก็เหมือนกันถ้าอยู่โดยเขาคุมอยู่ตลอดเวลา มันสบายไหม มนุษย์เราอยากจะมีสิทธิมีเสรีตามเรื่อง แม้เด็กตัวน้อย ๆ มันก็อยากจะสบาย เราไปคอยอุ้มมันตลอดเวลาไม่ใช่มันชอบใจ เขาอยากจะทำอะไรตามเรื่องตามราว เราผู้เลี้ยงเพียงแต่คอยจับตาดูไว้ อย่าให้มันไปตกลงไปข้างล่าง อย่าให้มันไปเล่นของที่เป็นอันตราย ปล่อยให้เขาเป็นอิสระพอสมควร เขาก็อยู่ได้สบาย เพราะมนุษย์นี้ต้องการอิสระ ต้องการเสรี แต่ถ้ามีคนคอยบังคับขับเคี่ยวอยู่ตลอดเวลา ต้องกินอย่างนั้นต้องนุ่งอย่างนี้ต้องทำอย่างนั้นต้องทำอย่างนี้ มันก็ไม่สบายใจอย่างนี้ เพราะไม่มีศาสนาเป็นเครื่องบังคับจิตใจ ต้องบังคับให้อยู่ในสภาพอย่างนั้น บ้านเมืองเราไม่อย่างนั้น เรามีสิ่งที่เรียกว่า มีชาติเป็นพื้นฐาน มีศาสนาเป็นหลักใจ มีพระมหากษัตริย์เป็นธงชัยในชาติในบ้านเมือง นี่เป็นฐานที่สำคัญเบื้องต้น

แต่ว่าฐานใหญ่ก็คือศาสนา ธรรมเป็นหลักครองใจ เราจะต้องมีธรรมะเป็นหลักประคับประคองจิตใจไว้ เช่นว่าอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เป็นพื้นฐานเบื้องต้น การอยู่ในศีลธรรมนั้นก็เพื่อให้เราอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสงบสุขไม่มีความวุ่นวาย นี่เป็นฐานอันแรก แล้วต่อไปเราก็มีหลักศาสนาคุ้มครองใจ หลักศาสนานั้นหมายถึงข้อปฏิบัติ ที่ทำให้จิตใจเราพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน ตัวศาสนาแท้ ๆ คือตัวการปฏิบัติที่ทำให้เราพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน ก็ใครบ้างที่ยังมีความทุกข์ความเดือดร้อนอยู่ ถ้ามีความทุกข์มีความเดือดร้อนก็ต้องมีศาสนาเป็นยาสำหรับแก้ความทุกข์ เราจึงต้องมีหลักศาสนาประจำจิตใจ คนไม่มีศีลธรรมคนอื่นรู้ว่าไม่มีศีลธรรม คนไม่มีศาสนาตัวเองรู้ว่าไม่มีศาสนา เพราะอะไร คือเรารู้ว่าเราเป็นทุกข์ เราไม่สบายใจ เรามีความวุ่นวายใจ เวลาใดเราเป็นทุกข์ เราไม่สบายมีความวุ่นวายทางจิตใจ ก็แสดงว่าเวลานั้นเราไม่มีฐานทางศาสนามาอยู่ในใจ เราจึงได้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน เราก็ต้องรีบเชิญธรรมะเข้ามาใส่ไว้ในใจมาคิดแก้ปัญหาคือมาคิดว่าทำไมจึงเป็นทุกข์ ทำไมจึงเดือดร้อนใจ อะไรเป็นเหตุให้เกิดสิ่งนี้ขึ้น ให้พิจารณาด้วยปัญญาให้คิดค้นจากการพูด การกระทำของเราเองในเวลาที่ผ่านมาแล้ว ว่าเราได้ทำอะไรไว้บ้างแล้วสิ่งนั้นมันจึงได้เกิดขึ้น แล้วสิ่งที่เกิดขึ้นนี้มันทำให้เรามีจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์มีความเดือดร้อน เราจะตัดสินสิ่งนั้นไม่กระทำต่อไปได้หรือไม่ การที่เราจะตัดอะไรนั้นเราก็ต้องพิจารณา

ในแง่ดีและแง่เสียของสิ่งนั้น พิจารณาในแง่ดีว่ามันดีอย่างไรบ้าง แล้วต่อไปพิจารณาในแง่เสียของสิ่งนั้น เสียกับดีอันไหนมันมากกว่ากัน สองอย่างเอามาขึ้นตราชั่งดู แล้วเห็นว่าเรื่องเสียมีมากกว่าแต่ว่าดีนิดเดียว มันไม่คุ้มกันกับเรี่ยวแรงเวลาที่เราลงทุนไป เพราะฉะนั้นเราเลิกดีกว่า การที่จะเลิกนั้นต้องแข็งใจเลิก ถ้าไม่แข็งใจแล้วก็เลิกไม่ได้ พอใจอ่อนแอเราก็แพ้มันเรื่อยไป แต่ถ้าเราแข็งใจเออวันนี้จะสู้มันหน่อยแข็งใจไว้ ไม่ทำดังที่เราเคยกระทำ ถ้าแข็งใจไว้ได้ อดทนบังคับตัวเองไว้ได้ ไม่เท่าใดเราก็ชนะ การต่อสู้มันก็ลำบากนิดหน่อย สบายตอนชนะแล้ว

คนเราก็เหมือนกันอารมณ์ อันใดที่มันทำให้เกิดความเสียหาย เราต่อสู้ ขณะต่อสู้มันวุ่นวาย ฝ่ายหนึ่งจะเอาให้ชนะอีกฝ่ายหนึ่งก็จะเอาให้ชนะ ถ้าฝ่ายดีมีกำลังมาก ฝ่ายเสียแพ้ ถ้าฝ่ายชั่วมีกำลังมากฝ่ายดีแพ้ ถ้าฝ่ายดีแพ้ไม่ก้าวหน้า เราต้องให้ฝ่ายดีชนะเพิ่มกำลังฝ่ายดี คือเพิ่มความอดทนมากขึ้น เพิ่มการบังคับตัวเองมากขึ้น เพิ่มสติปัญญาให้มากขึ้น พิจารณาหาเหตุหาผลตลอดเวลา ขณะที่เราพิจารณาเหตุผลในเรื่องนั้น จิตมันก็อยู่ในความดีแล้ว ความคิดในเรื่องที่จะทำสิ่งชั่วมันก็หายไปแล้วในขณะนั้น แล้วเราก็คิดเรื่อยไป ๆ ความคิดชั่วมันก็ไม่เข้ามา เราก็พอชนะได้ ทีนี้เมื่อชนะอะไรแล้วต้อง รักษาความชนะนั้นไว้ อย่าให้กลับแพ้เสียเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นต้องตั้งฐานไว้ให้ดี แล้วก็เพิ่มกำลังให้ฐานนั้นงอกงามไปในทางดีตลอดเวลา เราก็จะเอาตัวรอดปลอดภัยพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน ดังที่ได้แสดงมาเพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจแก่ญาติโยมทั้งหลายก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้เพียงนี้.

การศึกษา	ในธรรม	นำชีวิต
ที่มืดมิด	กลับแจ้ง	สว่างจ้า
เพราะธรรมะ	นั้นประเสริฐ	เลิศโลกา
มีปัญญา	รู้จริง	ทุกสิ่งอัน
เป็นเครื่องปลุก	จิตใจ	ไม่ขุ่นมัว
รู้สึกตัว	ทั่วพร้อม	น้อมรู้ขันธ์
ความรู้แจ้ง	แสงสว่าง	น่าอัศจรรย์
ควรเราท่าน	รีบศึกษา	อย่านอนใจ.

ก. เขาสวนหลวง

ครั้งที่ 8 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาการฟังธรรมะปาฐกถา อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

เมื่อสองสามวันที่ผ่านมานี้อ่านข่าวหนังสือพิมพ์ ก็คงมีเกือบทุกฉบับ เรื่องกิ่งโพธิ์ในบ้านอัมพวัน อันเป็นสำนักงานของพรรคทั้งสี่ที่ไปประชุมกัน แล้วก็วันหนึ่งกิ่งโพธิ์มันหักทับหลังคารถท่านนายกรัฐมนตรี หนังสือพิมพ์จั่วหน้าว่า ลางร้ายเกิดขึ้นแก่คณะรัฐบาลนี้แล้ว เพราะว่ากิ่งโพธิ์หักลงมาทับรถนายกรัฐมนตรี แล้วก็ต่อมาเมื่อวานนี้อ่านอีกทีหนึ่ง บอกว่า ท่านรัฐมนตรีอีกท่านหนึ่งกลัวเรื่องนี้ก็เลยไปทำพิธีบวงสรวง เอาคนมาทำพิธีทางไสยศาสตร์ แล้วก็ให้เจ้าหน้าที่รถดับเพลิงขึ้นไปตัดกิ่งโพธิ์ กิ่งโพธิ์หล่นลงมาตามบันไดกระเช้าของรถดับเพลิง ทับเอาตำรวจขาหักไปอีกคนหนึ่ง เลยเรื่องมันไปกันใหญ่ กลายเป็นเรื่องว่าจะฉิบหายกันใหญ่แล้ว เพราะกิ่งโพธิ์กิ่งเดียวนี้ ความจริงมันไม่มีเรื่องอะไร คนเราเที่ยวยึดถือไม่เข้าเรื่อง เที่ยวคิดแบบอวิชชา แบบโง่ ๆ เขลา ๆ เรื่องกิ่งไม้หักมันเรื่องธรรมดา รถยนต์เขาไม่อยากจะให้ถูกแดด ตรงไหนร่ม ๆ เขาก็เอาไปจอดไว้ตรงนั้น จอดบ่อย ๆ หลายวันกิ่งไม้มันก็หล่นลงมาทับบ้าง มันเป็นเรื่องธรรมดา เหมือนในวัดนี้ที่มีต้นไม้อยู่ใกล้ ๆ กุฏิ มันก็หักลงมาทับหลังคาได้เหมือนกัน แล้วก็เคยหักลงมาแล้วทับเอาหลังคา ก็ไม่ได้นึกว่ามันจะเป็นลางสังหรณ์ว่าสมภารจะตายอะไรก็ได้ว่า นึกแต่เพียงว่ากิ่งไม้มันก็หักบ้างเป็นธรรมดา แล้วเราก็ไปตัดมันเสีย แล้ววันหลังถ้ามันไปคลุมลงไปบนหลังคา มันเป็นทางให้มดไต่ไปสู่กุฏิได้ ก็ตัดออกไป เช่นกิ่งไทรเป็นต้น ที่หน้ากุฏิมีต้นไทรชนิดที่เรียกว่าไทรย้อยอยู่ต้นหนึ่ง มันก็เลื้อยขึ้นไปถึงหลังคา ก็ต้องตัดออกกันบ่อย ๆ แล้วมันก็ไม่มีเรื่องอะไร

เรื่องคนขึ้นไปตัดแล้วกิ่งโพธิ์มันหักลงมานั้น ก็เนื่องจากคนทำงานไม่มีประสบการณ์ในเรื่องการตัดกิ่งไม้ เอาบันไดรถไปเกยไว้อย่างนี้ แล้วกิ่งไม้ก็อยู่อย่างนี้ แล้วไปเลื่อยพอเลื่อย ๆ หักมันก็กลิ้งลงมาตามบันไดรถนั้นเอง นี่คือความประมาท และคนที่ยืนอยู่ข้างล่างก็ไม่เคยตัดต้นไม้เคยแต่ดับเพลิง ไม่เคยตัดต้นไม้ไม่รู้เท่าต้นไม้ พอหักมันก็ไต่ลงมาตามบันไดที่พิงไว้ ก็มาทับคนข้างล่างขาหักไป มันไม่ใช่ความผิดของต้นไม้ ไม่ใช่ลางสังหรณ์ว่าบ้านเมืองจะฉิบหายเพราะ

เรื่องนั้น แต่มันเป็นเรื่องความสะเพร่าของคนที่ตัดต้นไม้ จึงได้เกิดการณ์เช่นนั้นขึ้น ทีนี้เราหวาดกลัวไม่เข้าเรื่อง กลัวกันว่ามันจะเสียหายกันใหญ่โตแล้ว ต้นนี่มันเป็นต้นไม้สำคัญ เลยก็หวาดกลัวกันไปต่าง ๆ นานา พวกเราที่นับถือพระพุทธศาสนา ควรจะทำลายความคิดเห็นอันนี้ออกไปเสียบ้าง เขาเรียกว่าเชื่อลาง พวกลางประเภทต่าง ๆ อย่าเก็บเอามาเป็นอารมณ์ อย่าให้เกิดความหวาดกลัวต่อสิ่งเหล่านั้น มีอะไรเกิดขึ้นก็นึกว่ามันเป็นธรรมดาที่จะต้องเกิดต้องมีสิ่งเหล่านั้น มันไม่เกี่ยวกับชีวิตของเรา ไม่เกี่ยวด้วยอะไรของเรา เว้นไว้แต่เราเอาใจเข้าไปผูกพันไว้กับสิ่งนั้นแล้วก็สร้างภาพขึ้นในใจของเราเองว่ามันจะเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เรื่องสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นไม่มีอะไร แต่ความคิดของเรานั้นแหละมันสร้างอะไร ๆ ขึ้นในใจของเรา สร้างขึ้นด้วยไม่รู้เท่าถึงการณ์ ด้วยการขาดการศึกษาในเรื่องธรรมชาติ แล้วก็เลยตกอกตกใจกันด้วยประการต่าง ๆ เพราะฉะนั้นญาติโยมที่มาศึกษาธรรมะอยู่ทุกวันอาทิตย์ ถ้ามีอะไรเกิดขึ้นในบ้านอย่าไปเที่ยวตกอกตกใจให้มันมากเกินไป เช่นสมมติว่ามีตัวผึ้งมาทำรังอยู่ที่หลังคาบ้าน ก็อย่าไปตกอกตกใจอะไรเลย มันเรื่องธรรมดาผึ้งมันเดินทางผ่านมา เห็นว่าตรงนั้นมันเหมาะมันก็ไปทำรังอยู่เท่านั้นเอง เราอย่าไปกลัวว่ามันเสียหายใหญ่ มันไม่ได้เสียหายอะไร ถ้าให้มันอยู่ตามปกติ มันจะเสียหายต่อเมื่อลูกชายของเราขนเอาหนังสะติ๊กไปยิงรังผึ้งเข้านั่นแหละ ตอนนั้นจะเสียหายมันจะต่อยเอา แล้วผึ้งนี่มันสำคัญ คนไหนทำร้ายมันต่อยแต่คนนั้น คนอื่นมันไม่ต่อยเหมือนกับมันรู้ ต้องไล่ไปต่อยคนนั้น แม้คนนั้นหนีลงไปดำน้ำ แล้วมันก็รออยู่ตรงนั้น มันรู้ว่า เอ็งดำลงไปผุดขึ้นมากูต่อย พอโผล่หัวขึ้นมาสมมติว่าไม่โผล่ตรงนั้นไปโผล่ตรงอื่น มันก็เห็นพอโผล่ขึ้นมามันก็ต่อยอีก มันโกรธไปรังแกมันมันก็ต่อยให้อีก มันไม่ใช่เรื่องจะเสียหาย เราควรจะนึกว่าให้มันอาศัยไปเถอะ เพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เขาไม่มีที่จะอยู่มาอยู่ในบ้านเราก็ดีเหมือนกัน พลอยอยู่กันไปตามเรื่อง มันออกไข่ลูกออกเต้ามันก็ทิ้งรังไป เหลือแต่รังร้างไว้ในบ้านของเราต่อไป ไม่ใช่เรื่องที่ต้องวิตกกังวลจนเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเพราะเรื่องรังผึ้งที่มาทำอยู่ที่ชายคาบ้าน หรืออะไรอย่างนั้น แต่ถ้ามันเข้ามาทำในบ้านต้องรีบกำจัดเสีย วิธีกำจัดก็ไม่ยากอะไร ตัวผึ้งมันกลัวควันไฟ เราไม่ต้องเผาให้มันตายเอาหญ้าแห้ง ๆ มาจุดไฟแล้วก็ไปแกว่งห่างๆ มันสักเมตรหนึ่ง ควันมันก็ขึ้นไปมันก็หนีไปเท่านั้นเอง แล้วมันก็ไม่มารบกวนเราอีกต่อไป ครั้นเมื่อมันหนีไปหมดแล้ว เราก็เอารังมันออกเสีย เพราะไม่มีตัวแล้ว เอารังออกก็หมดเรื่องกันไปเท่านั้น ไม่ใช่ให้ตายทำอย่างนี้ไม่ตาย เพราะว่ามันกลัวควันไฟ พวกที่ไปจับผึ้งเขาไม่ได้ทำให้ผึ้งตาย แต่เขาเอาควันไฟไปรม พอรมแล้วผึ้งมันสำลักมันก็บินหนีหมดเลย แล้วผึ้งนี้มันมีสัญชาตญาณอย่างหนึ่ง ไม่บินขึ้นเหนือรังบินลงข้างล่าง เพราะมันรู้ว่าควันขึ้นข้างบน เพราะฉะนั้นเวลาจะหนีมันก็บินลงข้างล่าง คนที่เอาควันรมไปยืนอยู่บนกิ่งไม้จะไม่ถูกผึ้งต่อย เพราะเขารู้ว่าผึ้งมันมีสัญชาตญาณอย่างนั้น มันลงข้างล่างแล้วก็บินหนีไป

พอมันหนีไปหมดแล้วเขาก็จับเอารังผึ้งใส่ตะกร้า เอาน้ำผึ้งมาขายให้พวกเรากินกับขนมปังต่อไป มันก็ปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง ผึ้งก็ไม่ตาย วันหลังมันก็ไปทำรังใหม่ แล้วคนก็ไปตีเอารังมากินอีก เขาไม่ทำลายแม่ผึ้ง เพราะเมื่อทำลายแม่ผึ้งแล้ว ก็เหมือนกับทำลายตัวผึ้งไม่ให้ทำน้ำผึ้งต่อไป เพราะฉะนั้นผึ้งเข้ามาอยู่ในบ้านเราไม่ต้องตกอกตกใจอะไร ปล่อยให้มันอยู่ไปตามเรื่อง

ทีนี้มีอีกอย่างหนึ่งที่เรากลัวคือปลวก สมมติว่าปลวกขึ้นมาในบ้าน ไม่มีใครกล้าไปแตะต้อง บางทีก็จุดธูปจุดเทียนบูชา เอาผ้าไปคลุมไว้ให้ปลวกอยู่สบายหน่อย อันนี้มันเสียหาย ถ้าขึ้นแบบนั้น มันทำให้บ้านช่องพังได้ ปลวกมันกินบ้าน ขึ้นมาอย่างนั้นเราก็ไม่ต้องไปนึกว่ามันจะเป็นเรื่องกระทบกระเทือนจะเสียหาย ถ้าจะเสียหายก็ในทางวัตถุ คือมันกินไม้ที่เราสร้างบ้าน ถ้าเราเห็นอย่างนั้นในสมัยนี้มันก็ง่าย ไม่ลำบากอะไร บริษัทกำจัดปลวกมีเยอะแยะ เราก็เปิดในสมุดเยลโล่เพ็รตเยส เรียกมันมาเท่านั้นเอง บอกว่ามาช่วยจัดการกับปลวกที มันก็เรียบร้อยไป แล้วเราก็อย่าไปเป็นทุกข์ว่ามันจะเกิดจัญไรหรือเกิดสิ่งไม่ดีขึ้นในบ้าน มันไม่มีเรื่องอย่างนั้น นอกจากจิตเราคิดผิดไปเอง ถ้าเราไม่ไปเที่ยวยึดถือผิด ๆ แล้ว มันก็ไม่มีอะไรที่จะเกิดขึ้น ที่เรียกว่าเป็นลางมันไม่มีลางหรอก แต่ว่าจิตเราเชื่อไว้ผิด แล้วคิดผิดในเรื่องนั้น จึงสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้นเป็นวิตกกังวล นอนไม่หลับกินไม่ได้ เลยต้องหาวิธีแก้ การแก้ก็คือการหลอกอีกเหมือนกัน เช่นไปหาหมอมาทำพิธีตามไสยศาสตร์ นั้นก็คือการหลอกนั่นเอง เรามันหลอกตัวเองในเรื่องความกลัวสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่แล้ว แล้วไปหาหมอให้หลอกเราให้หายกลัวอีกทีหนึ่ง แล้วเราก็หายกลัวไป เรียกว่าเป็นเรื่องหลอกทั้งขึ้นทั้งล่อง ไม่มีอะไรที่เป็นความจริง เราเป็นนักธรรมะจึงไม่มีเรื่องอะไรที่น่าวิตกกังวลในสิ่งเหล่านั้น ที่ต้นโพธิ์นั้นได้ทราบว่ามีศาลพระภูมิอยู่สองศาล คนเขาสร้างไว้หรือบางทีก็เอามาทิ้งไว้ กองอยู่ระเกะระกะคนก็ไหว้บูชากันมา เราจะไหว้ก็ได้จะไม่ไหว้ก็ได้ อย่าไปคิดให้มันมากไปในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ คนเราถ้าทำดีแล้วมันไม่มีเรื่องอะไรที่จะต้องวิตก แต่ถ้าทำไม่ดีแล้วก็มีเรื่องที่จะต้องวิตกกันมาก ความวิตกกังวลนั้นเกิดขึ้นจากการกระทำที่บกพร่อง เราทำอะไรบกพร่องไม่ดีไม่งามไว้ พอเกิดอะไรขึ้นก็นึกว่า เอะท่ามันจะไม่ดีแล้วเรื่องที่เราทำไว้มันจะให้ผลแก่เราแล้ว แล้วเราจะเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนต่อไป นี่มันเนื่องจากการกระทำของเราเองในเรื่องที่ไม่ดีไม่งามไว้ก่อน แล้วเที่ยววิตกกังวลด้วยปัญหาต่าง ๆ ผู้มีความบริสุทธิ์ใจทำอะไร ๆ ด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์สะอาดแล้ว ไม่มีปัญหาอะไร เพราะใจเรามีความบริสุทธิ์อะไรจะเกิดจะมีขึ้นเราก็ถือว่าไม่มีอะไรเป็นเรื่องสำคัญ เรายังบริสุทธิ์ ความวิตกกังวลในเรื่องต่าง ๆ ก็ไม่มี อันนี้เป็นเรื่องที่เรียกว่าเชื่อโชคเชื่อลาง อันทำให้เกิดเป็นปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน เราอย่าเพาะความเชื่ออย่างนี้ให้เกิดขึ้นในลูกเล็กเด็กน้อยของเรา ให้เชื่อในเรื่องที่ถูกที่ชอบไปตั้งแต่เบื้องต้น คือให้เชื่อกฎแห่งการกระทำ กฎแห่งการกระทำก็เชื่อกรรมนี่เอง ว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ความสุขความทุกข์ความเสื่อมความเจริญที่จะเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของเราแต่ละเรื่อง

นั้น มันเนื่องมาจากการกระทำของเราเอง สิ่งอื่นไม่มีอิทธิพลเหนือจิตใจของเรา เว้นไว้แต่เรายอมอยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งนั้นด้วยอำนาจอวิชา มีตัวอวิชชาตัวเดียวที่ให้เราตกอยู่ใต้อิทธิพลของอะไรต่าง ๆ แต่ถ้าเราไม่มีอวิชชาคือความโง่ความหลงแล้ว สิ่งนั้นก็ไม่มีอะไรเหนือเรา เราไม่มีความตกอกตกใจ ไม่มีความหวาดกลัว แต่เรานึกว่ามันเป็นเรื่องธรรมดา อะไร ๆ มันจะเกิดขึ้นเป็นไปตามเรื่อง เราไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในเรื่องอย่างนั้น ความทุกข์มันก็ไม่มี เพราะเรื่องอย่างนั้น อันนี้เป็นเรื่องที่อยากจะฝากให้ญาติโยมได้เข้าใจไว้ เพราะอ่านหนังสือพิมพ์เจอเข้า แล้วก็เลยเอามาพูดให้ญาติโยมฟัง ว่าเราอย่าอยู่ภายใต้เรื่องลางเรื่องโชคอะไรต่าง ๆ แต่เราอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการกระทำ ให้เราระมัดระวังเรื่องความคิดเรื่องการพูด เรื่องการกระทำของเราเองว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรควรอะไรไม่ควรแล้ว เราก็ทำลงไปด้วยอำนาจความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่ทำลงไปด้วยความหลงใหลมัวเมาในสิ่งนั้น ๆ ใช้สติปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการปฏิบัติกิจทุกอย่าง สิ่งนั้นมันก็ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่เราเลยแม้แต่น้อย เราจะได้อยู่อย่างสงบสบาย ไม่ต้องไปเที่ยวกลัวสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอะไรต่าง ๆ ที่เราเคยเห็น เช่นสมมติว่ามีเหตุการณ์ทางธรรมชาติ สมมติว่าฟ้าผ่าลงในบริเวณบ้านของเรา เราอย่าไปกลัวว่ามันจะเป็นอันตรายอะไรเกิดขึ้น แต่เรานึกว่าในบริเวณบ้านของเราคงจะมีอะไรอยู่อีกอย่างหนึ่งที่เป็นวัตถุล่อฟ้าให้มันตกลงมาที่บ้านนั้น จึงได้เกิดฟ้าผ่าขึ้นในบ้าน ถ้าเราจะแก้ก็ต้องไปหาผู้รู้ทางวิทยาการ จัดการติดสายล่อฟ้าอะไรเสียให้มันเป็นการเรียบร้อย เรื่องเสียหายมันก็จะไม่เกิดขึ้นต่อไป เพราะเราเข้าใจเรื่องของธรรมชาติ ว่ามันมีอะไรเกิดขึ้นเพราะอะไร แล้วแก้ไขให้ถูกตามเรื่องตามราว จิตอย่าไปยึดแล้วเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน

อันใจคนเราที่ตกอยู่ในเรื่องลางเรื่องโชคอะไรนี้ ไม่สบายด้วยประการต่าง ๆ มีความหวาดกลัวอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็เลยเป็นทุกข์ มีอีกอย่างหนึ่งที่อยากให้ญาติโยมได้เข้าใจไว้ด้วย คือคำพูดของคน คนเราพวกที่เชื่อเหลวไหลมันมาก แล้วมาพูดในเรื่องที่ไม่สบายใจ เช่นมีอะไรเกิดขึ้นก็โอ้อย่างนี้ไม่ได้ ต้องไปหาพระมาสวดมนต์เสีย ต้องทำพิธีอย่างนั้นอย่างนี้ พวกเหล่านี้พูดไม่รู้เรื่องทั้งนั้น ไม่เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร เป็นการพูดตาม ๆ กันมา ตั้งแต่โบราณจนถึงกาลบัดนี้ พูดกันอยู่อย่างนั้น เราก็เกิดความหวาดกลัวสะดุ้งขึ้นมา แล้วก็วิ่งเต้นจัดโน่นจัดนี่ไปตามเรื่อง ก็เป็นการหลอกตัวเองให้เกิดความสบายใจ ไม่ใช่อะไรที่เรียกว่าเป็นเนื้อแท้ เพราะฉะนั้นอย่าไปหวั่นไหวกับคำพูดของคนประเภทนั้น แต่ถ้าเขาพูดเรื่องเกี่ยวกับตัวเรา ว่าเราไม่ดีอย่างนั้นไม่ดีอย่างนี้ อันนี้ควรเอามาคิดสักหน่อย คือมาคิดว่าเขาว่าเราไม่ดี เราไม่ดีจริงหรือเปล่า หรือว่าเขาชมว่าเราดี เราดีตามเขาชมหรือเปล่า เราควรจะเอามาพิจารณาเพื่อปรับปรุงแก้ไขชีวิตให้เข้าไปสู่ระเบียบเรียบร้อยต่อไป แต่ว่าเรื่องเกี่ยวกับวัตถุเกี่ยวกับอะไรต่ออะไรที่มันเกิดขึ้นจากธรรม

ชาติดินฟ้าอากาศอย่างนี้ เราอย่าเอาความวิตกกังวลมาใช้ให้มันมากเกินไป จนกระทั่งว่าเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ไม่ใช่เรื่องที่ควรจะคิดในรูปอย่างนั้น อันนี้ขอทำความเข้าใจกับญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายเพื่อจะได้ไม่ต้องพลอยวิตกกังวลในเมื่ออะไรมันเกิดขึ้นในบ้านของเรา เราจะได้รู้ว่าไม่มีพิษไม่มีภัยเพราะสิ่งเหล่านั้น แม้อะไรบางอย่างเช่นว่าจิ้งจกตุ๊กแกร้องอะไรต่าง ๆ ก็อย่าไปเที่ยวถือ มันร้องตามเรื่องของมัน เราอย่าไปนับว่ามันร้องกี่ครั้งเวียนศีรษะเปล่า ๆ ปล่อยให้มันร้องไปตามเรื่องของมัน มันไม่มีเรื่องอะไรที่จะเสียหาย คิดให้มากแล้วมันยุ่ง จึงไม่ควรคิดอะไรให้มันวุ่นวาย สร้างปัญหาให้รบกวนจิตใจโดยไม่ได้เรื่อง แต่เราควรมาคิดปัญหาในเรื่องชีวิต เรื่องการงานการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ว่าเราควรจะจัดอะไร ควรจะทำอะไรอันเป็นเรื่องชอบเรื่องควร เรื่องใดควรงดเว้น เรื่องใดควรจะประพฤติปฏิบัติ เรามาคิดกันในเรื่องอย่างนี้ดีกว่าที่จะไปคิดปัญหาชนิดที่ไม่เข้าเรื่อง ทำให้เปลืองสมองเปลืองเวลา แล้วก็เสียหายไปโดยไม่ได้เรื่องอะไรที่เป็นสาระ อันนี้เป็นเรื่องที่น่าจะได้ทำความเข้าใจไว้กับญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายประการหนึ่ง

ทีนี้อีกประการหนึ่ง ในชีวิตของเราแต่ละคนนั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในวันก่อนว่า เรามีปัญหามีเรื่องที่จะต้องแก้ไขในชีวิตประจำวัน เรื่องที่เราจะต้องแก้ไขในชีวิตประจำวันนั้น ก็คือเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ความเดือดร้อน อันเกิดขึ้นจากอะไรๆ ต่างๆ มากมายหลายเรื่องหลายประการซึ่งเราจะต้องปรับปรุงแก้ไขกันต่อไป เพราะชีวิตในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ย่อมมีปัญหาเพิ่มขึ้นทุกวันเวลา ปัญหาเรื่องค่าครองชีพ เรื่องการงาน เรื่องการเป็นการอยู่เรื่องภายในครอบครัว เรื่องคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่ว่าสร้างปัญหาขึ้นในชีวิตของเราทั้งนั้น ถ้าหากว่าเราไม่รู้จักจัดให้ดี มันก็สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นในใจเราบ่อย ๆ แต่ถ้าเราเข้าใจจัดเรื่องทั้งหลายให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ชอบแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็จะไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่เรา เราก็อยู่รอดปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง ในชีวิตประจำวันของเราแต่ละคนนั้น เราควรจะถือเป็นหลักประจำใจว่า เราจะอยู่อย่างคนมีใจสงบ อยู่อย่างคนที่มีใจสะอาด อยู่อย่างคนที่มีใจสว่างอยู่ด้วยปัญญาอันนี้เป็นฐานที่เราควรจะตั้งไว้ในใจของเราทุกเวลานาที ว่าเราอยู่เพื่อสิ่งนี้ไม่ใช่อยู่เพื่อความวุ่นวายเพื่อความเร่าร้อนหรือเพื่อความมืดบอดอันเกิดขึ้นจากอะไร ๆ ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ให้ตั้งฐานไว้อย่างนั้นก่อน แต่ว่าฐานที่เราตั้งไว้แล้วนั้นมันอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามอารมณ์ที่มากระทบ ถ้าเราไม่รู้เท่ารู้ทันต่อสิ่งที่มากระทบ เราก็เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนได้ จึงต้องมีธรรมะสองประการที่สำคัญที่สุด คือสติกับสัมปชัญญะสติสัมปชัญญะสองตัวนี้เรียกว่าธรรมมีอุปการะมาก เป็นธรรมะที่เราจะต้องใช้ทุกเวลานาที ไม่ว่าเราจะอยู่ในสถานที่ใด เกี่ยวข้องกับอะไรต้องใช้สติปัญญากำกับอยู่เสมอตัวสตินั้นหมายถึงอะไร หมายถึงความรู้สึกตัว ในขณะที่เราจะทำอะไร เช่นเราจะพูดอะไรรู้สึกก่อนจะพูด เราจะคิดอะไรก็มีความรู้สึกในเรื่องที่เราจะคิด เราจะทำอะไรก็มีความรู้สึกตัวว่าเรากำลังจะ

ทำอะไร เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้ฝึกหัดสร้างสติให้เกิดขึ้น เช่นฝึกหัดให้กำหนดอิริยาบถของเรา เช่นเราจะลุกขึ้นยืนเดินก็ให้กำหนดรู้ว่าเราจะยืนเราจะนั่ง เราจะนอน เราจะคู้แขนเข้ามา เราจะเหยียดแขนออกไปท่านให้ฝึกในเรื่องอย่างนี้ก่อน คือว่าการเคลื่อนไหวในอิริยาบถของเราให้เคลื่อนไหวด้วยการกำหนดรู้ ไม่ใช่ทำด้วยความไม่รู้ ถ้าทำไปด้วยความไม่รู้เราก็มักจะเกิดปัญหา แต่ถ้าทำด้วยความกำหนดรู้แล้ว จะไม่มีปัญหาเกิดขึ้นที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน นี่เป็นการฝึกหัดชั้นต้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าคนที่ไปฝึกเจริญภาวนา เช่นว่าไปฝึกกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการฝึกตัวสติสัมปชัญญะนี่เอง ไม่ใช่ฝึกเรื่องอะไร เช่นให้เรารู้ว่าเราหายใจเข้า เราหายใจออกให้มันรู้อยู่ตลอดเวลาทุกขณะที่หายใจเข้าหายใจออก นี่เป็นการฝึกในเบื้องต้นเพื่อให้มีสติสัมปชัญญะแคล่วคล่องว่องไว เพื่อจะได้แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ต่อไป อะไรมันจะเกิดขึ้น เราก็จะได้รู้เท่ารู้ทันต่อสิ่งนั้น ๆ ไม่ขาดตกบกพร่อง จึงได้ฝึกในเรื่องอย่างนั้น ทำสติสัมปชัญญะให้คล่องแคล่ว สัมปชัญญะนั้นหมายความว่ารู้ตัวอยู่ทุกขณะ สติรู้ก่อนที่จะทำ เช่นรู้ว่าเราจะยืนจะเดินจะนั่ง เราจะพูดจะเคลื่อนไหวอิริยาบถอะไรก็ตาม กำหนดรู้ก่อนเรียกว่า รู้สึกตัวก่อนที่จะทำอย่างนั้น และในขณะที่ทำอย่างนั้นอยู่ ก็มีความรู้ตัวอยู่ ความรู้สึกยังมีอยู่ในเรื่องนั้น ความรู้สึกที่มีอยู่ในเรื่องนั้นตลอดเวลา ท่านเรียกว่า สัมปชัญญะ มันเป็นอาการของจิตนั่นเอง แต่ว่าเกิดคนละขณะ ขณะหนึ่งนั้นเกิดก่อนที่จะทำ อีกอันหนึ่งเกิดอยู่ในขณะที่ทำสิ่งนั้นอยู่แล้ว เรียกว่ามีสัมปชัญญะ ในการปฏิบัติธรรมไม่ว่าในเรื่องอะไร ท่านกล่าวว่าต้องอาศัยสติสัมปชัญญะ อาศัยความเพียรจึงจะก้าวหน้าไปได้ในการปฏิบัติ ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะกำกับ ไม่มีความเพียรกำกับแล้วการปฏิบัตินั้นก็จะไม่สำเร็จประโยชน์ เบื้องต้นจึงต้องมีสติสัมปชัญญะไว้ก่อน แล้วในการทำติดต่อนั้นก็คือตัวความเพียร เมื่อมีความเพียรเกิดขึ้นมันก็แผดเผาความชั่วความไม่ดีที่จะเกิดขึ้นในใจเรานั้นให้ละลายหายสูญไป เราก็จะไม่เกิดปัญหามีความทุกข์มีความเดือดร้อน จากการปฏิบัติกิจในชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้นต้องหมั่นทำสติสัมปชัญญะไว้

คนเราบางคนเป็นคนขี้หลงขี้ลืมในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ หรือมักจะเผลอเรอทำผิดพลาดบ่อย ๆ ที่ได้ขี้หลงขี้ลืมก็เพราะขาดสติสัมปชัญญะ ที่ทำผิดพลาดในเรื่องอะไรต่าง ๆ ก็เพราะขาดตัวสติสัมปชัญญะเหมือนกัน จึงได้เกิดการผิดพลาด เช่นว่าเขียนหนังสือบางคนเขียนหนังสือหน้าเดียวผิดตั้งหลายแห่ง เขียนผิดบ้าง ข้อความไม่ถูกบ้าง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าไม่มีสติกำกับอยู่ในขณะที่เขียน ไม่มีสัมปชัญญะกำกับอยู่ในขณะที่ปฏิบัติงานนั้น มือทำงานแต่ว่าใจมันคิดเรื่องอื่น เช่นเราจะเขียนนกแก้วแต่ใจมันคิดไปถึงเรื่องกา เลยเขียนกาลงไป จะเขียนเลขสามใจมันนึกถึงเลขหกเลยเขียนเป็นเลขหกลงไป อันนี้แสดงว่าความรู้สึกไม่ได้อยู่กับเรื่องที่เราทำ แต่มันวิ่งไปคิดในเรื่องอะไรก็ไม่รู้ แล้วก็ทำให้เราเขียนสิ่งนั้นลงไป แม้การพูดก็เหมือนกัน คนที่พูดติดต่อกันเรียบร้อย

ถูกเรื่องถูกราว ก็แสดงว่าในขณะพูดนั้นมีสติสัมปชัญญะ หรือเรียกว่ามีสมาธิ ที่เรียกว่าสมาธิก็เพราะว่าสติกับสัมปชัญญะมันติดต่อกันอยู่ตลอดเวลา เขาเรียกว่ามีสมาธิอยู่ในเรื่องนั้น ไม่กวัดแกว่งไม่คิดในเรื่องอื่น ไม่มีเรื่องอะไรอื่นมาดึงกระแสใจไปจากเรื่องที่ตนจะทำ การพูดนั้นก็เป็นไปเรียบร้อยไม่ขาดตกบกพร่องเป็นปกติ แต่ถ้าหากว่าเกิดอาการไม่ปกติขึ้นมา มีอาการขลุกขลักของความคิดเพราะมีอะไรมากระทบสมาธิมันเสียไป สติสัมปชัญญะไม่ปรากฏเกิดขึ้น การพูด การเขียน การกระทำก็บกพร่องไป อันนี้เป็นตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ หรืออีกอันหนึ่งที่เห็นง่ายคือเราทำโดยไม่รู้สึกตัว เคยมีบ้างไหม สมมติว่าเราจะไปไหน ๆ แล้วก็เราไปแล้ว แล้วมาคิดว่า เออ เราใส่กุญแจแล้วยัง เก็บสิ่งนั้นแล้วหรือยัง มันมีความวิตกเกิดขึ้นในเรื่องนั้น เพราะว่าในที่ที่เราอยู่นั้นมีของมีค่ามีราคา ถ้าเปิดประตูไว้เดี๋ยวคนใช้จะเข้าไป แล้วจะไปเอาของนั้นของเราไปเสีย เราเดินทางไปด้วยความวิตกกังวล ว่าเราได้ใส่กุญแจหรือเปล่า บางทีความกังวลมันแรงจนต้องสั่งรถว่ากลับบ้านเดี๋ยวก่อน ให้รถกลับบ้าน มาถึงดูประตูเรียบร้อยแล้ว ใส่กุญแจแล้วปิดประตูแล้ว แต่ว่าขณะใส่กุญแจนั้นไม่ได้กำหนดไม่มีสติสัมปชัญญะในขณะทำ ทำโดยไม่รู้สึกตัว เมื่อไม่รู้สึกตัวนึกขึ้นได้ใส่แล้วหรือยัง ปิดสิ่งนั้นแล้วหรือยัง นี่แหละคือการบกพร่องของการไม่มีสติสัมปชัญญะ จึงเป็นเหตุให้เกิดความวิตกกังวลกลัวขึ้นมา และถ้าเป็นอย่างนี้บ่อย ๆ ก็อันตรายเหมือนกัน คืออาจเป็นโรควิตกกังวล แล้วต่อไปก็จะเป็นโรคประสาทได้ง่าย เพราะฉะนั้นควรจะป้องกันไม่ให้โรคเกิดเช่นนั้นขึ้น คือในขณะทำอะไรจะต้องกำหนดรู้ไว้ทุกขณะ ว่าเปิดหีบขึ้นมาปิดหีบลงไป เราใส่กุญแจ เวลาออกจากห้องเราก็ได้ปิดห้อง เอากุญแจใส่กระเป๋าแล้วเดินไปขึ้นรถ รู้อยู่ทุกอิริยาบถที่เราทำเรื่องนั้น ๆ ถ้าคอยกำหนดรู้อยู่ในรูปอย่างนี้ มันไม่มีเรื่องที่จะเกิดความวิตกขึ้นในภายหลัง ว่าเราได้ทำเรื่องนั้นแล้วหรือยัง ได้ทำเรื่องนี้แล้วหรือยัง เพราะเราทำด้วยความกำหนดรู้อยู่ตลอดเวลา เรื่องเสียหายมันก็ไม่เกิด การฝึกฝนในเรื่องนี้จึงมีผลโดยเฉพาะแก่คนทุกคน ยิ่งอยู่ในสังคมติดต่อกับคนมาก ๆ ต้องเซ็นหนังสือ ต้องทำสัญญาติดต่อในเรื่องการค้าการขาย ถ้าเราฝึกฝนตัวนี้ให้มันดีแล้วมีอุปการะมาก ที่จะไม่ให้เราทำอะไรผิดพลาดลงไป สมมติว่าอย่างนี้ เขาเขียนหนังสือสัญญาให้เราอ่าน เราอ่านไป แต่เวลาอ่านนั้นสติสัมปชัญญะไม่อยู่กับการอ่าน อ่านไปชนิดที่เรียกว่าลวก ๆ ไม่ได้คอยกำหนดตัวอักษรตัวเลข ข้อความให้เป็นการเรียบร้อย แล้วเราก็เซ็นชื่อลงไป แล้วมาคิดได้ทีหลังว่าข้อความที่เราอ่านมันว่าอะไรบ้างก็ไม่รู้ เขาเขียนว่าอย่างไรก็ไม่รู้ เกิดวิตกกังวลขึ้นใหญ่โต แล้วจะไปทวนถามขอมาดูอีกทีหนึ่ง ก็มันไม่เหมาะ เขาจะหาว่าทำไปแล้วไม่รู้จักจบเสียที ต้องมาดูกันอีก มันก็จะเป็นการเสียหาย แต่ว่าในใจนั้นยังสงสัยอยู่ว่าเราทำเรียบร้อยหรือเปล่า ข้อความเช่นนั้นมีหรือเปล่า หรือว่ามันมีเป็นอย่างอื่น มีข้อความอันใดแทรกอยู่ในนั้นบ้าง ที่เราจะต้องเสียเปรียบในเรื่องต่าง ๆ เพราะมนุษย์ในสมัยนี้มันไว้ใจกันไม่

ค่อยได้ ทำเขียนอย่างหนึ่งข้อความอย่างหนึ่งต่อไปมันก็พลิกไปได้ เป็นเรื่องอย่างอื่นไป เราก็เกิดความวิตกกังวลไปตั้งหลายวัน บางทีก็เป็นทุกข์ล่อแหลมต่อการเป็นโรคประสาท อันนี้ก็เพราะขาดตัวนี้นั่นเอง ถ้าเราไม่มีตัวนี้อยู่แล้วมันก็ลำบากอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงควรจะฝึกฝนในเรื่องอย่างนี้ไว้ ทำอะไรอย่าทำโดยขาดสติสัมปชัญญะ ในขณะที่ทำนั้นต้องมีสติอยู่กับเรื่องนั้นตลอดเวลา ไม่ให้ขาดตกบกพร่องลงไปเป็นอันขาด อย่างนี้มันก็ได้ประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ ทั้งด้านคดีโลกคดีธรรม เราจะไม่เสียเปรียบใคร ๆ เพราะเรามีสติรอบคอบที่เขาพูดกันว่าเป็นคนรอบคอบ คำว่ารอบคอบ ก็หมาย ความว่ามีสติสัมปชัญญะควบคุมอยู่ในเรื่องที่เราจะจัดจะทำอยู่ตลอดเวลา เรื่องความเสียหายมันก็ไม่เกิดขึ้นแก่เรา นี่เป็นตัวอย่างให้เห็นว่ามันมีประโยชน์อย่างไร เพราะฉะนั้นเราจึงต้องหัดควบคุมตัวนี้ไว้ หัดทำอะไรอย่าเผลอ อย่าขาดสติสัมปชัญญะ เป็นการควบคุมอยู่ในบ้านเราทำได้ทุกโอกาส เราทำอะไรทุกอย่างได้ทั้งนั้น มีเวลาที่จะทำได้ทุกเวลาทุกนาทีในเรื่องอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าต้องมาวัดนั่งหลับหูหลับตาอย่างนั้นก็ไม่ใช่ไม่จำเป็นอะไรที่จะต้องมาอย่างนั้น เพราะเวลามันไม่ค่อยจะมี แต่ถ้ามีเวลาเราจะมาฝึกเพื่อให้เกิดความชำนาญก็ได้ แต่ว่าท่านอยู่ในบ้านของท่านท่านก็ทำได้ คอยกำหนดรู้ เช่นว่าเราจะลุกขึ้น เราก็ต้องทำสติเสียก่อนว่าฉันจะลุกขึ้น จะก้าวเดินไปเท้าขวาเดินไปเท้าซ้ายเดินไป คอยกำหนดอย่างนั้น เมื่อกำหนดอย่างนั้นการเดินก็มีจังหวะ ช้าๆ ไม่รวดเร็ว ไม่ผลุนผลันพลันแล่น ไม่เสียกิริยาในการกระทำ เช่นว่าจะหยิบของก็เหมือนกัน ถ้าเรากำหนดรู้ว่าจะหยิบมือยื่นออกไปเราค่อยกำหนด มันไปช้า ๆ แล้วก็หยิบแล้วก็เอากลับเข้ามาก็มาช้า ๆ กิริยาอาการเป็นจังหวะมีมรรยาท เรียกว่าเป็นผู้ดี แต่ถ้าเราไม่กำหนดยื่นมือออกไปไม่กำหนดกระชากเข้ามา ดูท่าทางมันรุนแรงไป เหมือนกับคนไม่มีกิริยาอย่างนั้น นั่นก็เพราะไม่ได้ควบคุมนั่นเอง ทุกอิริยาบถจะยืนจะเดินจะนั่งคู้แขนเข้ามา จะเหลียวข้างซ้าย จะเหลียวมาดูข้างขวาจะเอี้ยวตัวไปท่าไหนมีการกำหนดอยู่เรื่อยไป อันนี้จะทำให้เกิดเป็นจังหวะแล้วไม่มีการกระทบกระเทือน อะไรไม่เสียหาย บางครั้งเราแกว่งแขนไปไม่รู้สึกตัวไปถูกตะเกียงล้มลงทำให้ไฟไหม้บ้านก็ได้ หรือว่าทิ้งก้นบุหรี่โดยไม่ระมัดระวังให้มันลงในกระโถน แต่ว่ามันไม่ลงในกระโถน มันลงบนพรมที่มีราคาแล้วมันไหม้ เราไม่ได้ดู ทำงานอื่นเฉย พรมอาจเสียหายไปหลายตรางนิ้วอย่างนี้เป็นตัวอย่าง นี่ก็เพราะว่าไม่ได้ทำด้วยการมีสติสัมปชัญญะ ถ้าเราทำด้วยมีสติสัมปชัญญะเรื่องมันก็ไม่เสียหาย

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "สติ สพฺพตฺถ ปตฺถิยา" สติเป็นเรื่องที่ต้องมีทุกเวลา ไม่ว่าเวลาใด เราต้องมีสิ่งนี้กำกับอยู่เสมอ เราก็จะปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง นี้ประการหนึ่ง

ที่นี้อีกประการหนึ่งสิ่งที่อยู่ในตัวเรานี้ เราก็ต้องรู้ว่าอะไร ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา เช่นพูดถึงเรื่องความคิด ความคิดที่เกิดขึ้นในใจของเรานั้น มันก็มีอยู่สองเรื่อง คือคิดดีอย่างหนึ่ง

คิดชั่วอย่างหนึ่ง หรือพูดว่าเป็นบุญอย่างหนึ่งเป็นบาปอย่างหนึ่งก็ได้ เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ ถ้าเป็นกุศลก็หมายความว่าคิดเรื่องดีเรื่องงาม เรื่องเป็นประโยชน์ ถ้าพูดถึงเรื่องอกุศลก็หมายความว่าคิดเรื่องไม่ดีไม่งาม ไม่เกิดประโยชน์แก่เราผู้คิด และไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ความคิดของคนเรามันก็มีอยู่อย่างนี้ แล้วความคิดที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของเรานั้น อาศัยอะไรจึงเกิดความคิดขึ้น อยู่เฉยๆ มันก็ไม่คิดอะไร แต่ว่าบางทีมันก็คิด คิดถึงเรื่องเก่าที่เราเคยเก็บไว้ในความจำของเรา เพราะเรามีความจำหมายในอะไรต่างๆ ซึ่งเรียกในภาษาพระว่าสัญญา เรามีสัญญาในเรื่องนั้นเรื่องนี้ จำได้หมายรู้ในเรื่องอะไรต่างๆ เพราะฉะนั้นเวลานั่งอยู่คนเดียวไม่มีอะไรมากระทบ แต่ว่าเราก็คิด เวลานั่งคนเดียวสำคัญนักหนา คิดอะไรฟุ้งซ่านได้มาก เพราะฉะนั้นเขาจึงเตือนว่า “อยู่คนเดียวให้ระวังความคิด อยู่กับมิตรให้ระวังมิตรไว้มันจะทำร้ายเราได้ หรือให้โทษให้ทุกข์แก่เราก็ได้” แต่เรานั่งอยู่คนเดียวคนอื่นทำร้ายเราไม่ได้ เบียดเบียนเราก็ไม่ได้ แต่ความคิดนั่นแหละมันจะเบียดเบียนเรา ความคิดทำให้เราเป็นทุกข์เดือดร้อนเวลานั่งคนเดียว ก็ได้แก่ความคิดประเภทที่เรียกว่า ฟุ้งซ่าน คนฟุ้งซ่านคือคิดไม่มีระเบียบ ไม่มีแนวคิดเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ว่าคิดหลายเรื่องหลายอย่าง เดี๋ยวคิดเรื่องนั้นเดี๋ยวไปตรงนี้ สมมติว่าจิตมันคิดไปคิดไปบางรัก ไปสาธร ไปสวนลุมพินี ไปราชดำริอาเขต ไปประตูน้ำ นี่เขาเรียกว่าฟุ้งซ่าน ถ้าจิตอยู่ในสภาพอย่างนี้ไม่ได้เรื่องอะไร สูญเสียกำลังไปเสียเปล่าๆ แล้วก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตของเรา มันคิดไม่เข้าเรื่องอย่างนี้เขาเรียกว่า ฟุ้งซ่าน ทำไมจึงได้เกิดความฟุ้งซ่านอย่างนั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นมันเคยผ่านเข้ามาในวิถีจิตของเรา แล้วเราก็เก็บมันไว้ เรียกว่ามีสัญญาอยู่ในเรื่องนั้น ก็เอามาคิดในเวลาว่าง เพราะฉะนั้นถ้าเราอยู่คนเดียวเราอย่าปล่อยให้ความคิดฟุ้งซ่านไปในรูปอย่างนั้น แต่ว่าเราควรจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เพื่อไม่ให้เกิดความฟุ้งซ่าน จะทำงานก็ได้งานฝ่ายกาย เช่นงานบ้านงานเรือนเราก็ทำไปตามหน้าที่ ถ้าไม่มีงานอย่างนั้นเราก็คอยควบคุมความรู้สึกของเรา คอยกำหนดดูว่าจิตมันจะคิดเรื่องอะไร อาการที่คอยกำหนดอยู่นั่นแหละ ทำให้จิตเราหยุดคิด เพราะว่าจิตเรามันคิดได้ทีละเรื่อง ไม่ใช่ว่าจะคิดมากเรื่องได้ในเวลาเดียวกันเมื่อไหร่ ขณะจิตหนึ่งมันก็คิดเรื่องหนึ่ง แล้วเรื่องนั้นดับไป ดับไปแล้วเราคิดเรื่องอื่นต่อไป

เพราะฉะนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความฟุ้งซ่านซึ่งไม่ได้ประโยชน์อะไร เราก็คอยควบคุมความคิดไว้ คอยกำหนดรู้ เมื่อมากำหนดรู้ก็เท่ากับมีสติควบคุม พอมีสติควบคุมความคิดอื่นมันก็ไม่แทรกเข้ามา เราก็มีใจสงบอยู่ในเวลานั้น การนั่งอยู่ด้วยใจที่สงบ นอนอยู่ด้วยจิตใจที่สงบ เป็นการไม่สูญเสียกำลังใจ กำลังใจเป็นเรื่องที่จะต้องเก็บไว้เหมือนกัน ต้องสงวนต้องประหยัด คล้ายๆ กับเงินทองที่เรามี จะจับจ่ายใช้สอยมันต้องคิดแล้วคิดอีกต้องประหยัด เพราะหายาก ใช้มากก็จะเดือดร้อน ต้องประหยัดว่าจะใช้อะไร จำเป็นหรือไม่จำเป็น เหมาะหรือว่าไม่เหมาะแก่เรื่องที่เราจะใช้เรื่องมันก็ต้องมีในสภาพเช่นนั้น เพราะฉะนั้นในเรื่องเกี่ยวกับกำลังจิตนี้ก็เหมือนกัน ต้องสงวน

ไว้เอาไปใช้เมื่อจำเป็น เพราะเรื่องที่จะต้องคิดต้องใช้มันมี แต่ถ้าเราใช้กันเสียหมดแล้วเอากำลังที่ไหนมาใช้ อย่านึกว่ากำลังจิตนั้นเป็นของที่มีอยู่ตลอดเวลา มันรั่วได้มันสูญไปได้เหมือนกัน รั่วไปก็ด้วยความฟุ้งซ่านด้วยการคิดที่ไม่เป็นระเบียบ หรือด้วยการแสดงออกอะไรต่างๆ เช่นเรานั่งถ้าเรานั่งสงบกำลังจิตไม่สูญเสีย แต่ถ้าเรานั่งกระดิกเท้าบ้าง เคาะไม้เคาะมือบ้าง ทำอะไรไปตามเรื่องมันก็สูญกำลังใจไป ไม่ได้เรื่องอะไร ในหนังสือเกี่ยวกับเรื่องจิตเขาสอนว่า ให้สงบมากที่สุดแล้วจะเกิดกำลัง เกิดความเข้มแข็ง และในขณะที่เรานั่งสงบนั้น เราก็ฝึกความเข้มแข็งอยู่ในตัวแล้ว ฝึกความอดทนอยู่ในตัวฝึกการบังคับตัวเองอยู่ในตัวแล้ว เราก็อยู่ในสภาพที่สงวนกำลังเอาไว้ได้ และต่อไปเราก็ชินกับสภาพอย่างนั้น ก็เรียกว่ามีกำลังเข้มแข็งใช้ไม่หมดไม่สิ้น เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญอันหนึ่งเหมือนกันที่เราควรระมัดระวังความคิดไม่ให้ฟุ้งซ่าน การที่จะไม่ให้ฟุ้งซ่านก็ต้องคอยควบคุมไว้ ไม่ให้เกิดการคิดอะไรๆ วุ่นวาย มีสติสัมปชัญญะกำกับนี้อันหนึ่ง

อีกอันหนึ่งที่ทำให้เกิดความวุ่นวายใจแก่เรา เขาเรียกว่ารำคาญ ญาติโยมเคยรู้สึกกันทั่วไปว่ามันรำคาญต่อรูป รำคาญกลิ่น รำคาญรสบางประเภท หรืออะไรๆ ที่มันเกิดขึ้นรอบๆ ตัวเรา อันนี้ก็เป็นเรื่องยุ่งเหมือนกัน เพราะสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของคนในปัจจุบันนี้จะอยู่เงียบตลอดไปไม่ได้ มีเสียงรถยนต์บ้าง เสียงเด็กเสียงคนนั้นคนนี้ เสียงอะไรต่างๆ นานามากระทบ ที่นี้มากระทบแล้วมันเกิดอารมณ์ เขาเรียกว่าหงุ่นตงิดขึ้นมาในใจ งุ่นง่านหงุดหงิดไม่สบายใจ แหมรำคาญจริง พูดออกไปอย่างนั้น นั่นเป็นอาการที่ไม่ดีเหมือนกัน ถ้าเกิดบ่อยๆ แล้วจะเป็นคนที่นั่งอยู่กับที่ไม่ได้ ต้องวุ่นวายอยู่ตลอดเวลา แล้วจิตก็ไม่สงบ ผลที่สุดเป็นโรคเหมือนกัน เป็นโรคจิตโรคประสาทได้เหมือนกัน เพราะอาศัยความรำคาญเรื่องอย่างนั้นอย่างนี้ เราจะแก้อย่างไรไม่ให้ความรำคาญในเรื่องอะไรๆ ต่างๆ ก็แก้ได้วิธีที่เรียกว่าเริ่มต้นต้องควบคุมจิตด้วยสติสัมปชัญญะไว้ก่อน คือให้รู้ว่าอะไรมันเกิดขึ้นในขณะนี้ ความรู้สึกอะไรเกิดขึ้น เช่นความรู้สึกว่ารำคาญมันเกิดขึ้น เราก็กำหนดรู้ว่านี่ความรำคาญ ต่อไปเราก็ต้องสาวหาสาเหตุของเรื่องนั้นต่อไปว่า รำคาญในเรื่องอะไร ไม่พอใจในเรื่องอะไร เราต้องซักไซ้ไล่เลียงตัวของเราเอง เพื่อให้รู้ว่าไม่พอใจอะไร อะไรมันเป็นเหตุให้เราเกิดอารมณ์เช่นนี้ขึ้น การซักไซ้ไล่เลียงเช่นนั้นก็ชื่อว่าใช้ปัญญาอยู่แล้ว ในขณะที่เราใช้ปัญญาอย่างนั้น ความหงุดหงิดหายไปทันที ความรำคาญที่เกิดขึ้นจากเรื่องนั้นมันก็หายไปเหมือนกัน แต่ว่ามันหายไปชั่วครู่ชั่วยาม ไม่ใช่ถาวร เพราะว่าเราเพียงแต่กำหนดรู้มันหลบไปเท่านั้นเอง คล้ายๆ กับขโมยเข้าบ้าน พอเรามองเห็นมันหลบไปเสีย ไม่ใช่มันหนีออกจากบ้าน มันหลบไปเท่านั้นเอง หลบแล้วมันมองดูเจ้าของบ้านเผลอเมื่อไหร่ พอเจ้าของบ้านเผลอ ก็จะเข้าไปอีก อารมณ์นั้นก็อย่างนั้น พอเรากำหนดรู้มันหายไป แต่พอเราเผลอมันมาอีก มาก่อกวนประสาทของเราอีกแล้ว นี่เพราะเรายังไม่รู้ว่าอะไรมันเป็นอะไร เพราะฉะนั้น

ในระยะต่อไป เริ่มต้นด้วยกำหนดรู้ว่าอะไรมันทำให้เราเกิดความคิดอย่างนี้ อันนี้รู้ไว้ก่อน ครั้นต่อไปจากนั้นเราก็สอบสวน ว่าสิ่งที่มาก่อให้เกิดความหงุดหงิดรำคาญใจมันคืออะไร สมมติว่ามันเป็นเสียงเสียงรถยนต์ที่วิ่งไปวิ่งมา เรารำคาญ เราก็ต้องถามตัวเองว่ารำคาญเสียงรถยนต์ ก็เรามาสร้างบ้านอยู่ข้างถนนแล้วเราจะหนีเสียงรถยนต์ได้หรือ มันก็ดังของมันอยู่ตามธรรมดา เราอย่าไปรำคาญกับเสียงนั้น เพราะเสียงนั้นมันเป็นเรื่องที่จะต้องมีอยู่ตลอดเวลา เราอย่าเอาใจใส่มันทำเฉยๆ เมื่อทำเฉยๆ นานๆ เข้าก็ไม่ได้ยินเสียงนั้น เรื่องไม่ได้ยินมันมีได้ เวลาที่เราไม่สนใจมันก็ไม่มีเสียง

ยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ เรามีนาฬิกาอยู่ในบ้าน แล้วมันก็เดินติ๊กตั๊กเรื่อยไป บางทีก็รำคาญ รำคาญนาฬิกาเรือนนี้จริงๆ ทำไมบริษัทไม่คิดทำนาฬิกาเงียบขึ้นมั่งหนอ แต่ว่าบางครั้งบางคราวเราไม่ได้ยินเสียงนาฬิกาเดิน ที่ไม่ได้ยินเพราะเราเอาใจใส่เรื่องอื่น เป็นสมาธิอยู่ในเรื่องนั้น จนไม่ได้ยินเสียงนาฬิกาเดิน นี่เป็นตัวอย่างว่ามันหายไปได้ สิ่งเหล่านี้มันไม่ปรากฏในโสตประสาทของเราได้ ถ้าเราไม่สนใจมัน แต่ถ้าเราไปสนใจ หมายความว่าใจไปจดจ่ออยู่กับเสียงนั้น จนเป็นเหตุให้เกิดความรำคาญ เราอย่าไปสนใจเราทำงานไปตามเรื่อง อย่าไปสนใจกับเสียงนั้น เสียงนั้นก็ไม่ก่อเรื่องให้แก่เรา เพราะเรื่องที่รำคาญนั้นไม่ใช่ลำพังแต่เสียง แต่เครื่องรับของเรามันเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย คือหูของเรานั่นแหละไปเกี่ยวข้องกับเสียงนั้น ไปรับเอาสิ่งนั้นเข้ามาแล้วก็รำคาญ เมื่อรู้ว่าสิ่งนั้นเมื่อเรารับแล้วทำให้เรารำคาญ เราก็อย่าไปรับอย่าไปสนใจ ปล่อยวางสิ่งนั้นเสีย ชั้นแรกอาจปล่อยไม่ได้ เพราะว่ามันไม่เคย ทำบ่อยๆ เข้ามันก็เฉยๆ จนกระทั่งว่าไม่มีเสียงอะไรมากระทบหูของเรา อย่างนี้มันก็สบายใจ ความรำคาญในเรื่องเสียงนั้นก็จะหายไป หรือบางทีเราก็รำคาญเราสร้างความเพลิดเพลินให้เกิดจากเสียงนั้นเสีย แล้วเราก็จะไม่มีความรำควญ ทำงานได้โดยปกติ นึกว่าเป็นเสียงกล่อมอารมณ์ก็แล้วกัน เคยถามคนคนหนึ่งแกสร้างบ้านอยู่ใกล้กับโรงเลื่อยซึ่งมีเสียงดังอยู่ตลอดเวลา ถามว่านอนหลับเป็นปกติดีหรือ แกก็บอกว่าแรกมาอยู่ใหม่ๆ ก็นอนไม่หลับ แต่ว่าอยู่ไปๆ มันก็ชินไป แล้วก็หลับสบาย ถามว่าทำไมจึงชิน ทำไมจึงได้หลับสบาย นึกว่ามันเป็นเสียงเพลงเสียก็แล้วกัน ไม่ใช่เสียงเลื่อยไม้ เสียงเพลงขึ้นๆ ลงๆ ฟังก็หลับไป แล้วมีแปลกอีกว่าอย่างนั้น ไปนอนที่อื่นไม่มีเสียงนั้นกลับนอนไม่หลับเสียอีก นี่กลับไปติดเสียง นี่แสดงว่าพอใจ พอใจก็ไม่รำคาญ ถ้าเราไม่พอใจเราก็รำคาญ อารมณ์อันนั้นมันร้ายอยู่ไม่ใช่น้อย เพราะฉะนั้นอย่าคิดว่าไม่พอใจ อะไรๆ เกิดขึ้นก็ทำใจเฉยๆ ให้รู้แต่เพียงว่าสิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งนี้ตั้งอยู่แล้วก็หายไป สิ่งนี้เกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วหายไป เราอย่าเอาความคิดไม่พอใจให้เกิดขึ้นในสิ่งนั้น ทำเฉยๆ รับรู้เท่านั้น แต่อย่าไปเกิดความพอใจหรือความไม่พอใจในสิ่งนั้น อันนี้จะช่วยให้สบายใจ อันการที่จะกระทำในรูปนี้ได้ เราก็ต้องรู้ว่าบ่อเกิดของสิ่งนั้นมันอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่นี่แหละไม่อยู่ที่ไหน ที่ตา หู จมูก ลิ้น กายประสาท แล้วก็ที่ใจเขาเรียกสิ่งหกอย่างนี้ตามภาษาธรรมะว่าเครื่องต่อ ภาษา

พระเรียกว่า อายตนะ อายตนะ แปลว่าเครื่องต่อ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เขาเรียกว่าเครื่องต่อข้างในมีอยู่ในตัวเรา แล้วไปต่อกับสิ่งของข้างนอก สิ่งภายนอกที่จะมาต่อเขาเรียกว่า อายตนะภายนอกเหมือนกัน อายตนะภายนอก ก็คือ ตาคู่กันกับรูป เสียงคู่กับหู กลิ่นคู่กับจมูก รสคู่กับลิ้น สิ่งที่ถูกต้องทางกายเขาเรียกว่าโผฏฐัพพะ มันคู่กันกับกายประสาท แล้วสิ่งที่เกี่ยวข้องกับใจ เขาเรียกว่าธรรมารมณ์ คืออารมณ์ที่เกิดกับใจ มันต่อเชื่อมกันเข้า ถ้าอยู่เฉย ๆ ก็ไม่เรียกว่าเครื่องต่อ ยังไม่เป็นอายตนะ มันเป็นตาเฉย ๆ หูเฉย ๆ จมูก ลิ้น กายเฉย ๆ ไม่เป็นเครื่องต่อ ที่ไม่เป็นเครื่องต่อนี้ท่านบอกว่า มันเป็นเพียงสักว่าธาตุ จักษุธาตุ ธาตุคือตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ นี่ก็เป็นธาตุอันหนึ่ง มันเป็นสักว่าธาตุ ยังไม่ได้เกี่ยวข้องกับอะไร แต่ว่าพอสิ่งภายนอกมากระทบมันกลายเป็นอายตนะ เรียกว่าเป็นเครื่องต่อ พอมีอันอื่นมากระทบมันก็เป็นอายตนะขึ้นมา เป็นอายตนะเครื่องต่อทางตาไปต่อเข้ากับรูป รูปนั้นก็เหมือนกันเมื่อไม่มาต่อเข้ากับตาของเรามันก็เป็นสักว่าธาตุ เรียกว่ารูปธาตุไปตามลำดับ พอมาต่อกันเข้ามันก็เป็นเครื่องต่อทั้งสองฝ่าย ตาต่อรูป หูต่อเสียง จมูกต่อกลิ่น ลิ้นต่อรส กายต่อโผฏฐัพพะ ใจก็เกิดธรรมารมณ์ขึ้นมา เมื่อมันต่อกันเข้าอย่างนี้แล้ว มันก็เกิดความรู้ขึ้นจากสิ่งนั้น เช่นตาเห็นรูปเกิดความรู้ทางตา เมื่อเกิดความรู้ทางตาขึ้นมาแล้ว มันไม่ได้หยุดเพียงเท่านั้น มันมีตามีรูปแล้วก็มีความรู้ทางตา สามอย่างรวมกันเข้า พอรวมกันเข้าอย่างนี้เขาเรียกว่า ผัสสะ หรือสัมผัสก็ได้ เรียกว่าเกิดสัมผัสขึ้นมา อันนี้เป็นตัวการใหญ่ให้เกิดเรื่องราวขึ้นในชีวิตของเรา พอมีตามีรูปมีความรู้ทางตา รวมกันเข้าสามอย่างเกิดสัมผัส พอเกิดสัมผัสแล้วมันจะไปเกิดเวทนา คือว่าเป็นสุขเพราะชอบใจ เป็นทุกข์เพราะไม่ชอบใจ มันก็เกิดเป็นเรื่องอื่นขึ้นมา พอเกิดเวทนาเป็นสุขชอบใจ ก็อยากมีอยากได้ เกิดเป็นตัณหากามตัณหา คืออยากจะได้เข้ามา ถ้าหากว่าเรื่องนั้นไม่เป็นที่พออกพึงใจ ก็เป็นวิภวตัณหา ไม่อยากได้อยากจะผลักดันมันออกไป

สภาพชีวิตประจำวันของคนเรามันก็อยู่อย่างนี้เท่านี้ อยากได้ก็ดึงเข้า ไม่อยากได้ก็ผลักดันออกไป อยู่อย่างนี้ทุกวันเวลา ไม่ว่าเรื่องอะไร อารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เข้ามากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีความอยากได้ก็เอาเข้ามา ความอยากนี้มันเกิดไม่ดับก็เป็นอุปาทาน คือไปนั่งคิดนั่งฝันอยู่แต่เรื่องนั้น นึกถึงแต่เรื่องนั้น เป็นอุปาทาน แล้วอุปาทานมากมันก็สร้างภาพขึ้นในใจ เขาเรียกว่าเป็นภพ แล้วก็เกิดความทุกข์ในเพราะเรื่องอย่างนั้นต่อไป มันเป็นแถวยืดยาวไปหลายเรื่องหลายประการ นี่แนวทางของการเกิดขึ้นของอะไรต่าง ๆ ในชีวิตของเรา ความสุขก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นรก สวรรค์ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระนิพพานก็อยู่ที่ตรงนี้ ไม่ได้อยู่ที่ไหน อะไร ๆ มันก็อยู่ในตัวเรา ทีนี้เราไม่เข้าใจเรื่อง ไปเที่ยวคิดโน่นคิดนี่อะไรต่ออะไรวุ่นวายไปหมด ไปจัดภายนอกจัดแล้วมันไม่จบ เพราะไม่ได้จัดให้ถูกที่ ถ้าจัดให้ถูกที่ก็จัดที่ตรงนี้ แล้วตรงนี้ไม่ต้องจัดทั้งห้าเรื่อง หกเรื่องหรอก เอาเรื่องเดียวคือที่ใจของ

เราเท่านั้น คอยกำหนดใจของเราไว้ ตาเห็นรูปก็เห็นไป หูได้ยินเสียงก็ช่างไป แล้วมันมากระทบมาถึงใจกระเทือนมาถึงใจ ใจมันคิดอะไร คอยกำหนดรู้ไว้ คิดเรื่องอยากได้ อยากมี อยากเป็น เรื่องโลภ เรื่องโกรธ เรื่องหลง อะไรเกิดขึ้นมาให้รู้หน้าตาของสิ่งเหล่านั้นไว้ ว่าสิ่งเหล่านั้นมันมีหน้าตาเป็นอย่างไร โลภมีลักษณะอย่างไร ความโกรธ โกรธพอเห็นง่าย หลงมันมีลักษณะอย่างไร รู้ด้วย สิ่งนี้มีหน้าตาอย่างนี้เป็นฝ่ายบาป หน้าตาอย่างนี้เป็นฝ่ายบุญ ถ้าฝ่ายบาปเกิดขึ้นต้องรีบจัดการ ฝ่ายบุญเกิดขึ้นก็อย่าไปยึดมั่นถือมั่น ยึดมั่นก็เป็นทุกข์เหมือนกัน เรื่องบุญนี่ เราไม่ยึดถือไม่ถือเพียงแต่รู้ว่าสิ่งนี้เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นให้มากเกินไป ถ้าเราควบคุมไว้ได้อย่างนี้ จิตใจจะสงบสบายไม่วุ่นวายเดือดร้อน ทำอะไรก็ทำไปตามหน้าที่ ท่านจะค้าขาย ท่านจะติดต่อการงานก็ทำไปเถอะ พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ห้ามเรื่องอย่างนั้น ชาวโลกก็ต้องทำตามหน้าที่ ชาววัดก็ต้องทำตามหน้าที่ แต่พระพุทธองค์บอกอย่างเดียวว่า ทำอย่าให้มันเป็นทุกข์ก็แล้วกัน การที่จะไม่ให้เป็นทุกข์นั้นก็อยู่ที่สติปัญญาของเรา ที่จะควบคุมจิตใจของเราไว้ ไม่ให้ตกไปอยู่ในอำนาจของความคิดที่เป็นกิเลส แต่ให้อยู่กับสิ่งที่เรียกว่า รู้จักผิดชอบชั่วดีมีปัญญากำกับอยู่ตลอดเวลา ความวุ่นวายก็จะไม่เกิดขึ้น จุดสำคัญมันอยู่ที่ตรงนี้ จึงขอให้ญาติโยมทั้งหลายไปฝึกหัด ทำสติสัมปชัญญะให้สมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา แล้วก็สามารถที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ปัญหาคือความทุกข์ความเดือดร้อน ก็จะได้เบาบางลงไปตามสมควรแก่ฐานะ ดังที่ได้กล่าวมา ก็พอสมควรแก่เวลา จึงขอยุติธรรมกถาไว้แต่เพียงนี้.

พุทธศาสนาสอนว่า เป็นคนต้องรู้จักสร้างทรัพย์ภายในไว้เป็นทุนสำรอง แม้จะเกิดวิกฤตการณ์อย่างไรก็จะไม่เป็นคนยากจน ทรัพย์ภายในได้แก่อะไร พึงพิจารณาจากเนื้อความใน ธนสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ดังต่อไปนี้

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์มีอยู่ 7 อย่าง 7 อย่างนั้นได้แก่อะไร ได้แก่ ศรัทธา 1 ศีล 1 หิริ 1 โอตตัปปะ 1 สุตะ 1 จาคะ 1 ปัญญา 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ 7 อย่างดังนี้แหละ

ทรัพย์คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา ทรัพย์เหล่านี้มีอยู่กับผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตาม บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นผู้ไม่ยากจน ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้นท่านผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ควรยังศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรมให้เกิดขึ้น.

ครั้งที่ 9 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังธรรมะปาฐกถาอันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ระยะนี้ฟังข่าวแล้วก็รู้สึกว่าวุ่นวายพอใช้ แต่ว่าญาติโยมทั้งหลายที่เคยมาวัดปฏิบัติกิจศาสนาอยู่เป็นปกติก็ไม่ไปวุ่นวายกับใคร ๆ ไม่ส่งเสริมความวุ่นวาย เราอยู่เป็นสุขในที่ที่คนอื่นเขาวุ่นวาย เราอยู่เป็นสุขในที่ที่คนอื่นเขาร้อน เราอยู่เป็นสุขในที่ที่คนอื่นเขามีภัยมีเวรซึ่งกันและกัน แต่เราไม่วุ่นวายไม่ร้อน ไม่มีภัยไม่มีเวรกับใคร จิตใจก็สบาย มองเห็นคนที่วุ่นวายนั้นเป็นคนที่น่าสงสาร เพราะชีวิตจิตใจตกอยู่ในอำนาจของกิเลส จึงเป็นเหตุให้กระทำอะไรต่าง ๆ ที่เป็นทุกข์ความเดือดร้อน ก่อกรรมนั้นกรรมนี้ขึ้นด้วยประการต่าง ๆ ผู้ที่กระทำอะไรนั้นย่อมไม่สำนึกว่า เรากำลังทำอะไร เราทำสิ่งที่ถูกหรือว่าทำสิ่งที่ผิด ทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อสันติ เป็นไปเพื่อวุ่นวาย คิดไม่ค่อยได้ เพราะจิตใจคิดแต่เรื่องเดียว เรื่องนั้นก็คือเรื่องให้ได้ดังที่ตนต้องการ ให้ได้ดังที่ตนอยากตนปรารถนา ถ้าไม่ได้ดังใจก็จะทำอันนั้นอันนี้ให้วุ่นวาย อันการกระทำในรูปดังนั้นเป็นวิสัยของเด็ก ๆ ที่ยังไม่มีเดียงสา เหมือนกับลูกน้อยตัวเล็ก ๆ ของเรา เวลามันต้องการอะไรขึ้นมา ถ้าเราไม่ให้ หรือไม่ได้ดังใจเด็กบางคนที่กลิ้งเกลือกเสือกกายตีอกชกหัว แสดงอาการอย่างโน้นอย่างนี้ ประท้วงคุณแม่ คุณแม่ก็ใจดีเห็นลูกทำอาการเช่นนั้นก็เลยให้ไปตามที่มันต้องการ วันหลังมันต้องการอะไรถ้าไม่ได้ดังใจก็แสดงอย่างนั้นอีก แม่นั้นชื่อว่าเพาะนิสัยขี้โกรธให้กับเด็ก ๆ เพาะนิสัยเอาชนะคนอื่นด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้องให้แก่ลูกของตัว เมื่อโตขึ้นก็เป็นคนเอาวิธีการนั้นไปใช้ ก็เกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคมด้วยประการต่าง ๆ อันนี้เป็นปัญหาเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน

ความจริงคนเรานั้นควรจะอยู่กันในระเบียบแบบแผน เราจะอยู่กันให้มันใหญ่ทุกคนก็ไม่ได้ ต้องเลือกใครสักคนหนึ่งพวกหนึ่งให้เป็นใหญ่ เป็นประธานในหน้าที่นั้น ๆ แล้วเมื่อเลือกใครให้เป็นใหญ่เป็นประธานแล้ว เราก็ต้องมอบความไว้วางใจให้เขาทำอะไรไปตามเรื่อง ถ้าสมมติว่าไม่พอใจก็แสดงอาการประท้วงเพียงแต่ให้รู้ ไม่ต้องประท้วงกันยาวยืดแบบมาราธอน อันจะ

เป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายเสียหายแก่ชีวิต บางทีก็ถึงแก่เลือดตกยางออก เพราะเรื่องการกระทำอะไรที่มันเกินพอดีไป ไม่มีความพอดีในการกระทำ จึงได้เกิดปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน และเมื่อใครสร้างปัญหาอย่างนี้ขึ้นแล้ว ในหมู่คนเหล่านั้นไม่มีใครจะนึกได้ ว่าเรากำลังจะฉิบหาย เรากำลังจะวุ่นวาย ถ้าใครนึกได้ความสงบจะเกิดจากบุคคลนั้น เรื่องนี้พระผู้มีพระภาคเคยตรัสไว้ในธรรมบทว่า "ปเร จ น วิชานนฺติ มยเมตฺถ ยมามเส เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ตโต สมฺมนฺติ เมธคา" ซึ่งแปลความว่า ในหมู่คนเหล่านั้น ไม่มีใครจะนึกได้สักคนเดียว ว่าเรากำลังจะฉิบหายกันแล้ว แต่ถ้าหากว่าใครสักคนหนึ่งในหมู่นั้น เกิดความคิดขึ้นในใจว่า เรามันกำลังจะแย่แล้ว ความสงบจะเกิดจากคนนั้นคือจากคนที่นึกได้นั่นเอง พอนึกได้ความสงบมันจะเกิดจากคนนั้น เพราะคนที่นึกได้นั้นก็ไม่เพิ่มความวุ่นวายขึ้นต่อไป จะปลีกตัวออกไปจากหมู่คณะ หรือจะพูดให้เกิดความคิดในหมู่ในคณะขึ้นมา แล้วก็ชักชวนกันทำสิ่งที่เป็นความสงบต่อไป แต่ว่าน้อยนักที่จะคิดได้อย่างนั้นเพราะอะไร ก็เพราะในหมู่คนที่ยุ่งนั้น ก็ย่อมจะพูดจาชักจูงให้เกิดความยุ่งเรื่อยไป เพราะเชื้อแห่งความเกลียด ความโกรธ ความพยาบาท อาฆาตจองเวรให้เกิดขึ้นในใจอยู่ตลอดเวลา ที่เขาเรียกกันว่าพูดปลุกใจ ไม่ได้ปลุกให้ตื่น ปลุกให้รู้ให้เข้าใจในเรื่องอะไรที่ถูกต้องตามสภาพที่เป็นจริง แต่ว่าเป็นการปลุกให้ตื่นแบบมัวเมา ประมาท หลงใหลเข้าใจผิดไปในเรื่องต่าง ๆ แม้เรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่เขาทำถูกต้อง แต่คนที่ชอบความวุ่นวายนั้นต้องพูดให้เกิดความวุ่นวาย ต้องตีความหมายให้ผิดไปจากความจริง พูดให้ดำเป็นขาว ขาวเป็นดำ สว่างเป็นมืด มืดเป็นสว่าง แล้วเขามักจะชมกันว่ามันปลุกระดมเก่ง ระดมกันให้วุ่นวาย ไม่ใช่เรื่องอะไร แล้วก็สร้างปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้คือการกระทำที่เกิดจากอวิชชา ความโง่ความเขลา ไม่ได้เกิดขึ้นจากชนที่มีปัญญา ผู้มีปัญญานั้นจะพูดจะทำอะไร ก็ต้องมุ่งไปสู่ความสงบเป็นส่วนใหญ่ เพื่อดับทุกข์ดับร้อนกันเป็นส่วนใหญ่ แต่จะไม่พูดให้เกิดในทางตรงกันข้าม

ตัวอย่างเช่นโทณพราหมณ์ในครั้งพุทธกาล เมื่อเขาได้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระเสร็จแล้ว กษัตริย์ต่างนครก็ส่งทูตมาเป็นจำนวนมาก เพื่อจะมาขอแบ่งส่วนพระธาตุของพระพุทธเจ้าต่างคนก็ต่างมา แล้วก็ไม่ใช่มาเพียงเล็กน้อย มาพร้อมด้วยทหารมีอาวุธครบมือมาด้วยเพื่อจะมาเอาพระธาตุพระพุทธเจ้า มาถึงก็ตั้งกองทัพเรียงรายแวดล้อมเมืองกุสินารา เพื่อจะเอาพระธาตุพวกมัลลกษัตริย์มองเห็นว่ายังแจกไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะมากันกี่พวกกี่เหล่า แจกไปแล้วพวกมาใหม่ไม่ได้รับแจกก็จะวุ่นวาย จึงเก็บพระธาตุไว้ก่อนหลายวัน ครั้นเมื่อเห็นว่าเขามาพร้อมกันแล้วต่างคนต่างก็กระตือรือร้นที่จะเอาพระธาตุกันทั้งนั้น แสดงอาการว่าจะเอาให้ได้ อันนี้ท่าทางมันจะไม่ดี จะเกิดปัญหารบราฆ่าฟันกันด้วยเรื่องพระธาตุ โทณพราหมณ์นี่เป็นผู้รู้จักใช้ลิ้น ใช้คำพูดให้เหมาะแก่เหตุการณ์ โทณพราหมณ์ขึ้นยืนบนป้อมกำแพงเมือง แล้วก็ให้คนตีฆ้องตีกลองเรียกประชุมแม่ทัพนายกองชั้นหัวหน้า เมื่อมาประชุมพร้อมกันแล้วโทณพราหมณ์ก็บอกว่า "ท่าน

ผู้รักสันติทั้งหลาย ท่านทั้งหลายที่มาในที่นี้ท่านมาต้องการอะไร ท่านทุกคนมาต้องการพระบรมสารีกธาตุของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้านั้นสอนเราเรื่องอะไร สอนเราเรื่องความสงบ สอนเราเรื่องปัญญา ไม่ส่งเสริมความแตกแยกแตกร้าว แต่ให้เราอยู่กันด้วยความรักความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน ท่านได้พระธาตุไป ถ้าได้ไปด้วยกำลัง ได้ไปด้วยการบังคับ ก็เหมือนกับไม่ได้อะไรไป เพราะได้ไปแต่พระธาตุ เนื้อแท้ของพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้เอาไป เพราะฉะนั้นเรามาปรองดองกันดีกว่า แล้วก็จะแบ่งพระธาตุออกเป็นส่วนๆ ให้ท่านทั้งหลายรับไป เพื่อสักการะบูชาต่อไป ข้อเสนอของข้าพเจ้านี้ พวกท่านทั้งหลายจะคิดเห็นเป็นประการใด" แม่ทัพนายกองทั้งหลายก็บอกว่าเป็นการถูกต้อง ขอมอบให้ท่านเป็นใหญ่ แบ่งพระธาตุออกตามควรแก่ผู้ที่มา โทณพราหมณ์ก็เลยเอาทะนานทองมาตวงพระธาตุออกเป็นส่วนๆ ใส่ในผอบเรียบร้อยแจกแก่คนเหล่านั้นไป คนเหล่านั้นได้รับพระธาตุแล้วก็ยกทัพกลับเมือง ไปสร้างเจดีย์บรรจุเป็นที่บูชาต่อไป การรบราฆ่าฟันกันก็ไม่เกิดขึ้นเพราะเรื่องของพระธาตุ ที่ไม่ต้องรบกันนั้นก็เพราะว่าโทณพราหมณ์เป็นผู้ฉลาดในการพูดนั่นเอง

คนในสมัยนี้ไม่เอาอย่างโทณพราหมณ์กันเลย ฟังดูมนุษย์ที่พูดกันในสมัยนี้ ไม่พูดให้เกิดความสงบ แต่พูดทิ่มแทงกัน เสียดสีกัน กระทบคนนั้นกระทบคนนี้ ผ่านไปทางหนังสือพิมพ์บ้าง ผ่านไปทางสื่อสารมวลชนประเภทอื่นบ้าง ฟังๆ ดูแล้วยังไม่มีคนที่พูดด้วยปัญญา แต่ว่าพูดด้วยตัณหา พูดด้วยอวิชชากันทั้งนั้น แล้วบ้านเมืองมันจะอยู่กันได้อย่างไร ถ้าเรามัวพูดกันแต่เรื่องอย่างนั้น สิ่งที่ควรพูดไม่พูด สิ่งที่ไม่ควรพูดเอาไปพูด ทำไมเขาจึงได้พูดกันอย่างนั้น มูลฐานมันมีอยู่ตัวเดียวเท่านั้น คือความเห็นแก่ตัวนั่นเอง ไม่มีอะไร ความเห็นแก่ตัว พูดเข้าข้างตัว พูดเพื่อประโยชน์ของตัว พูดทิ้งไว้แล้วมันจะได้เกิดอะไรๆ ขึ้น แล้วตนก็จะได้ไปเก็บเกี่ยวผลอันเกิดจากคำพูดในภายหลัง หารู้ไม่ว่าผลที่ตนจะได้รับนั้นเป็นยาพิษ ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ใครๆ แต่คิดไม่ได้เพราะความอยากมันรุนแรง ตัณหาหน้ามืดที่เราพูดๆ กัน ตัวตัณหามันเกิดรุนแรงขึ้นในจิตใจ เลยพูดแล้วให้มันรบราฆ่าฟันกัน ให้เกิดบาดหมางกัน ให้เกิดระแวงสงสัยกัน สิ่งเหล่านี้เป็นมิจฉาวาจา ไม่เป็นวาจาชอบตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าเราชวนกันพูดมิจฉาวาจามากขึ้นเท่าไหร่ สังคมก็จะวุ่นวายมากขึ้นเท่านั้น อันนี้เป็นเรื่องที่น่าคิดกันอยู่เหลือเกิน อาตมานั่งฟังข่าวอ่านหนังสือพิมพ์ ก็นึกในใจว่า มนุษย์เราเวลานี้ใช้ปากไม่เป็นประโยชน์กันเสียแล้ว ใช้ปากไม่เป็นคือใช้ปากในทางร้ายทั้งนั้น ทำไมจึงพูดเรื่องร้าย ก็ใจมันร้าย ใจที่ได้ร้ายก็เพราะมีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกของตัว แล้วก็อยากจะทำอะไรให้มันวุ่นวาย ตัวจะได้เก็บเกี่ยวผลต่อไป หารู้ไม่ว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นมันเป็นกรรมสนองกรรม ถ้าเราทำอะไรเป็นกรรมอย่างใดไว้ มันก็ต้องมาสนองแก่ตนอย่างนั้นต่อไป เรื่องกรรมสนองกรรมในเรื่องนี้ เห็นง่ายๆ มีปรากฏอยู่บ่อยๆ มีตัวอย่างในวัดวัดหนึ่ง นี่พูดเรื่องในวัดก่อน ให้ญาติโยมเห็น

ที่จังหวัดทางภาคใต้ มีครูมาสอนปริยัติธรรม แต่ว่าสมภารไม่ชอบใจครูคนนั้น ที่ไม่ชอบใจไม่ใช่ว่าครูสอนไม่ดีหามิได้ แต่ว่าครูนั้นแกสอนดีเกินไป แล้วก็ไม่ใช่สอนแต่พระเณรในวัด กลับไปสอนญาติโยมชาวบ้านเข้าไปเสียด้วย แล้วญาติโยมชาวบ้านก็ไปเลื่อมใสศรัทธาครูคนนั้น สมภารชักจะไม่สบายใจ เพราะนิสัยสมภารนั้นเป็นผู้ตระหนี่ ตระหนี่ลาภอะไร ๆ ทุกอย่าง ไม่อยากให้ใครเกินหน้าเกินตาตัวไป ก็เลยยุสามเณรและพระให้แอนตี้ครูบาอาจารย์คนนั้น มีหัวหน้าอยู่องค์หนึ่งเป็นหัวหน้า ก็ทำการแอนตี้ก็ได้ผลเหมือนกัน ครูคนนั้นแกรำคาญ แกเห็นว่าอยู่กับพวกอันธพาลนี่มันเป็นทุกข์ ก็เลยออกไปเสีย ย้ายไปอยู่วัดอื่นที่ไม่มีประเภทอย่างนั้น แล้วองค์ที่เป็นหัวหน้าก่อกวนนั้น ก็ได้เป็นครูต่อมา เป็นอยู่ได้สักปีเท่านั้นเอง ลูกศิษย์ลุกขึ้นคัดค้านอีกแล้ว องค์นั้นก็กระเด็นไปอีก นี่เขาเรียกว่ากรรมสนองกรรม พอได้ทราบข่าวก็ว่านี่แหละมันเป็นกรรมที่ก่อไว้ ผลมันก็กระทบกระเทือนเป็นมาในรูปอย่างนั้น มันสอนกันอย่างนี้ เราทำอะไรในรูปใด ได้ผลอะไรมา แล้วผลนั้นมันก็ก่อให้เกิดอะไรขึ้นในกาลต่อไปข้างหน้า เป็นลำดับๆ กันไป เรามาดูเรื่องการบ้านการเมืองกันมั่ง พูดแล้วก็ยกเป็นตัวอย่างในทางธรรมไม่มีอะไร

การเมืองในเมืองไทยเรานี้เมื่อ พ.ศ. 2475 ก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความจริงในหลวงรัชกาลที่ 7 นั้น ท่านได้ตั้งพระทัยไว้แล้วว่าให้เมืองไทยนี้ปกครองแบบประชาธิปไตย มีพระราชาอยู่ใต้กฎหมาย อันนี้ท่านได้แสดงออกมาเมื่อครั้งเสด็จประพาสอเมริกาเพื่อรักษาพระเนตร หนังสือในอเมริกายังเขียนภาพการ์ตูนล้อในหลวงรัชกาลที่ 7 ประทานรัฐธรรมนูญ แล้วเขียนว่า Democracy (ดิมอเครซี) ให้แก่ประชาชนชาวไทย ผู้ที่ทำการเปลี่ยนการปกครองก็มองเห็นว่าในหลวงท่านเต็มพระทัยอยู่แล้ว แต่ว่าไม่รอให้ท่านให้กลับไปบังคับให้ท่านให้ คือร้อนอกร้อนใจนั่นเองมันช้าไป มนุษย์เราไม่ค่อยมีศิลปะแห่งการรอคอย ความวุ่นวายมันจึงเกิด เพราะอะไรถ้าเรารู้จักใช้ศิลป์สักหน่อย เรื่องมันเรียบร้อย ไม่สร้างฐานที่ผิดให้เกิดขึ้นในใจคน คราวนี้รอไม่ได้ ต้องการให้มันสำเร็จไว ๆ อะไร ๆ ที่มันยุ่งอยู่ในสังคมมนุษย์ ตรงนี้ตรงที่รอไม่ได้ รอสักเจ็ดวันก็ไม่ได้สักเดือนหนึ่งก็ไม่ได้ มันจะตายขึ้นมาทีเดียว ถ้ารอไปอีกสักเจ็ดวันมันอยู่ไม่ได้แล้ว แล้วมันก็ยุ่งดังที่เราเห็นกันอยู่นี้ ในสมัยนั้นก็เหมือนกันรอไม่ได้ เมื่อรอไม่ได้ก็เลยเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนการปกครอง ในหลวงท่านก็ไม่ว่าอะไร ทรงประทานให้ด้วยความเรียบร้อย แล้วพระองค์ก็ยอมอยู่ใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ให้คณะเปลี่ยนการปกครองปฏิบัติหน้าที่ต่อไป แต่ภายหลังทรงเห็นว่า สิ่งที่พระองค์ให้นั้นมันผิดไปเสียแล้ว คือไม่ได้ให้แก่คณะใดคณะหนึ่ง ให้แก่ประชาชนชาวไทยทั้งประเทศ แต่ผู้ที่รับไปนั้นเอาไปกกไปกอดไว้ ไม่แจกให้แก่ประชาชนต่อไป พระองค์จึงต้องลาออกจากราชสมบัติ แล้วก็ไปประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ไปในต่างประเทศนั้น ไม่ได้กลับมาเมืองไทย กลับมาก็เอากระดูกมาทีหลัง ทีนี้เรามาดูว่าคนที่ทำการ

เปลี่ยนแปลงการปกครองในยุคนั้นสมัยนั้น มีชะตากรรมเป็นอย่างไร ได้อยู่ในเมืองไทยสะดวกสบายไหม เหตุการณ์มันย้อนหลังเองเกิดขึ้นมาซ้อน ๆ กันไปตามลำดับ อาตมาถือว่านี่เป็นกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นตามลำดับ พวกหนึ่งทำการเปลี่ยนการปกครอง อีกพวกหนึ่งมาเปลี่ยนซ้อนพวกนั้นต่อไป แล้วพวกที่เปลี่ยนครั้งแรกก็เที่ยวระเห็ดระเหเร่ร่อนกันไปตามเรื่อง ไปอยู่เมืองนอกเมืองนา ไปตายกันที่โน่น เหมือนกับในหลวงไปสิ้นพระชนม์ในต่างประเทศ ที่อยู่ในเมืองไทยก็เจ็บไข้ได้ป่วย บางทีก็เป็นอัมพาตอะไรต่ออะไรร่างกายพลิกตัวไม่ค่อยได้ ไม่ตายด้วยอาการปกติมีแปลก ๆ กันไปทั้งนั้น อันนี้ถ้านึกว่ามันเป็นผลกรรมทางการเมืองก็พอคิดได้ เห็นว่าพอเป็นไปได้ แล้วผลที่เกิดขึ้นเป็นลำดับมาไป ๆ กันอย่างนั้น แล้วพวกนั้นก็ถูกปฏิวัติซ้อนออกไปเมืองนอก แล้วพวกที่ปฏิวัติต่อมาก็เป็นอย่างไร ถูกปฏิวัติอีกเหมือนกัน ต้องระเหเร่ร่อนไปอยู่ต่างประเทศอีกเหมือนกัน แต่ว่าไปอยู่แล้วก็อยากจะกลับมาเมืองไทย คิดถึงบ้านไม่ใช่เรื่องอะไร **ที่ไหนมันจะสบายเท่าเมืองไทยที่ไหนมี** ไปอยู่ไม่สบายหรอกก็อยากจะกลับบ้าน แต่ว่ากลับมาก็ไม่สะดวกเพราะมีคนคัดค้าน รัฐบาลก็ทำถูกคือว่าเห็นอกเห็นใจ คนเจ็บไข้ได้ป่วยร่างกายไม่ปกตินัยน์ตาก็ไม่ปกติ นี่ก็กรรมเก่าทำ ๆ กันไว้ มันมาสนองกันไปตามเวรตามกรรม ทีนี้รัฐบาลก็สงสารว่าให้อยู่รักษาเนื้อรักษาตัวเสียหน่อย เจ็ดวันก็จะให้ออกไปละ พวกใจร้อนก็มีอีก รอไม่ได้เจ็ดวันมันช้าไปต้องไปวันนี้ ต้องให้ไปคืนนี้ มันไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ คนเราเมื่ออยู่ในที่หนึ่งอาจจะนึกถึงที่หนึ่งไม่ได้ คนนั่งอยู่ที่หนึ่งแล้วอีกคนหนึ่งนั่งอยู่ที่หนึ่ง ความรู้สึกมันไม่ตรงกันหรอก ว่าอะไร ๆ เป็นอย่างไรรู้ไม่ได้ เช่นเราเป็นผู้น้อยเราไม่รู้ว่าผู้ใหญ่ลำบากใจขนาดไหน เพราะเราไม่ได้นั่งอยู่ในเก้าอี้ตัวนั้น แต่พอไปนั่งลงบนเก้าอี้ตัวนั้น ก็จะรู้ว่ามันไม่ค่อยจะสะดวกเท่าใดนัก คนที่ไม่เคยเป็นรัฐมนตรีก็อยากจะเป็น พอเป็นเข้าไปแล้วก็เออมันหนักอยู่เหมือนกัน แต่ว่าถึงหนักก็ไม่ยอมลงต้องทนหนักอยู่ต่อไป นี่เขาเรียกว่ายอมรับทุกข์นั่นเองไม่ใช่เรื่องอะไร แล้วคนอื่นก็อยากจะเป็นต่อไป แล้วก็ขึ้นไปนั่งหนักอกหนักใจกันต่อไป ถึงหนักก็ทนเอา ทนเอาด้วยเรื่องอะไร ก็ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นเครื่องล่อเป็นเครื่องยวนใจนี้เอง ไม่ใช่เรื่องอะไร เลยไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ทีนี้ถ้าเราได้เอาอกเขาอกเรามาเทียบกันเสียหน่อย ที่เราพูดกันว่าใจเขาใจเรา อกเขาอกเราอันนี้ในทางธรรมะท่านสอนว่า ให้เอาตัวเป็นเครื่องเปรียบ ให้นึกว่าถ้าเราเป็นเช่นนั้นเราจะทำอย่างไร เราอยู่ในสถานการณ์เช่นนั้น เราจะทำอย่างไร อย่าไปนึกว่าต้องอย่างนั้นต้องอย่างนี้ เราว่าได้มันไม่ลำบากอะไร คล้าย ๆ กับคนดูมวยมันคิดได้คล่องแคล่ว ทำไมไม่ชกลูกคาง ทำไมไม่แย็บเข้าไป ทำไมไม่เตะเข้าไป นั่งคิดได้คิดคนเดียวมันยากอะไร แต่ถ้าพอขึ้นไปบนเวทีแล้ว มันไม่ใช่จะชกเขาฝ่ายเดียว เขาก็จะชกตัวเหมือนกัน มันต้องคิดหลายแง่ คิดจะชกเขาคิดจะป้องกันเข่าป้องกันแข้งของคนที่มันจะเตะจะต่อยเรา แล้วมันงงหรือไม่เราจะเห็นว่าเออมันงงเต็มที่ คนดูสบายนั่ง

ดูเพลิน ตบมือตบไม้บางทีก็ชกลมไปด้วย ศอกไปด้วย บางทีก็ศอกเอาคนที่นั่งข้างเคียง ทำไมไม่ถองเข้าไป เอาโครมเข้าสีข้างเพื่อน เดี๋ยวก็เกิดวางมวยกันเท่านั้นเอง คนดูมันง่ายคนทำมันยาก

เพราะฉะนั้นต้องเห็นใจคนทำ ว่ามันลำบากใจ มันมีอะไรบ้างเป็นอุปสรรคเป็นข้อขัดข้อง แล้วการปฏิบัติงานอะไรนั้นไม่ใช่ว่าปฏิบัติตรงนี้แล้วมันจะหมดเรื่อง มันยังต้องคิดว่าพรุ่งนี้มะรืนนี้ เวลาต่อไปจะมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง เรื่องส่วนบุคคลระยะมันสั้น ยิ่งเรื่องชาติเรื่องบ้านเมืองระยะมันยาว มันต้องคิดกันอย่างรอบคอบ คิดถึงกฎหมาย คิดถึงระเบียบ คิดถึงมนุษยธรรม คิดถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้ มันไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ทำง่ายๆ มันได้หรอก เรื่องที่ทำง่ายคือเรื่องทำผิด มันง่ายใครจะทำให้ผิดแล้วมันง่ายไม่ต้องคิดอะไร เช่นจะฆ่าคนมันไม่ยากอะไร ลากปืนออกมาก็ฆ่ามันเสียเลย มันง่ายที่บางคนพูดว่า ถ้าเป็นใจฉันฉันอยากจะยิงมันเสียเลย พูดได้หรืออย่างนั้น มันพูดง่ายเรื่องยิงตัดคอก็ง่าย ทำผิดนี่ทำง่าย ไม่ต้องคิดอะไรคนทำผิดเขาไม่คิดอะไร ไม่คิดถึงธรรมะ ไม่คิดถึงอนาคต ไม่คิดว่าอะไรมันจะเกิดขึ้น มันง่าย เรื่องทำให้ถูกนี่มันยาก ญาติโยมลองคิดดูเถอะเรื่องทำให้ถูกนี่มันยาก มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นถ้าเราจะทำให้ผิดแล้วมันง่าย มันไม่ยากอะไรหรอก ใช้กำลังเอาก็ได้ ใช้มีดใช้กะสุนก็ได้ เรื่องผิดมันง่าย แต่เรื่องทำให้ถูกให้ดีให้เป็นประโยชน์นี่เรื่องมันยาก มันต้องใช้เวลาคิดนึกตรึกตรองอย่างรอบคอบ แล้วเราจะไปทำอะไรผลุนผลันได้เมื่อไหร่ มันไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ทีนี้คนเราไม่ค่อยคิดเรื่องอย่างนี้ เพราะว่าตัวไม่เคยเป็นใหญ่ ไม่เคยอยู่ในตำแหน่งอย่างนั้น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบกว้างขวาง คิดไม่ค่อยได้พูดได้ เหมือนเราเป็นนักหนังสือพิมพ์นี่เราพูดง่าย พูดไปเขียนไปขายได้หกสลึงเอามาแล้วก็เข้ากระเป๋ามันก็สบายใจไป แต่ว่าอะไรมันจะเกิดขึ้นกับคนที่อ่าน อะไรมันจะเกิดขึ้นแก่ชาติแก่บ้านเมืองนั้น ไม่ต้องคิดมัน เขียนลงไปๆ นี่มันง่าย แต่ถ้าเราจะคิดว่าจะเขียนอย่างไรมันจึงจะเป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง คนจะได้เป็นสัมมาทิฏฐิมีความคิดเห็นในทางที่ถูกที่ชอบ ให้เกิดรักกันเกิดสามัคคีกัน ร่วมแรงร่วมใจกัน มันเขียนไม่ง่าย ต้องใช้เวลาใช้สมองที่จะต้องคิดว่าจะเขียนอย่างไรดี จะอ้างคำสอนของใครอ้างวาทะของใครบัณฑิตผู้ใด เพื่อเอามาเป็นเครื่องเตือนใจ เขียนยาก แต่ถ้าเขียนว่าไอ้นั่นไอ้นี่ใช้ถ้อยคำหยาบๆ มันเขียนง่าย เขียนส่งเดชไปวันละหกสลึงมันก็ต้องเข้ากระเป๋าสบายไปวันหนึ่งๆ ไม่ได้คิดว่าอะไรมันจะเกิดขึ้นในกาลต่อไป ประเทศชาติจะเป็นอย่างไรไม่ได้คิดถึง มันง่ายไม่ลำบากอะไร เรื่องชั่วเรื่องผิดนี่มันง่าย แต่เรื่องทำให้ดีมันต้องคิดต้องตรองอย่างรอบคอบ เพราะฉะนั้นต้องเห็นอกเห็นใจผู้บริหารงาน ว่าเขาจะต้องคิดต้องตรอง จะต้องทำอะไรอย่างชนิดที่เรียกว่าบัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น เรื่องบัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่นนี้เป็นวิธีการของผู้มีปัญญา คนที่ไม่มีปัญญาง่ายหรอก บัวช้ำช่างมันบัวตายช่างมัน ไม่ใช่บัวกูกูจะเอาปลาในหนองไปต้มยำกินก็แล้วกัน เลยบุกพังไปทั้งหนองเลย คนอย่างนั้นมันง่าย แต่ถ้าเราคิดว่าเออต้องรักษากอบัวไว้ เพื่อประโยชน์แก่คนข้างหลังต่อไป เราจะจับเอาแต่ปลาจะจับอย่างไร ไม่ให้บัวช้ำไม่ให้น้ำขุ่นด้วย จะใช้วิธีการ

อย่างไร มันต้องใช้สมองใช้ความคิด แล้วก็ต้องหาวิธีการว่าให้ได้ปลาด้วย น้ำในหนองไม่เสีย บัวก็ไม่เสีย แล้วปลาเราก็ได้เอาไปกินด้วย อันนี้มันต้องใช้เวลา ต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา

โลกเราที่มันวุ่นวายก็เพราะตรงนี้ ตรงที่มนุษย์ไม่ได้คิดเรื่องอย่างนี้ หุนหันพลันแล่น ทำอะไรก็ทำอย่างรวดเร็ว ฉันมีกำลังก็บุกเลย เหมือนกับฮิตเล่อร์มีกำลังเตรียมพร้อม เรือบินรถถังเยอะแยะ ทหารก็พร้อมแล้วบุกแหลกเลย บุกเข้าไปแล้วมันง่าย แต่ว่าต่อไปมันจะมีอะไรเกิดขึ้น บุกได้เก่งจริงเยอรมันบุกยึดฝรั่งเศส บุกฮอนแลนด์ บุกเบลเยี่ยม บุกเข้าไปถึงรัสเซีย พอฤดูหนาวมาเจ้าแม่เหมันต์ช่วยรัสเซียไว้ต้องถอยกลับ ถูกตียุบยับไปเลยแล้วก็เสียหาย ผลที่สุดฮิต-เล่อร์แพ้มุสโสลินีก็พลอยแพ้ แล้วสองคนนั้นเป็นอย่างไร ตายไปทั้งคู่ ไม่มีอะไรเหลือ เหลือไว้แต่ความชอกช้ำแก่ประเทศเยอรมันนี ประเทศเยอรมันนีต้องแตกออกเป็นสองฝ่าย ต้องก่อกำแพงกั้นไว้ ไม่ให้คนไปมาถึงกัน พี่ต้องจากน้องน้องต้องจากพี่ พ่อแม่จากลูกลูกจากพ่อแม่ อยู่กันคนละซีกกำแพง โบกมือเห็นกันไปหากันไม่ได้ นั่นมันเรื่องของใคร กิเลสตัวเดียวคือความร้อนอกร้อนใจ ที่ฉันจะต้องเอาให้ได้ แล้วผลที่สุดก็คือว่าตกนรกทั้งเป็นกันไปทั้งชาติทั้งบ้านเมือง นี่เรื่องความใจร้อน มันเสียหายไม่ว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคล เรื่องในครอบครัวเรื่องในการงาน เรื่องในชาติในประเทศ ร้อนไม่ได้ต้องทำอย่างใจเย็นๆ ใจสงบคิดการให้รอบคอบ อย่าเป็นคนที่วู่วาม เดี๋ยวนี้ความวู่วามมันแผดเผา คือไฟ ไฟแม้เล็กน้อยมันก็เผา ไฟกองขนาดกลางมันก็เผา ไฟกองใหญ่มันก็เผา ธรรมชาติไฟแล้วมันเผาทั้งนั้น เป็นขี้เถ้าไปทั้งนั้น ไม่มีไฟประเภทไหนที่ไม่เผาไม่ทำลายให้หมดไป ขึ้นชื่อว่าไฟแล้วมันร้อนทั้งนั้น ทีนี้ความร้อนอกร้อนใจมันร้อนเพราะอะไร ร้อนเพราะราคะ ร้อนเพราะโทสะ ร้อนเพราะโมหะ สามตัวนี้เรียกว่าเป็นไฟในอกของมนุษย์ ราคะก็คือความอยากจะได้ในเรื่องนั้นในเรื่องนี้ เรื่องราคะ เรื่องอยากได้ทั้งนั้น มนุษย์ที่วุ่นวายร้อนอกร้อนใจเรื่องอยากจะได้ นี่เป็นตัวแรกมีความอยากจะได้ ไม่ว่าในเรื่องอะไร อยากได้อะไรก็ตาม ใจมันอยู่ในใจของคนที่ร้อนนั่นแหละ คนอื่นก็ไปรู้ก็ไม่ได้ว่าเขาอยากได้อะไรที่เขาต้องทำอย่างนั้น ความร้อนมันเกิดขึ้นในใจ ทีนี้มันไม่ได้ดังใจก็เกิดโทสะขึ้นมา จิตคิดประทุษร้าย ต้องทำลายต้องฆ่าต้องฟัน ใครขวางหน้าก็ต้องฆ่ามันให้เกลี้ยงไปเลย เพื่อให้ได้ดังใจ นี่โทสะความประทุษร้ายเกิดขึ้น แล้วขณะที่มีราคะโทสะแผดเผาใจอยู่นั้น ใจมืดใจบอดมองอะไรไม่เห็น ไม่รู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่เห็นอะไรทั้งนั้น ใครจะตายสักกี่คนเจ็บสักกี่คนช่างมัน กูไม่ตายก็แล้วกัน กูยืนบนเวทียุต่อไป ให้เพื่อนมันตายกันเป็นแถวๆ ไปเลย ไม่คิดว่าพ่อแม่เขาจะเดือดร้อน ลูกเมียเขาจะเดือดร้อน พ่อแม่เลี้ยงลูกมากว่าจะโตไม่ใช่เล็กน้อย ส่งเข้ามหาวิทยาลัยนึกว่าสี่ปีจะได้ฉลองปริญญาแหละลูกเอ๋ย ไม่ถึงสี่ปีลูกกลายเป็นขี้เถ้าไปเสียแล้ว ถ้าไปตายในหน้าที่การงานดีๆ ก็ค่อยยังชั่วนี่ไปตายด้วยความโง่ความเขลา เพราะไปฟังเสียงใครๆ ที่เขาชวนให้ไปตายแทนเท่านั้นเอง นี่เขา

เรียกว่ามันเรื่องเสียทั้งนั้น ไม่มีอะไรเกิดขึ้น ความร้อนที่เกิดขึ้นในใจคนมันเผาจิตเผาใจ ทำให้เกิดความเร่าร้อน คนขับรถยนต์ที่ใจร้อนก็เพราะราคะ คืออยากจะให้ไปถึงไวๆ ขับด้วยความรวดเร็ว เพื่อนขวางหน้าหลีกไม่ทันชนมันเข้าไปเลย แล้วก็เลยไม่ต้องไป ผลที่สุดรถเสียหายตนเองก็ต้องติดคุกติดตะราง ถ้าเขาจับได้ เรื่องมันไม่มีอะไร เราต้องสงบต้องเย็น เรื่องนี้ต้องแก้กันแล้วแก้ก็พ่อแม่ต้องแก้ ที่เกิดขึ้นแล้วก็ช่างมันเถอะให้มันผ่านพ้นไป แต่เราจะต้องจัดการใหม่แก้ไขต่อไปข้างหน้า การแก้ไขต่อไปข้างหน้านั้นเราจะทำอย่างไร เราจะต้องอบรมลูกเต้าของเรา ไม่ว่าหญิงว่าชาย ให้มีหลักประจำใจอย่างมั่นคงไปตั้งแต่ตัวน้อยๆ คือสอนให้เขาเป็นคนใจเย็นใจสงบรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลอย่างรอบคอบรอบรู้ ไม่ให้ทำอะไรด้วยอารมณ์วู่วาม ด้วยความใจร้อนใจเร็ว เช่นเราเห็นเด็กของเราใจร้อนขี้โกรธ ต้องหมั่นพูดจาแนะนำ แล้วเราผู้เป็นพ่อแม่ก็ต้องทำเป็นตัวอย่าง คือไม่โกรธตอบไม่ทำอะไรตอบในการร้อนของเขา เช่นว่าเด็กมันใจร้อนวู่วามเราเอาไม้เรียวหวดลงไป โดยไม่ได้คิดว่ามันจะถูกตรงไหน การกระทำอย่างนี้ไม่ใช่วิธีแก้ที่ถูกต้องแต่เป็นการเพิ่มความร้อนอกร้อนใจให้เกิดขึ้นแก่เด็ก ไม่มีทางจะดีขึ้นไปได้ เราต้องนั่งด้วยความสงบใจ ทนดูเหตุการณ์ไปก่อน ว่ามันจะทำอะไรต่อไป แล้วก็คอยกีดกันไว้หน่อย ห้ามไม่ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ไว้ก่อนจนกว่าเขาจะหายโกรธเย็นลงไป เมื่อเย็นลงไปแล้วก็ค่อยพูดจาแนะนำพร่ำสอน ยกตัวอย่างอะไรให้ดู เพื่อให้เขาเห็นว่ามันเป็นเรื่องเสียหาย จะเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนในภายหลัง

มีเรื่องชาดกอยู่เรื่องหนึ่งเข้าทีดีอยู่เหมือนกัน คือว่าเจ้าชายโอรสของพระราชา เป็นเจ้าชายก็ย่อมจะมีความหยิ่งในตัวเอง ชอบใช้อำนาจพูดอะไรโผงผาง ตึงตังใจร้อนใจเร็ว ทำให้ข้าราชบริพารก็เดือดร้อนไปตามๆ กัน แล้วจะเอาอะไรก็มักจะไปเอาตามชอบใจ ไปแย่งเขามาเลยไม่มีการยับยั้งชั่งใจ นึกว่าพ่อเป็นกษัตริย์ทำอะไรก็ทำได้ดังใจ แต่ว่าพ่อนั้นมองเห็นว่าลูกนี้ต่อไปจะเสียหาย เมื่อพ่อตายแล้วลูกจะต้องเป็นพระราชาครองเมือง ถ้ามีนิสสัยอย่างนี้จะปกครองบ้านเมืองไม่ได้ ก็คิดว่าจะหาวิธีการอย่างไรจึงจะแก้นิสัยลูกผู้มีนิสัยเหี้ยมๆ นี้ได้ ก็ปรึกษากับปุโรหิตทั้งหลาย ว่าจะทำอย่างไร มีท่านปุโรหิตคนหนึ่งท่านก็มีปัญญาอยู่มากทีเดียว เลยบอกว่า เรื่องนี้ข้าพระองค์รับอาสา จะฝึกเจ้าชายให้เป็นคนมีใจสงบรู้จักใช้เหตุผลภายในหนึ่งปี แล้วพระราชาก็มอบอำนาจให้จัดการตามชอบใจ คือว่าทำมาหลายเรื่องแล้วแต่ว่าเขาไม่ได้บันทึกไว้ที่ทำมาวันก่อนๆ บันทึกไว้ว่าวันหนึ่งปุโรหิตพาเจ้าชายเข้าไปในสวน แล้วก็ให้ไปชิมใบไม้ในสวนในสวนมีใบไม้หลายชนิดให้เจ้าชายชิมใบนั้นใบนี้ ชิมใบอะไรต่ออะไรไปตามเรื่อง จนกระทั่งไปถึงใบไม้ชนิดหนึ่งมันขมมากเลยทีเดียวให้เจ้าชายชิมก่อนบอกว่า ฝ่าบาทลองชิมใบไม้นี้ดูรสชาตมันเป็นอย่างไรพอเอามากินมันขมเต็มที่ เหมือนกินยาควินิน พอขมอย่างนั้นก็โกรธแล้วถอนต้นไม้นั้นทิ้งขว้างไปเลย ปุโรหิตก็ไม่ว่าอะไรในขณะนั้น ให้หายขมเสียก่อน พอหายขมก็เลยบอกว่า นี่ฝ่าบาทดูเถอะ

ต้นไม้ต้นนั้นเมื่อเช้าพระองค์ชิมเข้าไปแล้วมันขม พอขมแล้วพระองค์ก็เลยถอนมันทิ้งไป ต้นไม้นั้นคงตาย ไม่มีโอกาสที่จะงอกงามขึ้นบนแผ่นดินนี้ต่อไป ต้นไม้ถูกถอนก็เพราะว่ามันขม ทีนี้คนเราถ้าเป็นคนขมขื่นด้วยความร้อนอกร้อนใจด้วยโทสะ ด้วยความวู่วาม มันก็จะต้องถูกถอนสักวันหนึ่งเหมือนกัน ใครจะเป็นผู้ถอน ประชาชนชาวเมืองทั้งหลายเขาจะเบื่อหน่าย เขาจะเดินขบวนมาถอนพระองค์ไปทิ้ง เพราะฉะนั้นต้องหยุดร้อนหยุดวุ่นวายเสียที แล้วก็ค่อยกล่อมเกลาต่อไป สอนต่อไปพูดจากันต่อไป ต่อมาก็เรียบร้อย เจ้าชายนั้นก็กลายเป็นคนใจสงบเยือกเย็น ความเยือกเย็นของเจ้าชายเกิดขึ้นเพราะอะไร เพราะกลัวจะถูกถอนทิ้งนี่เองไม่ใช่เรื่องอะไร เขาจะถอนทิ้งเหมือนกับที่ตัวถอนต้นไม้ทิ้ง เพราะต้นไม้นั้นมันขม คนเราถ้าเป็นหัวหน้าคนแล้วมันขม เขาจะให้อยู่ได้อย่างไร อยู่ไม่ได้ผลที่สุดก็ใจสงบใจเยือกเย็นขึ้นมา

อันนี้ก็เป็นบทเรียนสำหรับชีวิตที่เราควรจะเอาไปสอนเด็ก ๆ หรือคนที่ปฏิบัติงานกับเรา เราต้องค่อยพูดค่อยจากับเขาให้ใจเย็น ๆ คนใจเย็นชนะคนใจร้อนได้ คนสงบชนะความวุ่นวายได้เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าต้องร้อนต่อร้อนอะไรเข้าสู้กัน ที่เขาพูดว่า ฟันต่อฟัน ตาต่อตา เหล็กต่อเหล็กนี่ไม่ได้ มันเป็นวิธีการของคนที่ไม่มีปัญญา เป็นวิธีการของคนที่ร้อนแรงทางจิตใจ แม้ว่าประวัติศาสตร์จะเล่าชีวิตของคนบางชาติว่า เป็นผู้ที่มีความโกรธมีความเกลียดมีความพยาบาทรุนแรง อันนั้นเขาเล่าไว้เพื่อเป็นตัวอย่างว่า เราไม่ควรเอาแบบนั้น แต่ควรเอาวิธีการแบบสงบเยือกเย็นเข้าหากัน สามีภรรยาที่อยู่ด้วยกันสมมติว่าคนหนึ่งใจร้อน แล้วอีกคนหนึ่งก็ร้อนขึ้นมาด้วย ต้องซื้อถ้วยชามบ่อย ๆ ต้องซื้อเครื่องใช้บ่อย ๆ เพราะอะไร พอร้อนขึ้นมาก็ชวนกันทุบ คนนั้นก็ทุบจานคนนั้นก็ทุบชาม พี่ทุบได้ฉันก็ทุบได้เลยช่วยกันทุบจนหมดตู้เลย พอหายโกรธแล้วไม่มีถ้วยจะดื่มน้ำไม่มีจานจะใส่แกงก็ต้องไปซื้ออีก วันหลังเกิดร้อนก็ทุบกันอีก แล้วมันได้เรื่องอะไร มันเสียประโยชน์ทั้งสองฝ่ายไม่ได้เรื่องอะไร เพราะฉะนั้นถ้าคนหนึ่งร้อนขึ้นมา คนหนึ่งก็ต้องเย็นเสียไม่พูดจาอะไรอยู่เฉย ๆ มีแม่บ้านคนหนึ่ง เป็นคนปากร้ายใจร้อนใจเร็ว พอสามีกลับมาถึงบ้านไปยืนหน้าบันไดเอาเลย ไปไหนมา ทำไมมาสาย ทำไมไม่มาไว ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ด่าสามีทุกวัน สามีก็รำคาญไม่รู้จะทำอย่างไร ก็เลยไปหาหลวงพ่อที่วัดวัดหนึ่ง หลวงพ่อก็บอกว่าอย่างนี้มันต้องเอาน้ำมนต์ไปให้เขาอมเสียมั่ง เลยทำน้ำมนต์ให้ แล้วบอกว่าเวลาตอนเช้าตอนเย็นให้อมน้ำมนต์นี้ โดยเฉพาะตอนเย็นนี้ให้อมไว้ คือพอเวลาสามีกลับมาต้องอมน้ำมนต์ไว้ ทีนี้พอสามีมาจะด่าก็ไม่ได้ เพราะน้ำมนต์มันอยู่ในปาก อมบ่อย ๆ ใจมันก็เย็นลงไป เลยไม่ต้องด่ากันต่อไป นี่มันช่วยได้อย่างนี้ คือว่าช่วยให้บังคับจิตใจไว้ไม่ใช่เรื่องอะไร เรามันต้องใจเย็น ๆ อย่าเอาข้างเข้าถูกกันมันไม่ได้เรื่องอะไร ทะเลาะเบาะแว้งกันมันไม่ได้เรื่องอะไร ค่อยพูดค่อยจากันถ้าคนหนึ่งร้อนขึ้นมาคนหนึ่งต้องเย็น

สมัยก่อนนี้ชายหนุ่มหญิงสาวจะแต่งงานกันเขามักจะไปทำพิธี เขาเรียกว่า บูรณ์ ภาษาปักษ์ใต้เขาเรียกว่า บูรณ์กัน หมายความว่าเอาดวงชตามาพิจารณากัน ว่ามันจะเข้ากันได้ไหม ถ้าคนหนึ่งธาตุไฟ อีกคนหนึ่งธาตุน้ำ อยู่กันได้ว่าอย่างนั้น ถ้าคนหนึ่งธาตุไฟอีกคนหนึ่งก็ธาตุไฟไม่ได้อยู่กันไม่ได้มันจะไหม้บ้านไหม้เรือน บอกว่านี้แต่งกันไม่ได้ธาตุไฟทั้งนั้น ถ้าแต่งแล้วมันจะร้อนกันไปทั้งบ้าน ถ้าธาตุน้ำกับธาตุไฟอยู่กันได้ อันนี้หมายความว่าคนหนึ่งร้อนคนหนึ่งก็ต้องเย็น ถ้าเย็นไว้แล้วก็มักไม่มีเรื่อง แต่ถ้าร้อนขึ้นมาก็มีเรื่องกันเท่านั้นเอง เกิดความเสียหาย เหมือนกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รัฐบาลใจเย็นพอใช้ คนบางคนไม่ทันใจ ก็ว่าทำไมไม่จับกุมให้หมด พูดง่ายว่าจะจับให้หมด จับแล้วจะเอาไปไว้ที่ไหน คนจำนวนตั้งพัน ๆ คุกบางขวางมันจะพอใส่หรือ เอาไปไว้ในคุกเดี๋ยวมันไปอาละวาดในคุกอีก มันต้องช้าๆ ใจเย็นๆ ผลไม้เมื่อสุกมันหล่นเอง เราไม่ต้องไปสอยมันก็ได้ ปล่อยให้มันสุก พอสุกงอมแล้วมันก็หล่น เราเอามือไปรับเอาเท่านั้นเอง หล่นแล้วก็ไปรับมาเอาไปล้างขี้ฝุ่นแล้วก็ปอกกินได้เลย ไม่ลำบากไม่เดือดร้อน ถ้ามัวไปสอยอยู่มันต้องแหงนคอตั้งบ่า บางทีสอยไม่ดีหล่นลงบนหัวหัวแตก เหมือนกับคนสอยมะพร้าวสอยหลบอย่างไรไม่รู้หล่นปุบลงบนหัวตายไปเลย นี่เรียกว่าไปสอยไม่ถูกเรื่อง เพราะฉะนั้นต้องใจเย็นนั่งคอยมันหล่นเอง ถ้าเย็นแล้วก็ไม่มีเรื่อง จึงต้องอาศัยความสงบเยือกเย็น คนที่จะมีใจสงบเยือกเย็นนั้นต้องคิดอย่างนี้ คือหัดมองในแง่ดีไว้บ้าง อย่ามองกันในแง่ร้าย มีอะไรเกิดขึ้นต้องมองในแง่ดี หาเหตุหาผลอย่ามองกันในแง่ร้าย มองในแง่ร้ายมันก็เห็นแต่ความร้าย และเมื่อเห็นความร้ายใจเราก็ไม่สบาย มันเรื่องอะไรที่จะไปมองอะไรให้ใจไม่สบาย เราควรจะมองให้จิตใจสบาย เพราะฉะนั้นเมื่อจะมองให้จิตใจสบายก็ต้องมองว่า เขาดีอะไรบ้างเขาทำสิ่งนั้นเพื่ออะไร ทำแล้วจะเกิดอะไรขึ้นในกาลต่อไปข้างหน้า แม้มันไม่ตรงกับความคิดเห็นของเรา แต่เราก็ต้องคิดว่าเขาต้องมีเหตุผลของเขา ต้องให้เขาทำไปตามความคิดความเห็นของเขาไปก่อน อย่าไปวู่วามใจร้อนอะไร อย่างนี้เรียกว่ามองกันในแง่ดี เมื่อมองกันในแง่ดีมันก็ไม่เสีย คนเราอยู่ด้วยกันถ้ามองกันในแง่ดีแล้ว มันเอ็นดูกันทั้งนั้น มองอะไรก็น่าเอ็นดู แม้เวลาด่าว่า เวลาเธอด่าฉันมองแล้วก็น่าเอ็นดู มันก็ไม่มีเรื่องอะไร แต่ถ้าหากว่าเรามองในแง่เสีย ทำอะไรสักนิดก็ขวางหูขวางตา อยากจะเตะเหลือเกิน มันมองในแง่เสียก็ไปอย่างนั้น มันมีแต่เรื่องเสียทั้งนั้นไม่มีอะไรดี เพราะฉะนั้นในทางธรรมะท่านจึงสอนว่า มองในแง่ดีเสียบ้าง มองในแง่ความจริงเสียบ้าง ที่มองในแง่ความจริงคือมองอย่างนี้ว่า มนุษย์เราจิตใจยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ย่อมจะตกอยู่ในอำนาจกิเลสบ้างในบางครั้ง เช่นอาจจะโกรธขึ้นมาบ้างหุนหันพลันแล่น พูดจาคำที่ไม่เหมาะไม่ควรออกมาบ้าง เราก็ต้องให้อภัย ให้อภัยในแง่ที่ว่ามันน่าสงสารที่จิตใจเขาตกต่ำอยู่ในอำนาจของกิเลสอย่างนั้น คนที่จิตใจตกอยู่ในอำนาจของกิเลสนั้นเราควรเรียกว่า คนป่วย เป็นคนป่วยในทางจิต

เขาเรียกว่าเป็นโรคจิตทราม โรคจิตทรามก็คือโรคราคะ เวลาจิตมันเกิดราคะก็เป็นจิตทรามอย่างหนึ่ง เกิดโทสะก็เป็นโรคจิตทรามอย่างหนึ่ง เกิดโมหะก็เป็นโรคจิตทรามอย่างหนึ่ง เกิดริษยาอาฆาต พยาบาท จองเวร มันพวกจิตทรามทั้งนั้นอาการอย่างนี้ แล้วคนที่เป็นโรคจิตทรามคือคนที่ป่วย ถ้าเราไปที่โรงพยาบาลศรีธัญญาโรงพยาบาลสมเด็จ จะเห็นว่าคนป่วยอยู่ในนั้นเยอะแยะ ถ้าเราไปเห็นแล้วเราสงสาร สงสารกิริยาอาการท่าทางของเขา คนบางคนหน้าตาดีเรียบร้อย แต่ไปดูแล้วมันกลายเป็นคนน่าสงสาร เพราะกลายไปเป็นคนไข้ของหมอไปเสียแล้ว เพราะเป็นโรคจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง คนไม่ได้อยู่ในโรงพยาบาลก็อย่านึกว่ามันเป็นโรคจิตไม่ได้ มันเป็นได้เหมือนกัน

เวลาใดใจของเราตกอยู่ในอำนาจของกิเลสไม่ว่าประเภทใด ในขณะนั้นให้เรารู้สึกตัวว่าเรามีโรคจิตขึ้นแล้ว แล้วเราก็ต้องรีบรักษาทันที เมื่อใดเราเห็นคนอื่นแสดงอาการโกรธกระฟัดกระเฟียด พูดจาไม่ไพเราะหู เดินตึงตังโผงผาง แทนที่เราจะไปโกรธไปเกลียดคนนั้น แต่เราควรนึกว่าเออน่าสงสาร ที่จิตใจเขาตกไปอยู่ในอำนาจของความชั่ว เราก็ควรจะคิดต่อไปว่าจะทำอย่างไรเพื่อให้เขามีความสำนึกรู้สึกตัว ทำอย่างไรจึงจะช่วยคนนั้นให้หายจากโรคอย่างนั้น คิดอย่างนี้แล้วมันสบายใจขึ้นมา แล้วเราก็เกิดเมตตาปราณีต่อคนนั้นอยากจะช่วยเหลือเขาแนะนำเขาชักจูงเขาไม่รู้จะทำอย่างไรก็เออชวนไปวัดมั่ง มีรถก็ไปรับมาไปวัดด้วยกันให้ได้มาฟังพระเทศน์พระสอนนาน ๆ เข้าเขาก็จะได้เกิดความสำนึก มีสติมีปัญญารักษาตัว โรคนั้นก็ค่อยเบาบางลงไป ถ้าเราได้ช่วยใคร ๆ สักคนหนึ่งที่มีอาการโรคทางใจอยู่อย่างนี้ให้บรรเทาเบาบางลงไปแล้ว นั่นแหละเป็นมหากุศล เป็นกิจที่เราควรจะได้กระทำ เพราะฉะนั้นเมื่อเราเห็นคนอื่นแสดงอาการโกรธเกลียดด่าว่าใครมันไม่น่าจะไปโกรธหรอก เพราะถ้าเรามองในแง่ความจริงว่า เป็นเรื่องของความเสียเปรียบแก่กิเลส คนที่เสียเปรียบแก่กิเลสนั้นเป็นคนที่น่าสงสาร เป็นคนไข้ที่เราควรจะช่วยหายามารักษาเขา ความที่จะโกรธจะเคืองมันก็ไม่มี มีแต่ความเอ็นดูกรุณาเกิดขึ้นแก่ตัวบุคคลนั้น อันนี้เป็นแง่คิดประการหนึ่ง ที่ควรจะได้คิดไว้บ่อย ๆ คือว่ามองในแง่ดีมองความจริงของสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แล้วก็คิดว่าเราจะช่วยคนนั้นได้อย่างไร แล้วหาทางช่วยตามสมควรแก่ฐานะ ความขึ้งเคียดเกลียดชังกันก็จะไม่เกิดขึ้น เหตุการอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ไม่ว่าเรื่องอะไร เราก็ต้องมองว่ามันต้องมีเหตุผลบางประการ มีอะไรอยู่บางประการที่ให้เกิดขึ้น อย่างน้อยก็เป็นเรื่องธรรมะเรื่องทางจิตใจ คนไทยเรานั้นโดยปกติก็เป็นคนเมตตาปรานีอยู่ ที่โหดร้ายมันเกิดเป็นครั้งคราวไม่ใช่เกิดอยู่เสมอไปตลอดเวลา แต่โดยสันดานจิตใจแท้ ๆ นั้น คนไทยเราขี้สงสารคน มีความเมตตากรุณาแล้วก็มักจะลืมง่าย เดี๋ยวนี้เรามักจะพูดกันว่า อย่าเข้าใจว่าคนจะลืม ไม่ควรจะพูดอย่างนั้น ควรจะพูดว่าเรามาชวนกันลืมเสียเถอะเรื่องเก่า ๆ แก่ ๆ ทั้งหลาย ปล่อยให้เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ไปอย่าเอามาถือโทษโกรธตอบกันเลย หันหน้าเข้าหากันให้อภัยแก่กันเสียดีกว่า อย่างนี้มันก็สบายใจ

อีกอย่างหนึ่งถ้าเราคิดว่า เขาทำเราเราจะต้องทำเขา ความจริงคนที่ทำอะไรๆ ไว้นั้น เขามีความทุกข์มีความทรมานอยู่แล้ว ไม่ใช่เขาจะสบายแต่เราคิดว่ายังไม่สาแก่ใจ ความแค้นมันรุนแรงกว่าเลยคิดว่ายังไม่สาใจ ยังไม่สมใจ อยากจะจับมาเอามีดเชือดเนื้อจนกากลืนไม่ขวางคออะไรอย่างนี้ นี่มันเป็นความเหี้ยมโหดดุร้าย ขอให้เป็นเรื่องในวรรณคดีที่เขาเขียนไว้ ที่เขาเขียนไว้ในวรรณคดีก็ไม่ได้สอนให้คนเกลียดกันอย่างนั้น แต่เพื่อสอนให้เห็นว่าเกลียดกันไม่ดีรักกันดีกว่า พยาบาทกันมันก็ไม่ดีปรานีประนอมให้อภัยกันดีกว่า อะไรอย่างนี้เป็นตัวอย่าง จิตใจจะได้สบายไม่วุ่นวายไม่เดือดร้อน พูดในแง่ธรรมะมันก็เป็นอย่างนั้น แต่ว่าบางทีคนที่ไม่ชอบธรรมะก็ว่าถ้าปฏิบัติกันอยู่ตามธรรมะเราก็เสียเปรียบเรื่อยไป ไปคิดอย่างนั้น ความจริงก็ไม่มีใครได้เปรียบใคร ไม่มีใครเสียเปรียบใคร คนทำผิดนั่นแหละคือคนที่เสียเปรียบคนที่ถูกประทุษร้ายไม่ได้เสียเปรียบอะไรมากเท่าใด แต่ผู้กระทำความผิดนั่นแหละคือคนที่เสียเปรียบ เสียเปรียบแก่กิเลสอยู่แล้ว ถูกกิเลสย่ำยีบีฑาอยู่แล้ว แล้วต่อจากการกระทำก็คือนั่งเป็นทุกข์นอนเป็นทุกข์อยู่แล้ว เช่นว่าคนเราเคยอยู่เมืองไทย แล้วออกไปอยู่ต่างประเทศอย่านึกว่าไปอยู่สบาย เขาไปอยู่อย่างทรมาน อยู่ในคุกบางขวางเมืองไทยยังสบายกว่า เพราะว่าอยู่ในเมืองไทยอย่างน้อยก็ได้เห็นคนนั้นคนนี้ แล้วไปอยู่ต่างประเทศอยู่อย่างคนไม่มีเกียรติไม่มีชื่อเสียงทรมานใจเป็นทุกข์ขนาดไหน เรามองให้ดีก็ว่าเออพอแล้ว ไม่ต้องไปซ้ำไปเติมเขาอีกแล้ว อย่าไปเย้ยให้เขาทุกข์มากลงไปอีก มีแต่ว่าทำอย่างไรให้เขาคลายจากความทุกข์ความเดือดร้อนตามสมควรแก่ฐานะ ถ้าคิดอย่างนั้นเรียกว่าคิดแบบสัปบุรุษแบบคนเข้าวัดเข้าวา คนสมัยใหม่อาจจะไม่ชอบก็ได้ แต่ถ้าคิดอย่างนี้โลกมันสงบไม่วุ่นวาย ไม่สร้างปัญหา แต่ถ้าคิดในการโกรธกันเคืองกันมันไม่จบ พระพุทธเจ้าท่านจึงบอกว่า “ในกาลไหนๆ เวรไม่เคยระงับด้วยการจองเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่ผูกเวรกัน ให้อภัยต่อกัน” ทีนี้คนที่จองเวรก็มาคิดอยู่ว่า มันด่ากูมันตีกู มันลักของกูไป มันทำกูเจ็บนัก กูต้องแก้แค้นมันให้ได้ นี่คือการจองเวรจองกรรมกัน แล้วมันจบเมื่อไหร่ ไม่รู้จักจบจักสิ้น

เรื่องที่ดีนั้นต้องสงบ ยับยั้งให้อภัยกัน จึงจะอยู่กันสบาย อะไรใครเขาทำก็ยอมให้คนที่เขามีหน้าที่จัดทำไป ต้องมอบความไว้วางใจกับหัวหน้าผู้รับผิดชอบ เราให้ใครเป็นหัวหน้าตามระเบียบกฎหมายแล้ว ทำไปตามหน้าที่ของท่าน มีการประท้วงบ้างพอสมควร ไม่ใช่ต้องประท้วงกันจนเลือดตกยางออก มันก็เกิดความเสียหาย นี่เป็นเรื่องที่น่าคิด เอามาพูดในวันนี้ก็เพราะว่ามีเหตุการณ์ให้น่าคิด ก็เลยเอามาพูดกับญาติโยม ซึ่งความจริงญาติโยมนั้นไม่โกรธใครเคืองใครเป็นคนเรียบร้อยอยู่แล้ว แต่ว่าก็จำเอาไปสอนลูกสอนหลาน คุยกับคนข้างเคียง เราฟังเสียงพระมั่งจะได้อยู่กันสะดวกสบาย ไม่วุ่นวายไม่เดือดร้อน ก็จะได้เกิดความสุขกันทั่วหน้า ดังที่แสดงมาก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติธรรมะปาฐกถาไว้แต่เพียงนี้.

ครั้งที่ 10 / 2519

ปาฐกถาธรรม

โดย

พระราชนันทมุนี

ณ โรงเรียนพุทธธรรม วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2519

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ถึงเวลาของการฟังปาฐกถาธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทาง พระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ปกติคนเราทั่ว ๆ ไปนั้นย่อมมีความต้องการตรงกันอยู่ประการหนึ่ง คือต้องการความสุขในชีวิตประจำวัน ไม่มีใครเลยต้องการความทุกข์ความเดือดร้อน ความสุขเป็นสิ่งที่เราปรารถนา แต่ว่าบางทีก็ไม่ได้บางทีก็ได้ ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าสิ่งทั้งหลายมันเกิดจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุผลก็เกิดขึ้นไม่ได้ ความสุขก็ต้องอาศัยเหตุ ความทุกข์ก็ต้องอาศัยเหตุ มีเหตุเป็นที่ตั้งเป็นฐานของมัน ถ้าเราทำเหตุถูก ผลก็ถูก ถ้าทำเหตุผิดผลก็ผิดตามไปด้วย อะไร ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ว่ากันโดยวงกว้างก็อาศัยเหตุทั้งนั้น ฝนตกแดดออกแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด หรืออะไรๆ ต่างๆ ที่เราได้พบได้เห็น ก็ย่อมมีสาเหตุเป็นเครื่องปรุงแต่ง เพราะฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนาท่านจึงสอนให้เราเข้าใจว่า "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพญฺตํ นิโรธธมฺมํ" แปลว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมมีเหตุเป็นเครื่องปรุงแต่ง แล้วจะดับไปก็เพราะเหตุดับก่อน ถ้าเหตุไม่ดับผลก็ไม่ดับ ถ้าเหตุดับผลก็ต้องดับ อันนี้มันเป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นหลักทฤษฎีที่เราควรจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความทุกข์ เรื่องความสุข เรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องอะไร ๆ ก็ตามให้ยึดหลักนี้ไว้ ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุผลจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าเรายึดเอาหลักนี้ไว้เป็นเครื่องพิจารณา ก็จะเป็นเหตุให้เกิดปัญหาในเรื่องอะไรต่าง ๆ ไม่มีความงมงายในการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน

คนเราเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน แล้วก็ไม่ยึดหลักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ก็เลยยุ่งกันไปใหญ่ แก้ไขนอกลู่นอกทาง ทำไมตรงกับเป้าหมายของเรื่องปัญหาไม่เป็นอันถูกแก้ แต่ว่ากลับเพิ่มปัญหาให้เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ด้วยประการต่าง ๆ จะยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่นว่าเรามีความทุกข์เกิดขึ้นในใจ เราไม่ยึดหลักของพระพุทธเจ้าที่ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ แล้วก็ไปเที่ยวแก้ทุกข์ จากสิ่งภายนอก เช่นไปทำพิธีรีตองต่าง ๆ บนบานศาลกล่าว หรือแก้ไขจากสิ่งภายนอก โดยเข้าใจว่าสิ่งนั้นเป็นเหตุให้ เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้น

ในชีวิตประจำวัน ในการแก้ไขในรูปอย่างนั้น ไม่เป็นการแก้ที่ถูกจุดหมายของเรื่อง แต่ว่ามันก็พอเบา ๆ ไปได้ชั่วครั้งชั่วคราว ที่ว่าเบาไปได้นั้นก็เพราะว่า เราสบายใจว่าได้ไปทำเรื่องนั้นแล้วทำเรื่องนี้แล้ว ตามเขาบอกตามเขาว่า แล้วใจก็สบายไปชั่วขณะหนึ่ง ก็ไม่นานเท่าใด เพราะเหตุที่แท้จริงนั้นยังไม่ถูกแก้ เมื่อไม่ถูกแก้มันก็งอกงามต่อไป คล้าย ๆ กับว่าเราเล่นต้นไม้ ปลูกไม้ดอกไม้อะไรไว้บริเวณบ้าน ก็มีหญ้าบางประเภทขึ้นมา ซึ่งเราเรียกว่า วัชชพืช พืชที่มันเป็นโทษแก่ต้นไม้เราก็ไปตัดข้างบน เอาตะไกรไปตัด มันตัดข้างบนจริง แต่ว่ารากเง่าข้างล่างยังบริบูรณ์เรียบร้อยอยู่ ยังไม่ได้ถูกขุดถูกถาก ไม่กี่วันก็โผล่ขึ้นมาอีก หญ้านั้นก็งามต่อไป เหมือนกับหญ้าในสนามที่เราตัดกันอยู่ทุกวัน ตัดบ่อย ๆ ญาติโยมก็เห็นว่าสนามเรียบร้อยดี นั่นคือการตัดข้างบน ข้างล่างมันยังอยู่ มักก็เจริญงอกงามต่อไป อันนี้เป็นเรื่องที่เห็นง่าย ๆ ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรานั้น ถ้าเราไม่แก้ให้ตรงเหตุมันจริง ๆ แล้ว ก็เหมือนกับไม่ได้แก้ มันจะทำให้เรามีความทุกข์ความเดือดร้อนต่อไป ไม่รู้จักจบไม่รู้จักสิ้น เพราะฉะนั้นเราผู้ศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนา ควรจะได้รู้ฐานอันต้นนี้ไว้เป็นเรื่องแรกก่อนว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุไม่มีเหตุผลจะเกิดขึ้นไม่ได้เป็นอันขาด การแก้ไขก็ต้องแก้ที่ตัวเหตุ ทีนี้ปัญหาว่าจะหาเหตุของเรื่องนั้นเรื่องนี้จะหากันได้อย่างไร อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ ที่ว่าเราจะค้นหาสาเหตุของเรื่องนั้น ๆ ผู้ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาย่อมลำบากในการที่จะค้นหาเหตุให้พบ เหตุนี้แหละคนเราส่วนมากจึงไม่เข้าใจในเรื่องปัญหาของชีวิต เพราะไม่คิดหาเหตุของเรื่อง มีอะไรเกิดขึ้นก็ไม่ค้น เพราะมันต้องใช้ปัญญาเครื่องพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้วเราจะพบว่ามีอะไรเป็นเหตุ เป็นตัวการณ์ให้เกิดขึ้น ผู้ที่ใช้ปัญญาค้นหาเหตุแล้วย่อมเกิดขึ้น ความเจริญก้าวหน้าในทางวัตถุดังที่เราเห็น ๆ กันอยู่ทุกวันนี้นั้น มันเกิดจากทฤษฎีนี้ คือเกิดจากค้นคว้าหาสาเหตุของเรื่องอะไรต่าง ๆ เรื่องอะไรที่มันเป็นอยู่ปรากฏอยู่เขาก็นึกว่ามันเกิดจากอะไร มันมีอะไรเป็นเหตุให้เกิดขึ้น ก็ทำการศึกษาค้นคว้า บางเรื่องก็ค้นกันหลายปีจนพบว่าอะไร เป็นเหตุเป็นปัจจัย ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ ที่เกิดขึ้นในร่างกายของมนุษย์เรา การที่จะรักษาโรคนั้นได้ ก็ต้องรู้สาเหตุของโรค ซึ่งตามภาษาเขาเรียกว่า สมุฏฐาน สมุฏฐานก็คือตัวเหตุการณ์ของโรคนั้น ๆ ว่าโรคนั้นมีสมุฏฐานมาจากอะไร เกิดมาจากเรื่องอะไรมีธาตุเป็นสมุฏฐาน มีฤดูเป็นสมุฏฐาน มีอาหารเป็นสมุฏฐาน หรือว่ามีอะไรเป็นตัวเหตุตัวการณ์ให้เกิดโรคอย่างนั้นขึ้น เขาก็ศึกษาค้นคว้าแล้วก็แก้ไขด้วยการปรุงยา เพื่อเอาไปแก้สาเหตุของเรื่องนั้น โรคนั้นก็บรรเทาเบาบางลงไป โรคบางชนิดที่ว่าแก้ไม่ได้นั้นในสมัยโบราณ มาในสมัยนี้เขาก็แก้ได้ เช่น ไข้ทรพิษ สมัยก่อนเป็นกันก็ไม่รู้ว่าจะรักษากันอย่างไร หรือว่าจะป้องกันอย่างไรเพราะเขาไม่รู้ถึงสาเหตุของเรื่องนั้นอย่างถูกต้อง แต่ว่าการแพทย์สมัยใหม่เขาค้นคว้าว่าอะไรเป็นอะไร ก็ทำได้รักษาโรคอย่างนี้ได้เรียบร้อย อันนี้คือการค้นคว้าหาเหตุของเรื่อง

อะไรเกิดขึ้นในชีวิตของเรา เราจึงต้องใช้ปัญญาพิจารณา ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดขึ้น เราก็ต้องคิดเพื่อให้รู้ให้เข้าใจ คิดคนเดียวไม่ได้ก็ต้องอาศัยคนอื่นให้ช่วยคิด เพราะฉะนั้นเราจึงมาวัดมาวา เพื่อศึกษาธรรมะจากพระที่ท่านเทศน์ให้เราฟังบ้าง เพื่อสนทนาไต่ถามในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาชีวิต ที่มันเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของเรา ว่าเราจะแก้อย่างไรจะคิดอย่างไร นึกในรูปใดสิ่งนั้นจึงจะไม่เกิดปรากฏขึ้นแก่เราได้ อันนี้เป็นเรื่องที่จะต้องใช้อยู่บ่อยๆ พิจารณาอยู่บ่อยๆ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น ถ้าจะพูดกันไปแล้วก็เรียกว่าเป็นหลักเหตุผลนั่นเอง สอนเรื่องเหตุเรื่องผลให้เราเข้าใจความจริงทุกแง่ทุกมุมของชีวิตของเรา เช่นว่าหลักอริยสัจจ์สี่ของพระพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องเหตุผลโดยเฉพาะพระองค์ตรัสถึงเรื่องความทุกข์ แล้วก็บอกว่าทุกข์มีเหตุ เหตุของทุกข์นั้นคือตัวสมุทัย สมุทัยคือ ตัวที่เหตุให้เกิดทุกข์ คืออะไรท่านก็แจกแจงออกไปให้เราเข้าใจ แล้วก็สอนว่าทุกข์นี้เป็นเรื่องที่เราแก้ได้ ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย ไม่ใช่เป็นสิ่งที่นอกเหนืออำนาจของปัญญา ถ้าเราค้นเราแก้ไขเราก็แก้ได้ เราก็คิดว่าจะแก้อย่างไร พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าการแก้ไขอะไรก็ตาม ต้องตัดที่เหตุ เมื่อเหตุดับผลก็ต้องดับ ถ้าเหตุไม่ดับผลก็ไม่ดับ เพราะฉะนั้นต้องรู้ว่าตัวทุกข์นี้มันเกิดจากอะไรก่อนเกิดจากเหตุอะไร เกิดจากความอยาก ที่เรียกว่า ตัณหาอุปาทาน หรือคือความอยากนั้นอยากนี่ อยากมีอยากเป็นอยากอะไรต่าง ๆ แล้วก็เป็นเหตุให้มีอุปาทานยึดมั่นอยู่กรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ตัณหาในเรื่องนั้น ครุ่นคิดอยู่ในเรื่องนั้นตลอดเวลา แล้วผลที่สุดก็ไปทำกรรมเข้า ตามจิตที่ตนตั้งไว้ตั้งไว้ผิดก็ทำกรรมผิด ถ้าตั้งไว้ถูกก็ทำกรรมที่ถูกต้อง เมื่อทำกรรมเข้าแล้วเราก็หนีไม่ได้อีกเหมือนกัน คือหนีผลกรรมไม่ได้ ผลมันต้องเกิดขึ้นแก่เรา เมื่อผลเกิดขึ้นเราก็เป็นไปตามเรื่อง คือเป็นสุขเพราะทำถูก เป็นทุกข์เพราะว่ากระทำผิด มันก็เกิดไปตามเรื่องตามราว เป็นเหตุให้เกิดความสุขบ้าง ความทุกข์บ้าง ผู้ไม่เข้าใจในเรื่องอย่างนี้ ก็เลยหลงผิดไปในเรื่องต่าง ๆ ไม่ได้สาวไปหาต้นตอของเรื่องว่ามันมาจากไหนจากอะไร ไม่ได้คิดไปในเรื่องอย่างนั้น ก็ไม่มีโอกาสที่จะแก้ไขตัดปัญหานั้นได้ พระผู้มีพระภาคท่านจึงสอนเครื่องมือไว้ให้ตัดสิ่งเหล่านั้นเรียกว่า มรรคมีองค์แปด มรรคมีองค์แปดของพระพุทธศาสนานั้น เป็นเครื่องมือสำหรับแก้ไขในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติตามหลักที่เราเรียกว่าอริยสัจจ์สี่นั้น ไม่ใช่ปฏิบัติครบทุกข้อ แต่เราปฏิบัติในข้อสุดท้ายคือมรรคนั่นเอง มรรคมีองค์แปดนี่แหละเป็นข้อปฏิบัติ นอกนั้นเป็นทฤษฎีให้เราได้รู้ไว้ รู้ไว้ว่ามีทุกข์มีเหตุให้เกิดทุกข์ แล้วก็ทุกข์เป็นเรื่องดับได้ นี่มันเป็นหลักฤทษฎีที่จะให้เกิดผลในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริงนั้น เราก็ต้องปฏิบัติตาม อริยมรรค มีองค์แปด ซึ่งมีข้อว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ มีความดำหริชอบ สัมมาวาจา การพูดชอบ สัมมากัมมันตะ การทำชอบ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรในทางที่ชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ เรียกว่า รวมกันเป็นแปดประการ เอามารวมกันเข้าเป็นพลังงาน

ที่จะเกิดแหลมคมตักปัญหาอะไรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน อันนี้ก็คือเรื่องเหตุผลแท้ ๆ ที่พระผู้มีพระภาคบัญญัติไว้ให้เรานำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเราต่อไป

รวมความว่าอะไร ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของเรานั้น ย่อมเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุมันจะเกิดขึ้นไม่ได้ นี่ในแง่ธรรมะ ในเรื่องอื่นก็เหมือนกัน เช่นในเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ความยากจนค่นแค้น อะไรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา มันก็มีเหตุ ถ้าเราศึกษาค้นคว้าก็จะรู้ว่าเกิดจากอะไร เช่นว่าความยากจนก็เกิดมาจากอะไร คนบางคนก็บอกว่าเกิดมาจากไม่มีอะไรมาแล้ว นี่มันเหมือนกันเป็นหลักสากล คือคนทุกคนเกิดมาก็ไม่มีอะไรเป็นของตัว ถ้าจะมีบ้างก็เป็นของคุณพ่อคุณแม่ แต่ว่าต่อมาเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บางคนเกิดในตระกูลมั่งคั่ง แต่ว่ากลายเป็นคนยากจนไปก็มี บางคนเกิดในตระกูลยากจน แต่ว่ากลายเป็นคนมั่งคั่งไปก็มี สิ่งที่เกิดนี้เกิดมั่งมีเกิดยากจนขึ้นมานี้ แสดงว่ามันมีเหตุแล้ว ไม่ใช่เรื่องมันเกิดมาเฉย ๆ มันมีเหตุคือการกระทำในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เป็นเด็กน้อย ๆ จนกระทั่งเป็นหนุ่มจนกระทั่งมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน เราได้กระทำอะไรไว้บ้าง ถ้าหากว่าพิจารณาศึกษากันแล้ว เช่นว่าเป็นคนยากจนค่นแค้น ค้นไปเราก็จะพบว่าเรามันบกพร่องในการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ได้นำธรรมะของพระผู้มีพระภาคมาเป็นหลักเป็นเส้นทางของชีวิต แต่ว่าเดินนอกลู่นอกทาง ประพฤติสิ่งเสียหายด้วยประการต่าง ๆ ตนจึงได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ยกตัวอย่างเห็นง่าย ๆ เป็นคนขี้เกียจไม่เอางานเอาการ หรือว่าเป็นคนทำงานแต่ว่าไปบกพร่องในเรื่องอื่นอีก คือว่าเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย กินเติบจ่ายเติบไม่รู้จักประหยัด ไม่รู้จักแบ่งสรรปันส่วนงบประมาณตัวที่ตัวได้มาจากการแสวงหา คือว่าใช้ไม่เป็นเก็บไม่เป็น ใช้เรื่อย ผลที่สุดก็ไม่พอใช้ มีเหตุการณ์อะไรพิเศษเกิดขึ้นในชีวิต ก็ต้องไปกู้ไปยืมเขาเป็นการหาทุกข์หาโทษใส่ตัว หาหนี้สินใส่ตัว ตัวก็เกิดเป็นปัญหาสร้างความทุกข์ความเดือดร้อน แล้วก็ไม่ว่าตัวว่าเป็นผู้สร้าง กลับไปพูดว่าผมมันโชคไม่ดี ดวงมันไม่ดี เกิดมามันก็อย่างนี้ มันไปไม่รอดแล้ว อย่างนี้เป็นตัวอย่าง คือไม่รู้สาเหตุของเรื่อง ว่าที่ได้เป็นไปเช่นนั้นมันเพราะอะไร แล้วไม่คิดที่จะปรับปรุงแก้ไขต่อไป เรื่องเกี่ยวกับความจน ที่เกี่ยวกับความมั่งมีมันก็มีเหตุ เช่นว่าคนบางคนก็ลำบากยากจนในเบื้องต้น แต่อาศัยการขยันขันแข็งเก็บหอมรอมริบประหยัดเงินทอง รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักทำให้มันเกิดดอกออกผล สะสมเหมือนกับว่าตัวผึ้งสะสมน้ำผึ้ง ปลวกทำรังปลวก นกกระจาบทำรังนกกระจาบ มันก็ค่อยเจริญงอกงามขึ้น จนกลายเป็นคนร่ำรวยขึ้นมาได้ ความร่ำรวยนั้นมันไม่ใช่เกิดเพราะชะตาราศี ไม่ใช่เกิดเพราะว่าดวงเขาดีไม่ใช่อย่างนั้น แต่ว่าเขาทำถูก คือว่าถูกช่องถูกทาง มันเหมาะแก่จังหวะที่จะประกอบกิจการงานนั้น ๆ จึงได้ก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี นี้มันก็มีเหตุมีผลให้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนนั้น ๆ ด้วยวิธีการอย่างนี้

คนบางคนทำงานไม่ก้าวหน้า เช่นทำราชการแล้วก็ไม่ก้าวหน้าเท่าใด อยู่อย่างนั้น แทนที่จะไปค้นหาสาเหตุในตัวเองว่าเราบกพร่องอะไร ทำไมจึงไม่ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ไม่คิดใน

เรื่องอย่างนั้น แต่กลับไปโทษคนอื่น ไปโทษผู้บังคับบัญชาโทษหัวหน้างาน โทษอะไรต่ออะไรกันไปไม่รู้จักจบจักสิ้น หาว่าเขาไม่ชอบใจเรา แต่ว่าไม่คิดว่าทำไมเราไม่ทำให้เขาชอบใจบ้าง เขาไม่ชอบใจเราเพราะอะไร เราไม่ได้คิดในข้อนั้น คิดแต่ว่าเขาไม่ชอบใจ นี่เป็นตัวอย่างเราคิดอยู่แต่ในเรื่องนั้น ไม่ได้คิดทำอย่างไรจึงจะให้เป็นที่ชอบใจพึงใจ ทำอย่างไรจึงจะเข้ากันได้กับบุคคลนั้น ๆ เราไม่ได้คิดอย่างนั้น บางทีก็มีทิฏฐิมานะเกิดขึ้นในใจ เราก็หนึ่งเหมือนกัน ไม่ก้มหัวให้ใครไม่เข้าไปหาใคร ต้องมาหาฉันฉันไม่ไปหาเขา อย่างนี้เขาเรียกว่าแข็งเกินไป ไม่มีการโอนอ่อนผ่อนตามบ้างสมควรแก่ฐานะ ไม่รู้ว่าเรานี่เป็นน้อย หรือว่าเราเป็นผู้ใหญ่เราอยู่ในฐานะอะไร มีตำแหน่งอะไร ควรจะทำตนอย่างไร ไม่ได้คิดอย่างนั้น คิดอย่างเดียวว่าเขาไม่ชอบหน้าเรา แล้วเราไม่ได้คิดว่าทำไมเขาไม่ชอบ ก็ไม่ได้คิดแก้ไข เลยขลุกขลักกันไปตลอดเวลา ไม่มีทางที่จะไปในทางที่เรียบร้อยได้ นี่ปัญหามันอยู่ที่ว่าไม่รู้จักตัวเอง เพราะฉะนั้นในหลักธรรมะหมวดหนึ่งที่เรียกว่าสัปปุริสธรรม ธรรมสำหรับคนดีมีอยู่เจ็ดประการ เริ่มต้นก็ให้รู้จักเหตุ แล้วก็ให้รู้จักผล ให้รู้จักตนให้รู้จักประมาณ ให้รู้จักเวลา ให้รู้จักบุคคล ให้รู้จักประชุมชน นี่มันเป็นสิ่งที่เรียกว่าพื้นฐานเป็นหลักเบื้องต้นที่เราจะเอามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสุขความสงบในชีวิตต้องใช้หลักเหตุผลที่เป็นสองข้อแรกเรียกว่าเหตุผล ต้องเอามาใช้ให้มาก ถ้าใช้เหตุผลให้มากเรื่องมันก็เรียบร้อย ไม่ค่อยวุ่นวายอันใดเพราะเรามีเหตุมีผล วัตถุพัสดุอะไรที่เราใช้ก็เหมือนกัน สมมติว่าโยมมีรถยนต์ใช้ ขับไปเรื่อย ๆ ไปรู้จักขับจับพวงมาลัยสตาร์ท เหยียบเกียร์นั่นชักเกียร์นี่ แต่ถ้าเสียขึ้นไม่รู้ว่าอะไรมันเสีย แบตเตอรี่บกพร่องหรือว่าอะไรบกพร่องไม่รู้ คือไม่เรียนเหตุผลของสิ่งนั้น เมื่อไม่รู้เหตุผลของเรื่อง ก็ลำบากแก้ไม่ได้ ต้องยืนกรำแดดเฝ้ารถยนต์อยู่อย่างนั้นก็ลำบากเกิดเป็นปัญหา คนที่จะแก้ได้ก็เพราะเขารู้ รู้ว่าอ้อเหตุมันอยู่ที่ตรงไหน พอพบเหตุก็ไปแก้ที่ตรงเหตุมันก็เร็ว แต่ถ้ายังไม่พบว่า เหตุมันอยู่ที่ตรงไหน แล้วคลำไปเถอะ เดี๋ยวถอด หัวเทียน มาดูเดี๋ยวถอดตรงนั้นมาดู ผลที่สุดก็ไม่ได้เรื่องอะไร ไม่สามารถจะแก้ได้เพราะไม่รู้ว่าเหตุมัน อยู่ที่ตรงไหน ทีนี่เราจะต้องรู้ว่าการเสียของวัตถุที่เราใช้ เช่นเราใช้รถยนต์เราจะรู้ว่า เรื่องที่จะต้องเสียมันมีอะไรบ้างมีอะไรเป็นเหตุให้เกิดความเสียบ้าง เราศึกษาไว้ศึกษาเหตุของเรื่องนั้นไว้ พอเสียขึ้นเราก็พอจะรู้ว่าเพราะอะไร จับไม่กี่ทีมันก็พอจับถูก เพราะรู้ว่าเหตุที่ให้เสียนั้นมันมีอะไรบ้าง ก็พอจะแก้ไขอะไรไปได้ อันนี้เป็นตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ ว่า มันต้องเข้าใจในเหตุผลของเรื่องอย่างถูกต้อง

อีกประการหนึ่งบางทีเราก็กลุ้มอกกลุ้มใจ ในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา แล้วเราก็นั่งกลุ้มอยู่นั่นแหละ ไม่สบายใจอยู่ ไม่ได้คิดว่ามันมีอะไรเป็น เหตุให้เกิดความกลุ้มใจ มีอะไรเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ เราต้องนึกถึงธรรมะของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์สอนว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ไม่มีเหตุเกิดไม่ได้ แล้วเหตุนั้นอย่าไปขว้างให้มันไกลไป ต้องมองเข้ามาข้างในมองในตัวเรา ในกายยาววาหนาคืบ กว้างศอกหนึ่งนี่แหละ หันมามองมาคิดมาค้น ไม่ต้องค้นที่

ไหนค้นที่ความคิดของเรานั่นเอง จุดรวมมันอยู่ที่ตรงนั้นแล้ว อยู่ที่ความคิดของเรา ความคิดนั่นแหละเป็นตัวการใหญ่ ที่พาให้เกิดอะไร ๆ ขึ้นในชีวิตของเรา เพราะถือว่าใจเป็นใหญ่ ใจเป็นหัวหน้าการทำการพูดอะไรทุกอย่าง มันอยู่ที่ใจของเราทั้งนั้น เราก็ต้องมาคิดว่าเราได้คิดอะไร เราได้ทำอะไร เราได้พูดอะไรไว้ คิดถอยหลังไปสักหน่อยก็ได้ ว่าเมื่อก่อนนี้เราทำอะไร สิ่งนี้มันเกิดมาจากอะไร ก็ค้นหาสาเหตุภายในตัวเรา ค้นไปศึกษาไป ไม่เท่าใดก็เจอเข้า เออสิ่งนี้เองจึงเกิดสิ่งนี้ขึ้น มันเข้าหลักที่ว่า "เพราะสิ่งนี้ สิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงได้เกิดขึ้น" ที่เรียกว่าหลัก อิทัปปัจจยตา ในทางพระพุทธศาสนา เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้นสิ่งนี้จึงได้เกิดขึ้น อันนี้มันเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ที่เราควรจะนำมาเป็นหลักประกอบในการแก้ไขปัญหาอะไรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของเรา เช่นเรามีความทุกข์เราก็รู้ว่านี่เป็นความทุกข์ ทุกข์ต้องมีเหตุ เหตุอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ความคิดของเรา ทำไมเราจึงได้เป็นทุกข์ ทุกข์เพราะอะไร เราคิดเรื่องอะไร สมมติว่ามารดาบิดาของเราตายจากเราไป เราก็มีความเศร้าโศกเสียใจอาศัยถึงท่าน เราก็รู้ว่าที่เราเศร้าใจก็เพราะว่า อาลัยถึงคุณพ่อคุณแม่ที่ท่านจากเราไป เราจะทำลายความเศร้าใจเสียได้ไหม ก็ทำลายด้วยความคิดหาเหตุหาผลว่าคนเรานี่เมื่อเกิดมาแล้วมันมีอะไรบ้าง หลักธรรมะท่านก็สอนให้เข้าใจแล้วว่าชีวิตเป็นของไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ที่เรียกว่าชีวิตคือการเปลี่ยนแปลง เพราะมีการเปลี่ยนแปลงจึงมีชีวิตอยู่ได้ ถ้ามันหมดเปลี่ยนแปลงมันก็หมดชีวิตคือตาย ความตายคือที่สุดของความเปลี่ยนแปลง คนเราเมื่อมีการเกิดก็ต้องมีการดับ เกิดกับดับเป็นของคู่กันแยกจากกันไม่ได้ มันเป็นลูกฝาแฝดที่มาด้วยกันตลอดเวลา มีเกิดมันก็มีดับมาแล้ว เกิดดับเกิดดับ ๆ ๆ กันมาตลอดเวลา วันหนึ่งคนทุกคนจะต้องดับไป คุณแม่คุณพ่อเราอาจจะดับไปเมื่อใดก็ได้ เพราะในครอบครัวของเรานี้ก็ดับมาหลายคนแล้ว คุณทวด คุณปู่ คุณย่าก็ดับไปแล้ว แล้วก็มาคุณตา คุณยายก็ดับไปแล้ว แล้วก็มาถึงวาระคุณพ่อคุณแม่ท่านก็ดับไปอีก ถ้ายังอยู่ก็วันหนึ่งท่านจะต้องไปเหมือนกัน เราคิดไว้อย่างนั้น ไม่ใช่แช่งชักหักกระดูกอะไร แต่เราว่าวันหนึ่งคุณแม่คุณพ่อจะต้องจากเราไป แล้ววันหนึ่งเราก็จะต้องไปเหมือนกัน ชีวิตไม่แน่นอน เรามีลูกมีหลานอย่านึกว่ามันโตขึ้นจะได้เผาผีเรา มันจะได้ทำอะไรให้แก่เรา มันไม่แน่บางทีมันอาจจะจากไปก่อนเราก็ได้ เพราะชีวิตเป็นของไม่เที่ยง ธรรมดาของความตายนั้นเป็นของเที่ยง อันนี้เป็นหลักธรรมะที่ท่านสอนให้เราจำใส่ใจไว้เป็นหลักพิจารณา เพื่อให้รู้ว่ามันต้องเป็นอย่างนั้น สิ่งทั้งหลายจะต้องเป็นอย่างนั้น นี่คิดถึงกฎความจริงของสรรพสิ่งทั้งหลาย เอาหลักสามัญลักษณ์มาพิจารณาว่า ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงสิ่งทั้งหลายอยู่ในสภาพเป็นทุกข์ สิ่งทั้งหลายไม่มีอะไรที่เรียกว่าเป็นเนื้อแท้ในตัวของมันเอง มันมีแต่ว่าอะไร ๆ ก็ไม่รู้มาผสมกันเข้ามากเรื่องมากประการ รวมกันเข้าแล้วก็เกิดเป็นรูปเป็นร่าง ถ้าเป็นคนก็เรียกว่ามีใจครอง มีความรู้สึกนึกคิดในรูปต่าง ๆ ได้ แล้วสิ่งเหล่านี้ก็จะเปลี่ยนไปตามเรื่องเพราะมันเป็นของประสมรวมกันเข้าแล้วก็ไหลไปตามอำนาจของการปรุงแต่ง หมดฤทธิ์หมดอำนาจ

ของการปรุงแต่งมันก็ดับไปตามเรื่องของสังขารทั้งหลาย ซึ่งจะต้องมีอย่างนี้เป็นธรรมดา เราคิดได้อย่างนี้เรียกว่ารู้ความจริงในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตขึ้นมา แต่ว่าเรายังเศร้าโศกเสียใจ ความเสียใจนี้มันมาจากอะไรอีก ก็มาจากว่าเราเสียดาย เสียดายอะไร เราเสียดายคุณงามความดีที่อยู่ในจิตใจของท่าน ท่านอยู่ก็เท่ากับว่าเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ให้ความเย็นอกเย็นใจแก่เรา เราไปไหนมาไหนกลับมาบ้านก็ได้เห็นหน้าเห็นตาท่าน ได้พูดได้จาก็รู้สึกว่าจิตใจค่อยสบาย มีอยู่ในครอบครัวมันเป็นความอุ่นใจ ครั้นเมื่อท่านจากเราไปแล้วมันรู้สึกว่ามันขาดอะไรไปอย่างหนึ่ง อันนี้เป็นความคิดที่เกิดขึ้นในใจของเรา

แต่ถ้าเราคิดกลับอีกทีหนึ่งว่ามันธรรมดา มันก็ต้องขาดไปสักวันหนึ่งละ อะไรๆ ที่เรามีมันต้องขาดไปสักอันหนึ่ง ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ถึงเวลาก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น เราก็พอจะผ่อนคลายจากความเศร้าโศกความเสียใจอาลัยอาวรณ์ ในเรื่องเกี่ยวกับความดีนั้นความจริงท่านถึงแก่กรรมก็ท่านไม่ได้เอาความดีไปหรอกท่านทิ้งไว้ให้เราดูแลรักษากันต่อไป คราวหนึ่งพระอานนท์ท่านเศร้าโศกเสียใจเรื่องพระสารีบุตรนิพพาน เวลาพระสารีบุตรนิพพานพระอานนท์ท่านเศร้าโศก เพราะพระอานนท์ท่านเป็นเพียงพระโสดาบันเท่านั้น ยังไม่บรรลุธรรมชั้นสูงคือพระอรหันต์ ท่านก็เศร้าโศกเสียใจบ่นพิรี้พิไรให้พระผู้มีพระภาคได้ยิน พระผู้มีพระภาคก็ตรัสถามว่า "อานนท์ เธอเศร้าโศกเรื่องอะไร" ท่านก็บอกว่า เศร้าโศกเรื่องพระสารีบุตรจากไป ทำไมเธอจึงต้องเศร้าโศกเรื่องพระสารีบุตรจากไป เพราะว่าพระสารีบุตรเป็นคลังปริยัติ เป็นผู้มีปัญญาเป็นดวงประทีปนำทางชีวิตของภิกษุอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย เป็นผู้ให้คำปลอบโยนจิตใจแก่ญาติโยมชาวบ้าน ท่านสิ้นบุญไปเสียก็เสียดาย เสียดายคุณงามความดีทั้งหลายที่ท่านได้กระทำต่อโลกอยู่ พระผู้มีพระภาคบอกว่า พระสารีบุตรนิพพานพาพระธรรมขันธ์ไปด้วยหรือเปล่า คำว่า ธรรมขันธ์ หมายถึงหลักคำสอนทั้งหลายพระสารีบุตรเอาไปด้วยหรือเปล่า พระอานนท์ก็กราบทูลว่า ไม่ได้เอาไป ยังอยู่เรียบร้อย ก็เธอเสียดายว่าพระสารีบุตรสิ้นไปนี้ธรรมะจะหายไปด้วย ไม่ใช่อย่างนั้น ธรรมะยังอยู่ คุณงามความดีทั้งหลายยังอยู่ เป็นหน้าที่ของผู้ที่ยังอยู่จะต้องช่วยกันสืบต่องานนั้นต่อไป สิ่งอันใดที่พระสารีบุตรได้กระทำไปแล้ว ถ้าเราคิดถึงท่านพระสารีบุตร เรานับถือ เราเคารพท่าน เราก็ต้องทำสิ่งนั้นต่อไปช่วยงานต่อไป การช่วยกันสืบต่องานนั่นแหละคือเหมือนกับว่าไม่ให้ท่านผู้นั้นตาย เพราะความตายนั้นมันเป็นเรื่องของร่างกาย ไม่ใช่เป็นเรื่องของคุณงามความดี คุณงามความดีไม่ตายไปจากโลกถ้าชาวโลกยังรักษาไว้ แต่ถ้าชาวโลกไม่ช่วยกันรักษาไว้ คุณงามความดีนั้นก็จะหดหายไป สิ้นไปจึงเป็นหน้าที่ว่าเราจะต้องรักษาต่อไป สืบต่อไป ให้ความดีนั้นปรากฏอยู่ต่อไป นั่นคือหน้าที่ ไม่ใช่มานั่งบ่นเศร้าโศกเสียใจ ซึ่งช่วยอะไรเราไม่ได้ อันนี้ก็เป็นหลักอันหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคปลอบใจพระอานนท์ให้คลายจากความเศร้าโศกเสียใจ อันเป็นเรื่องของความทุกข์ เพราะรู้ว่าอะไรเป็นเหตุ

เราๆ ท่านๆ ก็เหมือนกันในเวลาประสบปัญหาอย่างนี้ ก็นึกแบบเดียวกัน เช่นว่าคุณแม่ของเราจากไป เราก็ต้องนึกว่าร่างกายของท่านดับไป แต่คุณงามความดีนั้นจะไม่สูญไปจากโลก จะไม่สูญไปจากครอบครัวของเรา ถ้าจะไม่ให้สูญนี่เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องเอามาไว้ในใจของเรา รักษาไว้ในจิตใจของเรา พูดง่ายๆ ว่าเชิญวิญญาณของคุณแม่มาใส่ไว้ในใจของเราต่อไป เชิญวิญญาณที่เขาเชิญกันอยู่นั้นมันบ๊องๆ ทั้งนั้น ไม่ได้เรื่องได้ราวอะไร เชิญแบบโง่ๆ หลงไหลมัวเมา มันไม่ใช่การเชิญวิญญาณที่ถูกต้อง การเชิญวิญญาณที่ถูกต้องนั้น ให้เรารู้ว่าวิญญาณก็คือคุณงามความดีของคุณพ่อคุณแม่เรานั่นแหละ ของครูบาอาจารย์ของเรานั่นแหละ ของพระพุทธเจ้าก็เชิญได้ แต่ไม่ใช่เชิญแบบบ๊องๆ ที่เขาทำกันอยู่ทั่วๆ ไป เราเอาคุณงามความดีมาใส่ไว้ในใจของเรา เชิญมาไว้ในใจของเรา เราก็นึกว่าคุณพ่อคุณแม่ คุณปู่คุณย่าของเราท่านดีอะไรบ้าง ต้องรวมความดีนั้นด้วยการนึกพิจารณาแบ่งแยกออกไปเป็นหมวดเป็นข้อว่าดีอะไรบ้าง เช่นท่านเป็นผู้มีศรัทธามั่นคงในพระศาสนา ท่านเป็นคนมีศีลมีระเบียบ เป็นคนมีปัญญารู้จักกำจัดปัญญาชีวิตที่เกิดขึ้นได้อย่างเรียบร้อย เป็นผู้มีน้ำใจเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ความสุขส่วนรวมไม่ตระหนี่ถี่เหนียว มีเงินมีทองก็ใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือว่ามีความกตัญญูกตเวทีความอดทน มีความหนักแน่น เราก็รวมมาเอานั่งพิจารณา เราพิจารณาแล้วพบว่าท่านมีอะไรที่เป็นคุณงามความดี รวมหมดเอามาใส่ไว้ในตัวของเรา เราจะทำทุกอย่างเหมือนที่ท่านทำ ก็เหมือนกับท่านอยู่กับเราท่านไม่ได้จากเราไป เพราะความเป็นพ่อเป็นแม่ที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่อยู่ที่ร่างกายอันเป็นของเปื่อยเน่า แต่อยู่ที่จิตใจ จิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรมนั่นเอง ถ้าเรานึกถึงจิตใจนี้ จิตใจนี้เราไม่ให้ตาย เราถ่ายมาใส่ไว้ในใจของเรา รักษาไว้สืบต่อไปถึงลูกของเรา หลานของเราต่อไป ด้วยการสอนอบรมกันในตระกูลของเรา อันนี้เป็นจารีตเป็นประเพณีเป็นธรรมเนียมของตระกูลเรา ครอบครัวของเราตระกูลของเราที่ได้อยู่กันมาได้จนบัดนี้ ก็เพราะว่าเขาประพฤติกันอย่างนี้ ก็รักษาตระกูลธรรมเนียมนั้นไว้ต่อไป

สมมติว่า ในราชสกุล พระเจ้าแผ่นดินท่าน สืบต่อขนบธรรมเนียน ประเพณี คุณงาม ความดีสิ่งที่สืบต่อสำคัญก็คือว่า ทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรมเขาเรียกว่าเป็นคุณธรรมสิบประการของพระราชา พระราชาต้องพระองค์ไว้ในทศพิธราชธรรม พระราชาองค์แรกของโลกมีทศพิธราชธรรมแล้วสืบต่อกันมาเรื่อยๆ ไม่ว่าพระราชาประเทศไหนต้องมีสิ่งนี้ ถ้าไม่มีสิ่งนี้อยู่ในน้ำพระทัยก็เรียกว่า เป็นพระราชาไม่ได้ เป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองคนไม่ได้ โดยเฉพาะในเมืองไทยเรานี้ องค์พระมหากษัตริย์องค์ที่เป็นประมุขของชาติไทยเรานั้น ท่านสืบวิญญาณของบรรพบุรุษตลอดเวลาท่านเดินตามทางที่ผู้ใหญ่เดินแล้ว บรรพบุรุษของท่านเดินมาอย่างไร เช่นสมัยกรุงเทพฯ เรา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าท่านดำเนินชีวิตมาอย่างไร ปฏิบัติพระองค์อย่างไรกลายเป็นขนบธรรมเนียมในราชสกุลที่จะต้องปฏิบัติอย่างนั้น พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์เมื่อขึ้นเสวยราช ก็ต้องปฏิบัติตามธรรมะนี้ทันที จะตามพระทัยของพระองค์อีกต่อไปไม่ได้ ก่อนเสวยราชอาจเป็นอะไรก็ได้ แต่

พอเป็นพระเจ้าแผ่นดินขึ้นต้องสืบวิญญาณของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนๆ เข้ามาไว้ในน้ำพระทัยของพระองค์ อันนี้แหละได้อยู่รอดปลอดภัยเพราะได้รักษาสิ่งดีงามของบรรพบุรุษไว้ บรรพบุรุษของเราที่เป็นตัวจักรสำคัญก็คือคุณธรรมนั่นเอง คุณธรรมที่อยู่ในน้ำใจของบรรพบุรุษ เราเอามารักษาไว้ ตระกูลใด ครอบครัวใด ประเทศใด ชาติใด ถ้าคนชั้นหลังดำเนินสืบต่อคุณงามความดีของบรรพบุรุษไว้ รับรองว่าไม่ล่มไม่จม ประเทศชาติปลอดภัย อยู่ได้ด้วยความเรียบร้อย เช่นเวลานี้เมืองไทยเราหวั่นวิตกกันด้วยประการต่างๆ ว่าเราจะอยู่ได้ไหม เราจะล้มไปไหม ตามทฤษฎีโลมีโนอะไรที่เขาว่ากันนั้น มันจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าเรายังรักษาความงามความดีของบรรพบุรุษเราไว้ มันเป็นไม่ได้มันล้มไม่ได้ แต่ถ้าเราทั้งหลายลืมตัวลืมตนไป ไม่รักษาคุณงามความดีของปู่ย่าตายายไว้มันก็ล้มไปเอง เหมือนกับต้นไม้มันตายเองลมไม่พัดมันก็ล้มเอง เพราะว่าไม่มีอะไรเป็นแกนของชีวิต ถ้าเรามีคุณธรรมเป็นหลักเป็นแกนชีวิตอยู่แล้ว มันไม่ล่มไม่จม ในครอบครัวก็เหมือนกัน เรื่องส่วนบุคคลก็เหมือนกัน ถ้ามีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองแล้วมันล่มไม่ได้ ที่ล่มๆ ไปนั้นขาดธรรมะ เช่นว่าคนในตระกูลไม่ประพฤติธรรม ปล่อยตัวปล่อยใจไปตามอารมณ์ ตามความอยากตามอำนาจของสิ่งแวดล้อม ชอบดื่มของเมาชอบเล่นการพนัน ชอบสนุกสนานสวนเสเฮฮา อบายมุขทั้งหลายที่เป็นความเสื่อมนั้นเอามารวมไว้ในตัวหมดเลย แล้วมันก็ล่มเท่านั้นเอง เพราะไม่มีคุณธรรม ไม่มีคุณงามความดีประจำจิตใจ เราค้นไปก็พบสาเหตุของเรื่องว่า เรื่องมันเป็นอย่างนี้ เราเป็นทุกข์เพราะเรื่องอะไรเราก็แก้ไปตามสาเหตุของเรื่อง ปลุกปล้ำจิตใจของเราขึ้นมาในรูปที่ฉลาดมีปัญญา สิ่งที่เป็นปัญหานั้นก็คลายไปจากความทุกข์ความเดือดร้อนของเราได้ในชีวิตประจำวัน อันนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุผลเหมือนกัน

แม้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าไปในชีวิตของเรา ที่เรียกว่าเรามีความทุกข์มีความเดือดร้อนใจ มีปัญหาต่างๆ มันก็เกิดขึ้นเนื่องจากไม่รู้สาเหตุของเรื่อง แล้วไม่ไปสกัดให้มันถูกทาง ไม่รู้ทางเข้าทางออกของกิเลส ไม่รู้ว่ามันเกิดขึ้นจากอะไร เกิดทางไหน เกิดด้วยอะไร เราไม่รู้จักทางเลยดักจับไม่ได้ คล้ายกับเราจับขโมย ถ้าไม่รู้ทางเข้าทางออกจะไปจับได้อย่างไร พรานใจโหดที่เข้าไปในป่าเพื่อจะจับสัตว์ เขาต้องรู้รู้ว่าสัตว์มันเดินทางไหน หนองน้ำอยู่ที่ไหน ตอนเย็นมันต้องลงมากินน้ำ เขาไม่ต้องเดินให้มันเหนื่อย มีหนองน้ำมีโป่งดินที่ตรงไหนเขาไปจ้องอยู่ที่ตรงนั้น เพราะสัตว์มันมากินน้ำมากินดินโป่ง ดินโป่งคือดินที่มันเค็มๆ เช่น ดินจอมปลวกมันเค็ม มีรสเค็มสัตว์มันมากิน มันอยากได้ธาตุไอโอดินเพิ่มในร่างกายมัน มันก็มากินดินโป่ง นี่พวกพรานเขารู้สัญชาตญาณของสัตว์ เขาก็ไปดักอยู่ที่นั่น ขึ้นไปนั่งบนยอดไม้ไม่ให้มันเห็น พอมันเดินมาก็เลือกยิงเอาตามชอบใจ เอาเนื้อกลับบ้านได้ เพราะรู้เส้นทางเขาก็ไปดักมันได้ พวกจับปลาก็เหมือนกัน เขารู้ทางขึ้นทางลงของปลา รู้ธรรมชาติของปลา ว่าปลาชอบว่ายทวนน้ำ แล้วก็ชอบของใหม่ เขาจึงไปขุดหลุมไว้ เสร็จแล้วก็ไปเปิดน้ำให้ไหลผ่านมาในบริเวณหลุม น้ำเต็มหลุมแล้วก็ไหลลงไป

ปลาเห็นว่าน้ำใหม่ ๆ มันเห่อของใหม่ไม่ใช่เรื่องอะไร พอเห็นน้ำใหม่ ๆ ก็ว่ายเพลินมาตามกระแสน้ำที่ไหลมา ว่าย ๆ ตกลงไปในบ่อที่เขาขุดไว้แล้วก็ขึ้นไม่ได้ ชาวประมงมาถึงก็เอาไปแกงสบายใจไป อย่างนั้นรู้แล้วก็ง่ายไม่รู้แล้วก็ยาก ที่เขาเรียกว่าเส้นผมบังภูเขา ความจริงผมเล็กนิดเดียวแต่มันไปบังภูเขาได้ เขาพูดไว้เป็นปริศนาว่าเส้นผมบังภูเขาได้ ของเล็กน้อยมองไม่เห็นเพราะเราไม่ตั้งใจจะมอง ถ้าเราตั้งใจจะมองมันก็เห็น เพราะว่าเรื่องอะไรมันก็เกิดขึ้นในตัวของเรา บรรดาความทุกข์ความเดือดร้อนอะไรต่าง ๆ ปัญหาชีวิตก็เกิดขึ้นในชีวิตจิตใจของเรา ทีนี้ทางเกิดมันอยู่ที่ตรงไหน พระผู้มีพระภาคท่านบอกว่า อะไร ๆ มันก็เกิดขึ้นที่นี่แหละ เกิดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตาหูจมูกลิ้นกายใจเป็นบ่อเกิดของอะไรทั้งหมด นรกก็เกิดที่นี่สวรรค์ก็เกิดที่นี่ พระนิพพานก็เกิดที่นี่ มันอยู่ที่ตาหูจมูกลิ้นกายใจของเรานี่เอง ไม่ได้มาจากไหน อะไร ๆ มันก็มากองรวมอยู่ตรงนี้ เพราะมันเป็นทางแห่งอารมณ์ที่จะมากระทบ คนเรามีเครื่องต่อภายใน เรียกว่าอายตนะ ถ้าแปลเป็นภาษาไทยแปลว่า ที่ต่อ ที่ต่อของอันนอกกับอันในมันมาต่อกัน ที่ต่อข้างในก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วก็ใจ หกอย่างนี้เป็นเครื่องต่อที่ติดอยู่ภายใน ต่อกับสิ่งที่มีมาข้างนอก เครื่องข้างนอกก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรียกว่า โผฏฐัพพะคือสิ่งที่กระทบกายแล้วก็สิ่งที่เกิดขึ้นในใจ เรียกว่า ธรรมารมณ์ เรารู้ไว้เครื่องภายนอกก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แล้วก็ ธรรมารมณ์ มันมาต่อกันเข้า เรามีตารูปมาก็มาต่อกันเข้ากับตา มีหูเสียงมาต่อเข้ากับหู มีจมูกกลิ่นก็มาต่อเข้ากับจมูก มีลิ้นรสอะไรเกิดขึ้นก็รู้ที่ลิ้น มีกายมีอะไรมากระทบมีความเย็นความร้อน อ่อนแข็งอะไรมากระทบที่ส่วนใด มันมีประสาทสำหรับรับรู้ เรียกว่ากายประสาท รับรู้ในเรื่องนั้น พอมากระทบกันเข้ามันก็เกิดเป็นเครื่องต่อกันขึ้น ถ้ายังไม่ได้ต่อกันเข้าเราไม่เรียกว่าเครื่องต่อ มันอยู่ของมันเฉย ๆ ตา หู จมูกอยู่เฉย ๆ ลิ้นกายใจก็เฉย ๆ ไม่มีอะไรมาเกี่ยวข้อง พอมีอะไรมาต่อเข้า มันกลายเป็นเครื่องต่อเชื่อมขึ้นมา เครื่องต่อเครื่องเชื่อมนี้ ภาษาธรรมะท่านเรียกว่า อายตนะ แปลว่าเครื่องต่อ ถ้าไม่ต่อเขาเรียกว่าเป็นธาตุ อยู่เฉย ๆ ตาเป็นธาตุอันหนึ่ง หูเป็นธาตุอันหนึ่ง พอใช้งานเป็นเครื่องต่อก็เรียกว่าอายาตนะ ครั้นต่อกันเข้ามันเกิดความรู้ขึ้น เช่นตาเห็นรูปก็เกิดวิญญาณ คือความรู้ทางตา เช่นตาเราเห็นอะไรเรารู้ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ตารูปความรู้ทางตา พอสามอย่างนี้ประจวบกันเข้า มันพร้อมเขาเรียกว่า สัมผัส สัมผัสหมายความว่าประชุมพร้อม คือตารูปความรู้ทางตา มารวมกันเข้าก็เกิดเวทนา คือความรู้สึก คือว่ารู้สึกเป็นสุขรู้สึกเป็นทุกข์ รู้สึกเฉย ๆ มันมีอาการอย่างนั้นเฉย ๆ ก็มี เป็นสุขก็มี เป็นทุกข์ก็มี ขอให้ญาติโยมสังเกตดู เราเห็นอะไรบางทีก็เฉย ๆ เช่นเราดูเสาดูอะไรมันเฉย ๆ มันไม่มีอะไร แต่ถ้าเราดูคนมันมีอะไรเกิดขึ้นในใจ เช่นว่าผู้ชายมองดูผู้หญิงมันเกิดเวทนาขึ้นมา ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง หรือว่าเราไปดูสุนัขบางทีมันก็ชอบ รูปร่างเข้าที บางทีไปเห็นสุนัขขี้เรื้อน แหม มันขวางหูขวางตา เกิดทุกข์ขึ้นมา ความรู้สึกมันเป็นอย่างนั้นจิตใจคนเรา บางทีมองแล้วมันก็เป็นสุข บาง

ที่มองก็เป็นทุกข์ บางทีเฉยๆ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นในใจ อันนี้ภาษาพระเขาเรียกว่า เวทนา เวทนาคือความรู้สึกที่เป็นสุขก็มี เป็นทุกข์ก็มี เฉยๆก็มี

ได้ยินเสียงก็เหมือนกัน เรามีหูก็มีเสียง หูกับเสียงนี่มันหนีกันไม่พ้น มันต้องมาเจอกัน พอเจอกันเข้าเรียกว่าเกิดความรู้ทางหู เพราะมีประสาทเป็นเครื่องรับรู้ เกิดความรู้ทางหูมีหูมีเสียง มีความรู้ทางหู แล้วก็เกิดผัสสะแล้วก็เกิดเวทนา ได้ยินมันก็เกิดทันที เช่นเสียงเพลงเราก็ชอบใจ ถ้าเป็นเพลงไทยเย็นหูเราฟังแล้วก็ชอบใจ ถ้าเพลงฝรั่งแบบหนวกหูฟังแล้วรำคาญหู ไม่ชอบใจ ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ทุกขเวทนา พอชอบใจก็เป็นสุขเวทนา บางทีมีเสียงก็ไม่รู้สึกอะไร เช่นเสียงลมพัดเสียงนกร้อง บางทีเราก็เฉยๆ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นในใจ ลักษณะอย่างนี้มันมีอยู่ในใจของเรา เกิดเวทนาขึ้นมาอย่างนี้ จมูกก็เหมือนกัน บางทีเราหายใจมันไม่เกิดอะไรเฉยๆ หายใจเข้าหายใจออก แต่พอได้กลิ่นหอมมันเกิดความชอบใจขึ้น หลงใหลมัวเมาอยากจะได้ อยากจะดม ถ้ากลิ่นเหม็นบีดจมูกทันที ไม่ชอบอกชอบใจ มันก็เป็นทุกขเวทนาขึ้นมาในจิตใจของเรา นี่เป็นเรื่องของกลิ่น รสก็เหมือนกัน ลิ้นมันติดรส แล้วรสที่ติดนั้นคือรสที่ได้รับมาตั้งแต่น้อยๆ เพราะฉะนั้นรสอาหารคนจึงชอบไม่เหมือนกัน บางคนชอบเผ็ด บางคนชอบจืด บางคนก็ชอบเปรี้ยว บางคนก็ชอบหวานนิดหน่อย สุดแล้วแต่ชอบ บางคนชอบกาแฟ บางคนชอบโอวัลติน บางคนชอบแม่โขง ชอบแปลกๆ ชอบไปตามเรื่องตามราว ชอบรสไม่เหมือนกัน ตื่นเช้าถ้าได้สักก๊งแล้วมันสดชื่นรื่นเริงมันเป็นไปอย่างนั้น ความชอบมันไม่เหมือนกัน บางคนตื่นเช้าต้องดื่มกาแฟ บางคนดื่มแม่โขงกะทิงดงกะทิงแดงอะไรก็ไม่รู้ บอกว่าสดชื่นไม่รู้ว่ามันสดชื่นอย่างไร ยิ่งดื่มยิ่งเหี่ยวลงไปทุกวันเวลา สังเกตดูคนไหนดื่มชักจะแก่ลงไป อายุหกสิบแก่ราวเจ็ดสิบ มันเหี่ยวเพราะมันร้อนมันแผดเผา แต่ว่าเราไปหลงติดรสมัน คนภาคหนึ่งกินอาหารแบบหนึ่ง ภาคเหนือก็ชอบแกงแบบหนึ่ง ภาคใต้ก็ชอบแกงแบบหนึ่ง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็แบบหนึ่ง คนจีนแบบหนึ่ง ฝรั่งก็แบบหนึ่ง เรื่องเปลี่ยนรสเปลี่ยนยาก ถ้าไปติดแล้วมันยุ่ง ถ้าไม่ติดรสเหล่านั้นเปลี่ยนง่าย ไปไหนก็ไปได้กินอะไรก็ได้ ไม่ลำบากยากเข็ญอะไร กินได้ทั้งนั้นมันสบาย นี่เรียกว่ารสมันเกิดให้ก่อการติดพัน เกิดสุขก็เพราะว่าเป็นที่ชอบใจ เพราะเราชอบรสอะไรรสนั้นมากระทบเราก็พอใจ ถ้าไม่ถูกกับลิ้นเราก็ไม่พอใจ มันมีฐานเดิมอยู่ ถ้าอะไรเหมาะกับฐาน เรียกว่าฝากับตัวมันเท่ากัน เราก็พอใจ ถ้าไม่เหมาะเราก็ไม่พอใจ พอไม่ชอบใจเกิดเบื่อหน่าย กินอาหารไม่ได้ อารมณ์ไม่ดี มันเกิดเวทนาขึ้นมาที่ลิ้นที่เรากินอาหารเข้าไป

ร่างกายก็เหมือนกัน เราไปถูกของลื่นๆ น่าเกลียด เช่นไปถูกกิ้งกือเข้าอย่างนี้ เราหดทันทีมันเกิดเวทนาไม่พอใจ แต่ถ้าไปจับอะไรที่เป็นที่ชอบใจก็จับอยู่อย่างนั้นไม่วาง มันเกิดสุขเวทนา บางทีเฉยๆ เช่นจับไม้เฉยๆ มันไม่เกิดอะไร ให้สังเกตความรู้สึกในใจของเราว่ามันเป็น

อย่างนี้ บางทีก็ชอบใจบางทีก็ไม่ชอบใจ บางทีเฉยๆ แต่มันไม่หยุดเพียงเท่านั้น มันไปต่อไปอีก คือเรียกว่าเกิดตัณหา เกิดความอยากขึ้นมา ถ้าชอบใจก็อยากได้ ไม่ชอบใจก็อยากจะผลักมันออกไป ที่เฉยๆ ก็ไม่มีอะไรในเรื่องนั้น ถ้าเป็นที่พอใจก็อยากดึงเข้ามา ไม่พอใจอยากผลักดันออกไป วันหนึ่งๆ นั้นใจเรามีอารมณ์อย่างนี้กี่หมื่นกี่แสนครั้ง มันเกิดอย่างนี้ เกิดชอบเกิดไม่ชอบ เกิดชังอะไรต่ออะไร ปรุงแต่งขึ้นมาเกิดความอยากได้ อยากมี อยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้แล้วบางทีก็ไม่อยาก ไม่อยากที่เป็นตัณหา คือไม่อยากเพราะไม่พอใจ มันก็เป็นทุกข์เหมือนกัน ไม่ใช่เฉยๆ ด้วยปัญญา ถ้าเฉยด้วยปัญญามันไม่เป็นทุกข์ นี่ไม่อยากหมายความว่าไม่พอใจ ตัณหาเขาจึงแบ่งเป็นสาม เรียกว่า กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา กามตัณหาหมายความว่าอยากได้ ภวตัณหาอยากมีอยากเป็น วิภวตัณหา ไม่อยากได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็น มันทุกข์เหมือนกันให้เราสังเกตอะไรที่เราไม่ชอบเป็นทุกข์ อยากจะเป็นก็เป็นทุกข์ สมมติว่าเขาให้เป็นรัฐมนตรีกลาโหม ฉันไม่ชอบแล้วขี้เกียจเป็นขี้ปากคนแล้ว ถ้าเขามาเกณฑ์ให้ไปเป็นก็ไม่สบายใจ เกิดอารมณ์เป็นทุกข์ขึ้นมา แต่ถ้าชอบอยากได้อยากเป็น ก็สบายใจในชั้นแรกๆ แต่ว่าพอไปเป็นเข้ามันก็เป็นทุกข์ทีหลัง ชีวิตคนเรามันเป็นอย่างนั้น ถ้าเราไม่รู้จักรักษาจิตใจแล้ว มันก็ขึ้นๆ ลงๆ อยู่ตลอดเวลา ดีบ้างชั่วบ้างตามกระแสของสิ่งที่มากระทบ สิ่งที่มากระทบภาษาพระเขาเรียกว่า อารมณ์ อารมณ์ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เราก็ไปรับสิ่งนั้น ถ้าเรารับด้วยวิชชาไม่เป็นไร แต่ถ้ารับด้วยอวิชชาคือไม่รู้ไม่เข้าใจก็เกิดความทุกข์ ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจมันขาดอะไร คือขาดสติขาดปัญญา ไม่มีสติปัญญาเข้ากำกับกับสิ่งที่เรารับ เรารับผิดดับผิดก็เสียท่า คล้ายกับการเตะลูกบอลล์ พอเขาเตะมาจะเข้าประตูแล้วคนรับรับไม่ถูก เพราะว่าสติไม่มี ปัญญาไม่พอ รับไม่ถูกเข้าประตูไปแพ้เขา แต่ถ้านายประตูเก่ง เขาเรียกว่านายประตูมือเหนียว คอยจ้องอยู่ตลอดเวลา สติอยู่กับตัว ปัญญาก็อยู่กับตัว พอเขาเตะมาก็รับได้ไม่ให้ล้ำเส้นเข้าไปเด็ดขาด มันก็ไม่เป็นไร เพราะมีสติปัญญา อารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจเราก็เหมือนกัน เราเผลอแล้วมันเกิดเป็นสายไปเลย พอเผลอแล้วก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน คือการยึดถือในเรื่องนั้น อุปาทานหมายความว่าคิดถึงมันบ่อยๆ อารมณ์มันเกิดที่ตลาดมาบ้านยังเอามาเวลากินเวลานอนก็คิดถึง นั่นเรียกว่าอุปาทาน ใจไปจดจ่ออยู่ในอารมณ์อันนั้น แล้วก็เป็นทุกข์เพราะไม่ได้ดังใจ แล้วก็มีความกลุ้มใจ มันเป็นทุกข์อย่างนี้ วิถีทางที่มันจะเกิดความทุกข์มันเกิดอย่างนี้ จะดับทุกข์ก็ต้องดับที่นี่เหมือนกัน ดับด้วยอะไร ก็ใช้สติปัญญา ต้องหัดให้มีความรู้สึกตัวไว้ ไม่ว่าอะไรมันจะเกิดขึ้นให้ดูสักแต่ว่าดู ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน เป็นต้นสักแต่ว่าอันนี้สำคัญ คือไม่ให้มันฝังลึกลงไปในจิตใจของเรา เพียงแต่เป็นอารมณ์ผ่านไปๆ เราไม่รับ ดีก็ไม่รับชั่วก็ไม่รับ เพียงแต่ว่าให้มันผ่านไปเฉยๆ หมายความว่าเรารู้รู้ว่าสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้ตั้งอยู่ สิ่งนี้ดับไป เราไม่ไปยึดไปถือสิ่งนั้น ที่เราไปยึดถือเพราะเราไม่เข้าใจสิ่งนั้นตามสภาพที่มันเป็นอยู่ แล้วเราก็ไปยึดถือ เช่นยึดถือว่าเป็นของสวยของงาม เป็นของน่ารักน่า

พอใจ น่าหลงใหลน่าเพลิดเพลิน เพราะเราไม่รู้ความจริง การที่จะรู้ความจริงก็ต้องนึกถึงหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไว้บ่อย ๆ พูดกับตัวเองไว้บ่อย ๆ ว่า อย่างนั้นแหละอะไร ๆ มันก็ไม่เที่ยง อะไร ๆ มันก็เป็นทุกข์อย่างนั้นแหละ อะไร ๆ ก็ไม่มีเนื้อแท้ มีคำพูดสั้น ๆ คอยเตือนตัวเองไว้บ่อย ๆ ให้มันเกิดอารมณ์ขึ้นในใจของเรา เกิดปัญญาขึ้นในใจของเรา มันอย่างนั้นแหละไม่มีอะไรที่มั่นคงหรอก ไม่มีอะไรที่ถาวร มันเกิดดับ ๆ อยู่อย่างนั้น ไม่มีอะไรที่น่าจะยึดจะถือ เราก็จะอยู่ไปด้วยสักแต่ว่าทำหน้าที่ ทำหน้าที่ไปตามเรื่อง หน้าที่สามี หน้าที่ภรรยา หน้าที่พ่อ หน้าที่แม่ มีหน้าที่อะไรเราก็ทำไป แต่ใจเรานั้นเป็นอิสสระอยู่เหนือสิ่งนั้น เพราะไม่เข้าไปยึดถือให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป เสร็จงานเสร็จเรื่อง อย่างนี้แล้วไม่ปวดหัว ไม่มีอะไรที่จะรบกวนจิตใจ หมดงานหมดเรื่อง เวลาทำงานก็ใช้สมองใช้ความคิดทำไป ใช้ปัญญาทำไป แต่พอเสร็จงานแล้วก็พักผ่อน พักอยู่ในตัวใจสบาย ไม่มีอะไรเป็นปัญหาเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนใจมากเกินไป

ในชีวิตของคนเราแต่ละคนนั้น ควรจะอยู่ด้วยปัญญารู้เท่ารู้ทัน พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ปญฺญา ชีวี ชีวิตพาหุ เสฏฺฐา" เรากล่าวว่าชีวิตของผู้อยู่ด้วยปัญญานั้นประเสริฐสุด เพราะมีปัญญาแล้วมันไม่ทุกข์ มันประเสริฐตรงนี้ แต่เมื่อขาดปัญญาเมื่อใดถูกต่อยเมื่อนั้น อารมณ์มันต่อยให้เราเจ็บไป เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน จึงต้องมีสติคอยควบคุมความรู้สึกนึกคิดของเราไว้ ไม่ให้อารมณ์ภายนอกมันชกต่อยเอา จึงจะอยู่ได้ด้วยความสุขสมควรแก่ฐานะ ดังที่ได้กล่าวมาก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้เพียงนี้.

เจ้าภาพขอขอบคุณท่านผู้มีเกียรติ และบริษัท ร้านค้าต่างๆ ที่ส่งหรีดมาในงานสวดพระอภิธรรม

1. คุณสงัด–วิเชียรวรรณ ศรีวณิก
2. คุณสุเทพ เหมือนประสิทธิเวช
3. คุณโกวิท–สิริลักษณ์ สีตลายัน
4. คุณอาคม ธันวารชร
5. คุณไพ้และครอบครัว
6. คุณสวัสดิ์ เหตระกูล
7. คุณวีระ ปิตรชาติ
8. คุณเอก–ชูศรี วีสกุล
9. คุณอานนท์ กมลสุวรรณ
10. พลเรือตรี บรรพต–ชิตชม สุดแสวง
11. พ.ต.อ. โสภณ–จินตนา ศีตะจิตต์
12. พล.ต.ต. จุมพล–ปราณี กาญจนพนัง
13. คุณจุ้ยเซ็ง แซ่เล้า
14. คุณจั้ว แซ่อื้อ และ น้อง
15. คุณสงวน วานิชสมบัติ
16. คุณประสิทธิ์ เซียวชวลิต
17. คุณคัมภีร์–กุหลาบ มัลลิกะมาส
18. คุณเรวัติ เลิศเรืองปัญญา
19. ดร. สุธีรพันธ์–นพรัตน์ กรลักษณ์
20. คุณธาดา–ลิลลี่ เธียรประสิทธิ์
21. คุณเสริม–โฉมศรี วินิจฉัยกุล
22. คุณนิพนธ์ วติชาตการ
บริษัทไว้ท์ แอนด์ โก จำกัด
23. คุณอำพล พันธุ์ประสิทธิ์
24. คุณประสิทธิ์–เกษรี ณรงค์เดช
25. มาสเตอร์เขียน สุวรรณสาร
26. น.พ. เฉลิม–เกศเมือง จันทราสุข
27. คุณจำลอง–ลัดดา จันทร์สฤษดิ์
28. คุณเกษม–พรทิพย์ ณรงค์เดช
29. คุณฮุ่นเล้ง เสียงไพรพันธ์
30. คุณปรีชา–ไพพรรณ พรประภา
31. คุณศักดิ์ รัตนาคม
32. พ.ต.อ. ชุมพล สีหอำไพ
33. คุณเหมี่ยวเอ็ง แซ่ตั้ง
34. คุณทวี ทิสยากร
บริษัท เอกพลเอ็กซปอร์ต จำกัด
35. น.พ. ปรีดี–เกลียวทอง เหตระกูล
36. คุณสุชาติ ว่องไววิทย์
37. คุณชมพู–ผาสุก อรรถจินดา
38. คุณชิน โสภณพนิช
39. คุณถาวร–อุษา พรประภา
บริษัท สยามกลการ จำกัด
40. คุณพิจิตร–กรณี เอื้อวิทยา
41. พ.ต.ท. สุรินทร์–วรปราณี ศิริวัฒน์
42. คุณมนตรี–ธิดา พงษ์พานิช
43. พล.ต.ต. จุลินทร์ จันโนทัย
44. พล.ต.ต. เสน่ห์–จิตต์จรุง สิทธิพันธ์
45. คุณประสิทธิ์ สุขบำรุง
คุณประเวศ เวทสุวรรณ จ. ระนอง
46. คุณเหม–ชูศรี ตันธนะ
47. คุณประภา–สวาสดิ์ บูรณดิลก
48. ร.ต.อ. สพรั่ง–อนงค์นารถ อุลปาธรณ์
49. พล.ต.อ.ประเสริฐ–คุณหญิงน้อย รุจิรวงศ์
50. คุณพเยาว์ ชานนท์

51. คุณสุนทร ตั้งประเสริฐ
52. คุณอำพล–วราศี ตียาภรณ์
53. คุณประยูร–อัมพร สุคนธมาท
54. คุณทรง–พิมพ์ภา มาลาสิทธิ์
55. พ.อ. แสง–อำนวย จุละจาริตต์
56. คุณสุบิน–นวรัตน์ ณรงค์ชัยกุล
57. คุณวันชัย ศิวบุณยวงศ์
58. คุณพิศมัย แรมวัลย์
59. คุณชัยรัตน์ คำนวณ
60. น.พ. ปราโมทย์–ยุพิน วีรานุวัตต์
61. นายเค.โนดะ
62. นายกูมิดะ
63. นายกูราฮาชิ
64. คุณโอฬาร–จริยา นาครทรรพ
65. คุณมานิต อมรทัต
66. นางสาวศิริลักษณ์–นางระเบียบ
67. คุณสมศักดิ์ ซึงตระกูล
68. สวัสดิ์–ล้อม โอสถานุเคราะห์
69. พล.ต.ท. จำรัส–ลำใย มังคลารัตน์
70. โอตต์–ศศิพงศ์ อมาตยกุล
71. เผดิจ–นิรมล สวัสดิบุตร
72. จ.ส.ต. สมทบ ทองหล่อ
73. วิไลรัตน์–ป๋าเว้ง เผดิมปราชญ์
74. บริษัท ประชุมช่าง ห้องปั๊มทุกชนิด
75. ครู–นักเรียน ชั้น ป. 4 ร.ร. มาแตร์เดอีฯ
76. บริษัท เซฟตี้เซนเตอร์ จำกัด
77. ร้านประนอม ชลบุรี
78. บริษัท แอดมิรัลประเทศไทย จำกัด
79. ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด
80. ร้านแก้ว
81. ธนาคารกรุงศรีอยุธยา คุณชวน รัตนรักษ์
82. โรงพยาบาลกลาง
83. นสพ. สกุลไทยรายสัปดาห์
84. บริษัท ยาคูลท์ ฝ่ายธุรการ-บัญชี
85. นิตยสาร กุลสตรี
86. บริษัท ประกันคุ้มภัย จำกัด
87. บริษัท เซเว่น–อัพ แผนกบัญชี
88. บ.สี่พระยาการพิมพ์ช่างแท่น-ปรู๊ฟ-เพลท
89. บ. เซเว่น–อัพ หัวหน้าเขต (กรุงเทพฯ)
90. บริษัท โรงงานกระดาษกรุงเทพ จำกัด
91. บริษัท โรงงานกระดาษสหไทย จำกัด
92. ห้างปิ่นสุกัญญา
93. ศูนย์สอนภาษาสากล
94. บริษัท หนานฟังบุ๊คสโตร์
95. อดีตครู ร.ร. อโศกวิทย์
96. โรงพยาบาล เซนต์โยเซฟ
97. นสพ. เจี่ยเป้ารายวัน
98. เพื่อนแพทย์ จุฬา รุ่น 11
99. บริษัท เอกชาญ จำกัด
100. ร้านประเสริฐพานิช บ้านนา
101. นสพ. เดลินิวส์
102. บริษัท นิยมช่างบรรจุภัณฑ์ จำกัด
103. บริษัท ทรัพย์ถาวรมอเตอร์ (ฟู)
104. ก. บรรณกิจ อุดรฯ
105. คณะสายส่ง
106. เพื่อนร่วมรุ่น เอ.ซี. ม. 6 ก.
107. แผนกช่างเรียง เดลินิวส์
108. บริษัท สุริวงศ์บุ๊คเซ็นเตอร์
109. บริษัท ประชุมช่าง จำกัด
110. เซนทรัล ฟลาวเวอร์ส

111. ไทยฮักกูโฮโด
112. มาแตร์เดอี คณะนักเรียนชั้น ป. 6 ก.
113. ชลบุรีการพิมพ์
114. พนักงานโรงงานยาคูลท์
115. กองจัดการเดลินิวส์
116. คุณอาคาร์มัดสุ
117. บริษัท สี่พระยาการพิมพ์ จำกัด
118. ดีวันจันทร์ ภาพยนตร์
119. สมาคมศิษย์เก่าแพทย์จุฬา
120. ร.ร. เกศสยาม
121. เมเรียน ฮอกก์ และ ครอบครัว
122. พยาบาลจุฬา รุ่น 2505
123. ห.จ.ก. เซี่ยงไฮเซี่ยงไถ่
124. บริษัท เบอร์รี่ยุคเกอร์ จำกัด
125. บริษัท อี๊สเอเซียติ๊ก จำกัด
126. ธนาคารกรุงเทพ จำกัด
127. ห.จ.ก. ศรีวนาสณฑ์
128. ร.ร. เสริมสวยเกตุวดี
129. ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาสีลม
130. แผนกโฆษณา เดลินิวส์
131. โอเรียนเต็ล โฮเต็ล
132. บริษัท ยาคูลท์(แห่งประเทศไทย)จำกัด
133. ต. ถาวร นครปฐม
134. บ้านแขวัฒนะ
135. สงวนวรรณ บ้านโป่ง
136. ห้างเซ็นทรัล
137. คณะนักเรียนชั้น ป. 6 ข. ร.ร. มาแตร์เดอี
138. ร้านบริการข่าว จ. ระยอง
139. บ. โรงงานกระดาษเทรม่า ประเทศไทย
140. ห้างหุ้นส่วนจำกัด จั่วไถ่
141. บริษัท แองโกไทย จำกัด
142. บริษัท ไทยเจนเนอราล จำกัด
143. โรงแรมสยาม
144. สำนักผู้ว่าการการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค
145. สหภาพแรงงาน บริษัท เซเว่น–อัพ จำกัด
146. เอ.ซี. รุ่น 5 ค.ศ. 1951
147. คณะนักเรียนชั้น ป. 2 ง.
นักเรียนอัสสัมชัญ แผนกประถม
148. โรงพิมพ์สงวนศิลป (เต้า)
149. ลี้เล้งเส้งจั่น
150. บริษัท เซเว่น–อัพบอตติ้ง จำกัด
151. N.F. OVERY
152. T.N.L. STEVEDORING L.P.

พิมพ์ที่บริษัทประชุมช่าง จำกัด 423 สี่พระยา กรุงเทพมหานคร นายประสงค์ เหตระกูล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2519